

תוכן

3	דניאל
3	דניאל א - הגלות מתחילה בשמות
4	דניאל ב - סוד הרביעיות
5	דניאל ג - פוליטיקה או מיסטיקה
6	דניאל ד - עץ פרות או עץ תלייה?
7	דניאל ה - הכתובת על הקיר
8	דניאל ו - זה הזמן להתנקם
8	דניאל ז - 4מלכים, לא מלכויות
10	דניאל ח - רגע היסטורי
11	דניאל ט - תפילת דניאל
12	דניאל י - רוח הקודש או נבואה?
13	דניאל - סיכום - דניאל החוזה
15	עזרא א - מלך העולם
16	עזרא ב - הסודות והמספרים
19	עזרא ג - כמו שלמה
21	עזרא ד - אנחנו יחד נבנה
22	עזרא ה - אזהרות כנגד ירושלים
24	עזרא ו - המסמך הגואל
25	עזרא ז - הרב הראשי הראשון
27	עזרא ח - אחרי החלומות הגדולים
28	עזרא ט - עזרא במשבר
29	עזרא י - שיעור יוצא דופן בהנהגת ציבור
31	נחמיה
31	נחמיה א - המאורעות שלא סופרו
32	נחמיה ב - עוד איגרת הצלה
32	נחמיה ג - מבצע 52 הימים
33	נחמיה ד - ארגון ההגנה הראשון
34	נחמיה ה - תיקון החברה
35	נחמיה ו - מתנגדי נחמיה וניסיונות חיסול
36	נחמיה ז - פותחים את הפנקסים
37	נחמיה ח - כל התורה כולה
38	נחמיה ט - תפילת אנשי הכנסת הגדולה
39	נחמיה י - להחזיר את המקדש אל העם
41	נחמיה יא - יהודה במלוא הודה
42	נחמיה יב - מקודשת לעולם
43	נחמיה - סיכום - לא בכוח
45	דברי הימים

- 45.....דברי הימים א - קיצור תולדות האדם.
- 46.....דברי הימים א ב - סיפורים בלתי ידועים.
- 47.....דברי הימים א ג - שושלת בית דוד.
- 48.....דברי הימים א ד - נדודי השמעוני.
- 49.....דברי הימים א ה - שבטי עבר הירדן.
- 50.....דברי הימים א ו - בני לוי והכהנים.
- 51.....דברי הימים א ז - ללא סוגריים מרובעים.
- 52.....דברי הימים א ח - שבט בנימין תופס את מקומו.
- 53.....דברי הימים א ט - מי ישבו בירושלים?
- 54.....דברי הימים א י - לאן נעלמה מלכות שאול?
- 55.....דברי הימים א יא - עיר דוד ורשימת הגיבורים.
- 56.....דברי הימים א יב - קטעים אותנטיים מימי הנדודים.
- 57.....דברי הימים א יג - נדודי ארון האלוהים.
- 58.....דברי הימים א יד - הכרעה צבאית ובינלאומית.
- 59.....דברי הימים א טו - מקהלות הלוויים – ארגון מחדש.
- 60.....דברי הימים א טז - ראשית תפילת הקבע.
- 62.....דברי הימים א יז - האחדות העליונה.
- 63.....דברי הימים א יח - ממלכת דוד בדרך למעצמה.
- 64.....דברי הימים א יט - גדולתו של יואב.
- 65.....דברי הימים א כ - לא היסטוריה, ספרות.
- 66.....דברי הימים א כא - החטא, המגפה והכפרה.
- 67.....דברי הימים א כב - הבית מוכן, נשאר רק להרכיב.
- 69.....דברי הימים א כג - שבט לוי מתארגן מחדש.
- 70.....דברי הימים א כד - משמרות הכהונה.
- 71.....דברי הימים א כה - משמרות המשוררים.
- 72.....דברי הימים א כו - בוז לביזה.
- 73.....דברי הימים א כז - בוז לביזה.
- 74.....דברי הימים א כח - החזון והתכניות.
- 75.....דברי הימים א כט - התפילה של דוד.
- 76.....דברי הימים א ב א - הבדל קטן ועמוק.
- 77.....דברי הימים ב ב - מי היו עבדי הממלכה?
- 78.....דברי הימים ב ג - הר הבחירה.
- 79.....דברי הימים ב ד - תפיסת הוד שונה לחלוטין.
- 80.....דברי הימים ב ה - חודש ויום.
- 81.....דברי הימים ב ו - האינסופי פוגש בסופי.
- 83.....דברי הימים ב ז - מה קרה "כְּכֹלֹת שְׁלֵמָה לְהַתְּפַלֵּל?"
- 84.....דברי הימים ב ח - תמונה משוערת.
- 85.....דברי הימים ב ט - מהו "חֶפְצָה אֲשֶׁר שָׁאַלָה?"
- 86.....דברי הימים ב י - ההליכה לשכם.

87	דברי הימים ב יא - המפנה בדרכו של רחבעם
88	דברי הימים ב יב - מסע שישק
89	דברי הימים ב יג - חידת הגבירה
91	דברי הימים ב יד - מלכות אסא והמהפך
92	דברי הימים ב טו - מהומות רבות
93	דברי הימים ב טז - נקמת בעשא
94	דברי הימים ב יז - גדולת יהושפט
95	דברי הימים ב יח - שקר המקהלה
96	דברי הימים ב יט - יהושפט וספר דברים
97	דברי הימים ב כ - מלחמה וישועה במדבר יהודה
98	דברי הימים ב כא - שיטות איזבל
100	דברי הימים ב כב - הכתובת מתל דן
100	דברי הימים ב כג - המלכה מושלמת
102	דברי הימים ב כד - 3 תקופות בחיי יואש
103	דברי הימים ב כה - הטוב הרע ואמציה
104	דברי הימים ב כו - גדולת עוזיהו
105	דברי הימים ב כז - הרביעה השלישית
106	דברי הימים ב כח - אחז – הכניעה לאשור ולאלימות
108	דברי הימים ב כט - מהפכת חזקיהו
109	דברי הימים ב ל - פסח ביחד
110	דברי הימים ב לא - תהליך היסטורי של פשרה
111	דברי הימים ב לב - הביקורת החוצה בבקשה
112	דברי הימים ב לג - הדם הנקי
113	דברי הימים ב לד - מהפכת יאשיהו וספר התורה
115	דברי הימים ב לה - הפסח והברית
116	דברי הימים ב לו - ההזדמנות השביעית והאחרונה
117	סיכום דברי הימים - הספר האחרון בתנך
118	סיכום כללי - מדוע לא נמשך התנך?

דניאל

דניאל א - הגלות מתחילה בשמות

על שלוש דרכים לשרוד כעם ולא לאבד את הזהות בגולה

שום עם לא שרד בגלויות חוץ מהעם היהודי. התבוללות וטמיעה היו נחלת כל הגולים מארצותיהם, ובדרך כלל, בדור הרביעי, כבר נשכחה הזהות המקורית. השלב הראשון בכל התבוללות הוא שמות פרטיים נכריים, וזה התרחש גם אצל היהודים, אם בדור הרביעי כחלק מתהליכי הטמיעה – "מרדכי בן יאיר בן שמעי בן קיש", ו"הדסה היא אסתר" (אסתר ב, ה, ז), ואם

בצו המלך, כבר בדור הראשון – "דניאל, חנניה, מישאל ועזריה; וישם להם שר הסריסים שמות, וישם לדניאל בלטשאצר, ולחנניה שדרך, ולמישאל מישך, ולעזריה עבד נגו" (א, ו-ז).

יהודים לרוב לא התנגדו לשמות נכריים, אפילו אליליים, אבל דניאל הבין מיד שהשם הבבלי מוביל להתבבלות, והוא הגיב בהימנעות מוחלטת ממאכלי המלך, בשר ויין. "וישם דניאל על לבו אשר לא יתגאל בפת-בג (=בשר) המלך וביין משתיו" (א, ח) – הצלחתם המופלאה של דניאל וחבריו באוכל צמחוני-טבעוני לשמור על מראה בריא ויפה, העניקה השראה לדורות של יהודים, וגם להלכה האוסרת על פת, שמן ויין של גויים בכלל, משום חשש 'בנותיהם' (שבת יז עמ' ב), כלומר, כמגן מפני נישואי תערובת, סכנה שמתוארת כבר בתורה (שמות לד, טו-טז).

אפילו בארץ ישראל תחת שלטון הלניסטי, כאשר מוצאים את גדול החכמים בשם יווני מובהק, אנטיגנוס איש סוכו[1] (אבות א', ג), כבר אפשר לצפות את גל ההתייוונות בדור שאחריו. כאשר הוסיפו גם מלכי בית חשמונאי לעצמם שמות יוונים, בדור השלישי כבר מסרו הורקנוס ואריסטובולוס (בני ינאי ושלומציון) את השלטון בארץ לידי פומפיוס.

שלוש דרכים (חוץ מהתבוללות גמורה) מצאו יהודי הגלות לשרוד כיהודים –

נאמנות פוליטית מוחלטת לשליטי הממלכות, השתלבות בתרבות ובתפקידים רמי מעלה לפי המקובל, יחד עם שמירה קפדנית על הגאווה היהודית: "ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה" (אסתר ג', ב), ועל הסולידריות של הקהילה היהודית: "לך כנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן, וצומו עלי..." (אסתר ד', טז) – לבסוף יכירו השליטים ביתרון הנאמנות היהודית, אבל מרדכי ואסתר ייזכרו בין היהודים לעולם, בשמות הנכריים!

נאמנות פוליטית בלי שום השתלבות בתרבות הגויים, נכונות למסור את הנפש על שמירת היהדות, ועל התנגדות מוחלטת לכל פולחן אלילי, עד כדי 'כבשן האש' ו'בור האריות', ביטחון מוחלט בא-לוהים אחד הוא א-לוהי השמים, שמתגלה לנאמניו בפתרון חלומות ובחזיונות, ולבסוף יכירו שליטי הממלכות באמונה היהודית; דניאל, חנניה, מישאל ועזריה ייזכרו בין היהודים לעולם, בשמותיהם היהודיים!

להישאר במחנות הגולים או בגטאות של יהודים, לא למרוד בשלטון, אבל להתרחק מכל סוג של השתלבות פוליטית או תרבותית, ולצפות לכל הזדמנות מוכרת 'במשפט העמים', כדי לשוב לציון, ולשמור שם על אוטונומיה יהודית, ככל האפשר. זו דרכם של זרובבל, ושל עזרא ונחמיה.

---

[1] ראו בספרו של הרב ב' לאו, חכמים (כרך א', תשס"ט), עמ' 47.

דניאל ב - סוד הרביעיות

האם נְבֻכַדְנֶצַר הוא שם של מלך ספציפי, או שמא שם כולל לכל מלכי בבל?

התאריכים ושמות המלכים בדניאל הם, לדעתי, חלק מחידות החלומות, ולא מידע היסטורי[1] (כמו ברוב ספרי המקרא) - "נְבֻכַדְנֶצַר"[2] של פרק ב' (והלאה) איננו אלא שם כולל לכל מלכי בבל, וכאן מדובר כבר ב'נְבֻזַנְאִיד', המלך הרביעי והאחרון, שבנו נְבֻזַשַׁצַר, יורש העצר, נהרג בליל המשתה, עם נפילת בבל.

ארבעה מלכים בבליים[3] כלולים (לדעתי) בשם הקוד המקוצר "נְבֻכַדְנֶצַר" -

נְבֻכַדְנֶצַר 'מלך המלכים... ראש הזהב' (ב, לב-לז-לח), שם קץ לאימפריה האשורית (בקרב כרכמיש; ירמיהו מ"ו; 605 לפנה"ס), הפך את בבל לאימפריה עולמית, בנה ארמונות מפוארים בבבל ושלט בה 44 שנים (605 עד 561 לפנה"ס); "בשנת שלוש למלכות יהויקים (=אחרי, שמרד בו; [4] 597 לפנה"ס), הגלה נְבֻכַדְנֶצַר שתי הגליות מירושלם, זו של יהויקים (שמת בדרך), [5] וזו של יהויכין; כעבור 11 שנה (586 לפנה"ס) החריב את בית ה' ואת העיר כולה, וכך עשה לממלכות שמסביב עד גבול מצרים.

בנו אֵוִיל מְרִדָךְ [6] (זרועות הכסף; ב, לט), מלך כ-3 שנים, ונרצח על ידי גיסו, שמלך תחתיו.

נְרָגֵל שְׂרָאָצֵר (רַךְ כִּנְחוּשֵׁת'; ב, לט) מֶלֶךְ כ-5 שָׁנִים וּמֵת; בְּנו נִרְצַח.

נְבוֹנָאִיד, שהיה שר חשוב אצל נְבוֹכַדְרֶאצַּר (ולא ממשפחתו) עלה למלוכה חזק מקודמיו כִּבְרוּזִי (ב, לג, מ), ומלך 17 שנה (556 עד 539 לפנה"ס), אבל שליטתו בממלכה הייתה שבירה כאצבעות של יְחֻרְסִי (ב, מ-מג); הוא הוביל כיוון דתי-אלילי מובהק עם שינויים גדולים במקדשים, היה איש של ניחוש וחלומות, וחובב כתובות עתיקות במקדשים עתיקים שגילה - בשנתו השלישית ערך מסע לחצי האי ערב, החריב בדרך את אדום, [7] והתבודד כעשר שנים בתימא, ממנה שלח הוראות למקדשי בבל. בנו פֶּלְשָׁאֶצַר שלט בבבל בהיעדרו. כוהני בבל התמרמרו כל כך על מלך החלומות הזה, שפתחו את שערי בבל לפני כורש, ובבל נפלה ללא קרב, לפני אימפריה אחרת, חזקה ממנה בהרבה (ב, מד-מה).

סוד הרביעיות מופיע כבר בחזיון לאברהם בברית בין הבתרים - "ודור רביעי ישוּבו הנה" (בראשית טו, טז), והוא התבטא כבר בשלושת האבות ויוסף (שבימיו החלה גלות מצרים); התופעה חוזרת ומופיעה פעמים רבות בהיסטוריה, כי כל שלטון נחלש בדור השלישי והרביעי, וכך מצאנו 4 מלכים בבית עמרי-אחאב, אחזיהו ויהורם, 4 מלכים בבית יהוא ויהואחז, יואש וירבעם (מלכים-ב י, ל).

בית דוד זכה לקום מעפר של התרסקות לפחות 4 פעמים, כל פעם בדור רביעי-דוד ושלמה (רחבעם ואביה) - קריסה ביד מעכה (מלכים-א טו, יג). אסא הצליח להתאושש! אסא ויהושפט (יהורם ואחזיהו) - רצח ביד יהוא וקריסה ביד עתליה (מלכים-ב ט, כז; יא). יהואש (עם יהוידע הכהן) ואמציה, עוזיהו ויותם - הרביעיה הטובה ביותר! קריסת אחז - הצלחת חזקיהו - שבר רוחני עמוק בימי מנשה ואמון. מהפכת יאשיהו - שבר יהויקים - גלות יהויכין - חורבן צדקיהו! זרובבל (בן פדיה) [8] בן שאלתיאל היה דור רביעי ליהויכין, והוא בנה את הבית השני!

[1] לכן אין צורך בכל המאמצים להסביר את "שנת שתיים" בפרקנו (ראו דעת מקרא), כי זהו קוד לנְבוֹנָאִיד.

[2] בקיצור ובהיגוי יהודי, במקום 'נבוכדראצר', השם הבבלי.

[3] ולא 4 מלכויות, שיופיעו רק בפרק ז! בפרק ב מדובר בצלם אחד, שהיא מלכות אחת!

[4] כדעת חז"ל ורש"י בעקבות 'סדר עולם', פרק כ"ה.

[5] ראו הסברו של הרב יעקב מדן, דניאל - גלות והתגלות (תשס"ו), פרק ראשון.

[6] נזכר במלכים-ב (כה, כו), מלך 37 שנים אחרי גלות יהויכין (560 לפנה"ס), ושחרר את יהויכין מהכלא.

[7] לפני כתובת עם שמו, תמונתו ותארי, שנתגלתה בקלעת סלע (ליד בוצרה בירת אדום); ראו מה שכתבתי בנבואת עובדיה.

[8] ראו דברי-הימים-א ג, יז-יט.

דניאל ג - פוליטיקה או מיסטיקה

המציאות שמסביב היא אלילית, שרירותית ואכזרית, גם באסתר וגם בדניאל, ובשניהם התרחש נס הצלה מופלא לנגד עיני המלך הנפעם. אבל המסקנות משני הסיפורים שונות

כאן מתבלט ההבדל העמוק בין מגילת אסתר לבין חזיונות דניאל וחבריו. בשניהם גזר המלך להשתחוות, ויהודים סרבו וסיכנו את חייהם, אבל המן היה איש, ונבוכדנצר הקים צלם; המן האיש גזר על כל היהודים בגלל מרדכי, ואילו המלך הבבלי גזר רק על שלושת הנערים שעמדו בתוקף על אמונתם היהודית;

בשניהם המלך התמלא חמה – אבל חמת המלך אחשוורוש התהפכה על ראש המן, וחסלה את חמת המן, ואילו חמת המלך נבוכדנצר הפכה לתדהמה בראותו את המלאך שהציל את שלושת הנערים בתוך האש;

בשניהם התהפך המלך לטובת היהודים, אבל במגילה פעלה הנאמנות היהודית (של מרדכי נגד הקושרים, בגתן ותרש, בתוך הפוליטיקה הפרסית), ובדניאל פעלה האמונה היהודית, זו שבמגילת ההסתר אסור להזכיר ממנה שום דבר שבקדושה, בעוד דניאל כולו מלא חזיונות קודש, אבל בחלומות!

המציאות שמסביב היא אלילית, שרירותית ואכזרית, גם באסתר וגם בדניאל, ובשניהם התרחש נס הצלה מופלא לנגד עיני המלך הנפעם בשנתו, או ששנתו נדדה (גם בדניאל ו', יט); אבל נס ההצלה של מרדכי ואסתר התרחש בתוך עולם המושגים הפרסי, בתוך התככים והמזימות של הפוליטיקה הפרסית, בה שלטו "הפור הוא הגורל", ומי שבידו "טבעת המלך" (אסתר ג', ז; ח, ב, ח-י) – ואילו הנס בדניאל התרחש בתוך 'כבשן האש' וב'גוב האריות' של האמונה.

המסקנה של מגילת אסתר לדורות היא הציפייה לנס ארצי-פוליטי שיהפוך את הגזרות בתוך עולם המושגים של השלטון, והדבר החשוב ביותר הוא לשמור על קשרים טובים עם כל שליט. כל גזרה נגד חיי יהודים, תוכל להתבטל ולהתהפך, בעזרת קשרים מיוחדים בחצר המלך, שתמיד חייבים לטפח אותם לשעת צרה – "ומי יודע אם [לא] לעת כזאת הגעת למלכות!" (אסתר ד', יד).

המסקנה מדניאל היא, שנס פלאי יכול גם לשנות את חוקי הטבע, כי א-לוהי השמים יגן על הצדיקים ועל החסידים הנאמנים לו בכל לבם, ואם לא קרה נס, סימן ש'לא הגענו לדרגת חנניה, מישאל ועזריה'.

בכל זאת, כל מי שנגזר עליו להשליכו לכבשן האש, יכול לקוות בלבו שאולי יופיע מלאך ויצילהו. הרבה יהודים עלו על המוקד בדורות הגלות עם שמותיהם של חנניה, מישאל ועזריה בניהם.

מגילת אסתר 'חוגגת' הישרדות פוליטית – 'דניאל' חוגג הישרדות יהודית במיסטיקה.

דניאל ד - עץ פרות או עץ תלייה?

רגילים להשוות את דניאל ליוסף במצרים, שניהם פותרי חלומות למלכים, ושניהם זכו לגדולה ולכבוד על חכמתם זו – אבל בכל השוואה, וצריך לשים לב להבדלים

העץ של המן ושל אחשוורוש הוא עץ לתלייה, ואילו עץ החלום השני של נְבוּכַדְנֶצַר=נְבוּנְאִיד הוא עץ חי וענף, גבוה ויפה, פירות רבים עליו, חיות השדה תחתיו, ועופות רבים מקננים בענפיו. ובכל זאת גם הוא דומה לעץ תלייה, כי מלאך משמים יפקוד עליו כריתה וקיצוץ, וכולו יהפוך לדשן.

בחלום הראשון (בפרק ב) המלך שכח כנראה[1] את החלום, והיה זקוק לדניאל לא רק לפתרון, אלא גם לשחזור החלום עצמו. ואילו בפרקנו - את החלום הוא זכר, אבל הפתרון הידוע ומובן רק לדניאל כמובן, קובע למלך "שבעה עֲדָנִין" (ד, כ, כב) בהם יסולק מן השלטון, עד שיכיר באמת בשליט העליון שבשמים, שרק ממנו ומרצונו צומחת 'מלכות האדם'.

המלך הבבלי היחיד שיכול להתאים לחלום הזה הוא נְבוּנְאִיד (כאמור לעיל בפרק ב), המלך שיצא לחצי האי ערב, לתימא, והתבודד שם; החלום קובע "שבעה עֲדָנִין", והתעודות מספרות שְנְבוּנְאִיד לא היה בבבל 10 שנים, אבל ייתכן שמסע המלחמה שלו נגד אדום לא נחשב חלק מהתעמקותו במחשבות על דת ועל מקדשים. מכל מקום, על נְבוּכַדְרֶאצַר הכובש הגדול אי אפשר להלביש חלום כזה, אפילו בחלום !

רגילים להשוות את דניאל ליוסף במצרים, שניהם פותרי חלומות למלכים, ושניהם זכו לגדולה ולכבוד על חכמתם זו – אבל בכל השוואה, וצריך לשים לב להבדלים. יוסף פתר לפרעה ולמצרים בעיה קשה, ועליו הוטל לנהל את הפתרון, ולהושיע את מצרים; יוסף לא בא ללמד את פרעה שיעורים עמוקים באמונה, ובוודאי לא עלה בקצה דעתו לספר לפרעה על נפילתו הצפויה, או לבשר לו את קץ מלכותו.

בחלומות מלכי בבל ומדי בדניאל מתוארות נקודות השבר, אצבעות ה'חרס', שיביאו לקץ הממלכה הבבלית, כריתת העץ הענף בפקודת מלאך משמים, והרחקה זמנית מן הממלכה, ובהמשך, 'הכתובת על הקיר', וחזיון 4 הממלכות, שעיקרן הוא אחד.

א-ל עליון, א-להי השמים השולט בעולם כולו, מתגלה בארץ לא כאשר מלכים מנצחים ומעצמות עולות לפסגת השליטה, אלא כאשר הן נופלות וקורסות ומתרסקות. זהו 'הבריח התיכון מקצה לקצה' בכל דברי דניאל, ואין שום פלא בכך, שישליכו אותו ל'גוב האריות', ואת חבריו ל'כבשן האש'. הפלא הוא, שהוא וחבריו ניצלו, ולא נפגעו כלל, כשסוככו עליהם מלאכי מרום.

לעומת זה, כאשר קמו גולים יהודים להתנבא על נפילת בבל הקרובה בימי נבוכדראצר, הוא קָלָה אותם באש (ירמיהו כט, כא-כב)! שום מלאך לא הציל אותם מידו, וירמיהו הוקיע אותם כנביאי שקר בוגדים ומנאפים. גם בדורות מאוחרים, יהודים עלו על המוקד ונשרפו באש, ולא ירד מלאך משמים להצילם. בתחילה קיבלו שליטי אירופה והאפיפיור את דוד הראובני בכבוד רב (1523), מעין מעמדו של דניאל בבבל ובמדי, אבל לבסוף נאסר עם שלמה מולכו, שהועלה על המוקד במנטובה (1532), אף שמבשרי ישועה אלה לא דיברו כלל על נפילת ממלכות.

---

[1]נחלקו רבי יהודה ורבי נחמיה (בראשית-רבה פ"ט, ו), אם שכח, או רצה לבחון אותם.

דניאל ה הכתובת על הקיר

מהו הסיפור ההיסטורי העומד מאחורי הפרק, ומה השווה והשונה בין סיפור המשתה של אחשוורוש במגילת אסתר, לסיפור משתה בלשאצר בפרקנו

חלומות הבבלים ופתרונותיהם מגיעים לשיא במשתה בַּלְשַׁאצַּר. החלום הראשון כלל אזהרה מפני שבירה פתאומית בגלל אצבעות רגליים מ'חרס'; החלום השני הציג סילוק זמני של המלך נְבוּכַדְנֶצַּר=נְבוּנְאִיד מעץ שלטונו, כדי ללמדו 'דעת א-לוהים', השולט ב'מלכות האדם', ומפיל שליטים מכסאותם.

בפרק הזה מתוארת בבל בשיא ההקצנה, וברגע הקריסה ממש.

בַּלְשַׁאצַּר היה בנו של נְבוּנְאִיד, וכיורש העצר ניהל את בירת האימפריה. אולם, הוראותיו של נְבוּנְאִיד לשינויים במקדשי בבל ולהפחתת כוחם של כוהניהם, יצרו מרירות עצומה. וכאשר הגיע צבאו של כורש לבבל, פתחו לו כוהני בבל את השערים, והעיר נפלה ללא קרב. אז נתקיימה נבואת ישעיהו (מה, א): "כֹּה אָמַר ה' לְמַשִּׁיחוֹ, לְכוּרֶשׁ, אֲשֶׁר הִחַזְקִיתִּי בְיָמֵינוּ... לְפָתַח לִפְנֵי דָלְתָם, וְשַׁעְרֵים לֹא יִסְגְּרוּ!"

הפרק שלפנינו מתאר את הצד השני בסיפור – מה עשו בַּלְשַׁאצַּר ואנשיו באותו הזמן? הם הביאו את כלי בית המקדש, שהוציא נְבוּכַדְנֶצַּר=נְבוּנְאִיד מירושלם, [1] והשתכרו בהם במשתה של אלף איש; לפתע ראו פיסת יד כותבת על הקיר! בַּלְשַׁאצַּר נבהל מאד, והבטיח מיד מינוי בכיר עם 'רביד זהב' על צוארו, לפותר הכתובת על הקיר.

שוב השתבשו 'החרטומים' הבבליים, ודווקא המלכה הרגיעה (ה, ו), וביקשה להזמין את דניאל. דניאל השמיע נאום אחרון (באוזני הבבלים), דברי מוסר ואמונה נגד גבהות הלב במשתה, וכמובן, הסביר את הכתובת על הקיר: "מִנְאָ מִנְאָ תִּקַּל וּפְרָסִין" (ה', כה) = נמנו ונשלמו [ימי בבל], נשקלו [במאזנים], והגיעו פרסים!"

בַּלְשַׁאצַּר הלביש לבוש ארגמן ורביד זהב על צוארו של דניאל, והכריז עליו כ'שלישי' במלכות – ונהרג באותו הלילה (ה, כט-ל)!

אי אפשר שלא להשוות למשתה אחשוורוש עם המלכה הראשונה (נְשִׁתִּי), והשנייה (אסתר), עם המן המבוהל, שראה את סופו, ומרדכי שהולבש בגדי מלכות, והתמנה "משנה למלך אחשוורוש, וגדול ליהודים" (אסתר י', ג), אלא ש'הכתובת על הקיר' במגילה מכוונת לשונאי היהודים בגולה,

ובדניאל לקריסת בבל וממילא לעליית כורש, שיחזיר את הגולים והכלים "לירושלם אשר ביהודה", על פי פקודתו של "ה' א-להי השמים" (עזרא א, ב-ג) .

---

[1] חז"ל (אסתר-רבה ב', יא) העבירו כלים אלה גם למשתה אחשורוש, אבל רק עליית זרובבל החזירה כלים לירושלם

דניאל ו - זה הזמן להתנקם

מה הניע את כעסם של השרים במלכות כורש כלפי דניאל, וכיצד הם מצאו את הדרך לנקום בו?

דריוש הוא שם פרסי, ולא שם מדיי; מלכות מדי הוכרעה על ידי כורש (550 לפנה"ס) כ-11 שנים לפני כניעת בבל (539 לפנה"ס); כורש הוא שהכניע את בבל, ללא קרב, בתמיכת כוהני העיר, שהתמרמרו על פגיעת נבונאיד בעצמאותם; ספר דניאל הוא ספר חלומות וחזיונות (כולל הכותרות והתאריכים), ולא ספר היסטורי!

חז"ל^[1] כבר פירשו את "בשנת שלוש למלכות יהויקים מלך יהודה" (א, א), כשנת 3 למרדו בנבוכדראצר, כלומר שנת הגלייתו ומותו (במלכים ב כג, לו, זו השנה ה-11 למלכותו);

בלשאצר היה בנו של נבונאיד, יורש עצר ושליט בפועל; לנבוכדראצר לא היה בן בשם בלשאצר; לכן כתבנו ש"נבוכדנצר" בספר דניאל הוא שם כולל לכל מלכי בבל, ובמיוחד לאחרון, נבונאיד, שגם החלומות מתאימים לו.

מכאן עולה שגם 'דריוש המדי' הוא קוד חידתי – כיוון, שכורש הפרסי נחשב גם מלך מדי, והוא הראשון שהחל לארגן את האימפריה לפי 'אחשדרפניס', לכן מסתבר ש'דריוש המדי' הוא 'כורש הפרסי', כשהוא מופיע בכתר של מלך מדי, ואת הפסוק האחרון בפרק צריך לפרש על ידי ו'ו' מבארת: [2] "במלכות דריוש ובמלכות (=שהיא מלכות) כורש פרסיא". מסתבר גם, ש'דריוש המדי' כולל בתוכו את השליח שלו לפיקוח על העיר בבל אחרי כניעתה.

כורש השאיר בבבל את כל השרים והפקידים הבבליים, ולכן קל להבין את כעסם ואת רגשי הנקמה שלהם נגד דניאל עם נאומי המוסר שלו, ועם האמונה הדתית שהוא מתאמץ להנחיל למלכי בבל. כל ימי נבונאיד לא יכלו לפגוע בדניאל, כי המלך קָרַב אליו אנשים כאלה, אבל אחרי כניעת בבל וחיסול בלשאצר ונבונאיד, נפתחה להם הדרך להינקם מדניאל; שליחו של כורש הוא 'דריוש המדי', לא יכול היה לעמוד בפני חבורת הפקידים השונאים; הם עקבו אחרי דניאל ותפילותיו 3 פעמים ביום לעבר ירושלים, ומצאו את הדרך להאשימו, ולהשליכו אל 'גוב (=בור) האריות'.

אולם שליחו של כורש חשש מתגובת אדונו ולכן נדדה שנתו, השכים מוטרד אל בור האריות, וגילה נס. כך נשלם החלק הראשון של ספר דניאל בדומה לפתיחתו – הצלת 3 הנערים מיכבשן האש' בתחילה, והצלת דניאל מיגוב האריות'.

---

[1] ראו 'סדר עולם', פרק כה

[2] ראו דוגמאות בספרו של אבי מורי ז"ל, ארץ המוריה – פרקי מקרא ולשון (התשסו), עמ' 215-196

דניאל ז - 4 מלכים, לא מלכויות

כל ההשערות הפרשניות לחזיונות דניאל, הובילו תמיד למבוי סתום של תקוות שווא. הנה כיוון אחר

"בלאשצר מלך בבל" שבפרק ז, (הוא ככל הנראה שם קוד חזיוני למלך פרסי, שאופיו והתנהגותו דומים לאלה של 'המלך') 'יורש העצר (הבבלי האחרון - משתאות הוללות, וסכנה קיומית לממלכה. כבר כתבנו לעיל, שאין לקרוא את הפתיחות בדניאל כמידע היסטורי מסודר, אלא כחלק מחידות החלומות והחזיונות.

הוכחה לשינוי התקופה, נמצאת בחזון השני (שבפרק ח, א-ב, (שם כתוב: "בשנת שלוש למלכות בלאשצר... ואראה בחזון, ויהי בראתי, ואני בשושן הבירה אשר בעילם המדינה...") - אכן, היותו בשושן הוא חלק מן החזיון, אבל דווקא זה מרמז לנו, שגם השם הבבלי (המשובש, [1]איננו אלא קוד למלך פרסי מ"שושן הבירה", שהתנהג בדומה לשיכור הבבלי.

מיד עולים במחשבה משתאות אחשוורוש ממגילת אסתר, שהרי זו ההקבלה הברורה למשתה הבבלי עם 'הכתובת על הקיר' פרק ה - (ואכן, אחשוורוש נכשל במלחמותיו מול יון, ולבסוף נרצח על ידי אחד משריו; ההשוואה לבלשאצר הכשדי מתבקשת.

אבל כפי שכבר ראינו בפרקי דניאל הראשונים ('נבוכדנצר' כקוד למלכי בבל, (גם הקוד הזה מתייחס לכל המלכים הפרסיים בשווה, ובמיוחד לאחרון - 'החיה הרביעית' ו'הקרן הצעירה'.

לפי ההיסטוריה המקובלת, אחשוורוש הידוע היה המלך ה-4 לכורש, ואחריו קמו לאימפריה הפרסית עוד 4 מלכים גדולים ותקיפים, שהצליחו באכזריות חיתית לדכא מרידות ולמנוע התמוטטות -

לכן לדעתי, 4 החיות הם 4 מלכים ככתוב במפורש ז, יז, (ולא 4 מלכויות!

ארתחששתא (ה-1; 424-465 לפנה"ס, (שהשיג שלום עם אתונה 448) לפנה"ס, (ונתן רשות לעזרא ז) (להנהיג את יהודה מבחינה דתית, ולנחמיה א, (לבנות את חומות ירושלים - הוא היחיד עליו ראוי לומר (לטובה!); [2] שהיה לו, לאריה המכונף, גם לב אדם ז, ד;);

דָרְגִישׁ (ה-2; 404-424 לפנה"ס, (התגבר על מרידות חצר, והצליח להחזיר שליטה פרסית בערי 'יוניה) 'במערב טורקיה, (ואולי אלה 3 צלעות הבשר, שהדוב אכל ז, ה;);

ארתחששתא (ה-2; 359-404 לפנה"ס (הרג את אחיו 'כורש הצעיר' בקרב על השלטון, הכניס פולחן אלילי עתיק לדת זָרְטוּסְטָרָא, פגע ביהודי יריחו ובבית המקדש בירושלים, ולא הצליח להשתלט על המרידות במצרים; אבל הצי שלו ניצח את צי ספרטה, והוא הפך 'בורר עליון' בסכסוכים של ערי יוון - בלשון החזיון, נמר עם 4 ראשים וכנפי עוף ז, ו;);

ארתחששתא (ה-3; 337-359 לפנה"ס, (האכזר מכולם, היה בן רביעי, אבל הוא הצליח להחשיד ולגרום לרצח שלושת אחיו הבוגרים, וכך עלה לשלטון; אלה הם 'שלוש הקרניים שנעקרו' מלפני החיה ז, ז, ז, יט-כ; (אחרי שעלה לשלטון הוא רצח את כל קרוביו, כדי למנוע כל אפשרות של מרד - זהו הפירוש המדויק ביותר [3] של 'עשר הקרניים', ושל החיה הרביעית, המשונה, האכזרית והרומסת;

אחר כך עלה דריוש (ה-3; 336 לפנה"ס (הוא 'הקרן הזעירה', ואחרי 3 שנים התמוטט הכל ונפלה האימפריה כולה ביד אלכסנדר מוקדון (330-334) לפנה"ס, (כפי שיתואר בפירוש בחזיון השני - 'והצפיר השעיר מלך יון) "ח, כא).

הרעיון של 4 מלכים) מפרק ב (הולך ומתפתח, אך במהלך הדורות הוא התפרש כיארבע מלכויות, עם מחלוקות רבות ומרתקות על 'המלכות הרביעית', [4] שאחריה צריכה לקום מחדש 'מלכות המשיח' - האם זאת רומא? אם כן, למה אחרי התפרקות רומא וקריסת ביזנטיון, בא רק מוחמד עם ההרס והחורבן של הכובשים המוסלמים?

אם 'המלכות הרביעית' היא האסלאם, מדוע אחרי 4 תקופות מוסלמיות (הכיבוש הערבי; בית אומאיה; העבאסים; והפאטימים) (באו לירושלים הרוצחים הגדולים, הצלבנים?

ומדוע אחרי הצלבנים כבשו ושלטו בארץ לחילופין, צלאח א-דין, המונגולים, הממלוכים, והעות'מנים, ואלה האחרונים שלטו בדיוק 400 שנה?

כל ההשערות הפרשניות לחזיונות דניאל, הובילו תמיד למבוי סתום של תקוות שווא - העיקרון של 4 מלכים ו-4 דורות[5] נותן הסבר מדויק!

- ' [1]בלאשצר' במקום 'בלשאצר', המקורי, הבבלי.
[2]רגילים לפרש את 'לב האדם' לשלילה, אך זה לא מסתבר.
[3]רצח אכזרי של 3 אחים גדולים הוא שסלל את הדרך לשלטון ליחיה הרביעית, ארתחששתא ה-3, לפי פירושי; דיוק כזה לא מצאתי בכל הפירושים על 'החיה הרביעית' כאימפריה.
[4]ראו בהרחבה במבוא ל'דעת מקרא'.
[5]כפי שהבין המהר"ל בתחילת 'גבורות ה', ובתחילת 'נר מצוה'.

דניאל ח - רגע היסטורי

4מלכים פרסיים, ארבעה קרבות הכרעה, ארבע רוחות השמיים ודניאל אחד שחזה את השינויים ההיסטוריים-דתיים שמשפיעים עלינו עד היום

הקוד למלכים הפרסיים האחרונים באמצעות הדימוי ל'בבלי האחרון', מביא אותנו לרגע היסטורי – יוצאים מפרס ומהשפה הארמית, היא השפה הממלכתית-הפרסית (מאז ימי דריוש) – וחוזרים לעברית! (לפני שתופיע היוונית ותשפיע גם היא על התרבות בכלל, וגם על היהודים).

דניאל הבין שינויים היסטוריים-עולמיים עוד בפתרון החלומות הבבליים, וכעת הוא ראה את 'בית דין של מעלה', על כסאות המשפט העולמי (לבושי שלג על שביבי אש וגלגלי אש, ונהר אש יוצא מלפניו), וספרי הדין פתוחים (ז, ט-י).

דניאל הוא שהבין בתחילת דרכו את השינוי ההיסטורי והדתי הצפוי אחרי נפילת בבל הכשדית – כורש, המלך הראשון בהיסטוריה שפרסם הצהרה בשם "ה' א-לוהי השמים" אשר נתן בידו את "כל ממלכות הארץ" (עזרא א, ב), הוא שפתח את הדרך לשיבת ציון!

בחלק השני של הספר (מפרק ז), דניאל[1] גם חזה בעצמו את משפט ההיסטוריה של מלך העולם, על השינוי ההיסטורי הכביר שיבוא אחרי עוד 4 מלכים פרסיים, בעליית ההגמוניה של התרבות המערבית (שנמשכת עד היום!) עם מלכות אלכסנדר מוקדון, הוא "הצפיר השעיר", הכובש הגדול הבלתי מנוצח. היחיד אי פעם שכרע ברך לפני א-לוהים מול כוהן גדול יהודי, לפי חלום שחלם[2] כשם שנשא בת של דריוש, ועודד את ראשי צבאו לשאת נשים פרסיות (=מיזוג תרבויות!), וכתלמיד אישי של אריסטו מנעוריו, הושיב את קציניו לשמוע הרצאות בפילוסופיה בלילות!

היוונים לא נטלו חלק משמעותי בתרבויות המזרח הקדום. בשומר (שבדרום עירק), בבבל ובמצרים, נמצאו לוחות טין ופפירוס, ועליהם עדויות ברורות להכרת 'משפט פיתגורס' – כ-1500 2000 שנה לפני פיתגורס!

מלכים מסופוטמיים (לרוב) נזקקו ל'המלכה' מכוחם של זקני השבטים, וכוהני המקדשים (לרוב) לא היו נתונים לחסות המלכים.

האסטרונומיה והמדעים היו מפותחים בבבל, כ-1400-1200 שנה לפני יוון!

עד שבא "הצפיר השעיר", צבא קטן וזריז עם 'קרן ענקית', הסתער בכל כוחו על מוקד הכוח בצבא העצום של פרס ומדי ('שתי הקרניים'), ב-4 קרבות הכרעה (גרניקוס, איסוס, גאוגמלה, פרספוליס) ריסק ופורר את האימפריה האחרונה במזרח הקדום, ויצר עולם תרבותי חדש, הלניסטי, שאיחד את 4 רוחות השמים המגיחות מן הים, תחת הגמוניה מערבית, יחד עם מעמד שוויוני לכל בני העמים המזרחיים בצבא ובחברה (בניגוד חריף להשקפות האריסטוקרטים ברחבי יוון).

אלכסנדר מוקדון מעולם לא נוצח בקרב בגלל הזריזות והתחכום שלו בהפעלת צבאו, ורק מחלה מסתורית גרמה למותו הפתאומי בארמון נבוכדנצר בבבל(!) (ב-323 לפנה"ס, 13 שנה אחרי שעלה

למלוכה, ו-10 שנים אחרי שכבש את ארץ ישראל ואת מצרים). לולי מת כה צעיר, היה מסוגל ליצור דת אליילית-עולמית הסוגדת רק לו, כפי שמעידים הסיפורים והאגדות עליו.

האימפריה העולמית שיצר אלכסנדר מוקדון התפרקה אחרי מותו ל-4 חלקים ב-4 רוחות השמים (ח', ח), ואחת מהן (בית סלווקוס-אנטיוכוס) תכבש את ארץ "הצבי", האמת תושלך "ארצה", והמקדש יתחלל "והפֶּשַׁע שָׁמַם", עד קץ 2300 ימים [3] ("ערב בקר"; ח', ט-יד), כשתתגלה הישועה – ביד החשמונאים! – אבל דניאל לא הורשה (ח', כו-כז) לגלות מראש את שמם, ואת ישועתם בחנוכת המקדש!

[1] ז' יעבץ (תולדות ישראל ג', וילנה תרנ"ח, 'מוצא הדבר', עמ' 32-33) שיער, שדניאל החוזה בעצמו הוא צאצא של דניאל הראשון, פותר החלומות; הרב י' מדן (דניאל – גלות והתגלות, פרק י"א הערה 1) שלל השערה זו, כי הוא מפרש את שמות המלכים ואת התאריכים בדניאל כמידע היסטורי מדויק, אבל לדעתו, ההשערה של יעבץ מסתברת מאד.

[2] כמסופר אצל יוסף בן מתתיהו (קדמוניות היהודים, ספר י"א, פרק ח', ה), וגם בתלמוד (בהבדלים אחדים; יומא סט ע"א); למען האמת, אלכסנדר סגד גם לאלים מצריים ופרסיים.

[3] משוד המקדש על ידי אנטיוכוס בשנת 143 למניין השנים הסלווקי (שהחל ב-312 לפנה"ס), עד חנוכת המקדש על ידי החשמונאים בשנת 148 (164 לפנה"ס) עברו 5 שנים; אבל עד ביטול גזירות הדת עברו עוד כשנה וחצי, וזה קרוב ל-2300 הימים.

הרצון העמוק לפרש את חזיונות דניאל לימינו, הובילו לחישוב 2300 שנים, בין כיבוש אלכסנדר מוקדון את ארץ ישראל (333 לפנה"ס), לבין שחרור ירושלים בששת הימים, כפי ששמעתי מהרב יעקב מדן.

דניאל ט - תפילת דניאל

איך קרה, שאחרי תום תקופת העוונות עם בניית הבית השני, עוד גרמו העוונות שוב לחילולו?

תפילת הווידוי של דניאל (שפסוקים רבים ממנה נאמרים בלשון הווידוי והסליחה בתחנוני היהודים עד היום) דומה מאד לתפילות הווידוי של עזרא (פרק ט, מפסוק ג), ושל נחמיה (פרק א, מפסוק ד), אלא שעזרא בכה והתוודה בפני הציבור על חטא הנשים הנוכריות שהוא נאבק נגדו, ונחמיה בכה בארמון המלך אֲרִתַּחֲשֶׁתָא על חומות ירושלים שחרבו והוא ביקש לבנותן.

דניאל לא היה מנהיג ולא ניסה לפעול במציאות; הוא התפלל רק לפני ה', וציפה בכל מאודו שה' יסלח לעוונות ויפקוד מחדש את מקדשו "השָׁמַם" (ט', יז-יח). אבל השממה הזאת היא כפולה – שממת החורבן של הבית הראשון והשממה של חילול הבית השני "והפֶּשַׁע שָׁמַם" (ח, יג), "ועד כָּלָה וְנִחַרְצָה תִּפְתָּד [הרעה] על [בית] שָׁמַם" (ט, כז). איך קרה, שאחרי תום תקופת העוונות עם בניית הבית השני, עוד גרמו העוונות שוב לחילולו?

כבר למדנו, שהתאריכים בספר דניאל אינם מידע היסטורי אלא חידות. דניאל צופה כאן "בשנת אחת לדריוש" (הוא כורש כמלך מדי; ט, א), כדי להתמודד עם חילול המקדש בימי אנטיוכוס, [1] והוא חוזר ומתבונן לאחור (!) "בספרים" (ט, ב), שכתב "ירמיה הנביא", ושם מפורש חשבון 70 השנה "לחברות ירושלים", שבאו להשלים כפרת עוונות העיר מכל ימי הבית הראשון. "לכלֵא הפֶּשַׁע ולקֶתֶם חֲטָאת ולכַּפֵּר עֲוֹן, ולהביא צדק עֲלֵמִים ולחַתֵּם חֲזוֹן ונביא ולמְשֶׁח קֹדֶשׁ קדשים" (ט, כד); לפי זה, איך נדע מתי יתכפרו העוונות, שגרמו את חילול המקדש השני בימי 'מלכות יוון הרשעה'?

והנה הסביר המלאך לדניאל, שחשבון העוונות חוזר לאחור (!). "שְׁבַעִים שְׁבַעִים (=490 שנים) נִחַתָּד (=נגזר הדיון) על עמך ועל עיר קדשך" כוללים את כל ימי בית ראשון (!), [2] מתחילת ימי שלמה, עם 70 שנות החורבן, כי בכל ימי בית ראשון נתמלאה 'סאת העוונות', ובמבט לאחור הוכתמו כל ימי הבית הראשון, [3] ורק 70 שנות החורבן השלימו את הכפרה.

באותו אופן ממש צריך להתבונן "וּתְדַע ותִּשְׁפֹּל מִן מִצָּא דְבָר" (ט, כה), ולחשב לאחור מימי אנטיוכוס במתכונת דומה לספירת ה"שְׁבַעִים שְׁבַעִה ו- [לספור] שְׁבַעִים ששים ושנים" (=434 שנים),

מאותה נבואת ירמיהו (כה, א; בשנה "הראשנית לנבוכדראצר מלך בבל"), כי כל השנים ההן נתמלאו עוונות, ודרושה כפרה ביד הרשעים "וּבְצֹק הַעֲתִים".

אם מחשבים 434 שנים לאחור, עד תחילת מלכות נבוכדראצר (605 לפנה"ס), מתברר, שמדובר כאן בביקורו הראשון של אנטיוכוס (הרשע) בירושלים (172 לפנה"ס), כשהתקבל בברכה על ידי "יאסון" "לא כהן גדול" [4] (=הכוהן המתיוון הראשון), ואחרי כ-3 שנים כבר לקח מנלאוס את הכהונה בכסף, ושלח שליח לרצוח את חוניו, [5] הכוהן הגדול האחרון.

"ואחרי השְׁבָעִים שָׁשִׁים וּשְׁנַיִם יָפְרָת מְשִׁיחַ (=בכהונה הגדולה) ואין לוי" [יורש]; כאשר נלחמו יאסון ומנלאוס זה בזה, ואנטיוכוס ראה בזה מרד, הוא חזר ממצרים ושדד את המקדש [6] (169 לפנה"ס) – "והעיר והקדש יִשְׁחִית עִם נְגִיד הַבָּא, וְקִצּוֹ בְּשֶׁטֶף, וְעַד קֶץ מַלְחָמָה נִחְרָצָת שְׁמֹתָהּ, וּשְׁנַתִּים אַחֵר כִּד (167 לפנה"ס) הוּצַב הַשִּׁיקוֹף בַּמִּקְדָּשׁ [7] עִם הַגְּזֹרוֹת עַל הַדָּת, עַד שֶׁקָּמוּ מִתְּתִיהוּ הַחֲשֻמוֹנַיִם עִם בְּנֵי לְהִלְחָם עַל טְהַרְתַּת הַמִּקְדָּשׁ, וּמִקֶּץ 3 שָׁנִים שֶׁל קִרְבוֹת (164 לפנה"ס) – "וְיִחְצִי הַשָּׁבוּעַ (=כ-3 שנים) יִשְׁבִּית זֶבַח וּמִנְחָה, וְעַל כֶּנֶף שְׁקוּצִים מְשֻׁמִּים" – חזרו החשמונאים וזכו לטהר את המקדש בחנוכת המזבח [8]!

אלא שאסור היה לדניאל לפרש בשמות החשמונאים, וחזונו נשאר סתום!

[1] גם בפרק הבא (י', א) צופה דניאל "בשנת שלוש לכורש מלך פרס", כי כבר אז הושבתה העבודה בירושלים.

[2] הלב בוכה נשבר, כמו בתפילת דניאל, על כל החשבונות (של גדולי עולם) מחזון דניאל קדימה, אל חורבן בית שני, כאילו באו חזיונות דניאל לבשר חורבן עתידי במקום ישועה – כל הפירושים לחזיונות דניאל נותרו סתומים וחתומים, או שהתבררו כאסונות – רק ספירה לאחור מתחילת ימי שלמה, מסבירה היטב את 490 השנים, ורק ספירה לאחור משנת 1 לנבוכדראצר, מסבירה היטב את 434 השנים עד חילול המקדש ורצח חוניו, שאחריהם תבוא הישועה וטהרת המקדש בידי החשמונאים.

[3] כמפורש במיוחד בנבואות יחזקאל (ט"ז; כ'; כ"ב).

[4] ראו ספר מקבים-ב, פרק ד', ז-יג.

[5] מקבים-ב פרק ד', כג-לו.

[6] ראו ספר מקבים-א, פרק א', כ-כה.

[7] מקבים-א פרק א', כט-סד.

[8] מקבים-א פרקים ב' – ג' – ד'.

דניאל י - רוח הקודש או נבואה?

הוא ראה מראות שנביאים לפניו לא ראו, ועל יד הנהר הגדול נגלה אליו המראה המפחיד והמופלא ביותר. מדוע אם כן לא הוכתר דניאל כנביא?

שלושת האבות היו נביאים, כי ה' דיבר עמם, כעדות הכתובים. יוסף היה חכם ופותר חלומות וגם צדיק (מול אשת פוטיפר), וידע להקים מערכת הצלה למצרים ולנהל אותה, אבל הוא לא היה נביא, כי בשום מקום לא כתוב שה' דיבר עמו.

כשה' נראה לאברהם "במחזה" (בראשית טו, א) הוא שמע את דבר ה' מתוך המחזה; כשיעקב חלם 'סולם' (בראשית כח, יב-טו), הוא שמע את ה' מתוך החלום; יוסף לא שמע מעולם דיבור או אמירה מפי ה' (לפי מה שכתוב בתורה). ייתכן מאד שזה חלק בלתי נפרד מייעודו של יוסף להציל את אביו ואת אחיו בגלות, יחד עם ההצלה למצרים, כי ה' לא התגלה לבני ישראל כל ימי גלות מצרים. משה ברח ויצא ממצרים, ורק אז התגלה ה' אליו "מתוך הסנה" (שמות ג, ב).

כידוע, דניאל דומה ליוסף בצדקותו, ובפתרון חלומות לשליטי בבל בגולה, אף כי גם שונה ממנו, כי הוא היה איש חלומות ותפילות ולא איש מעשה.

הנביא יחזקאל (א, א) היה "בתוך הגולה על נהר כְּבָר", אבל מתוך המראות והחיות והאופנים הוא שמע "קול מדבר" (א, כח) וקיבל שליחות, ובהמשך מתברר שהייתה עליו "יד ה'" (ג, כב), והוא שמע אמרי ה' ואת "דבר ה'" (ג, יז) .

דניאל מעולם לא שמע את ה' וה' לא דיבר עמו, כי לא כתוב כך בשום מקום – הוא התפלל תמיד לא-לוהי השמים, ונתגלו לו סודות, חלומות ופשריהם, ובחלק השני אף ראה חזיונות בעצמו והוא "בשושן הבירה... על אוּבַל אוּלְי" (ז, ב), ושמע "קול אדם" אומר ל"גבריאל" להסביר לדניאל "את המראה" (ז, טז) .

"על יד הנהר הגדול הוא חדקל", ראה דניאל את המראה המפחיד והמופלא ביותר, אבל גם זה רק "איש אחד לבוש בדים" (י, ד-ה), כלומר, מלאך משרת, ממלאכי עליון. יתר על כן – בתורה אין שמות למלאכים. בנביאים, אפילו בזכריה, שראה ושמע מלאכים עם דבר ה', אין שמות למלאכים. במזמורי תהלים, במשלי החכמה ובמענות איוב, אין שמות למלאכים. במגילות, בעזרא ונחמיה, ובדברי-הימים אין שמות למלאכים. רק בדניאל, מעומק הרוחניות הנאבקות על הישרדות האמונה היהודית בגולה – יש שמות למלאכים! ומבבלי' עלו גם שמות לחודשים, וגם שמות למלאכים[1].

כך היה ברור לחז"ל ולרמב"ם[2] שדניאל הבין ב'רוח הקודש', אך לא היה נביא. ויחד עם זה אמרו חז"ל בגמרא (מגילה ג עמ' א), שיש מראות א-לוהים שדניאל ראה, ונביאים כמו חגי, זכריה ומלאכי לא ראו, וכך פירשו את הפסוקים (י, ז-ח) – "וראיתי אני לבדי את המראה, והאנשים (=נביאים) אשר היו עמי לא ראו את המראה, אבל חרדה גדלה נפלה עליהם, ויברחו בהֶחָבֵא; ואני נשארתי לבדי..."

על זה סמך הראי"ה קוק, [3] שחזונוותיו על קיבוץ הגלויות הם אמת משמים, אף שלא היה נביא !

-
- [1] כדברי ר' שמעון בן לקיש, ירושלמי ראש-השנה, פרק א', ב.
[2] ראו מורה הנבוכים, חלק ב' פרק מ"ה (המעלה השנייה), "ולכן הסכמת כל האומה לסדר ספר דניאל מכלל כתובים, לא מן הנביאים"; וראו בהרחבה במבוא לידעת מקרא.
[3] ראו בספרי המקור הכפול – הראה וסמכות במשנת הרב קוק (תל-אביב תשע"ג), עמ' 99-112.

דניאל - סיכום - דניאל החוזה

אנו, שכבר זכינו להילחם על עצמאותנו, אין לנו זכות לומר אף מילה שיפוטית על פרשנויות חכמי הגולה ואנשי הסוד לחזונו דניאל

אילו הבינו בכל הדורות את סוף דניאל החוזה, כפי שיודעים להסביר היום על פי המידע ההיסטורי, יהודי הגלויות היו מתקשים מאד לשרוד!

אנחנו בני 'עם חופשי בארצנו', אין לנו זכות ואין לנו יכולת לשפוט את יהדות הגולה. די לזכור את המיליונים הרבים שהתייאשו, התנצרו או התאסלמו, ורבים מהם לא חזרו. המוני יהודים עלו על המוקד עם "חנניה, מישאל ועזריה", ועם 'דניאל בגוב האריות' על שפתותיהם, באמונה שנס יכול לקרות תמיד, אם ירצה ה' ואם לא יגרום החטא.

אין עוד עם ששרד בגלויות. היהודים ששרדו בגלויות, האמינו בכל לב ב"קץ הפלאות", והבינו את המספרים של דניאל החוזה כנוגעים ממש עד אליהם, ומעניקים להם תקווה ואמונה בישועה, עם הקץ החתום והסתום (יב, ד, ט-י). 'שבעים שָׁבְעִים', 490 שנה – 62 שָׁבְעִים, 434 שנה – 2300 ימים=שנים – 1290 ימים=שנים – 1335 ימים-שנים.

אנו, שכבר זכינו להילחם על עצמאותנו, אין לנו זכות לומר אף מילה שיפוטית על פרשנויות חכמי הגולה ואנשי הסוד לחזונו דניאל.

מדוע אני מעז לפרש את דניאל בתוך הקשרו ההיסטורי? רק מסיבה אחת – פרשנויות הגולה משאירות את דניאל כצופה שקר, חס ושלום.

אינני יכול לעמוד בתפילת אמת לפני ה', ולומר שחזונות דניאל לא התקיימו מפני מה שגרמו החטאים שבכל הדורות (גם אנו חוטאים לא מעט). ואינני יכול להסתפק בנחמה הסתומה, ש'אי אפשר לדעת ולהבין', כאשר המידע ההיסטורי מונח לפתחנו.

שנים רבות גם אני לא הבנתי (כי לא התעמקתי) את חישובי דניאל החוזה, ורק בזכות הכתיבה הרצופה במיזם 929 (תודה עצומה לכל העוסקים במלאכה!), גיליתי את שני החידושים הגדולים בסודות המספרים בדניאל.

490שנה, ו-434 שנה צריך לחשב לאחור, ולא לפנים – לא לחורבן בית שני חלילה, כי דניאל צפה ישועה – אלא מימי שלמה, ומימי ירמיהו!

2300 ימים ('ערב בקר'), כמו גם 1290 ו-1335 ימים (ולא שנים!) מתפרשים בדיוק על ימי שוד המקדש וחילולו, וגזרות הדת, לא רק עד 'חנוכת המזבח' על ידי יהודה המכבי, ולא דווקא על ניצחונות החשמונאים, אלא עד מותו של אנטיוכוס הרשע וביטול גזרות הדת וחילול המקדש על ידי מלכי הגויים השולטים בעולם (זמנית!) מרצון 'מלך העולם'.

רק בדרך זו, חוזרים כל חזונות דניאל להיות אמת!

עזרא א - מלך העולם

לעומת הרשע והאכזריות הבבלית, אין ספק שזוהי גאולה משיחית, אבל לי קשה להכיל את החסות הפרסית, כמו את זו הבריטית

פתיחה לפרקי זרובבל

ששת הפרקים הראשונים בספר עזרא, אינם שייכים כלל לעזרא הסופר, והם קודמים לעזרא (זמן רב או מועט)[1]. ראוי היה זרובבל, מנהיג שיבת ציון ובונה הבית השני, שייקראו פרקים אלו על שמו – 'ספר זרובבל', שעלה מבבל.

במסורת היהודית הכתובה, לעיתים, מעצבים דורות אחרונים גם את דברי קודמיהם. כבר בספר שמואל, בנבואות שמואל ובהנהגתו, וגם במלכות שאול, המבט הכולל בתיאור האירועים של ראשית המלוכה מוביל אל מלכות דוד, אולם הספר כולו נקרא בשם הנביא הפותח.

רבי יהודה הנשיא עיצב וחתם את המשנה, יצירת ענק של חכמי דורות קודמים. רב אשי ורבינא, ותלמידיהם 'הסבוראים', חתמו את התלמוד הבבלי, יצירת ענק של חכמי דורות קודמים.

התנועה הציונית ומדינת ישראל מעצבות את שיבת ציון ואת קיבוץ הגלויות, שהתחילו כבר עם עליות החסידים, תלמידי הגר"א, והמנהיג הראשון – משה מונטיפיורי[2].

במלאות 70 שנה למדינת ישראל, ראוי להזכיר מלאות 100 שנה ל'בית הלאומי', מכוחה של הצהרת בלפור. כך, עזרא ונחמיה עיצבו (בדור הבא) את ירושלים של בית שני בקביעת 'דרך התורה', ובבניית החומות, ולכן שמותיהם חופפים על הספרים.

אבל "שֶׁשְׁבַעֲר" [3] הנשיא ליהודה" (א, ח), ומיד אחריו זרובבל בן שאלתיאל, המנהיג המוכר כ'פְּחָה' מטעם מלכות פרס, ויהושע בן יהוצדק הכוהן הגדול הראשון, הם מנהיגי שיבת ציון מבבל, והם הבונים את בית המקדש "בירושלם אשר ביהודה". על פי צו ה' בפי נביאיו, חגי וזכריה, ועל פי האישור הבינלאומי ומגבלותיו המנוסחים בהצהרת "כורש מלך פרס" ששלט ב"כל ממלכות הארץ", אשר נתן בידו "ה' א-להי השמים" (א, א-ד) .

פרק א

הצהרת כורש – היערכות לשיבת ציון

כורש נקרא 'משיח' בנבואות ישעיהו (מה, א), ובלשון הממלכה הפרסית 'מלך המלכים', כלומר 'מלך העולם'. כמה נפלא לשמוע מפיו הכרה במלכות "ה' א-להי השמים", שרק הוא נותן שלטון בעולם[4] למלכים 'בשר ודם', וכולם בני תמותה.

ויחד עם זה, כמה קשה לשמוע מתוך דיוק המילים את השקפתו המלאה של כורש, ולפיה כל א-ל יש לו שליטה במקום שלו ובמקדש שלו, ובכלל זה – "בית ה' א-להי ישראל, הוא הא-להים אשר בירושלם" (א', ג), ולכן חובתו של כורש כ'מלך המלכים' לשקם את כל המקדשים החרבים בידי הבבלים, ולהחזיר את כלי המקדש/ים שלקח (=שדד) "נבוכדנצר"[5] להשיב לכל מקדש את הזכויות האוטונומיות שלו, תחת החסות העליונה של הממלכה הפרסית, המעצמה השלטת, שכונן כורש.

ואכן, כורש החזיר זכויות גם לכוהני המקדשים בבבל (אחרי נְבֻזַנְאִיד המלך הבבלי האחרון, שהפקיע אותם), וגם אישר שיקום מקדשים רבים[6] ברחבי ממלכתו, והשבת זכויות אוטונומיות לעמים רבים, כדי שתהיה כל "מדינה ומדינה ככתבה ו... עם ועם כלשונו, להיות כל איש שרר בביתו, ומדבר כלשון עמו" (אסתר א, כב).

לעומת הרשע והאכזריות הבבלית, אין ספק שזוהי גאולה משיחית, אבל לי קשה להכיל את החסות הפרסית (כמו את זו הבריטית), בייחוד עם האלילות הפרסית, שא-לוהי השמים מאפשר לכל העמים והאנשים, להשקפתם. ברוך ה', שהביא אותי לעולם לקראת תקומתה של מדינה יהודית עצמאית, ואני מתפלל אליו ישירות, בלי חסות זרה, ובחופש גמור.

אותה הרגשה קשה יש לי כשאני קורא את הרשימה העלובה[7] של כלי בית ה', שהוציא "כורש מלך פרס על יד מתנדת הגזבר, וְיִסְפְּרֵם לְשֶׁבֶצַר הַנְּשִׂיא לַיהוּדָה" (א', ח). ברוך ה', אנחנו לא חייבים להתרפס ולחייך ולומר 'תודה' בידיעה ברורה, שרוב כלי המקדש נותרו שם שדודים, במקדשי האלילים; ברוך ה', שכבר חרבו כולם.

לכן קשה להתפלא על כך, שאחרי העלייה הגדולה לציון ולירושלים, עצר כורש את המשך הבנייה והקפיא את הכל, מתוך התחשבות במחאות החריפות של הגויים מסביב.[8]

וכך קרה גם בימי המנדט הבריטי בשנים שאחרי הצהרת בלפור, שהבריטים התאמצו לצמצם אותה ולהתנער ממנה בימי 'הבית הלאומי היהודי בארץ ישראל.

---

[1] לפי סדר עולם, עליית עזרא בשנת 7 לארתחששתא צמודה לבניין הבית השני וחנוכתו בשנת 6 לדריוש; אולם לדעת, חז"ל דילגו על תקופה, שלא נזכרה בתנ"ך, ולא ספרו אותה.
[2] ראו בספרי נס קיבוץ גלויות (מהדורת ירושלים), עמ' 96-100; (מהדורת תל-אביב), עמ' 153-151.

[3] ככל הנראה "שֶׁבֶצַר הַנְּשִׂיא לַיהוּדָה", הוא מבני יהויכין המלך הגולה מבית דוד, והוא נקרא בדברי-הימים-א (ג', יח) "שֶׁבֶצַר" אחי "פְּדָיָה", דודו של זרובבל; ייתכן שהוא הספיק לעלות לירושלים עם הכלים ולכן נחשב כמניח היסודות למקדש (ה', טז), אבל את העלייה הגדולה כבר הנהיג זרובבל אחריו.

[4] זהו רעיון נבואי מובהק עוד מישיעיהו (י', ה) על "אשור שבט אפי", ובספר דניאל הוא הפך להשקפה כוללת.

[5] כבר ראינו בדניאל (מפרק א'), ש"נבוכדנצר" הפך לשם כולל למלכי בבל כולם.

[6] כך התברר מתעודות פרסיות שנתגלו, במיוחד 'חותמת הגלילי של כורש, ראו באוסף התעודות שהוציא ג' פריציארד (ANET pp. 315-316 (1955)

[7] מכלי המקדש החשובים לא נזכר אף אחד; הנחושת בכמות עצומה שלקחו הבבלים (מלכים-ב כ"ה יג-יז) כנראה הותכה על ידי הבבלים; כורש לא העניק ליהודים סיוע ממלכתי (בניגוד לדריוש, להלן פרק ו', ח-ט), ורק מכלי המקדש שניתנו להם יחד עם תרומות נדבה של היהודים הנשארים מאחור (א', ד, ו) היו היהודים צריכים לממן את הכל, כולל את בניית המקדש.

[8] ראו להלן פרק ד' (ד-ה, כד).

עזרא ב - הסודות והמספרים

עם כל המספרים המדוקדקים, גם של כלי המקדש וגם של העולים, איך נשמט מספרם המרשים של העולים לפני כן, או של אלה שחיו ביהודה ולא גלו?

פתיחה לפרקי זרובבל

ששת הפרקים הראשונים בספר עזרא, אינם שייכים כלל ליעזרא הסופר, והם קודמים לעזרא (זמן רב או מועט)[1]. ראוי היה זרובבל, מנהיג שיבת ציון ובונה הבית השני, שייקראו פרקים אלו על שמו – 'ספר זרובבל', שעלה מבבל.

במסורת היהודית הכתובה, לעיתים, מעצבים דורות אחרונים גם את דברי קודמיהם. כבר בספר שמואל, בנבואות שמואל ובהנהגתו, וגם במלכות שאול, המבט הכולל בתיאור האירועים של ראשית המלוכה מוביל אל מלכות דוד, אולם הספר כולו נקרא בשם הנביא הפותח.

רבי יהודה הנשיא עיצב וחתם את המשנה, יצירת ענק של חכמי דורות קודמים. רב אשי ורבינא, ותלמידיהם 'הסבוראים', חתמו את התלמוד הבבלי, יצירת ענק של חכמי דורות קודמים.

התנועה הציונית ומדינת ישראל מעצבות את שיבת ציון ואת קיבוץ הגלויות, שהתחילו כבר עם עליות החסידים, תלמידי הגר"א, והמנהיג הראשון – משה מונטיפיורי[2].

במלאות 70 שנה למדינת ישראל, ראוי להזכיר מלאות 100 שנה ל'בית הלאומי', מכוחה של הצהרת בלפור. כך, עזרא ונחמיה עיצבו (בדור הבא) את ירושלים של בית שני בקביעת 'דרך התורה', ובבניית החומות, ולכן שמותיהם חופפים על הספרים.

אבל "שֶׁשְׁבָצָר" [3] הנשיא ליהודה" (א, ח), ומיד אחריו זרובבל בן שאלתיאל, המנהיג המוכר כ'פְּחָה' מטעם מלכות פרס, ויהושע בן יהוצדק הכוהן הגדול הראשון, הם מנהיגי שיבת ציון מבבל, והם הבונים את בית המקדש "בירושלם אשר ביהודה". על פי צו ה' בפי נביאיו, חגי וזכריה, ועל פי האישור הבינלאומי ומגבלותיו המנוסחים בהצהרת "כורש מלך פרס" ששלט ב"כל ממלכות הארץ", אשר נתן בידו "ה' א-להי השמים" (א, א-ד) .

פרק ב

הפער במספרי העולים – והסוד המוסתר

רשימת העולים מופיעה שוב [כעבור זמן, בנחמיה ז, ובשינויי מספרים]: בני משפחות שגלו מיהודה ומעבר הירדן (=פחת מואב) לפי מפקד העולים–

2172

372

[775 בנחמיה ז' : 652]

2812 [2818]

1254

945 [845]

760

642 [648]

623 [628]

1222 [2322]

666 [667]

2056 [2067]

454 [655]

323 [324]

223 [328]

בסך הכל ממשפחות יהודה והנלווים עליהם – 15299 [בנחמיה ז' : 16512]. בהמשך נפקדים עולים, בעיקר ממשפחות בנימין, ששמרו את שמות הכפרים שהיו להם בארץ: [1]

98

112

95

[123 עם הבא אחריו : 188]

56 [-]

128

42

(743 מ-3 מקומות סמוכים)

(621 מ-2 מקומות סמוכים)

122

223 (מ-2 מקומות סמוכים) [123]

52

156 [-]

320

725 (מ-3 מקומות סמוכים) [721]

345

בסך הכל מנחלת בנימין, מבית-לחם, מנבו, ומאזור לוד – [3710].3961
בני משפחות עולים ("עילם אחר" ו"סנאָה") כנראה מבנימין, שלא שמרו שמות מקומות-
1254
3630 [3930]

בסך הכל ממשפחות בנימין – 4884, ויחד עם בני הכפרים בבנימין – 8845.
[בנחמיה ז': 5184 – וביחד עם בני הכפרים : 8894].

העולים ממשפחות הכהונה:
973
1052
1247
1017

בסך הכל ממשפחות הכהנים – 4289 [ובדיוק אותם מספרים בנחמיה ז':2].
העולים מבני הלויים, כולל משוררים ושוערים
74
128 [148]
139 [138]

בסך הכל מהלויים – [360].341
מספר הכהנים העולים היה גדול פי 12.5 ממספר הלויים[3]!
העולים מן הנתינים, עבדי שלמה, שנותרו מהכנענים (כמו, הגבעונים) מימי יהושע:
[392 אותו מספר בנחמיה ז'!]

עולים ללא ייחוס אבות, שלא יכלו להוכיח את יהדותם[4],
אבל 'חוק השבות' הקדום חל גם עליהם-
652 [642]

ועוד משפחה אחת מבני הכהנים, שלא יכלו להוכיח את ייחוסם, והורחקו מהכהונה.
בסך הכל, העולים ממשפחות יהודה ובנימין והנלויים עליהם, עם הכהנים והלויים, עם הנתינים
ועבדי שלמה, עם חסרי הייחוס:
[29818 בנחמיה ז': 31089]

אבל הסיכום הכתוב עולה לסך של-
[142360 ואותו מספר בדיוק בנחמיה ז']
וההפרש המדהים הוא-
[112542 ובנחמיה ז': 11271]
איך מסבירים הפרש של 12542? [11271]

הסבר אחד[5] רואה בהפרש את אלה שנשארו ביהודה ולא גלו, או את אלה שעלו עם "ששבצר
הנשיא ליהודה" יחד עם כלי המקדש, לפני עליית זרובבל, כלומר, "כל הקהל כאחד" כלל גם את
אלה שכבר היו ביהודה לפני מפקד העולים עם זרובבל.

אלא שהסבר זה תמוה – עם כל המספרים המדוקדקים, גם של כלי המקדש וגם של העולים, איך
נשמט מספרם המרשים של העולים לפני כן, או של אלה שחיו ביהודה ולא גלו? ההסבר השני,
מפתיע ומעורר הרבה מחשבות, והוא הסברם של חז"ל, לפי מדרש 'סדר-עולם'[6] – "אלה שעלו
משאר שבטים!"

כיוון, שהצהרת כורש וההיתר הרשמי לעלייה התייחס רק "לירושלם אשר ביהודה", היה אסור
להזכיר את הישראלים העתיקים, משבטי הצפון, שחלק חשוב מן העולים היו מהם, וגם מהם
חזרו להרי אפרים ומנשה ואף לגליל, אלא שאי אפשר היה להזכיר בפירוש את 'המתנחלים' ההם!
אולם כאשר התחזקו החשמונאים וגברה ידם, הם מצאו את אחיהם גם בהרי אפרים, גם במנשה,

- [1] אלה ששמרו את שמות מקומם מופיעים במספרים קטנים בהרבה מאשר מספרי המשפחות – לכן פסוקי טז, יח וכו' מכוונים לשמות מקומות – "אָטֵר"; "יֹרְהָ/חָרִיף"; "גְּבָר/גְּבֵעוֹן"; בארץ בנימין ובארץ מואב נשתמרו שמות מקומות יותר מאשר ביהודה, או בגלעד.
- [2] הקפדת יתר על רשימות היוחסין בקרב הכהונה ניכרת בכך, שכל מספרי הכהונה שווים בשתי הרשימות, וכך בהמשך גם במספר הנתינים, שהיו 'עבדי מקדש' מאז ברית הגבעונים, ולכן נשמרו רשימותיהם בידי הכוהנים.
- [3] רב צעיר, שלמד הרבה תורה בארץ אך חזר לתפקיד חינוכי באמריקה הסביר לי פעם מדוע רוב הלויים לא עלו עם זרובבל – לכוהנים במקדש היה כבוד, והלויים היו משרתים – בגולה הם היו 'רבנים' מכובדים וראשי קהילות, ולכן הם נשארו בגולה!
- [4] רוב העולים יכלו להוכיח את מוצאם ואת ייחוסם, אבל היו, אז כמו היום, קבוצות עולים "מתל מלח" (בי, נט), ובכל זאת נכללו ב"כל הקהל", ולא נדחו!
- [5] כך פירש פרופ' מרדכי זר-כבוד ב'דעת מקרא' לפסוק סד.
- [6] פרק כ"ט, מובא ברש"י; סוגיית התלמוד (ערכין לב) מבוססת על הידיעה, שעולי הגולה חזרו גם לגליל.
- [7] ראו מקבים-א פרק ה'.

עזרא ג - כמו שלמה

היו שם זקנים, שהבינו את עומק הפער בין ממלכה עצמאית, לבין חסות פרסית, והם בכו, אולם תרועות השמחה גברו על קולות הבכי. ומה באמת קרה?

פתיחה לפרקי זרובבל

ששת הפרקים הראשונים בספר עזרא, אינם שייכים כלל ל'עזרא הסופר', והם קודמים לעזרא (זמן רב או מועט)[1]. ראוי היה זרובבל, מנהיג שיבת ציון ובונה הבית השני, שייקראו פרקים אלו על שמו – 'ספר זרובבל', שעלה מבבל.

במסורת היהודית הכתובה, לעיתים, מעצבים דורות אחרונים גם את דברי קודמיהם. כבר בספר שמואל, בנבואות שמואל ובהנהגתו, וגם במלכות שאול, המבט הכולל בתיאור האירועים של ראשית המלוכה מוביל אל מלכות דוד, אולם הספר כולו נקרא בשם הנביא הפותח.

רבי יהודה הנשיא עיצב וחתם את המשנה, יצירת ענק של חכמי דורות קודמים. רב אשי ורבינא, ותלמידיהם 'הסבוראים', חתמו את התלמוד הבבלי, יצירת ענק של חכמי דורות קודמים.

התנועה הציונית ומדינת ישראל מעצבות את שיבת ציון ואת קיבוץ הגלויות, שהתחילו כבר עם עליות החסידים, תלמידי הגר"א, והמנהיג הראשון – משה מונטיפיורי[2].

במלאות 70 שנה למדינת ישראל, ראוי להזכיר מלאות 100 שנה ל'בית הלאומי', מכוחה של הצהרת בלפור. כך, עזרא ונחמיה עיצבו (בדור הבא) את ירושלים של בית שני בקביעת 'דרך התורה', ובבניית החומות, ולכן שמותיהם חופפים על הספרים.

אבל "שֶׁשְׁבַע־צָר" [3] הנשיא ליהודה" (א, ח), ומיד אחריו זרובבל בן שאלתיאל, המנהיג המוכר כ'פְּחָה' מטעם מלכות פרס, ויהושע בן יהוצדק הכוהן הגדול הראשון, הם מנהיגי שיבת ציון מבבל, והם הבונים את בית המקדש "בירושלם אשר ביהודה". על פי צו ה' בפי נביאיו, חגי וזכריה, ועל פי האישור הבינלאומי ומגבלותיו המנוסחים בהצהרת "כורש מלך פרס" ששלט ב"כל ממלכות הארץ", אשר נתן בידו "ה' א-להי השמים" (א, א-ד).

מדוע "בחזש השביעי" (=תשרי)?

"בחדש הראשון" הוא חֹדֶשׁ האביב (=ניסן), הוקם המשכן ביציאת מצרים (שמות מ); "בִּרְחַח הַאֲתָנִים בחג, הוא הַחֹדֶשׁ השביעי" (=תשרי; מלכים א ח, ב) נחנך הבית הראשון בימי שלמה; מדוע?

יציאת מצרים היא ההבדלה בין עם ישראל לבין תרבות האלילות המצרית, ולבין העולם האלילי כולו – עם ישראל יצא למדבר, לקבל שם תורה, לבדו! המשכן מבטא התגלות ה' לעמו כ"ממלכת כהנים וגוי קדוש" (שמות יט, ו), אשר רק בו "בחר ה'... מכל העמים אשר על פני האדמה" (דברים יד, ב), וכך חתם משה בסוף ברכתו – "וישכן ישראל בטח בדד עין יעקב... " (דברים לג, כח).

בזמן האסיף, עם ישראל נפתח שוב אל העולם כולו, ולא במקרה התפלל שלמה גם על "הנכרי אשר לא יעמך ישראל הוא, ובא מארץ רחוקה למען שמך; כי ישמעון את שמך הגדול ואת ידך החזקה וזרעך הנטויה... למען ידעון כל עמי הארץ את שמך ליראה אתך כעמך ישראל..." (מלכים א ח, מא-מג);

קל לזהות בפסוקים אלה את "וישמע יתרו את כל אשר עשה ה' למשה ולישראל עמו..." (שמות יח, א), אבל יתרו הצטרף למשה ולעם ישראל במדבר, ואילו שלמה נפתח אל "כל עמי הארץ". זאת הסיבה גם לנישואי שלמה עם "הנשים הנכריות", ועם "בת פרעה" (מלכים א ג, א; יא, א), מפני שזאת הדרך הנהוגה אז לבסס קשרי דיפלומטיה ותרבות בין העמים, וכך מתואר (במלכים א י) ביקורה של מלכת שבא אצל שלמה. אכן כך הבין זאת ר' יוסי בן חלפתא (ירושלמי סנהדרין פרק ב, ו). לא נשאן שלמה אלא כדי "למושכן לדברי תורה, ולקרבת תחת כנפי השכינה!"

הכיוון הזה שהוביל שלמה התמוטט וקרס. במקום השפעה יהודית-ישראלית על תרבויות העולם האלילי, השפיעו הן, 'הנשים הנכריות', על ירושלים (מלכים א יא א-י). כאשר קמו חזקיהו (דברי הימים ב ל), ואחריו יאשיהו (מלכים ב כג, כא-כג), להחזיר את יהודה אל התורה, הם חזרו לפסח, ולברית יציאת מצרים - התנתקות מהשפעות האלילות, וחזרה טהרת 'המדבר' בחגיגת הפסח.

לכן, מפתיע כל כך הניסיון של זרובבל להתחיל שוב בחדש השביעי עם הדגשת "חג הספֹות" (ג, ד) וקרבתו המפורטים בתורה, שיש בהם מימד אוניברסאלי מובהק, [1] ואף להידמות לשלמה במפורש – "ויתנו כסף... ומאכל ומשתה ושמן לצדנים ולצרים להביא עצי ארזים מן הלבנון אל ים יָפוֹא, כרשיון כורש מלך פרס עליהם" (ג, ז).

גם החגיגה הגדולה "בשנה השנית... בחדש השני" (ג, ח) התאמצה להידמות לתחילת הבנייה של שלמה (מלכים א ו, א), וחצוצרות הכהנים ומקהלות הלויים "להלל את ה' על ידי [מזמור] דוד מלך ישראל; ויִעֲנֶוּ בהִלָּל ובהודות לה' כי טוב, כי לעולם חסדו על ישראל..." (ג, י-יא).

מכל זה ברור, שהניסיון הראשון לבניית הבית השני יצא אל הפועל מתוך המחשבה, ש"רשיון כורש" מאפשר לשבי הגולה לבנות את הבית כמו שלמה, ועל פי שיריו של דוד, ובית המקדש ישפיע על עולם ומלואו, תחת חסותו של כורש.

אבל היו שם זקנים, שהבינו את עומק הפער בין ממלכה עצמאית, לבין חסות פרסית, והם בכו – הם הבינו את גודל האשליה (ג, יב-יג), אולם תרועות השמחה גברו על קולות הבכי. ומה באמת קרה?

"רשיון כורש" אִכְזָב, וִיכְתְּבֵי הַשְּׁטָנָה' עצרו את הכל (כפי שיוסבר בארמית, שפת הממלכה, בפרק הבא). הניסיון להידמות לשלמה, נכשל כי בלי עצמאות אי אפשר לבנות, ובוודאי לא לחגוג ולשיר, כמו שבנו וחגגו ושרו דוד ושלמה – קולות הבכי היו קולות האמת!

כעבור זמן, כשיבנה לבסוף הבית השני ברשיון דריוש, הוא ייחנך (בדומה לחזקיהו ויאשיהו) בצנעה, בטהרה ובפסח (וי, יט-כב).

---

[1] דרשת חז"ל על 70 פרים בחג, כנגד 70 אומות (סוכה נה עמ' ב), נשמעת בבירור כבר בנבואת זכריה (יד טז-יט), על עלייה לרגל של העמים בחג הסוכות, עם הקשר לירידת הגשם.

עזרא ד - אנחנו יחד נבנה

לא נכון לפרש ויכוח מימי זרובבל לפי היחס לשומרונים בתקופה יותר מאוחרת, אחרי שהפכו לצוררי ירושלים. על מה באמת היה הויכוח?

פתיחה לפרקי זרובבל

ששת הפרקים הראשונים בספר עזרא, אינם שייכים כלל ל'עזרא הסופר', והם קודמים לעזרא (זמן רב או מועט)[1]. ראוי היה זרובבל, מנהיג שיבת ציון ובונה הבית השני, שייקראו פרקים אלו על שמו – 'ספר זרובבל', שעלה מבבל.

במסורת היהודית הכתובה, לעיתים, מעצבים דורות אחרונים גם את דברי קודמיהם. כבר בספר שמואל, בנבואות שמואל ובהנהגתו, וגם במלכות שאול, המבט הכולל בתיאור האירועים של ראשית המלוכה מוביל אל מלכות דוד, אולם הספר כולו נקרא בשם הנביא הפותח.

רבי יהודה הנשיא עיצב וחתם את המשנה, יצירת ענק של חכמי דורות קודמים. רב אשי ורבינא, ותלמידיהם 'הסבוראים', חתמו את התלמוד הבבלי, יצירת ענק של חכמי דורות קודמים.

התנועה הציונית ומדינת ישראל מעצבות את שיבת ציון ואת קיבוץ הגלויות, שהתחילו כבר עם עליות החסידים, תלמידי הגר"א, והמנהיג הראשון – משה מונטיפיורי[2].

במלאות 70 שנה למדינת ישראל, ראוי להזכיר מלאות 100 שנה ל'בית הלאומי', מכוחה של הצהרת בלפור. כך, עזרא ונחמיה עיצבו (בדור הבא) את ירושלים של בית שני בקביעת 'דרך התורה', ובבניית החומות, ולכן שמותיהם חופפים על הספרים.

אבל "שֶׁשְׁבַע־אֶלֶף" [3] הנשיא ליהודה" (א, ח), ומיד אחריו זרובבל בן שאלתיאל, המנהיג המוכר כ'פָּחָה' מטעם מלכות פרס, ויהושע בן יהוצדק הכהן הגדול הראשון, הם מנהיגי שיבת ציון מבבל, והם הבונים את בית המקדש "בירושלם אשר ביהודה". על פי צו ה' בפי נביאיו, חגי וזכריה, ועל פי האישור הבינלאומי ומגבלותיו המנוסחים בהצהרת "כורש מלך פרס" ששלט ב"כל ממלכות הארץ", אשר נתן בידו "ה' א-להי השמים" (א, א-ד).

פרק ד

אנחנו יחד נבנה

"צרי יהודה ובנימין" (ד, א) הם בראש ובראשונה תושבי שומרון וסביבותיה ('השומרונים'), ביניהם רבים משארית בני אפרים ומנשה שלא גלו בחורבן שומרון, [1] אבל המעמדות השליטים היו 'הכותים', שהובאו לשומרון על ידי מלכי אשור[2].

"ויִגְשׁוּ אֶל זָרְבָבֶל וְאֶל רָאשֵׁי הָאֲבוֹת וַיֹּאמְרוּ לָהֶם: נְבִנָה עִמָּכֶם [היכל לה' בירושלים], כי ככם נדרוש לא-להיכם, ולו אנחנו זבחים [בבמות ובמקדשים שלנו] מימי אֶסֶר חֲדָוֶן מֶלֶךְ אֲשׁוּר הַמַּעֲלָה אֶתְנוּ פֹה;

ויאמר להם זרובבל וישוע ושאר ראשי האבות לישראל: לא לכם ולנו לבנות בית לא-להינו [כשאתם זבחים בבמות שלכם], כי אנחנו יחד (=כל המייחדים לעבוד את 'ה' אחד', רק בירושלים) נבנה לה' א-להי ישראל, כאשר צִנְנֵנו מֶלֶךְ כּוֹרֶשׁ מֶלֶךְ פֶּרֶס [לבנות "את בית ה' א-להי ישראל, הוא הא-להים אשר בירושלם" – בלבד!] (ד, ב-ג).

רגילים לפרש[3] את "אנחנו יחד נבנה", כאילו נאמר 'רק אנחנו', שבי הגולה ב'יחד' נבנה, ולהסביר שזרובבל וראשי האבות דחו את הפנייה לחלוטין, וראו בה ניסיון ערמומי להרוס מבפנים, כי ראו את הפונים כגויים גמורים וצוררים, מלכתחילה.

אבל לא נכון לפרש ויכוח מימי זרובבל לפי היחס לשומרונים בתקופה יותר מאוחרת, אחרי שהפכו לצוררי ירושלים, ועוד יותר מימי עזרא ואילך, תקופת ההיבדלות מטומאת הנשים הנוכריות. הוויכוח הקדום היה על השאלה אם המקדש בירושלים הוא מקדש אחד לה' אחד, ואז "אנחנו יחד נבנה", או שמתקיימים במות ומקדשים גם בשומרון ובמקומות נוספים, וגם בירושלים, ואז "לא לכם ולנו לבנות".

לפי זה לא דחו שבי הגולה את נציגי 'השומרונים' לחלוטין, אלא העמידו תנאי מוחלט – כל מי שמצטרף לבניית המקדש בירושלים, נוטש כל מקדש אחר!

המנהיגות השומרונית לא רצתה ולא יכלה לקבל תנאי כזה, והפכה ליצורת של ירושלים, אבל בהר אפרים ובנחלת מנשה היו רבים, בעיקר בכפרים בהם שרדו צאצאי אפרים ומנשה, שנטשו את הבמות השומרוניות, נבדלו "מטמאת גויי הארץ" במקדשים ובבמות, עלו לירושלים והשתתפו בבניין הבית השני.

"ויעשו בני הגולה את הפסח... ויאכלו בני ישראל השבים מהגולה, וכל הנבדל מִטְמֵאת גויי הארץ [המצטרף] אֶלָּהֶם לְדַרְשׁ לֵה' א-להי ישראל; ויעשו חג מצות שבעת ימים בשמחה... " (וי, יט-כב) .

-
- [1] ירמיהו (ג', ו, יב) נשלח אליהם להשיבם לירושלים בימי יאשיהו; זה הצליח כעדות הסיפור בירמיהו (מ"א, ה) על 80 העולים לרגל "משכם, משלו ומשמרון"; וראו (בדברי-הימים-ב ל"ד, ו) על טיהור יאשיהו עד הגליל.
- [2] גם לפי התיאור במלכים-ב י"ז, כד, וגם לפי כתובת סרגון, שהגלה משומרון 27290 איש, והביא אליה והושיב בתוכה אנשים מארצות שכבשו ידיו.
- [3] ראו גם 'דעת מקרא'.

עזרא ה - אזהרות כנגד ירושלים

דריוש (ה-1) היה המלך הפרסי התומך ביותר ביהודים בכל ימי הממלכה הפרסית, ובימיו אכן נבנה הבית השני ונחנך, אולם מאבק ה"שטנה" לא נפסק

פתיחה לפרקי זרובבל

ששת הפרקים הראשונים בספר עזרא, אינם שייכים כלל ליעזרא הסופר, והם קודמים לעזרא (זמן רב או מועט)[1]. ראוי היה זרובבל, מנהיג שיבת ציון ובונה הבית השני, שייקראו פרקים אלו על שמו – 'ספר זרובבל', שעלה מבבל.

במסורת היהודית הכתובה, לעיתים, מעצבים דורות אחרונים גם את דברי קודמיהם. כבר בספר שמואל, בנבואות שמואל ובהנהגתו, וגם במלכות שאול, המבט הכולל בתיאור האירועים של ראשית המלוכה מוביל אל מלכות דוד, אולם הספר כולו נקרא בשם הנביא הפותח.

רבי יהודה הנשיא עיצב וחתם את המשנה, יצירת ענק של חכמי דורות קודמים. רב אשי ורבינא, ותלמידיהם 'הסבוראים', חתמו את התלמוד הבבלי, יצירת ענק של חכמי דורות קודמים.

התנועה הציונית ומדינת ישראל מעצבות את שיבת ציון ואת קיבוץ הגלויות, שהתחילו כבר עם עליות החסידים, תלמידי הגר"א, והמנהיג הראשון – משה מונטיפיורי[2].

במלאות 70 שנה למדינת ישראל, ראוי להזכיר מלאות 100 שנה ל'בית הלאומי', מכוחה של הצהרת בלפור. כך, עזרא ונחמיה עיצבו (בדור הבא) את ירושלים של בית שני בקביעת 'דרך התורה', ובבניית החומות, ולכן שמותיהם חופפים על הספרים.

אבל "שֶׁשְׁפָצָר" [3] הנשיא ליהודה" (א, ח), ומיד אחריו זרובבל בן שאלתיאל, המנהיג המוכר כ'פָּחָה' מטעם מלכות פרס, ויהושע בן יהוצדק הכוהן הגדול הראשון, הם מנהיגי שיבת ציון מבבל, והם הבונים את בית המקדש "בירושלם אשר ביהודה". על פי צו ה' בפי נביאיו, חגי וזכריה, ועל פי האישור הבינלאומי ומגבלותיו המנוסחים בהצהרת "כורש מלך פרס" ששלט ב"כל ממלכות הארץ", אשר נתן בידו "ה' א-להי השמים" (א, א-ד) .

פרק ה) 'מ-ד, ד]

כתבי ה"שטנה"

ההתנגיחות הכללית של "עם הארץ", השכנים הרעים של יהודה, נועדה "להפר עצתם של שבי הגולה לבנות את הבית לה' "כךשיון כורש", והיא התנהלה "כל ימי כורש מלך פרס ועד מלכות

דְּרִיּוֹשׁ מֶלֶךְ פֶּרֶס) "ד, ד-ה - (דְּרִיּוֹשׁ) ה-1 (היה המלך הפרסי התומך ביותר ביהודים בכל ימי הממלכה הפרסית, ובימיו אכן נבנה הבית השני ונחנך, אולם מאבק ה"שטנה" לא נפסק; ברגע שעלה אחשוורוש בן דריוש על "כסא מלכותו אשר בשושן הבירה", מיד התחדשו כתבי ה"שטנה", ואיגרות אזהרה נשלחו שוב ושוב גם בימי אֲרֵתַחְשֶׁשְׁתָּא ה-1 (בן אחשוורוש) ד, ו-ז -)

כאן בחר כותב פרקי זרובבל להביא - לדוגמה! - דווקא איגרת מאוחרת יחסית, מימי ארתחששתא ה-1, (שבה המאבק כבר לא התנהל נגד 'הבית', כי הוא כבר היה בנוי, אלא נגד שיקום חומות העיר, המפעל של נחמיה) פרקים א עד ד.

מדוע הובאה לדוגמה דווקא האיגרת המאוחרת מימי אֲרֵתַחְשֶׁשְׁתָּא, ולא הובאו האיגרות מימי כורש, ומימי אחשוורוש? כנראה מפני שהאיגרת המאוחרת מפורטת ומקיפה יותר, והיא כוללת את האזהרות האלה (ד, יב-טז):

ירושלים ידועה 'בספרי הזיכרונות' כעיר מורדת ומסוכנת, שפעמים רבות הובילה קואליציה (עם מצרים וממלכות נוספות) נגד השליטה המעצמתית של אשור ובבל.

ברגע שתסתיים הבנייה של חומות ירושלים, היהודים ירגישו חזקים ויפסיקו לשלם את המיסים לאוצר הממלכה הפרסית.

אחר כך, הם ישתלטו על הדרכים הגדולות למצרים) ועוד, (ותיפגע השליטה הפרסית בכל "עֶבֶר נְהָרָה", הוא המרחב שמדרום לנהר פרת הכולל את סוריה וארץ ישראל.

כתבי ה"שטנה" היו ממוקדים בעצירת המדיניות הפרסית של אוטונומיה והשבת זכויות (למקדשים) בכל רחבי האימפריה, (ביחס ליהודה, כי היא 'מסוכנת', והם הצליחו כבר בימי כורש, לגרום לעצירת הבנייה בירושלים - כל מה שהיה כלול "בְּרִשְׁיוֹן כּוֹרֶשׁ" הוקפא, והעבודה התבטלה) ד, כד (עד שמלך דריוש) ה-1.

אולם האיגרת המאוחרת יותר מימי אֲרֵתַחְשֶׁשְׁתָּא ה-1 (הובילה גם לצו מלכותי, שנתן לשונאי יהודה ובנימין פתח להפעלת כוח צבאי של פחוות "עֶבֶר נְהָרָה" נגד הבנייה בירושלים, 'בזרוע וחיל) ב, כג, (ומתעוררת השאלה, האם גם לפני כן קיבלו שליטי הפחוות האלה אישורים לפעול בכוח נגד ירושלים?

לפי התיאור בנחמיה) פרק א (אני משער, שכן - הפעולות בכוח נגד ירושלים נמשכו זמן רב, וכללו פגיעות חמורות חוזרות ונשנות, בניסיונות הבנייה והשיקום - רק התערבות חד-משמעית של המלך דְּרִיּוֹשׁ) ה-1, (חידשה את בניית הבית השני, ורק היתר מיוחד של אֲרֵתַחְשֶׁשְׁתָּא) ה-1 (לנחמיה, יחד עם גיוס כללי של יהודה ובנימין על ידי נחמיה) פרקים א עד ד, (איפשרו את שיקום החומות.

מעניין להשוות את כל זה למאמץ ה'שטנה' הערבי נגד הצהרת בלפור בימי המנדט הבריטי, ממניעים דומים ולמרבה הצער עם הצלחות רבות, שהתבטאו ב'ספרים הלבנים', ובצווים נגד העלייה היהודית, ונגד ההתיישבות היהודית.

מאידך, חשוב להשוות בהשוואה ניגודית, למגילת אסתר, שם נשלחו האיגרות נגד היהודים שבגולה, והמן קיבל אישור לפעול כי היהודים מסוכנים לשלטון; רק מהפך דרמטי מכוחו של שבח מרדכי ב"ספר הזכרונות", הציל את יהודי הגולה - ומעניין, בעזרא לא נזכרים כלל יהודי שושן, והמגילה לא מזכירה כלל את המתרחש ביהודה ובירושלים.

---

[1] ירמיהו (ג, ו, יב) נשלח אליהם להשיבם לירושלים בימי יאשיהו; זה הצליח כעדות הסיפור בירמיהו (מ"א, ה) על 80 העולים לרגל "משכם, משלו ומשמרון"; וראו (בדברי-הימים-ב לד, ו) על טיהור יאשיהו עד הגליל.

[2] גם לפי התיאור במלכים-ב יז, כד, וגם לפי כתובת סרגון, שהגלה משומרן 27290 איש, והביא

אליה והושיב בתוכה אנשים מארצות שכבשו ידיו.
[3]ראו גם 'דעת מקרא'.

עזרא ו - המסמך הגואל

בתוך התסבוכת הזאת, כשיהודה הקטנה מוקפת צוררים שמצליחים לעצור בה את הבנייה בכוח, איך אפשר היה לדעת, שדווקא דריוש ינהג בצורה כל כך שונה?

פתיחה לפרקי זרובבל

ששת הפרקים הראשונים בספר עזרא, אינם שייכים כלל ל'עזרא הסופר', והם קודמים לעזרא (זמן רב או מועט)[1]. ראוי היה זרובבל, מנהיג שיבת ציון ובונה הבית השני, שייקראו פרקים אלו על שמו – 'ספר זרובבל', שעלה מבבל.

במסורת היהודית הכתובה, לעיתים, מעצבים דורות אחרונים גם את דברי קודמיהם. כבר בספר שמואל, בנבואות שמואל ובהנהגתו, וגם במלכות שאול, המבט הכולל בתיאור האירועים של ראשית המלוכה מוביל אל מלכות דוד, אולם הספר כולו נקרא בשם הנביא הפותח.

רבי יהודה הנשיא עיצב וחתם את המשנה, יצירת ענק של חכמי דורות קודמים. רב אשי ורבינא, ותלמידיהם 'הסבוראים', חתמו את התלמוד הבבלי, יצירת ענק של חכמי דורות קודמים. התנועה הציונית ומדינת ישראל מעצבות את שיבת ציון ואת קיבוץ הגלויות, שהתחילו כבר עם עליות החסידים, תלמידי הגר"א, והמנהיג הראשון – משה מונטיפיורי [2]. במלאות 70 שנה למדינת ישראל, ראוי להזכיר מלאות 100 שנה ל'בית הלאומי', מכוחה של הצהרת בלפור. כך עזרא ונחמיה עיצבו (בדור הבא) את ירושלים של בית שני בקביעת 'דרך התורה', ובבניית החומות, ולכן שמותיהם חופפים על הספרים.

אבל "שֶׁשֶׁבְּצָר" [3] הנשיא ליהודה" (א, ח), ומיד אחריו זרובבל בן שאלתיאל, המנהיג המוכר כ'פָּחָה' מטעם מלכות פרס, ויהושע בן יהוצדק הכהן הגדול הראשון, הם מנהיגי שיבת ציון מבבל, והם הבונים את בית המקדש "בירושלם אשר ביהודה". על פי צו ה' בפי נביאיו, חגי וזכריה, ועל פי האישור הבינלאומי ומגבלותיו המנוסחים בהצהרת "כורש מלך פרס" ששלט ב"כל ממלכות הארץ", אשר נתן בידו "ה' א-להי השמים" (א, א-ד).

פרק ו (יחד עם פרק ה)

המסמך הגואל – ה"דְּכָרֹנָה"

בתוך התסבוכת הזאת, כשיהודה הקטנה מוקפת צוררים שמצליחים לעצור בה את הבנייה בכוח, ולשנות ביחס אליה אפילו את המדיניות הפרסית הכללית של זכויות אוטונומיות – איך אפשר היה לדעת, שדווקא דריוש (ה-1) ינהג בצורה כל כך שונה?

התשובה נמצאת בדברי הנביאים חגי וזכריה המוזכרים גם כאן, בפרקי זרובבל שבעזרא' (ה, א-ב; ו, יד), כמי שהובילו את זרובבל המנהיג ויהושע בן יהוצדק הכהן הגדול לחידוש הבנייה בבית ה'. הצוררים פעלו מיד לעצור את הבנייה, אך חששו מדריוש ושלחו שוב כתבי "שטנה".

מנהיגי היהודים בירושלים פנו גם הם למלך דריוש, וגם הם הציעו לחפש בארכיון של כורש ("בית גִּזְזָא"; ה, יז), כדי לבדוק באמת את זכויות היהודים בירושלים. דריוש קיבל את עצת היהודים, הוציא צו לבדוק בארכיון אשר נמצא דווקא "בְּאַחְמֶתָא" בירת מדי העתיקה, ובזכות זה אנו יודעים על ה"דְּכָרֹנָה" (=זיכרון של התחייבות) שנלוותה להצהרת כורש, וכאן התחולל המפנה המכריע (ו, ג-ב).

דריוש נתן תוקף מוחלט להתחייבויות ה"דְּכָרֹנָה", וציווה על "תִּתְּנֵי פֶחַת עֵבֶר נִתְּרָה", השליט הפרסי על כל המדינות מדרום לפרת, ובכללן כמובן שומרון ויהודה, לבצע במדויק את כל מה שהיה כתוב ב"רשיון כורש" הגנוז!

בניגוד להצהרת כורש הגלויה, ב"דְכָרֹנָה" התחייבה הממלכה הפרסית לממן את בניית "בית א-להא בירושלם" במידותיו העתיקות מימי שלמה, עם שלושה נדבכים של אבני גזית ונדבך של עץ. [1] וכל זה על חשבון בית המלך! שבי הגולה לא נאלצו עוד לגייס תרומות של מתנדבים!

דריוש הוסיף גם תקציב מלא להוצאות המקדש בירושלים, עם כל הקרבנות 'דבר יום ביומו ללא הזנחה', כדי שיוכלו לעבוד את א-לוהי השמים, ולהתפלל לשלום המלך הפרסי ולשלום בניו! ושיא השיאים: דריוש הוציא צו מיוחד ולפיו 'כל מי שיפר הוראות אלה, עץ ייעקר מביתו והוא ייתלה עליו זקוף וביתו ייהרס על זה!'

זהו ההיפוך הגמור של מגילת אסתר – תלייה על עץ לא להצלת היהודים בגולה, אלא להצלת יהודה וירושלים ולבניית בית המקדש, ולמיגור כל כוח שינסה לחבל בשם א-לוהי השמים שמקדשו בירושלים.

הבנייה נגמרה בשנת שש לדריוש (516 לפנה"ס), 70 שנה בדיוק אחרי חורבנו, בשלושה ימים לחודש אדר, ואני כותב על כך בשנת ה-70 למדינת ישראל העצמאית, בשנה בה החלה ההכרה האמריקנית והבינלאומית בירושלים כבירת ישראל, בחודש אדר, 2534 שנה אחרי אותו חודש אדר בו נחנך הבית השני בשמחה גדולה, עם קרבנות מיוחדים עבור כל 12 "שבטי ישראל" (ו, יז-כב), ובחגיגת הפסח וחג המצות, כמו ביציאת מצרים.

---

60 [1]אמה אורך הבית מימי שלמה (מלכים-א ו, ב), מוגדר אצל הפרסים כ'רוחב' (במבט מן הצד), ו-60 אמה גובה כולל את היסודות, וראו בפירוש 'דעת מקרא'; הנדבכים הם פרשנות פרסית ל"שלושה טורי גזית וטור כרתת ארזים" (מלכים-א ו, לו), אצל שלמה.

עזרא ז - הרב הראשי הראשון

עזרא היה כהן, אבל הוא לא היה כהן גדול. הוא גם לא היה מנהיג מדיני-פוליטי; לתפקיד הזה התמנה נחמיה כעבור כמה שנים. אם כן, מה היה מעמדו ותפקידו של עזרא?

בין חנוכת הבית השני בשנת 6 לדריוש (516 לפנה"ס), לבין עליית עזרא בשנת 7 לארתחששתא (ה-1; 458 לפנה"ס), עברו שנים רבות, ואי אפשר לקבל כפשוטו את המדרש "הוא כורש, הוא דריוש, הוא ארתחששתא" (ראש השנה ג עמ' ב) אלא במשמעות ששלושת מלכי פרס אלה סייעו מאד לשיבת ציון ולבניית הבית השני וחומות ירושלים.

קל להבין זאת מחילופי הדורות – בחנוכת המקדש עוד הנהיגו את ירושלים זרובבל בן שאלתיאל מ'זרע דוד', ויהושע בן יהוצדק הכהן הגדול; בעליית עזרא, שניהם כבר לא היו בחיים, ולא היה המשך לזרובבל בהנהגה.

יויקים בן יהושע (בן יהוצדק) עוד היה בחיים בתחילת ימי עזרא ונחמיה (יב, יכו), אבל הכהן הגדול כבר היה אלישיב, הנכד של יהושע (=הכהן הגדול הראשון בבית השני); לנין של יהושע, "יהוחנן בן אלישיב" כבר הייתה לשכה במקדש כשעזרא (י, ו) הגיע; לכן, אי אפשר למחוק ולא לצמצם את 58 השנים שעברו (לפי הכרונולוגיה הפרסית) בין פרק ו לפרק ז בספר, בשום פנים; עליית עזרא מסמנת תקופה אחרת מעליית זרובבל.

פרק ז

עזרא הסופר – מנהיג מסוג אחר

עזרא היה כהן, אבל הוא לא היה כהן גדול, גם לא אחרי שעלה והפך למנהיג בירושלים. הוא גם לא היה מנהיג מדיני-פוליטי; לתפקיד הזה התמנה נחמיה (כעבור כמה שנים). אם כן, מה היה מעמדו ותפקידו של עזרא?

עזרא היה מנהיג תורני, הראשון בתולדותינו, והוא נכנס למקום של הנביאים, שנסתיימה תקופתם ושמשם שקעה – כמובן, לא כל האנשים הבינו את חילוף המשמרות הזה, אבל מלאכי, הנביא האחרון, ועזרא המנהיג התורני הראשון, הבינו.

ואכן, על דמותו של עזרא קראנו בנבואת מלאכי (בי, ה-ז):

בריתי היתה אֶתוּ, החיים והשלום,
ואתנם לו מורא ויִרְאָנִי, ומפני שמי נחת הוא;
תורת אמת היתה בפיהו, ועולה לא נמצא בשפתיו,
בשלום ובמישור הלך אֶתִי, ורבים השיב מֵעֶוֹן;
כי שפתי כֶּהֱן ישמרו דעת, ותורה יבקשו מפיהו,
כי מלאך ה' צ-באות הוא!

מלאכי, הנביא האחרון מסר את שרביט ההנהגה התורנית לעזרא, כי "מלאך ה' צ-באות הוא",
ואילו ספר עזרא פותח בייחוסו, דור אחרי דור, עד "אהרן הכהן הראש" (ז, ה). כלומר, עזרא דומה
לכהן הראשון, וגם המייסד, ראש משפחת הכהונה לדורות. מדוע היה צורך בייחוס יוצא דופן
זה[1]?

דווקא מפני שעזרא לא היה כהן גדול, ובהמשך יתגלה גם עימות חריף בין עזרא ונחמיה לבין
"אלישיב הכהן הגדול" (נחמיה יג, כח), ובנו "יהוחנן בן אלישיב" (י, ו), במאבק העיקרי של עזרא
נגד נישואי תערובת, ונגד קבלת "נשים נכריות" (י, ב, י, יח, מד) – לכן היה צורך הכרחי לבסס
את מעמדו של עזרא כמנהיג תורני אל מול הכהן הגדול, על ידי ייחוסו עד "אהרן הכהן הראש".
מצד הנבואה, העיקר לא היה בייחוס אלא בדמותו הישרה והנאמנה של עזרא, לנוכח אותו החטא
עצמו, כי הכהונה הגדולה בירושלים הִפְרָה את הברית (מלאכי ב, ח-טז):

ואתם (=כהני ירושלים) סָרְתֶם מן הדרך,
הכשלתם רבים בתורה, שִׁחַתְתֶם ברית הלוי,
אמר ה' צ-באות...

כי חָלַל יהודה קִדְשׁ ה' אשר אָהַב, וּבָעַל בַּת-אֵל נָכַר...

עזרא היה "סֹפֵר מהיר בתורת משה" (ז, ו). בלשון העברית המקראית 'סופר' איננו מי שיודע לכתוב
ספר, אלא מי שיודע לקרוא ולפרש כהלכה כל ספר כתוב. בין אם הוא איגרת מלכותית, חוק
המלך, או, בדרגה עליונה, "גמיר" [2] (=מלומד שלם; ז, יב). במיוחד בדיעה ובפרשנות של 'ספר
התורה', שנתן ה' ביד משה.

כי עזרא הכין את לבבו לְדַרְשׁ את תורת ה',
וּלְעֲשׂוֹת וּלְלַמֵּד בישראל חֵק ומשפט! (ז, י);

אבל עזרא לא היה רק מנהיג תורני, שצמח מתוך הכהונה בתוך הגולה, והפך ל'גדול הדור' הראשון
שתפס את מקום הנביאים, וקיבל את ברכתו המלאה של מלאכי, הנביא האחרון. עזרא גם קיבל
הכרה במעמדו מצווי הממלכה הפרסית!

איך קרה הדבר? איננו יודעים, אבל מפרשת "מרדכי אשר גָדְלוֹ המלך" אחשורוש (אסתר י, ב) אנו
מבינים שהמלכים הפרסיים שאפו לשלוט ביהודים המפוזרים "בכל מדינות מלכותך" (אסתר ג,
ח), והשומרים על אמונתם ועל דתם, באמצעות שר יהודי מתאים, כדי שישמרו גם את נאמנותם
למלך!

לכן התמנה עזרא על ידי ארתחששתא (הראשון) למנות 'שופטים ודיינים', לא רק ביהודה אלא
בכל "עֵבֶר נְהָרָה" (ז, כה-כו), כדי שילמדו את חוקי הדת היהודית לכל היהודים, ולהם יהיו גם
סמכויות השיפוט והענישה מטעם המלכות, על פי ידיעתם את חוקי הדת היהודית.

במילים אחרות: עזרא היה גם 'הרב הראשי' הראשון בהיסטוריה היהודית, מטעם שליטי
הממלכות הנכריות, ללמד וגם לכפות את חוקי היהדות, על פי הבנתו בתורת משה.

---

[1]רשימת היחס כאן מקוצרת ב-6 דורות לעומת הרשימה ההפוכה, מאהרן עד לגלות (דברי-
הימים-א ה', כט-מ), ועוד חסרים כמה דורות בגלות עצמה, בין עזרא לשריה.

[2]השם 'גמיר' דומה ל'גמרא'='תלמוד', אף שקדם במאות שנים, וראו הסבר בספרו של א"מ ז"ל, ארץ המוריה – פרקי מקרא ולשון, עמ' 188-195.

עזרא ה - אחרי החלומות הגדולים

בלי ליווי צבאי בדרכים המסוכנות, עם מספר מצומצם מאוד של אנשים, כאשר ברור שיהודים רבים נותרו בגולה – מה היה מיוחד אם כן, בעליית עזרא?

פתיחה

בין חנוכת הבית השני בשנת 6 לדריוש (516 לפנה"ס), לבין עליית עזרא בשנת 7 לארתחששתא (ה-1; 458 לפנה"ס), עברו שנים רבות, ואי אפשר לקבל כפשוטו את המדרש "הוא כורש, הוא דריוש, הוא ארתחששתא" (ראש השנה ג עמ' ב) אלא במשמעות ששלושת מלכי פרס אלה סייעו מאד לשיבת ציון ולבניית הבית השני וחומות ירושלים.

קל להבין זאת מחילופי הדורות – בחנוכת המקדש עוד הנהיגו את ירושלים זרובבל בן שאלתיאל מ'זרע דוד', ויהושע בן יהוצדק הכהן הגדול; בעליית עזרא, שניהם כבר לא היו בחיים, ולא היה המשך לזרובבל בהנהגה.

יויקים בן יהושע (בן יהוצדק) עוד היה בחיים בתחילת ימי עזרא ונחמיה (יב, י, כו), אבל הכהן הגדול כבר היה אלישיב, הנכד של יהושע (=הכהן הגדול הראשון בבית השני); לנין של יהושע, "יהוחנן בן אלישיב" כבר הייתה לשכה במקדש כשעזרא (י, ו) הגיע; לכן, אי אפשר למחוק ולא לצמצם את 58 השנים שעברו (לפי הכרונולוגיה הפרסית) בין פרק ו לפרק ז בספר, בשום פנים; עליית עזרא מסמנת תקופה אחרת מעליית זרובבל.

פרק ח עליית עזרא

המאפיין המרשים והמעניין ביותר בעליית עזרא היה הוויתור שלו על ליווי צבאי בדרכים המסוכנות החוצות את המדבר הסורי בין נהר פרת לבין ארץ ישראל, במיוחד עם כלי הכסף והזהב שנשא עמהם הכהנים והלוויים (ח, כד-ל).

אחרי שהצהיר לפני המלך ארתחששתא (הראשון) "יד א-להינו על כל מבקשיו לטובה, ועזו ואפו על כל עִזְבִּיו" (ח, כב-כג), לא יכול היה "לשאול מן המלך חֵיל ופָּרָשִׁים לעזרנו מאויב בדרך", ולכן, צמו והתפללו וביקשו "מא-להינו על זאת – ויעֲתֶר לנו", "ויצִילנו מכף אויב ואורב על הדרך" (ח, לא).

מרדכי ואסתר צמו שלושה ימים (בפסח! ג, יב; ד, טז) להצלת יהודי הגולה, אך שום תפילה לא נזכרה וכל בקשתם הייתה מכוונת להצלה בצו המלך אחשורוש. דניאל (ו, יא) התפלל תמיד, שלוש פעמים ביום מהגולה לכיוון ירושלים, והושלך על כך לגוב האריות, אך מעולם לא ביקש דבר מהמלכים – הם תמיד ביקשו ממנו! דניאל החוזה (ט, ג-יט) צם והתפלל והתוודה על חילול המקדש, אבל לא עשה דבר. דניאל היה תמיד צופה לבדו, ואילו עזרא היה אחראי על אלפי עולים בדרך מסוכנת; מרדכי ואסתר צמו על הצלת הגולה, ואילו עזרא ואנשיו צמו והתפללו ופעלו להצלה בדרך העולים לציון.

המלך התיר לעזרא לגבות לצרכי המקדש סכומים נכבדים מכל 'הגזברים' בפחוות "עֵבֶר נִהְרָה", כלומר, מהמיסים שנגבו מהשומרונים, מהצידונים, מהעמונים ומהארמים, אבל לא נזכר כלל שעזרא ניצל כוח זה שניתן לו. גם בהמשך, אין שום עדות שעזרא הפעיל כוח לפי צווי המלכות למינוי 'שופטים ודיינים', ואפילו לא להרחקת "נשים נכריות". הוא רק צם והתפלל והתוודה, וניסה למשוך אליו את בעלי השפעה והכוח על ידי עוצמת הזעזוע שלו (ט, ג-טו).

נחמיה (ב, ז-ט) לעומת עזרא, ביקש וקיבל "שרי תִּיל ופְּרָשִׁים", כמו גם הגנה ותקציבים למקדש מ"פחוות עבר הנהר", בנה את חומות ירושלים והגן עליהן בכוח (ד, ז-ז), ואף הפעיל את כוח השלטון למימוש שאיפות עזרא לגירוש "נשים נכריות" (יג, ג-ט; כה-ל) וגם לסגירת שערי ירושלים "ביום השבת", לעצירת המסחר ולמניעת חילול שבת (יג, יט-כא).

לעומת העלייה ההמונית של זרובבל (42360 גברים, כרבע מיליון נפש; ב, סד), הייתה עליית עזרא קטנה מאד (1776 "הזכרים", לפי כל המספרים הכתובים בפרק ח), וחלק מהם היו השלמות למשפחות שעלו עם זרובבל – "ומבני אדניקם אחרנים..." (ח, יג); מספר מלא של הכוהנים ושל בני דוד לא נכתב, וגם עזרא היה צריך להתאמץ מאד למצוא ולגייס מבני לוי (38; ח', טו-יט).

ברור שיהודים רבים נותרו בגולה – מה היה מיוחד אם כן, בעליית עזרא?

לעלייה ההמונית, הראשונה, היה מנהיג מבית דוד, זרובבל, ועמו כהן גדול, ואווירת גאולה ריחפה על השיבה לציון – בעליית עזרא כבר התפוגגו החלומות הגדולים, והעלייה נשאה אופי דתי-תורני מובהק.

עזרא ט - עזרא במשבר

מה מסתתר בין השורות של סיפור הפרק וסוגיית הנשים הנכריות, אשר מביא את עזרא למשבר הנורא המתואר בפרקנו?

פתיחה

בין חנוכת הבית השני בשנת 6 לדריוש (516 לפנה"ס), לבין עליית עזרא בשנת 7 לארתחששתא (ה-1; 458 לפנה"ס), עברו שנים רבות, ואי אפשר לקבל כפשוטו את המדרש "הוא כורש, הוא דרוש, הוא ארתחששתא" (ראש השנה ג עמ' ב) אלא במשמעות ששלושת מלכי פרס אלה סייעו מאד לשיבת ציון ולבניית הבית השני וחומות ירושלים.

קל להבין זאת מחילופי הדורות – בחנוכת המקדש עוד הנהיגו את ירושלים זרובבל בן שאלתיאל מ'זרע דוד', ויהושע בן יהוצדק הכהן הגדול; בעליית עזרא, שניהם כבר לא היו בחיים, ולא היה המשך לזרובבל בהנהגה.

יויקים בן יהושע (בן יהוצדק) עוד היה בחיים בתחילת ימי עזרא ונחמיה (יב, יכו), אבל הכהן הגדול כבר היה אלישיב, הנכד של יהושע (=הכהן הגדול הראשון בבית השני); לנין של יהושע, "יהוחנן בן אלישיב" כבר הייתה לשכה במקדש כשעזרא (י, ו) הגיע; לכן, אי אפשר למחוק ולא לצמצם את 58 השנים שעברו (לפי הכרונולוגיה הפרסית) בין פרק ו לפרק ז בספר, בשום פנים; עליית עזרא מסמנת תקופה אחרת מעליית זרובבל.

פרק ט

תענית, וידוי ותפילה

יש משמעות מעניינת בתאריכים של עליית עזרא, אע"פ שהספר איננו מדגיש זאת. הם יצאו לדרכם "באחד בחדש הראשון הוא יָסֵד (=כינוס) המַעֲלָה (=העולים) מבבל" (ז, ט), כלומר, בימי הפסח, או בסמוך להם. עברו את נהר פרת, כעין יציאת מצרים מוקטנת, "ובאחד לחדש החמישי" הגיעו לירושלים. ב'תשעה באבי' או בסמוך לו, כבר ישב עזרא (ט, ג-ה) בתעניתו, בבגדיו הקרועים, בזעקתו ובאבלו "על מַעַל [בני] הגולה" [שעלו, ונכשלו].

עליית עזרא התחילה בתקווה גדולה, 'זכר ליציאת מצרים'. אבל מיד אחרי שמחת ההגעה לירושלים, אחרי הפקדת הזהב והכסף באוצר המקדש ואחרי הקרבנות החגיגיים – "וככלות אלה" (ט, א-ב) נשמעו התיאורים הקשים של 'נישואי התערובת', "זרע הקדש בעמי הארצות", שגם השרים והכוהנים נותנים להם יד, ואף מובילים את ה'הכשר' שהם נותנים להם. "ויד השרים והסגנים היתה בַּמַעַל הזה ראשונה."

מתפילתו של עזרא עולה ובוקעת המציאות הקשה, והאכזבה המרה – אין גאולה! אין המשך לזרע דוד על כס ההנהגה (=הַפְּחָה) בירושלים מטעם הממלכה הפרסית!

עם היעלמות 'זרע דוד' מהנהגת יהודה וירושלים, נעלמת גם הנבואה. בלשון עזרא (ט, ח-ט):
"כמעט רגע היתה תחנה מאת ה' א-להינו, להשאיר לנו פליטה... יתד במקום קדשו, להאיר
עינינו... ולתתנו מחיה מעט בעבדתנו. כי עבדים אנחנו ובעבדתנו לא עֲזָבנו א-להינו וְיָט עלינו חסד
לפני מלכי פרס, לתת לנו מחיה, לרומם את בית א-להינו ולהעמיד את חֲרַבְתֵינוּ, ולתת לנו גִּדְר
ביהודה ובירושלם."

השבר העיקרי בין עליית זרובבל לעליית עזרא היה בהיעלמות זרעו של זרובבל מן ההנהגה, ובין
פרקי זרובבל ובניית בית המקדש וחנוכתו בשנת 6 לְדָרְגֶשׁ (עזרא א עד ו), לבין עליית עזרא "בשנת
7 לְאַרְתַּחְשֶׁשְׁתָּא" (ז, ז) יש 'שתיקה רועמת'.

איך ולמה נעלם 'בית דוד' מן ההנהגה בירושלים? האם "כתבי השטנה" השפיעו על מלכי פרס?
האם הם ראו התלהבות גדולה מדי אצל היהודים, ומתוך חשש החליטו למנות פקידים פרסיים על
פחוות 'יהד' [1]? מדוע לא התקיימו עד תום חזונות הגאולה של הנביאים חגי וזכריה (פרקים ב עד
ו)?

מכאן הווידוי הקשה של עזרא (ט, י-טו), שתלה את המשבר הנורא בטומאת ה"נדה" של 'נישואי
התערובת' עם 'בניהם ובנותיהם' של "עמי הארצות!"

מתוך הערפל וההשתיקה הרועמת ברור שצאצאי זרובבל לא ישבו עוד על 'כסא דוד' המוקטן,
התלוי בחסדי זרים, מלכי פרס, וברור, שפקידים פרסיים גבוהים יותר מ"עֶבֶר נִהְרָה", יחד עם
השומרונים, שלחו ידם בירושלים "בחרב, בַּשָּׁבִי וּבַבְּזָה וּבַבְּשֶׁת פְּנִים כַּהִיּוֹם הַזֶּה" (ט, ז) – זהו
הרקע לעליית עזרא, אשר בא לירושלים במאמץ עליון להציל את שארית ה"פליטה"! (ט, יד-טו).

---

[1] על החותמות הרשמיים מהתקופה הפרסית מופיעה המילה 'יהד' (=יהודה), בכתב עברי קדום.

עזרא י - שיעור יוצא דופן בהנהגת ציבור

מדוע הרחיב 'מדרש ההלכה' של עזרא, את איסורי התורה על 'שבעת עמי כנעני' לכל הגויים באשר
הם?

בין חנוכת הבית השני בשנת 6 לדריוש (516 לפנה"ס), לבין עליית עזרא בשנת 7 לארתחששתא (ה-
1; 458 לפנה"ס), עברו שנים רבות, ואי אפשר לקבל כפשוטו את המדרש "הוא כורש, הוא דריוש,
הוא ארתחששתא" (ראש השנה ג עמ' ב) אלא במשמעות ששלושת מלכי פרס אלה סייעו מאד
לשיבת ציון ולבניית הבית השני וחומות ירושלים.

קל להבין זאת מחילופי הדורות – בחנוכת המקדש עוד הנהיגו את ירושלים זרובבל בן שאלתיאל
מיזרע דוד, ויהושע בן יהוצדק הכהן הגדול; בעליית עזרא, שניהם כבר לא היו בחיים, ולא היה
המשך לזרובבל בהנהגה.

יויקים בן יהושע (בן יהוצדק) עוד היה בחיים בתחילת ימי עזרא ונחמיה (יב, י, כו), אבל הכהן
הגדול כבר היה אלישיב, הנכד של יהושע (=הכהן הגדול הראשון בבית השני); לנין של יהושע,
"יהוחנן בן אלישיב" כבר הייתה לשכה במקדש כשעזרא (י, ו) הגיע; לכן, אי אפשר למחוק ולא
לצמצם את 58 השנים שעברו (לפי הכרונולוגיה הפרסית) בין פרק ו לפרק ז בספר, בשום פנים;
עליית עזרא מסמנת תקופה אחרת מעליית זרובבל.

פרק י

זעזוע או סמכות?

עזרא לא הגיע לירושלים רק כמנהיג תורני, כי היה לו כתב סמכות מאת המלך ז, כה-כו, (אולם
עזרא נזהר מאד בהפעלת סמכותו - הוא בכה והתפלל) ט, ו-טו, (הוא קרע את בגדו ומעילו ומרט
משערות ראשו וזקנו) ט, ג-ה, (הוא ישב כאבל בשביתת רעב מול לשכת "יהוחנן בן אלישיב" ב"בית
הא-להים") י, א-ו, (עד שנתקבצו אליו כל "החרדים" לתורה ולמצוות, "קהל רב מאד, אנשים

ונשים וילדים", ועד שקם "שכניה בן יחיאל" וחיזק את עזרא בהגדרת החטא הזועק לתיקון - כך יכול היה עזרא להשביע את "שרי הכהנים הלויים וכל ישראל" ולהביא לאסיפת עם כללית כעבור שלושה ימים, בקור הירושלמי ובגשם של "חדש התשיעי (=) "כי בכסלו, (ומי שלא יבוא, יִתְּרַם כל רכושו, והוא יִבְדֵּל מקהל הגולה) "י, ז-ט.

זהו שיעור יוצא דופן בהנהגת ציבור - אי אפשר להפעיל סמכות בלי הזדהות! בהקרבה אישית של כבודו חולל עזרא זעזוע ציבורי כזה, ורק כך הפעיל את סמכותו.

כאן אנו פוגשים 'מדרש הלכה' של עזרא, שהרחיב את איסורי התורה על 'שבעת עמי כנען' 'שמות לד, טו-טז (לכל הגויים באשר הם, והשווה את כולם לדיני ההרחקה החמורים ביותר של 'עמוני ומואבי'! - בתורה יש הבדל ברור בין 'עמוני ומואבי', שנאסרו לבוא בקהל ה' לעולם, לבין 'מצרי ואדמי', שעליהם נאמר שם: "לא תִתְּעַב...". והותר לזרעם מ'דור שלישי' לבוא 'בקהל ה' "דברים כג, ח-ט, (ואילו עזרא גזר על כולם ללא הבחנה - "לכנעני... העמני, המאָבי, המצרי, והאָמרי) "ט, א" - (ולא תדרשו שְׁלֵמָם וטובתם עד עולם) "ט, יב, (כדבר התורה על "עמוני ומואבי) "דברים כג, ד-ז).

מפתיע לגלות, שחז"ל לא קיבלו לבסוף את 'מדרש ההלכה' המחמיר של עזרא [1], (והכריעו) כדברי רבי יהושע, (ש"כבר עלה סנחריב ובלבל את האומות) "משנה ידים פרק ד, ד, (ואין לזהות עוד צאצאים של עמי כנען, ושל 'עמון ומואב', ולפיכך "מקבלים גרים" מהם - האם זה מה שחשבו כהני ירושלים, שעזרא אך הגיע, וכבר יצא למערכה נגדם?

אין מנוס מן המסקנה, שאותו 'מדרש הלכה' מחמיר וגורף של עזרא היה חלק ממאבק חריף נגד השתלטות 'עמי הארצות' על ירושלים, בסיוע הפקידים הפרסיים, והִלְכַת חז"ל ראתה חומרות אלה כ'הוראת שעה' בשעת משבר, מתוך צורך חיוני להציל את שארית ה'פליטה'.

כאן גילה עזרא גם את מגבלות הכוח, ההקרבה, הזעזוע והסמכות - אף אחד לא העז להתנגד, אבל בקור של חורף ירושלמי, אי אפשר לפתור בעיה עצומה כל כך באסיפת עם דרמטית - "העם רב, והעת גשמים ואין כח לעמוד בחוץ, והמלאכה לא ליום אחד ולא לשנים, כי הרבינו לפשע בדבר הזה) "י, יג.

ולכן הקימו ועדה ציבורית מכובדת בראשותו של עזרא, ובמשך 3 חודשים, מ'אחד לחדש העשירי (=טבת)... (עד יום אחד לחדש הראשון (=ניסן) (הציגו רשימה מפורטת של משפחות כהנים ולויים, ומבני ישראל אשר "נשאו נשים נכריות."

וכאן מסתיים ספר עזרא!

האם הצליח עזרא להרחיק בפועל את הנשים הנכריות? - לא בטוח! כעבור 13 שנה יבוא נחמיה ויפעיל כוח, כולל שוטרים, ויכפה סמכות, אבל גם זה יקרה רק אחרי הרחקת האויבים מן העיר, ושיקום חומות ירושלים.

[1] הרמב"ם (הלכות איסורי ביאה פרק יב, א (קבע איסור תורה של חיתון עם כל הגויים, לפי עזרא) אך ראו שם ב'כסף משנה' את דברי החולקים; (אולם גם הרמב"ם קבע) שם, הלכה כה - (בניגוד לעזרא - שמקבלים גרים מכולם, אחרי שעלה "סנחריב מלך אשור ובלבל כל האומות, ועירבם זה בזה."

נחמיה

נחמיה א - המאורעות שלא סופרו

מתוך קטעי הדברים עלינו להבין שהתחולל עוד משבר חמור ביותר בירושלים, כהמשך לאיגרות "השטנה" ולביטול הבנייה מימי כורש עד דריוש

בתחילת דרכי כמורה, היה לי ויכוח עם מורה ותיק שגם השתתף בכתיבת פירוש למקרא, אודות הסיפור של "חנני אחד מאַחִי, הוא ואנשים מיהודה" (א, ב). הייתכן שנחמיה שמע לראשונה על חורבן ירושלים על חומותיה ועל השבי בידי הבבלים, כמה דורות אחר כך [1]?

אמר לי: 'וכי לא שמעת על יהודים שהתעוררו לפקוד את ירושלים וחורבותיה אלפי שנים אחרי החורבן (השני, בידי הרומאים)? אני טענתי בתוקף, שמדובר במאורע טרי, שאירע בימי עזרא ונחמיה תחת מלכות ארתחששתא (ה-1; 424-465 לפנה"ס). כאשר הצוררים, כנראה סַנְבֵּלֵט השומרוני, טוביה העמוני, יחד עם אדומים וערבים, הצליחו לפרוץ בחומת ירושלים, לשרוף את שעריה, לקחת שבויים, ולהשפיל את יהודה עד עפר. זה היה השיא במאבק המתמשך (מאז הצהרת כורש) נגד שיבת ציון של יהודי הגולה, ונגד בניית ירושלים.

אחת מטענות הנגד הייתה, שלא שמענו שום עדות לחורבן נוסף בירושלים אחרי הבבלים, אבל אני טענתי, שמאורעות רבים לא סופרו לנו כלל, או נותרו מהם רק רמזים. אין שום תיאור ולא הסבר להיעלמו של זרובבל מזרע דוד, אשר כבר ישב על כסא המנהיג (=הַפְּחָה) באישורם של כורש ודריוש, ואחריו לא מצאנו עוד מנהיג מבית דוד בירושלים; באותו זמן נעלמת גם הנבואה, נבואות החזון הגדולות של זכריה, כמו של ישעיהו ויחזקאל, התקיימו רק בחלקן, ולא סופר במפורש על מה ולמה.

מתוך קטעי הדברים עלינו להבין שהתחולל עוד משבר חמור ביותר בירושלים, כהמשך לאיגרות "השטנה" ולביטול הבנייה מימי כורש עד דריוש (עזרא ד, כג-כד), כאשר הגיעו הצוררים לירושלים בכוח צבאי, ביזרוע וחיל'.

גם עזרא (ט, ז) כבר בכה בתפילתו על ההפקרה "ביד מלכי הארצות, בַּחֲרָב, בַּפְּשִׁי וּבַבְּזָה וּבַבְּשֵׁת פְּנִים כְּהִיּוֹם הַזֶּה", ולא קשה להבין, שדווקא עליית עזרא וחיזוק כוחה של יהודה בכמה אלפי אנשים, גרמו להתקפה קשה נוספת ולשרפת שערי העיר ביד אותם הצוררים שיופיעו בהמשך וינסו לסכל ולמנוע את שיקום ההריסות בידי נחמיה.

השמועות הקשות הגיעו גם לשושן, ונחמיה (א, ד-יא) הגיב בצום ובתפילה, כמו דניאל (ט, ג-יט), כמו עזרא (ט, ה-טו), ובכל התפילות בולט הווידוי על 'חטאינו ואשמותינו'. והנה בפתיחת התפילות יש דווקא דמיון בין נחמיה (א, ה) לדניאל (ט, ד):

"אנא ה' א-להי השמים, הא-ל הגדול והנורא,
שְׁמֵר הַבְּרִית וְחַסְדְּךָ לְאַהֲבָיו וּלְשִׁמְרֵי מִצְוֹתָיו. ...";
"אנא א-ד-נ-י, הא-ל הגדול והנורא,
שְׁמֵר הַבְּרִית וְחַסְדְּךָ לְאַהֲבָיו וּלְשִׁמְרֵי מִצְוֹתָיו. ...";

עזרא פתח בווידוי (או שפתיחת השבח לא נכתבה), בעוד דניאל ונחמיה התוודו אחרי פתיחת השבח, שנשענה על צירוף מתפילות משה (דברים י', יז + ז', ט), ושניהם השמיטו משם ה' את שבח "הגבור" – לדעת חז"ל [2] בכוונה מרומזת בתוך התחנונים, כי חרפה הזאת בירושלים, "איה גבורותיו?"

[1] אכן כך פירש רש"י, אבל ב'דעת מקרא' כתוב, כדעתי.

[2] יומא סט ע"ב; בגמרא נזכר רק דניאל, ולא נזכר נחמיה, אך דווקא ההקבלה ביניהם מראה על כוונה מדויקת בהשמטת השבח לגבורותיו בעת חרפה ושפלות; וראו מאמרי 'ראשית תפילת הקבע', באתר שלי.

נחמיה ב - עוד איגרת הצלה

אחרי אסתר ומרדכי, אחרי דניאל, אחרי שֶׁבְצַר וזְרוּבָבֶל, ואחרי עזרא, הנה נחמיה, עוד יהודי מקורב למלכות הפרסית, ומקבל איגרות ומינוי וסמכות; ננסה להתבונן בהקבלות האלה

אסתר ודניאל היו יפי תואר ומראה, ולכן נבחרו והגיעו למעמדם לפני המלכים; אסתר שמרה בסוד את מוצאה, ואילו דניאל, שמוצאו ברור, גילה סודות מחלומות המלכים; דניאל לא אכל מ"פת-בג" המלך, אך נשאר יפה ובריא למראה; נחמיה היה "משקה המלך", וכאשר צם והתפלל היו פניו "רעים" (ב, א-ב), והמלך חשף את סודו.

אסתר ונחמיה חששו מלעמוד לפני המלך ולבקש על היהודים, אף שאסתר הייתה מלכה; דניאל ונחמיה היו משרתים, ונחמיה היה משרת אישי, שמדבר עם המלך והמלכה - "השָׁגַל [ה]יושבת אצלו" (ב, ו) ללא מחיצה; אבל דווקא דניאל הפיל את כל המחיצות, כשגילה והזכיר למלך את חלומה המפעים.

מרדכי ואסתר הם שמות נכריים ממקור אלילי; שֶׁבְצַר וזְרוּבָבֶל שמות נכריים; דניאל קיבל שם נכרי, אבל שמר על שמו העברי, בניגוד להדסה; עזרא ונחמיה הם שמות עבריים, טהורים ונקיים, ונחמיה נשא את שמו העברי בלי זכר של שם נכרי, אף ששירת את המלך באופן אישי. השם העברי הנקי מאיר את דרכם כמושיעי ירושלים ויהודה, גם מנישואי התערובת, וגם מהשתלטות השכנים הצוררים, בכוח וגם במסחר (בשבת!).

מרדכי, עזרא ונחמיה קיבלו מינוי מאת המלך על חיי היהודים ועל עתידם - מרדכי בגולה, ועזרא ונחמיה בארץ - שושן או ירושלים! נחמיה היחיד שכתב את כל סיפורו בעצמו, בגוף ראשון, כיומן אישי של זיכרונות, כולל התנצלות חוזרת - "זכרה לי א-להי לטובה" (ה', יט; יג, כב, לא).

אסתר ומרדכי צמו, אך תפילה לא נזכרה, אבל הם פעלו להצלה; דניאל, עזרא ונחמיה צמו והתפללו להצלה, אבל דניאל לא עשה דבר, בעוד עזרא ונחמיה הקדישו את חייהם לפעולות העלייה והישועה; מרדכי ואסתר ביקשו והתחננו על חיי היהודים בגולה; דניאל לא ביקש כלום - המלכים ביקשו ממנו הסברים לחלומותיהם; ואילו עזרא ונחמיה ביקשו וקיבלו הצלה לירושלים!

שֶׁבְצַר וזְרוּבָבֶל לא היו בחצר המלך, וקיבלו את המינוי לבניית הבית השני מתוקף מעמדם וייחוסם.

שלוש אסטרטגיות שונות להישרדות יהודית לנוכח החורבן והגלות:

1. מרדכי ואסתר: 'התנחלות' בפוליטיקה הפרסית ונאמנות יהודית;
2. דניאל: מיסטיקה ואמונה יהודית, עם נכונות מלאה למסירות נפש, וציפייה לנס;
3. שֶׁבְצַר וזְרוּבָבֶל; עזרא ונחמיה: בכל עת שאפשר, שיבת ציון ובניית ירושלים!

נחמיה ג - מבצע 52 הימים

על הרשימה המאפשרת לנו מבט מרתק על ההתיישבות בדור שבי ציון, ועל מנהיג דגול שלא מבזבז זמן על דיבורים וקובע עובדות בשטח

כבר פגשנו את חבתם היתרה של שבי הגולה, וכנראה (מספר דברי-הימים, למשל), של בני תקופתם בכלל, לרשימות ארוכות ומפורטות וגדושות שמות - רשימות יוחסין, רשימות עולים, רשימות פסולי חיתון (וכד'). בפרק מיוחד זה אנו פוגשים רשימה משולבת - אנשים ומשפחות ומקומות בבנימין וביהודה, שנענו לקריאה הדחופה, והתגייסו לחיזוק ולבנייה של חומות ירושלים, ובעיקר של שעריה שנשרפו באש ה'סַנְבַלְטִיִּים'.

השמות לא מוכרים לנו ברובם, אבל אנו מקבלים מבט מרתק גם לשמות שלאורך החומות ולצידן, וגם להתיישבות ביהודה בדור השלישי והרביעי לשיבת ציון. הגאוגרפיה של יהודה נפגשת עם הגאוגרפיה הירושלמית, ומידי כמה פסוקים אנו יכולים לזהות שמות ולהבין תהליכים.

חיזוק ושיקום החומות, סגירת הפרצות ובניית השערים השרופים מחדש, מתוארים מהפינה הצפון מזרחית של הר הבית ולאורך החומה הצפונית מערבה "עד החומה הרחבה" (ג, ח), וכנראה

עד סביבות 'שער יפו' של היום, על תוואי החומות מימי חזקיהו; [1] אחר כך דרומה ומזרחה אל "שער הגיא" ו"שער האשפות" (ג, יג-טז), אל הירידה ל"בְּרַכַּת הַשְּׁלַח (=השילוח) לגן המלך", ועולה צפונה דרך "המעלות היורדות" [2] מעיר דויד", חולף על פני "קברי דויד" [3], עד מזרח הר הבית.

בהתאם להיגיון הגאוגרפי, בני בנימין הופקדו על החומה הצפונית (ג', ב-ח), "אנשי יְרַחוּ" מיד אחרי הכהן הגדול בפינה הצפון-מזרחית, ואחריהם "בני הַסְּנָאָה", ובהמשך "אנשי גבעון והמצפה" הלוא הם בני בנימין, שנזכרו בסוף רשימות העולים (עזרא ב'; נחמיה ז'); רק "שר פְּלֶךְ הַמְצַפָּה" מצפון בנימין הופקד על "שער העֵינִי", בחומה הדרום מזרחית, ועל קטע נוסף בחומה המזרחית.

בין אנשי בנימין בחומה הצפונית נכנסו "הַתְּקוּעִים" מאנשי יהודה; כנראה הם נדדו עם עדריהם, "וְאֲדִירָיָהם לֹא הָבִיאוּ צֶנְרִים בְּעֶבְדַּת אֲדִירָיָהם", כלומר, אֲדִירָיָהם הצאן שחררו את הצעירים לחיזוק החומות; "מדה שנית" "החזיקו הַתְּקוּעִים", גם בחומה המזרחית.

בחומה המערבית אנו מוצאים שני שרים ממונים, כל אחד על "חצי פְּלֶךְ יְרוּשָׁלַם", את "ישבי יְנוּחַ" (באזור בית שמש), ואת "שר פְּלֶךְ בית הכרם", "שר חצי פְּלֶךְ בית צור" (הסמוכה לחלחול, מצפון מערב לחברון), ושני השרים של "פְּלֶךְ קַעֲלָה" (בגבול ההר והשפלה, בין חברון ללכיש).

ברשימת העולים לא נזכרו מקומות מיהודה, וכאן אנו רואים כבר התיישבות מאורגנת; כך אנו מתחילים להבין איך התארגן המבצע הכביר הזה בזמן פה קצר, דרך התגייסות רחבה של משפחות ומקומות מחד, ושל השרים הממונים על 'פְּלֶכִים', בעיקר ביהודה.

נחמיה הבין, שכל תכנון מתמשך וכל דיבור על התכנית, יביאו מיד את ה'סִנְבַּלְטִים להתערב בכוח, כי יש להם 'אוזניים' בכל פינה בירושלים; לכן ערך לבדו את סיור ההכנה (ב', יב-טז), וארגן את ההתגייסות העצומה בהפתעה, כדי לקבוע עובדות מהירות ולסיים את סגירת החומות "לחמשים ושנים יום" (ו', טו) – כושר ארגון מדהים של מנהיג נדיר! יש מישהו במדינת ישראל העצמאית, החזקה והמאורגנת, שמסוגל להשלים מבצע כזה ב-52 יום?

ה'סִנְבַּלְטִים הגיבו בלעג ובגידופים, אך לא הספיקו להתארגן בזמן פה קצר עם כוח די חזק, כדי לעצור את נחמיה .

---

[1] קטע של חומה רחבה מימי חזקיהו חשף פרופ' נחמן אביגד בחפירות 'הרובע היהודי', ראו בספרו העיר העליונה של ירושלים, עמ' 37, 46-50; בעמ' 58-62 הראה אביגד, שגם חומות נחמיה הקיפו את העיר העליונה, ולכן נאמר (ז', ד): "והעיר רחבת ידים וגדלה, והעם מעט בתוכה, ואין בתי בניים"

[2] מעיר דוד לברכת השילוח, יורדים! מברכת השילוח לעיר דוד, עולים!

[3] לפי פסוק זה, הוצע לזהות את "קברי דויד" במערה הגדולה החצובה בדרום עיר דוד, סמוך לחומה

נחמיה ד - ארגון ההגנה הראשון

בתוך זמן קצר הצליח נחמיה להפוך את כל הסדרים, להחזיר ליהודים את הביטחון, לשקם את החומות והשערים, ולארגן הגנה יהודית צמודה – יהודה יצאה מעבדות לחרות

ההישג המדהים ביותר של נחמיה הוא ארגון ההגנה היהודית סביב חומות ירושלים:

נחמיה התפלל "אל א-להינו", ועם זה העמיד "משמר... יומם ולילה" (ד, ג);

היהודים העובדים קשה נלחצו מהעומס, והגיעו לסף ייאוש (ד, ד);

ה'סִנְבַּלְטִים התארגנו להתקפת פתע! (ד, ה);

"היהודים הישבים אצלם" באו להפחיד ולהרתיע מהתקפות פתע, שיכולות לבוא "עשר פעמים מכל המקומות אשר תשובו [ותנסו לארגן כוח] עלינו" (ד, ו), והעובדים על החומות, לא יחזיקו מעמד; כך קיבל נחמיה מודיעין מדויק על הצפוי!

נחמיה הכין מארבי הגנה עם נשק בין הסלעים "מתחזקות למקום... בצָחחים", וחילק את הזמן, חציו לעבודה, וחציו להגנה, וכך הוקל גם עומס העבודה (ד, ז, י);

נחמיה עודד את האנשים לבטוח רק בה' "הגדול והנורא", ולזכור שהם נלחמים על חיי אחיהם ובנות משפחותיהם (ד, ח);

האויבים גילו את ההגנה היהודית, ונסוגו! (ד, ט);

ההגנה היהודית התגבשה והתארגנה באופן מסודר וקבוע, לכל העובדים היו כלי עבודה, וגם כלי נשק – "באחת ידו עשה במלאכה, ואחת מחזקת השלח" (ד, יא);

"התוקע בשופר" ליד נחמיה, והוא מזעיק את כולם למקום בו התגלה ניסיון התקפה (ד, יב-יד);

התארגנות לשמירות גם בלילות! (ד, טז-יז);

מאז חורבן בית ראשון לא שמענו על הגנה יהודית מאורגנת כזאת. בוודאי היה לזרובבל כפחה מטעם הממלכה גם כוח משטירתי כלשהו, אבל אחרי היעלמות 'זרע דוד', הפחות לא הגנו על עצמאות ירושלים, ובמידה שהיה קיים כוח הגנה יהודי הוא נשחק ונעלם במהלך השנים תחת התקפות הצוררים, ולמעשה שלטו ה'סַבְלָטִים בירושלים בעזרת יהודים משתפי פעולה "הישבים אצלם", והגרים בעיר.

בתוך זמן קצר מאד הצליח נחמיה להפתיע, להפוך את כל הסדרים, להחזיר ליהודים ביטחון עמוק בה' בלבד, לארגן את שיקום החומות ובניית השערים, ולארגן הגנה יהודית צמודה – יהודה יצאה מעבדות לחרות!

מעניין מאד שנחמיה התפלל תמיד, לימד את היהודים להתפלל ולאחוז בנשק (בלי שום ניגוד בין תורה לעבודה ולצבא!), ורק לפני המלך ארתחששתא הוא הנמיך קול, ואמר שהוא מבקש רק לבנות את "עיר קברות אֶבְתִּי", וישוב כעבור "זמן" (ב, ה-ו). לא במקרה הזהירו כל "כתבי השטנה" מפני ירושלים מבוצרת שעלולה למרוד.

אולם לנחמיה היו רק תכניות הגנה, ואף לא שמץ של מחשבה על עצמאות מהממלכה הפרסית; מכל מקום, הוא היה אחד מגדולי המנהיגים של העם היהודי.

נחמיה ה - תיקון החברה

לעומת כל תיאורי המנהיגות המחמיאים עד כה, סיום הפרק מעורר תחושה לא נוחה. על מה יש לנחמיה להתנצל?

מבניית חומות ירושלים, וארגון הגנה יהודית צמודה לחומות, הרחקת השכנים הרעים מן העיר, ומעמד אוטונומי עצמאי ליהודה כלפי חוץ, עבר נחמיה מיד אל המשבר החברתי-כלכלי, וגם כאן התגלה כמנהיג תורני תקיף וחד, שנחלץ לתיקון החברה לפי התורה.

"וַתְּהִי צַעֲקַת הָעָם וַיִּשְׁיָהוּ גְדוֹלָה אֶל אֲחֵיהֶם הַיְהוּדִים; וַיֵּשׁ אֲשֶׁר אִמְרִים בְּנֵינוּ וּבְנֵיתֵינוּ אֲנַחְנוּ רַבִּים (=נותנים בריבית, הילדים ממושכנים לחובותינו), וְנִקְחָה דָגָן וְנֹאכְלָה וְנִחְיָה; וַיֵּשׁ אֲשֶׁר אִמְרִים שְׂדֵיתֵינוּ וּכְרָמֵינוּ וּבְתֵינוּ אֲנַחְנוּ עֲרָבִים (=נותנים בעירבון, האדמות והבתים ממושכנים לחובותינו), וְנִקְחָה דָגָן בְּרָעַב; וַיֵּשׁ אֲשֶׁר אִמְרִים לוֹיְנוּ כֶּסֶף לְמַדַּת (=מס) הַמֶּלֶךְ שְׂדֵיתֵנוּ וּכְרָמֵינוּ; וַעֲתָה כִּבְשׁוּ אֲחֵינוּ בְּשָׂרְנוּ כִּבְנֵיהֶם בְּנֵינוּ, וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ כִּבְשִׁים אֶת בְּנֵינוּ וְאֶת בְּנֵיתֵנוּ לְעִבָדִים, וַיֵּשׁ מִבְּנֵיתֵנוּ נִכְבְּשׁוֹת [לשפחות] וְאֵין לָאֵל דָּנוּ [לפדותם], וַיִּשְׂדֵיתֵנוּ וּכְרָמֵנוּ לְאֲחֵרִים.

ויחר לי מאד כִּאֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי אֶת זַעֲקָתָם, וְאֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה. וַיִּמְלֹךְ לִבִּי עָלַי וְאָרִיבָה אֶת הַחֲרִים וְאֶת הַסְּגָנִים, וְאִמְרָה לָהֶם: מִשָּׂא (=חוב) אֵישׁ בְּאָחִיו אַתֶּם נִשְׂאִים!! (=נושים), וְאַתֶּן עֲלֵיהֶם קֶהֱלָה גְדוֹלָה; וְאִמְרָה לָהֶם: אֲנַחְנוּ קָנִינוּ (=פדינו) אֶת אֲחֵינוּ הַיְהוּדִים הַנִּמְכָּרִים לְגוֹיִם כְּדִי בָנוּ (=כדי

שישבו אלינו) וגם אתם תמכרו את אחיכם ונמכרו לנו? ויחרישו ולא מצאו דבר [להשיב]; ואומר לא טוב הדבר אשר אתם עשים, הלא ביראת א-להינו תלכו, מחרפת הגוים (=שלא יחרפו אותנו) אויבנו; וגם אני אחי וינערי נשים בהם קסף ודגן (=בגביית מיסים מאלה הזועקים לעזרה) – נעזבה נא את המשא (=החוב) הזה; השיבו נא להם כהיום שדתיהם כרמייהם זיתייהם ובתייהם, ומאת הכסף והדגן התירוש והיצהר אשר אתם נשים בהם; ויאמרו נשיב, ומהם לא נבקש [לגבות חובות], כן נעשה פאשר אתה אומר, ואקרא את הפהנים ואשביעם לעשות פדבר הזה; גם חצני נערת, ואמרה: ככה ינער הא-להים את כל האיש אשר לא יקים את הדבר הזה, מפיתו ומיגיעו, וככה יהיה נעור ורק! ויאמרו כל הקהל אמן, ויהללו את ה', ויעש העם פדבר הזה" (ה, א-ג).

אי אפשר להימנע מהשוואה בין נחמיה לצדקיהו[1] – כישלון הברית לשחרור העבדים בימי צדקיהו (ירמיהו ל"ד) היה בין הגורמים שהכריעו את גורל ירושלים לחורבן; נחמיה היה תקיף מול השרים שלו הרבה יותר מצדקיהו, לא נזקק לברית דרמטית 'בין בתרים' (ירמיהו לד, יח-יט), ודי היה לו לנער את חוצנו, כדי לקבוע קללה על מי שלא יקיים את השבועה; מעמד זה של שחרור עבדים ושפחות ושמיטת חובות ואדמות, היה חלק מכריע מבניין ירושלים על ידי נחמיה, וכך נפתח פרק חדש בתקופת בית שני, בתיקון חברתי-כלכלי על ידי מופת מוסרי גדול, של שמיטה ושחרור.

לעומת כל התיאורים עד כה, סיום הפרק[2] (ה', יד-יט) מעורר תחושה לא נוחה, תחושת התנצלות, מעין 'כתב הגנה' מול טענות קשות וחמורות, שהוטחו בנחמיה; נראה, שמתנגדי נחמיה, בפרט משפחות עשירות, שספגו מכה כלכלית משמיטת החובות ושחרור העבדים, ואולי גם משפחות שהיו קשורות ל'סנבלטיים', ול'בית טוביה'[3] המתינו לשעת כושר (בשנת 32 לארתחששתא? ה, יד), ויצאו למערכה ציבורית נגד נחמיה, תוך הדגשת 'אורח חיים ראוותני ובזבזני' בארמון השליט – מול האשמות אלה כתב נחמיה דיווח מדוקדק על "לחם הפחה", על המספר הרב של יהודים פליטים "הבאים אלינו מן הגוים אשר סביבתינו [ואוכלים] על שלחני" (ה', יז), שהם אכלו בשר "שור, וצאן... ברות" (=משובחות), והוא, נחמיה, אכל עופות ("וצפרים נעשו לי") – גם על כל זה הוא מבקש זכירה "לטובה, רק מא-להים!

[1] ראו בהרחבה בספרי 'מקראות' לפרשת משפטים, עמ' 97-102.
[2] פסוקי הסיום נכתבו כנראה בסוף ימי נחמיה (לפי פסוק יד) – "גם מיום אשר צוה אותי להיות פָּחַם בארץ יהודה, משנת עשרים ועד שנת שלשים ושתים לארתחששתא המלך... אני ואחי, לחם הפחה לא אכלתי."
[3] בית טוביה' היו שליטים יהודים בעבר הירדן, ממערב לעמון, וכנראה היו בקרבם קשרי חיתון גם עם משפחות 'עמוניות', וגם עם משפחות חשובות בירושלים; ארמונם המפואר נתגלה בעראק אל-אמיר (בגלעד הדרומי) עם כתובות בעברית – השם 'טוביה' חקוק מעל מערכת קבריהם; ייתכן, שהם היו גובי מיסים עבור הממלכה השלטת; נחמיה סילק אותם מהמקדש ומיהודה, אבל הם חזרו למעמדם, במיוחד תחת השלטון של 'בית תלמי'.

נחמיה ו - מתנגדי נחמיה וניסיונות חיסול

נחמיה מתאר את הזווית שלו במאבק בינו לבין מתנגדיו. מה הניע את מתנגדיו של נחמיה? אין מנוס מלנסות ולהבין את מתנגדי נחמיה, גם כאשר אהדתנו נתונה למנהיג כה מרשים, בתחום המדיני, הצבאי, החברתי, התורני והמוסרי, והסיבות הן שתיים:

כל מה שאנו יודעים על נחמיה, אנו יודעים רק מתוך הסיפור האישי שהוא כתב על עצמו!

"אלישיב הכהן" הגדול, היה מקורב "לטוביה" ואף סידר לו "לשכה" בחצר המקדש (יג, ד-ח, ע), שנחמיה חזר שוב משושן, וסילק אותה - "מבני יודע בן אלישיב הכהן הגדול, חתן לסנבלט החרני" (יג, כח); (משפחות מכובדות ביהודה היו להם קשרי חיתון ושבועה עם בית "טוביה") (י, יח).

מתוך האזהרות של "כתבי השטנה" נגד 'ירושלים מורדת', מתוך השערים השרופים והמאבק הצבאי והמדיני נגד בניית החומות, מתוך הקואליציה בין 'בית טוביה' לבין השומרונים בהנהגת

סנבלט, ומתוך המאבק החמור של עזרא ושל נחמיה נגד 'נישואי התערבות', אפשר לשרטט בזהירות כמה עקרונות בדרכם של מתנגדי נחמיה:

היהודים בארץ, וצאצאי הישראלים שנותרו בארץ, הם מיעוט בכל מקום, חוץ מפחוות 'יהדי'; הקשרים בין היהודים בגלעד ובשומרון לבין היהודים בירושלים הם תנאי קיומי לחברה היהודית, ולכן ההשתלבות באזור היא חשובה ביותר.

במצב כזה, אי אפשר למנוע 'נישואי תערובת', וצריך לקבל את 'הנשים הנכריות' כמצטרפות לחברה היהודית, גם אם הן מביאות לתוכה תרבות זרה.

עזרא ונחמיה מובילים קו תורני 'קיצוני', ובייחוד נחמיה כופה את השקפת עולמו 'המתבדלת' על כלל היהודים, מכוח השלטון הפרסי.

ירושלים המבוצרת תנתק מן היהודים וצאצאי הישראלים שבשומרון ובגלעד, וזה יחליש אותם ואותה במבט לטווח ארוך.

שחרור העבדים ושמיטת החובות פגעו ופוגעים בכוח הכלכלי של המשפחות החזקות והעשירות ביהודה, ובכך מחלישות את הסיכוי להשקעות ולפריחה כלכלית; בחברה ענייה יהיה אולי יותר שוויון, אבל כולם יסבלו עוני ומחסור.

אחרי שראו מתנגדי נחמיה מבפנים ומבחוץ את הצלחתו המרשימה, הם לא בחלו בשום מזימת חיסול:

הזמנות דחופות ו, א-ד (לפגישות חיוניות, מלוות באזהרות חמורות – אולם, נחמיה הבין שמתכוונים לחסלו בשערי ירושלים) בטרם נשלמה נעילתם, (כמו גם "בכפירים בבקעת אונו") ו, ב; מקום נתב"ג כיום.)

המשך האזהרות למלכי פרס נגד כוונות המרד של ירושלים ו, ה-ז.

שליחים יהודים שְׁכֹרִים – "שמעיה בן דליה" ו"נועדיה הנביאה" ו, י-יד (להכשיל אישית את נחמיה, כדי להוציא לו "שם רע", ולשבור את ההתלהבות של 'שומרי התורה', מהמנהיג התורני החדש).

כל המאמצים נכשלו מול הנחרצות המאמינה של נחמיה, "ותשלם החומה בעשרים וחמשה לאלול, לחמשים ושנים יום" ו, טו.)

נחמיה ז - פותחים את הפנקסים

מדוע נזקק ספר נחמיה לחזור שוב לרשימות היחס של זרובבל מספר עזרא?

בפרקי עליית זרובבל (לעיל, עזרא ב) כבר ערכנו את עיקרי שתי הרשימות - זו שבעזרא וזו שבנחמיה, עם ההבדלים ביניהם. כדאי רק להוסיף, שרשימת העולים בנחמיה משקפת כנראה שלב אחד מאוחר יותר לרשימה הראשונה, ולכן יש הפרשי מספרים שרובם גבוהים יותר בנחמיה, והם מסתכמים ב-1271 איש (בפירוט הראשון, 29818; בפירוט השני, 31089), אף שהמספר הכולל שווה בשתי הרשימות (42360; עזרא ב, סד; נחמיה ז, סו).

אבל מדוע נזקק נחמיה לחזור לרשימה הראשונה של עולי זרובבל?

המטרה המוצהרת היא מפקד מחודש ביהודה ובירושלים על יסוד רשימות היחס הראשונות, כדי לחזק ולהגדיל את יושבי העיר, כי היא "רחבת ידים וגדלה, והעם מעט בתוכה, ואין בתים בְּנוּיִם" (ז, ד). ואכן, בסוף ההתחייבויות שקהל היהודים קיבל על עצמו (להלן יא, א-ב) נכללה הפלת "גורלות להביא אחד מן העשרה (=אחד מכל עשרה) לשבת בירושלם עיר הקדש, ותשע הידות בערים" (=בכפרים). מאז המהפכה התעשייתית, מאות מיליוני אנשים עברו מן הכפרים ומן החקלאות אל ערי הענק, וקשה כל כך להבין חברה חקלאית מסורתית, שבה אנשים כלל לא

התלהבו מלגור בעיר הקודש, והיה צורך דחוף לגייס 'מעשר' של אנשים לחיזוק העיר וליישובה, כדי שסגירת החומה, וחובות השמירה, לא יהפכו לנטל כבד מנשוא בירושלים הבנויה, וכדי שיירושלים הבנויה תוכל להפוך לעיר בירה גדולה וחשובה לכלל העם היהודי.

אבל הייתה כנראה גם מטרה סמויה (באותו שלב), והיא קשורה במפגש בין נחמיה לעזרא – הרחקת הנשים הנוכריות, ודחיקת המשפחות המעורבות, העשירות והחזקות, לשלח את הנכריות, ולנתק קשרי חיתון, תרבות ופוליטיקה, למרות הקשיים העצומים הכרוכים בכך. הופעתו של עזרא בהמשך (מפרק ח) מצביעה על שותפות עמוקה בין עזרא ונחמיה בהשקפת העולם התורנית, החברתית והמדינית, אלא שעזרא נמנע מלהפעיל כוח וחתר לשכנוע על ידי יצירת זעזוע ציבורי, ואילו נחמיה כשליט הפעיל כוח ללא כל היסוס. המפגש הזה בין עזרא ונחמיה, והשותפות ביניהם, הולידו התחלה מחודשת של תקופת בית שני בכל המובנים – רשימת העולים בשני המקומות מסתיימת באותו פסוק (בהבדלים קלים) –

(עזרא ג, א) : וַיָּגַע (=הגיע) החדש השביעי, ובני ישראל בערים (=בכפרים),

ויאספו העם כאיש אחד אל ירושלים...

(נחמיה ח, א) : וַיָּגַע (=הגיע) החדש השביעי, ובני ישראל בעריהם (=בכפריהם),

ויאספו כל העם כאיש אחד אל הרחוב (=הככר הרחבה) אשר לפני שער המים...

נחמיה ח - כל התורה כולה

הרגע הזה הוא רגע היסטורי. עד עזרא, מעולם לא הוציאו לקריאה פומבית את ספר התורה השלם

ההתאספות הראשונה בימי זרובבל הובילה לבניית המזבח ולחידוש הקרבנות "לפקר ולערב... ולכל מועדי ה' המקדשים" (=במיוחד קרבנות חג הסוכות; עזרא ג, ב-ו), בראשות הכהן הגדול יהושע בן יהוצדק.

ההתאספות השנייה הובילה למעמד קריאת התורה, לקבלת מצוותיה ולכריתת האמנה, בראשות עזרא הכהן הסופר, המבין בתורת משה; גם מאורע זה התרחש "ביום אחד לחדש השביעי" (ח, ב), ובהמשך, בחג הסוכות [1], אלא, שהמזבח והמקדש כלל לא נזכרו, גם לא הקרבנות, ולא הכהן הגדול – העיקר היה בקריאת התורה הפומבית ובשמירת הלכות החגים: שמחה וסעודה בחג, [2] ומשלוח מנות למי שאין לו; [3] בניית סוכות (גם) לעולי רגלים, [4] וקריאת התורה בחג "יום ביום" (ח, יח).

האם קראו בתורה עד עזרא?

לפי פשט המקרא, עד עזרא היו כותבים 'בקדושה' פרשיות שונות מן התורה, כמו פרשיות תפילין ומזוזות (עד היום!), וקוראים בהן לפי העניין והצורך במעמדות מיוחדים, ואילו ספר התורה השלם היה מונח בארון הברית שבמקדש (ויחד אתו נגזו, כנראה בימי יאשיהו) [5] – עד עזרא, מעולם לא הוציאו לקריאה פומבית את הספר השלם!

גם הספרים הכתובים שנזכרו בתורה כללו רק פרשיות ידועות ומוגדרות – כמו פרשיות תפילין ומזוזות!

כוחו של נחמיה כשליט בירושלים וגם במקדש ובנגזיו, פתח לפני עזרא את דרך המהפכה – "להביא (=להוציא) את ספר תורת משה אשר צוה ה' את ישראל" (ח, א-ג), להראות אותו בהגבהה "לעיני כל העם" (ח, ה), ולקרוא בו "ביום אחד לחדש השביעי... מן האור עד מחצית היום... ואזני כל העם אל ספר התורה."

כדי להבין את הקריאה הממושכת מעלות השחר עד חצי היום, כדאי להיעזר במנהג הקדום של 'פְּהִי' (=הקסים) בקהילות 'ביתא ישראל' באתיופיה, [6] שהעריצו במיוחד את עזרא – הם הוציאו ספר תורה רק בחגים, פעמים בודדות בשנה, וה'פְּהִי' היה קורא לעצמו מ"בראשית ברא..."; כאשר הקהל היה מתאסף, היה קורא באוזניהם את פרשת החג, והיה משלים בעצמו עד "לעיני כל ישראל", כי לפי מנהגם, אי אפשר להוציא ספר תורה שלם, בלי לקרוא אותו בשלמותו!

עזרא קרא מעלות השחר באוזני "האנשים והנשים והמבנינים", וכאשר התאסף העם בהמוניו, אז[7] עלה על "מגדל עץ אשר עשו לדבר" (ח, ג-ד), הגביה את הספר כדי שיראו כולם שהוא קורא מספר שלם ולא מפרשֶׁה, ויחד עם 13 לויים "המבנינים את העם" קרא בנעימה את פרשֶׁת החג, וכנראה את פרשֶׁת הברית עם הברכות והקללות (דברים כז-כח) – לכן כולם בכו!

חז"ל פירשו את עזרא כך, שאפשר לקרוא בספר תורה בהמשכים, במחזור שנתי, בתנאי שכולם רואים את ההגבהה, ומבנינים שקריאת 'הפרשה', היא חלק מקריאה שלמה, של הספר השלם .

[1]יום הכיפורים לא נזכר בעזרא ג', ולא בנחמיה ח', מפני שהוא חותם לשנה קודמת, ולא פתיחה לשנה, ולתקופה חדשה; ראו בספרי 'זכור ושמור' – טבע והיסטוריה נפגשים בשבת ובלוח החגים, עמ' 262-268.

[2]בזכותו של נחמיה נכשלו כל הניסיונות לנהוג צום גם ביום הדין של ראש-ראשית השנה – אחרי אימת הדין של קריאת התורה הוא שלח את כולם לסעוד בשמחה (ח, ט-י).

[3]משלוח מנות למי שאין לו, הוא הלכה קבועה בכל חג! (ולא רק בפורים), וראו רמב"ם הלכות שביתת יום טוב, פרק ו, יח.

[4]בתורה (ויקרא כ"ג, מב-מג), הסוכות הן "לכל האזרח" בכל מקום, כיציאה ממצרים, ולא כחלק מעלייה לרגל, וראו בספרי 'זכור ושמור', עמ' 163-166.

[5]ראו דברי-הימים ב-ל"ה, ג, וברמב"ם הלכות בית הבחירה פרק ד', א.

[6]כך שמעתי בעצמי מקסים בקיאים, בעזרתו של ד"ר יוסי זיו.

[7]כך מובן תיאור המעמד בפרק, בדיוק כסדר הפסוקים – הבימה וההגבהה חלו על הקריאה בהמון רב, ולא על הקריאה "מן האור"; מכאן גם חשיבות הבימה, ההגבהה והגלילה לעיני הציבור, עד היום.

נחמיה ט - תפילת אנשי הכנסת הגדולה

התפילה הנבואית[1] הייתה חופשית וישירה, מוקד של דו שיח פתוח ואף נוקב לפעמים בין הנביא לבין ה' - את המודל הציב אברהם בתפילתו הנוקבת על סדום, ומשה בתפילותיו להצלת עם ישראל. לא היו לתפילה הנבואית סדר ומבנה קבועים, ובוודאי לא היה נוסח קבוע - אפילו (י"ג) מידות הרחמים מופיעות בפי משה עצמו בפעם השנייה, כשהוא מצטט אך מקצר באופן משמעותי - "ה' ארך אפים ורב חסד, נִשָּׂא עֶזְרוֹן וּפְשַׁע, וְנִקְּה לֹא יִנְקְה... סִלַּח נָא...!" (במדבר יד, יז-יט); יותר מ-13 פעמים מופיעות המידות במקרא, ואין שני מקומות שווים בדיוק[2]!

בתפילת המאוחרת נקבע נוסח 'י"ג מידות' לפי מה שהורה ה' למשה בתפילה הראשונה, אחרי חטא העגל (שמות לד, ו-ז).

התפילה הנבואית הסתיימה בירמיהו - כמה פעמים הורה ה' לירמיהו לחדול מתפילות, [3] והנביא התעקש ונאחז בתפילה הנבואית כדי למנוע את החורבן; לבסוף (ירמיהו לב), בעיצומו של המצור הבבלי על ירושלים, הנבואה מאת ה' כבר התכוונה לנחמה העתידה לבוא אחרי 70 שנה באמצעות הקנייה של 'שדה חנמאל מענתות', ואחרי שקיים ירמיהו את כל הנדרש ממנו, פרצה מפיו התפילה הנבואית האחרונה (לב, טז-כה), שהיא גם הבסיס לתפילת 'אנשי הכנסת הגדולה', ולתפילות הקבע בכלל[4].

תחילת היום הוקדשה לקריאת התורה, אחר כך דברי וידוי והשתחויה, והשיא, בתפילה!

תפילת 'אנשי הכנסת הגדולה'[5] פותחת ב'ברכו' (כמו בתפילותינו עד היום), אבל בנוסח הקדום והמלא, שהיה נהוג במקדש, [6] בימי בית שני - "קומו ברכו את ה' א-להיכם מן העולם עד העולם, ויברכו שם כבודך, ומרומם על כל ברכה ותהלה" (ט, ה);

אחר כך מסודרים עיקרי הסיפור המקראי ב-12 שלבים - א. שבח הבריה לה' לבדו (ט, ו);

- ב. שבח הבחירה באברהם, והברית על הארץ לזרעו (ט, ז-ח);
 ג. קיום הברית ביציאת מצרים (ט, ט-י);
 ד. בקיעת הים, הנהגת העם במדבר ומתן תורה (ט, יב-יד);
 ה. לחם משמים ומים מסלע עד הכניסה לארץ (ט, טו);
 ו. חטאי המדבר, בייחוד חטא העגל, ומידות הרחמים (ט, טז-יח);
 ז. נפלאות ה' עם ישראל במדבר למרות החטאים (ט, יט-כא);
 ח. ירושת הארץ הטובה משני עברי הירדן (ט, כב-כה);
 ט. המרד נגד התורה והנביאים, זעקות לה' ומושיעים (ט, כו-כח);
 י. תוכחות נביאים, הצלות וישועות – והמשך המרד (ט, כט-ל);
 יא. רחמי ה' שלא לכלות את עמו גם בחורבן, והתלאות מאז (ט, לא-לב);
 יב. צידוק הדין, ותיאור מצב הדור, בעבדות "ובצרה גדולה" (ט, לג-לז);

פסקת הסיום (לקראת האמנה על שמירת התורה) חושפת לא רק את מצב הדור, כי אם גם את השקפת העולם של עזרא, כמנהיג התורני המוביל, בתוך המצוקה-ועתה א-להינו, הא-ל הגדול, הגבור והנורא, [7] שומר הברית והחסד... הנה אנחנו היום עבדים!
 והארץ אשר נתת לאבותינו לאכל את פריה ואת טובה-הנה אנחנו עבדים עליה!
 ותבואתה מרבה (=מיסים) למלכים אשר נתת עלינו בחטאותינו, ועל גְּיִיתֵנו מְשִׁלִים, ובבהמתנו כרצונם, וּבְצָרָה גְדֹלָה אֲנַחְנוּ!

- [1] ראו הרחבה בספרי פרקי האבות בספר בראשית, עמ' 80-99; ובספרי המקור הכפול - השראה וסמכות במשנת הרב קוק, עמ' 119-129.
 [2] השוו יואל ב', יג, עם יונה ד', ב.
 [3] ירמיהו ד', י; ז', טז; י"ד, יא-יב מול יט-כא, ושוב ט"ו, א; ולבסוף בדחיית התפילה האחרונה, ל"ב מפסוק כו.
 [4] ראו הרחבה במאמרי ראשית תפילת הקבע, באתר שלי.
 [5] כמה מזמורים בתהילים דומים לתפילת 'אנשי הכנסת הגדולה', במיוחד ק"ה וק"ו.
 [6] בניסוחים קצרים וארוכים שונים במעט מופיע נוסח 'ברכו' המלא, בסיומי הספרים בתהילים, ועוד; מילת 'המבורך' בתפילותינו אינה אלא קיצור של 'ומרום על כל ברכה ותהלה'.
 [7] נוסח זה נקבע בפי משה (דברים י', יז), אך בתפילת ירמיהו (ל"ב, יח) נשמט "הנורא"; בתפילות דניאל (ט', ד) ונחמיה (א', ה) נשמט "הגבור", וכך גם בעידוד הלוחמים של נחמיה (ד', ח); בפתחת תיאור המעמד נזכר רק "הגדול" (ח', ה); והנה 'אנשי הכנסת הגדולה' "החזירו את הגדולה/ עטרה ליושנה" כלשון שני התלמודים (בבלי יומא סט ע"ב, ירושלמי מגילה פרק ג', ו), וקבעו את הנוסח של משה כמטבע תפילה לדורות (וראו במאמרי, בהערה 11).

נחמיה י - להחזיר את המקדש אל העם

במאבק להרחקת הנשים הנכריות, אפשר לראות את השלב הראשון והמוקדם למאבק של מתתיהו ובניו נגד המתיוונים כ-280 שנה מאוחר יותר

מי היו 'אנשי הכנסת הגדולה' חז"ל [1] קראו כך לכבדים שבאו לאספת העם הגדולה, היו שותפים לתפילה הגדולה של עזרא (פרק ט), והם גם הנזכרים בשמות חותמי האמנה; בלשון התלמוד הירושלמי (סוף חגיגה) - "שמונים ושלש" [2] חותמות שכתוב בעזרא."

ואכן, בתחילת הפרק ספרתי [3] 83 או 85 שמות: נחמיה, 22 ראשי משפחות הכהונה, 17 או 18 ראשי הלויים, 44 ראשי העם.

לעומת זה, במקורות אחרים[4] נזכרו 120 זקנים 'אנשי הכנסת הגדולה', וכן כתב הרמב"ם (בהקדמה לפירוש המשנה), ומספר זה ידוע מאד (אבל לא מצאו לו מקור ברור במקרא).

חזרתי וספרתי[5] 120 שמות שזכרו ברשימה הראשונה של עליית שֶׁשְׁבָצָר וזרובבל (עזרא א-ב), וכנגדם 120 שמות ברשימת היישוב ביהודה מימי זרובבל עד ימי נחמיה (יא-יב) - אולם ברשימה הראשונה כלולים במספר 120 גם הנתינים (45 שמות; עזרא ב, מג-נח), והמשפחות המסופקות, שלא יכלו להוכיח "אם מישראל הם" (עזרא ב, נט), ואילו ברשימה השנייה מצאתי 120 שמות בלי שני שרי הנתינים, וזאת נראית כוונת חז"ל.

אבל למה היה צורך כה חיוני בכריתת האמנה?

על פניו נראה העיקר במאבק העיקרי של עזרא הכהן-הסופר נגד המשפחות המעורבות, משפחות נכבדות ומובילות, כולל משפחות כהונה, ואפילו משפחת הכהן הגדול; ואכן לא נזכר הכהן הגדול כלל במעמד קריאת התורה וכריתת האמנה; המאבק להרחקת הנשים הנכריות, הפך ל'אבן הפינה' בעיצוב דרכה של ירושלים בימי עזרא ונחמיה - בהחלט אפשר לראות בו שלב ראשון ומוקדם למאבק של מתתיהו ובניו נגד המתיוונים כ-280 שנה מאוחר יותר.

אבל מסעיפי האמנה עולות גם שאלות אחרות-

- א. שמירת "כל מצות ה' אדנינו, ומשפטיו וחקיו" (י, ל);
- ב. איסור גמור על נישואי תערובת! (י, לא);
- ג. סגירת המסחר עם "עמי הארץ" בשבתות[6] ובימי קודש (י, לב);
- ד. נטישת יבולי השנה השביעית לטובת האביונים, ושמיטת חובות[7] (י, לב);
- ה. התחייבות לתת כל שנה שליש שקל[8] לעבודת המקדש הקבועה (י, לג-לד);
- ו. גורלות על "קרבת העצים" לקיום 'אש התמיד' (י, לה);
- ז. להביא ביכורים למקדש "שנה בשנה" (י, לו);
- ח. להביא בכורות למקדש כדיני התורה (י, לז);
- ט. להביא תרומות לכהנים, ומעשרות ללויים - להבטיח שהלויים יפרישו לכהנים 'תרומת מעשר' - ולדאוג לכך שכל אלה יגיעו לאוצרות המקדש, למקומות הנכונים (י, לח-מ);
- י. גורלות להביא אחד מכל עשרה אנשים להתיישב בירושלים (יא, א).

מכל אלה נראה ברור, שהמקדש וירושלים התנהלו על ידי אותן המשפחות המכובדות, שהואשמו גם בקשרים עם טוביה וסנבלט. עזרא בגיבוי נחמיה ניהל כאן מאבק עצום להחזיר את המקדש אל העם הפשוט, ולכן היה הכרח גמור, לא רק להדגיש את מצוות התורה על ביכורים ובכורות, תרומות ומעשרות, אלא גם להפוך את 'מחצית השקל' שמופיעה בתורה (שמות ל, יא-טז) כחובה חד פעמית לצורך מפקד, למס קבוע, נמוך אך שוויוני (משנה, מסכת שקלים), כדי להשיב את המקדש לעם, ואת העם למקדש.

מעניין, שחז"ל (ירושלמי שביעית פרק ו, א) נחלקו גם על התרומות והמעשרות אם "מדבר תורה נתחייבו", או "מאליהם קיבלו עליהם", שהרי לא היו עצמאים כמו בימי יהושע - "אבותיכם לא היה עליהם עול מלכות; אתם, אע"פ שיש עליכם עול מלכות" (=זרה)!

לפי זה, יש באמנה הרבה הרחבות, כמו 'מדרשי הלכה' מחמירים, כחלק מ'קדושה שנייה', שבשעת מצוקה קשה, הביא עזרא לעולם היהודי.

[1] בבלי יומא סט ע"ב; ירושלמי ברכות פרק א', ו; מגילה פרק א', ה; פרק ג', ו; ועוד.

[2] בירושלמי מגילה (פרק א', ה) יש דעה שהיו 85 חותמים.

[3] ראו מאמרי 'אנשי הכנסת הגדולה הם חותמי האמנה במעמד עזרא ונחמיה', באתר שלי.

[4] בבלי מגילה יז ע"ב; ירושלמי ברכות פרק ב', ד.

[5] ראו פירוט במאמרי הנזכר בהערה 17.

[6] נגד המסחר בשבת ינהל נחמיה (י"ג) מאבק חריף מול הסוחרים הצורים, והיהודים שסחרו עמם.

[7] נטישת החובות תואמת את מאבקו של נחמיה הנזכר לעיל (פרק ה').

[8] כנראה, שהשקל עבר פיחות משמעותי, ושליש שקל אז, היה שווה בערכו לימחצית השקלי של התורה.

נחמיה יא - יהודה במלוא הודה

היישוב ביהודה ובבנימין מתואר בהיקף רחב בפרקנו, אבל שמות אלה כבר הופיעו ברשימת העולים עם זרובבל; מכל זה עולות כמה מסקנות, בחלקן מפתיעות

בימי בית ראשון, עיר דוד וירושלים נכבשו ונבנו בשלב האחרון של התנחלות שבטי ישראל בארץ האבות, והבית אשר בנה שלמה היה החותם הסופי, 480 שנה אחרי יציאת מצרים (מלכים א' ו, א);

בימי בית שני – החזרה לירושלים הייתה השלב הראשון, ואחר כך בניית בית המקדש; גם זרובבל, גם עזרא ובמיוחד נחמיה, עלו ובאו בעיקר כדי לשקם את ירושלים. רק אחרי שיקום החומות והשערים, ואחרי מעמד האמנה, שנחתם בהתחייבות ה'מעשר' האנושי לפי ה'גורלות, להביא אחד מן העשרה לשבת בירושלם עיר הקדש, ותשע הקדושות בערים" (יא, א), ואחרי התיאור המפורט בשמות מיוחסים של כוהנים, לוויים, יהודים ובני בנימין, שהתנדבו "לשבת בירושלם" (יא, ב-כד), רק אז היה אפשר לפרוס במלואה את רשימת היישובים בנחלות יהודה ובנימין במלוא ההיקף, ודווקא בקצוות הרחוקים שלא נזכרו עד כה.

רוב היישובים ביהודה ובבנימין, שמהם התגייסו לשיקום החומה בירושלים (פרק ג) לא נזכרו כאן, ובמיוחד בולט היעדרן של ערי הפלך, בית-הכרם, בית-צור, קעילה, המצפה, וגם "התקועים" חסרים כאן, ולכן יש לראות ברשימת היישובים כאן השלמה לרשימת היישובים הקרובים יותר לירושלים, שהתגייסו לשיקום החומות.

"ואל הַחֲצֵרִים בְּשֹׁדֹתָם [בנוסף לאלה שכבר נזכרו], מבני יהודה ישבו בקרית הארבע ובנתיה, ובדיבן [1] ובנתיה... ובבאר שבע ובנתיה; ובצקלג... לכיש וּשְׁדֹתֶיהָ, עֲזָקָה ובנתיה, ויחנו מבאר שבע עד גיא הנֶס" (יא, כה-ל). פריסה התיישבותית כה רחבה ביהודה נראית כהולמת את ימי בית ראשון, שהרי הגבול הדרומי של יהודה בראשית התקופה החשמונאית היה בבית-צור, ובתברון ודרומה עד באר-שבע, וגם מערבה באזור לכיש ומרשה, כבר ישבו האדומים [2].

גם היישוב בבנימין מתואר בהיקף רחב, "מגבע מכמש, ועֵינָה ובית-אל" עד "חדיד... לד ואונו..."; אבל שמות אלה כבר הופיעו ברשימת העולים עם זרובבל (עזרא ב; נחמיה ז); מכל זה עולות כמה מסקנות, בחלקן מפתיעות:

א. העולים מבבל ניסו לשקם את ההתיישבות ביהודה בכל היקפה מימי בית ראשון, "מבאר שבע עד גיא הנֶס", ולא מרצונם התכווצה פחות יהודה;

ב. החולשה הגדולה אחרי ימי זרובבל, והתקפות קשות של ה'סנבלטיים, כולל בני טוביה מהגלעד 'העמוני' "וגשם הערבי" (בי, יט), עד כדי פרצות ושרפות בחומות ירושלים, החלישו מאד את היישוב ביהודה;

ג. עליית עזרא ובמיוחד שיקום החומות והכשרת כוח הגנה על ידי נחמיה החזירו לירושלים את עוצמתה במרחב, והיישוב היהודי התאושש והתחזק בכל המרחב – זהו המצב המתואר כאן (פרק יא);

ד. אחרי נחמיה לא קם שליט יהודי רב עוצמה כמוהו, ושוב נחלשה יהודה, והתכווצה מאד, איבדה את יישובי הדרום ודרום השפלה לאדומים, וגם בשפלת לוד השתלטו נכרים; בני טוביה השתלטו על גביית המיסים ביהודה;

ה. ההתייוונות המשיכה והרחיבה את מגמת ההתבוללות עם "הנשים הנכריות", מתחילת ימי בית שני;

ו. רק ניצחונות החשמונאים החזירו ליהודה את השליטה במרחב, אבל בדרום כבר היה יישוב אדומי כה צפוף, ורק גיור המוני של האדומים הביא שוב את יהודה עד באר שבע.

[1] אם זאת 'דיבון' ממואב הצפונית, זהו הקצה המזרחי של ההתיישבות; אם זאת 'דימון/דימונה', זהו הקצה הדרום-מזרחי.
[2] ראו לדוגמה, מקבים-א פרק ד', 29, 61; פרק ה', 65-66; פרק ו', 31.

נחמיה יב - מקודשת לעולם

מה בין אתר הפולחן הישראלי מתקופת השופטים שמצא פרופ' אדם זרטל בבקעת הירדן לבין פרק יב בספר נחמיה?

הרמב"ם (הלכות בית הבחירה פרק ו, י-יד) הביא להלכה שהעיר ירושלים מתקדשת לעולם, וגם ניתן להוסיף עליה ולהרחיבה בתהלוכת שתי התודות על החומה, כעין מה שעשו עזרא ונחמיה; אלא שהרמב"ם סבר שבימיהם לא נשלמו כל התנאים כי "לא היה מלך, ולא אורים ותומים". לכן הכריע הרמב"ם שהעיר נתקדשה כך כבר בימי שלמה, וקדושה עתיקה זו עומדת לעולם. לדברי הרמב"ם, עזרא ונחמיה עשו רק 'זיכרון' להלכה קדומה ועקרונית.

הרמב"ם גם קיבל את הדעה שבגמרא (שבועות טו עמ' ב), לפיה שתי התודות צריכות ללכת 'זו אחר זו', בעוד התיאור בנחמיה (יב, לא-מ) ברור כדעה ששתי התודות הלכו לשני כיוונים, הקיפו את החומה 'זו כנגד זו', ונפגשו "בבית הא-להים".

בשום מקום במקרא לא נזכרו תהלוכות כאלו של קרבן תודה לחנוכת החומה בימי בית ראשון, ובמשכן שילה כלל לא היו חומות לעיר הישראלית, ולכן גבול הקדושה היה ב'כל הרואה' את משכן שילה (זבחים קיב עמ' ב). על סמך מה ניתן להפוך את הזיכרון של נחמיה ועזרא להלכה קבועה, בסדר שונה, ולטעון שכך היה בימי דוד ושלמה בלי שום זכר בכתובים?

לכן כל כך נרעשתי כאשר זיהה פרופ' אדם זרטל בבקעת הירדן אתר פולחן ישראלי מתקופת ההתנחלות והשופטים, מאות שנים לפני שלמה, ומאות רבות של שנים לפני נחמיה. לחומת האתר הנמוכה (גלגל!?) התוחמת יש צורה של כף 'רגל' דורכת על האדמה, ובי'עקב' הדרומי נחשפה דרך תהלוכות על החומה[1]!

במה ישראלי קדומה מאד נמצאה דרך תהלוכות ברורה, ששימשה כנראה לקידוש המקום! מופלא!

(מתחם ישראלי מקודש מתקופת ההתנחלות והשופטים – גלגל או במה, שנחשף בבקעת הירדן מדרום למושב ארגמן; חומת אבן נמוכה בצורת כף רגל דורכת על האדמה, מקיפה את האתר; בחלק התחתון ניתן להבחין בקיר כפול - בין שני הקירות יש דרך תהלוכות; קיבלתי את התרשים מפרופ' אדם זרטל ז"ל, שגילה את האתר.)

מדוע תהלוכה של קורבן תודה? מדוע חמץ (ויקרא ז, יג)?

החמץ מבטא בתורה את 'סוף הדרך' ואת הגאווה והסיפוק על 'סוף הדרך', ולכן עם ישראל כולו מביא את 'שתי הלחם' חמץ בשבועות, ביום הביכורים (ויקרא כג, יז), כי הם מבטאים את שמחת 'סוף הדרך' גם מבחינת קבלת התורה, וגם מבחינת ביכורי הארץ; את תחושתו הטבעית של מביא הביכורים חושפת התורה בפרשת 'מקרא ביכורים' (דברים כו, ג-ז) – "הגדתי היום לה' א-להיך כי באתי אל הארץ אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו" – זוהי 'הגדתי' הביכורים והתודה, שבתורה!

אולם ברור בהמשך שיש פגם בתחושת גאווה כזאת, כי הכהן יקח את טנא הביכורים ויניח אותן "לפני מזבח ה' א-להיך" – רק כאשר 'יתקן' מביא הביכורים את מידותיו ואת לשונו וסגנונו, יזכיר

את כל דרך התלאות שעברו אבותינו, רק אז יזכה להניח בעצמו את טנא הביכורים "לפני ה' א-להיך", להשתחוות לפניו ולזכות בברכה.

מכאן ברור, שתהלוכת התודות היא 'סוף הדרך' הקשה של נחמיה, תחנוניו לפני המלך ארתחששתא והעלייה לירושלים, משיקום החומות והכשרת כוח מגן, הרחקת השונאים והמתבוללים, חיזוק היישוב בתוך העיר, וחיזוק הבסיס המוסרי והתורני של יהודה עם קריאת התורה וכריתת האמנה – רק אחרי כל אלה אפשר וחיוני לומר 'תודה' לה' בטקס רב רושם, שחתם את קדושת ירושלים!

---

[1] ראו 'מקראות' לפרשת משפטים, חלק ג' מדור מדע (בספר ובאתר), עמ' 395-400.

נחמיה - סיכום - לא בכוח

מה היו ההישגים הבולטים של עזרא ונחמיה, ומה מכל זה נשאר אחרי לכתם לדורות

זרובבל ניסה להחזיר את גדולת בית דוד, ויחד עם יהושע בן יהוצדק, את תפארת בית ראשון – אך המשימה הזאת הייתה כבדה ממנו! אחריו לא היה עוד המשך למלכי בית דוד, וגם הנבואה הסתלקה, והמקרא נחתם.

העלייה הגדולה ושיבת ציון עד בניית בית המקדש היו הצלחתו הגדולה של זרובבל, והם החזיקו מעמד מאות שנים, אבל גם הם נפלו וחרבו בידי רשעי עולם מרומא.

עזרא הסופר, המנהיג התורני הראשון שקיבל 'הסמכה' ממלאכי, הנביא האחרון, [1] הוביל את 'העלייה השנייה', אולם עם כל זעקותיו, לא הצליח להוציא את כל "הנשים הנכריות" (אף שועדת החקירה רשמה את שמות המשפחות; עזרא י'); אבל עזרא הצליח להנחיל לדורות את קריאת התורה מספר תורה שלם [2] עם המחויבות לתורה בשלמותה, ואת תודעת המאבק הדתי-רוחני נגד התבוללות; לכן נקרא שמו על הספר כולו, ועל 'קדושה שנייה' [3] בפי חז"ל.

נחמיה הצליח לכאורה יותר מכולם – שיקם את חומות ירושלים, בנה כוח מגן יהודי, הרחיק את ה'סנבלטיים' מעיר הקודש ומן המקדש, הוביל מהפכה חברתית לשחרור עבדים ושפחות, ולשמיטת חובות, חיזק את היישוב בירושלים והוביל עם עזרא את תהלוכות התודה על החומות, ואף סגר בשבתות את השוק בשערי ירושלים, והפעיל כוח שלטוני במאבק נגד ההתבוללות הדתית והתרבותית.

אלא שכל ההצלחות האלה הושגו בכוח שלטוני, ונעלמו עם ירידתו של נחמיה מבמת השלטון; אפילו כאשר נקרא רק לשנה אחת לחזור אל המלך ארתחששתא (נחמיה יג, ד-ט), כבר השתלטה משפחת הכהן הגדול עם מתנגדי עזרא על בית המקדש, וחזרו לדרכם, לקרב את המשפחות המעורבות. הפעלת הכוח התקיפה של נחמיה לא החזיקה מעמד, והוא עצמו חש בזה, וכמו מתנצל, ביקש רק מא-לוהים, שיזכור לו את כל מעשיו למען עמו, למען עירו, ולמען תורתו, לטובה.

עם ישראל זוכר לנחמיה לטובה את הנהגתו יוצאת הדופן, בספר התנך שנקרא על שמו.

אבל חז"ל מסרו לנו בשם 'אנשי כנסת הגדולה' שלושה דברים, שמציבים כיוון אחר, שונה מנחמיה, ואפילו שונה מעזרא – לא הפעלת כוח, ולא כינוסי בכי וזעזוע, וגם לא תהלוכות תודה, אלא (אבות פרק א', א) – "הו מתונים בדין – והעמידו תלמידים הרבה – ועשו סִיג לתורה!"

במבחן הדורות, רק שיטה זו הצליחה לקיים את היהדות לדורות עולם!

---

[1] ראו מה שכתבתי בטור למלאכי פרק ב.

[2] מבקרי המקרא העמיסו על עזרא גם את חיבור התורה מ'מקורותיה', אלא שהפרזה קיצונית זו לא עומדת אפילו במבחן הלשון המקראית – אין בתורה שמץ מן הלשון העברית של ספרי עזרא ונחמיה ודברי-הימים.

[3] מגילה י עמ' א; ירושלמי שביעית פרק א, א; רמב"ם הלכות תרומות פרק א, ה, כו.

דברי הימים

דברי הימים א - קיצור תולדות האדם

בלי הסיפורים ובאמצעות רשימות על גבי רשימות. שום אדם בשום תקופה לא יסכם כך את ספר בראשית

החלק הראשון בספר דברי-הימים כולל רשימות יוחסין מרובות של שבטים ומשפחות בתולדות בני ישראל, והוא מלא וגדוש בהפתעות עוצרות נשימה שלא שמענו עליהן דבר עד כאן. ראשית, הוא מסכם את ספר בראשית בלי הסיפורים, באמצעות קיצור "ספר תולדות אדם" (בראשית פרק ה), ורשימות התולדות האחרות בבראשית. שום אדם בשום תקופה לא יסכם כך את ספר בראשית.

מה העיקר בספר בראשית? האמונות והדעות המעצבות השקפת עולם?! עקרונות הצדקה והמשפט הקובעים אורחות חיים, ומחייבים (לפי תפילת אברהם בבראשית יח, כג-כה) – גם את בורא עולם, "שִׁפְט כָּל הָאָרֶץ"?! הסיפורים המופלאים שכוננו את הזיכרון ואת הזהות של בני אברהם, יצחק ויעקב לדורות עולם!?

אבל יש בספר בראשית גם עשרה[1] ספרי 'תולדות', והם מהווים כעין שלד יצוק המכיל בתוכו את האמונות, המוסר והסיפור:

"אלה תולדות השמים והארץ" (בראשית ב, ד; עם הנולדים ראשונה למשפחת האדם);

"זה ספר תולדות אדם" (בראשית ה; מאדם עד משפחת נח);

"אלה תולדות נח" (בראשית ו, ט, עד סוף פרק ט; בתוכו סיפור המבול וההצלה);

"ואלה תולדות בני נח" (בראשית י; ובו 70 שמות עמים);

"אלה תולדות שם" (בראשית יא, י-כו; משם עד תרח);

"ואלה תולדות תרח" (מבראשית יא, כז, עם כל סיפורי אברהם, לוט ונחור);

"ואלה תולדות ישמעאל בן אברהם" (בראשית כה, יב-יח, עם 12 בניו);

"ואלה תולדות יצחק בן אברהם – אברהם הוליד את יצחק" (מבראשית כה, יט);

"ואלה תולדות עשו הוא אדום" (בראשית לו);

"אלה תולדות יעקב" (מבראשית לז, ב; עם כל סיפורי יוסף ויהודה);

דברי-הימים מתעלם כליל משושלת קין, שבספר התולדות הראשון בבראשית (ד), ופותח ב"אדם שת אנוש; קינן...". מ"ספר תולדות אדם" (בראשית ה), כפי שהוא מדלג על פרשת המבול, ועובר ישירות מנח ושלוש בניו (בראשית ה, לב), ל"תולדות בני נח" (בראשית ז).

גם שם הוא שולף מספרי ה'תולדות' רק את השמות, משמיט את פסוקי הפתיחה והסיכום, וגם את ההערות הקצרות המרמזות על סיפורים רבים שלא סופרו, כמו מעללי נמרוד, "גבול הכנעני", ונדידת בני יקטן דרומה (בראשית י, ט-יב, יט, ל) – כך הוא הופך את שמות האנשים בלבד לגשר חי, מאדם הראשון. מ"תולדות בני נח" היישר אל "תולדות שם", וכל פרשיות 'לך-לך', 'וירא', 'חיי-שרה' מקוצרות במודע ב"אברם הוא אברהם", ובסדר של "בני אברהם: יצחק וישמעאל".

כמו בבראשית, מקדימה הרשימה את בני ישמעאל ובני קטורה (בסדר הפוך), וחוזרת ליצחק רק כדי להביא את כל השמות של "בני עשו" – גם כאן, בלי רוב הסיפורים הקצרים על ההליכה להר שעיר, ועל החמורים של "צבעון וענה" (בראשית לו, ו-ח, כד).

בכל זאת מובאת במלואה רשימת "המלכים אשר מלכו בארץ אדום לפני מֶלֶךְ מֶלֶךְ לבני ישראל" (בראשית לו, לא), ואחריהם "אלופי אדום", כנראה בגלל הקשר בין ראשית המלוכה באדום

ובישראל, שהיא מטרת כל הרשימה הזאת, מלכות שאול ובית דוד (שיתוארו בפרקים הבאים) .

[1]ועוד שניים בכל המקרא – "תולדת אהרן ומשה" (במדבר ג', א) למשפחת הכהונה; ו"תולדות פרץ" (רות ד, יח-כב), למשפחת המלוכה.

דברי הימים א ב - סיפורים בלתי ידועים

מתברר שלפני כותב דברי-הימים היו רשימות יוחסין וספרים רבים, שאינם ידועים לנו משום מקור אחר

לשם ייעקב' על כל משמעיו בעקבות הסיפור בבראשית, אין כאן שום מקום - "בני יצחק עשו וישראל" (א, לד), ובני ישראל הם 12 השבטים, אבל בלי שום רמז לירידה למצרים, ולא ליציאה ממנה; הפרק פותח בסיפור ייחודי של בני ישראל - 6 בני לאה כסדר הולדתם (כמו בבראשית מו, ובתחילת שמות), אבל ב-6 האחרים, בני בלהה פותחים שלשות - "דן, יוסף ובנימן - נפתלי, גד ואשר".

כאן מגיעה עוד הכרעה חשובה - פותחים ב"בני יהודה", כי רק ממנו "שבט... ומחקה", אבל בברכת יעקב (בראשית מט), ובמפקדים במדבר (א; כו) נשמר לבני ראובן מקום הפתיחה כבכור, ובדברי-הימים "בני יהודה" פותחים (כמו בסדר הדגלים, במדבר ב; ז; י) גם ברשימות היחס. מסיפור בניו של יהודה (בראשית לח) מופיעים בקיצור רק שני פסוקים על "בת שוע הכנענית"; על שהיה "יער בכור יהודה, רע בעיני ה', וימיתהו; ותמר כלתו ילדה לו את פרץ ואת זרח..."

אך הנה מתברר, שלפני כותב דברי-הימים היו רשימות יוחסין וספרים רבים, שאינם ידועים לנו משום מקור אחר!

מידי פעם אנו מזהים ציטוטים מוכרים בשינויים קלים ולעיתים מפתיעים, למשל, מספר יהושע (ז, א) - "יעקב בן כרמי בן זבדי בן זרח", הוא "יעקב עזר ישראל אשר מעל בהרם" מ"בני כרמי", ו"זבדי" הוא אולי "זמרי" (ב, ו). ועוד: "איתן והימן וכלל ודרע" מ"בני זרח" בן יהודה, הם משפחות של משוררים וחכמי משל שזכרו כשמות מופת לדורות בהשוואה של חכמת שלמה, שהחכים "מכל האדם, מאיתן האזרחי (=הזרחי), והימן וכלל ודרע בני מחול (=מלחינים ומנגנים; מלכים-א ה, יא).

מתקרבים ליעד - לרשימת בני פרץ מסוף מגילת רות, נוספו שמות בני ישי, שרק 3 הראשונים נזכרו בסיפור המלכת דוד (שמואל-א טז), ונזכרו קרובי דוד החשובים "בני צרויה, אבשי ויואב ועשה-אלי", ו"עמשא" בן "יתר הישמעאלי", [1] בהשמטת הסיפורים!

לעומת הסיפורים שהושמטו אנו מגלים רמזים לסיפורים בלתי ידועים-

"קלב" היה שם נפוץ בשבט יהודה, ו"בצלאל בן אורי בן חור" (שמות לא, ב) בונה המשכן, היה צאצא של קלב בן חצרון ואפרת - אותו "חצרון" גם לקח לאשה נוספת את "בת מכיר אבי גלעד" משבט מנשה, וכך היו "חות יאיר" בן מנשה, וערים רבות בגלעד ובבשן, משותפות לשבט מנשה עם שבט יהודה, בנוסף לשמות רבים של מייסדי כפרים וערים שנחלת יהודה עצמה, מתקוע וחברון, זיף ומרשה, בית-צור ובית-לחם, עד קרית-יערים, צרעה ואשתאול (שבנחלת דן), בהן נוצרו כנראה קשרי נישואין בין בני דן לבני יהודה.

[1]בשמואל) ב יז, כה (הוא נקרא "יתרא הישראלי", בוודאי חבוי כאן סיפור שלא סופר; ורד"ק) שם (הביא בשם אביו, שהיה גר בין הישמעאלים וקראו לו "הישראלי", וכשבא לארץ, קראו לו "הישמעאלי") כמו שמדברים אצלנו על עולים חדשים.)

דברי הימים א ג - שושלת בית דוד

על 18 הדורות מדוד ועד יאשיהו ועל מטרתו העיקרית של הספר כולו

כאן אנו מגיעים ליעד העיקרי, שושלת בית דוד. אחרי רשימת בני דוד[1] הידועה לנו מספר שמואל (ב-ג, ב-ה; ה, יד-טו; ושני שמות נוספו בדברי-הימים), מופיעה השושלת המלכותית מדור לדור:

שלמה בן דוד
"ובן שלמה רחבעם,
אָבְיָה בְנוֹ,
אָקָא בְנוֹ,
יהושפט בנו,
יורם בנו,
אחזיהו בנו[2],
יואש בנו,
אמציהו בנו,
עזריה בנו,
יותם בנו,
אחז בנו,
חזקיהו בנו,
מנשה בנו,
אָמוֹן בְנוֹ,
יאשיהו בנו,
ובני יאשיהו(4) ", ..."

18 דורות מדוד עד יאשיהו, ורשימת צאצאים מפורטת יש רק לדוד, וליאשיהו, שאחריו החלה הנפילה אל הגלות והחורבן!

מתוך הרשימה, אפשר להצביע על המשך השושלת – יהויקים – יְכִיָּיָה (=יהויכין) – אָסָר – שאלתיאל – פְּדִיָּה – זָרְבָבֶל! אבל ספרי היוחסין מגיעים עד "בני אֶלְיָעִיָּיָה", עוד 7 או 10 דורות אחרי זָרְבָבֶל (בן פדיה) בן שאלתיאל (ג', יז-כד) מבית דוד, שבנה מחדש את בית המקדש (השני); מכאן ברור, שהספר נחתם באמת בעומק ימי הבית השני, הרבה אחרי סיומו הסיפורי (בהצהרת כורש), והוא באמת חותם את תקופת התנך (יחד עם עזרא ונחמיה ודניאל).

וכאן חבוייה המטרה העיקרית של הספר כולו. בתקופה בה נכתב הספר נעלם בית דוד מהנהגת יהודה וירושלים, כי אחרי זרובבל לא היו עוד מנהיגים מבית דוד, והשאלה הגדולה היא: מדוע? האם הממלכה הפרסית חששה מבית דוד, ומניסיונות לחזור לממלכה עצמאית (כפי שנראה מכתבי השטנה בספר עזרא, פרקים ד' וה'?)

אנחנו יודעים מעט מאוד על התקופה, מעבר למתואר ברמזים בספרי עזרא ונחמיה, אבל עצם הכתיבה של דברי-הימים מלמדת משהו חשוב מאד: הכותב נלחם על הזיכרון של בית דוד, ועל ברית ה' עם דוד למלכות עולם בירושלים, לבל יישכחו.

המאבק המרכזי של ספר דברי-הימים להציב את הבטחת ה' לדוד וביתו כעמוד מרכזי בזיכרון ובתודעה של היהודים לדורות, הצליח בצורה מדהימה, כפי שמעידה התפילה היהודית עם 'צמח דוד'.

---

[1] כלאב"ן בן אביגיל, שהייתה "אשת נבל הכרמלי" (שמואל-ב ג', ג), רומז גם הוא על סיפור שלא סופר, ובפרקנו הוא נקרא "דניאל לאביגיל הכרמלית" (ג', א) בהשמטת שמו של נבל; וראו רש"י ורד"ק בפירושים לשמואל (שם).

[2] הרוצחת בת אחאב, לא ייזכר שמה!

דברי הימים א ד - נדודי השמעוני

סיפור סתום צף ועולה מחלקו השני של הפרק – רשימות שבט שמעון, התנחלותו בתוך נחלת יהודה, ונדודיו בארץ האבות גם בהמשך הדורות. להלן ראשי פרקים

הפרק חוזר וממשיך את סוף פרק ב, ברשימות יחס של משפחות יהודה[1] יחד עם שמות יישובים, וקשרים בין שמות משפחות לבין יישובים; ככל הנראה רמוזים ברשימות עוד כפרים רבים, שאינם ידועים לנו בוודאות. בתווך אנו קוראים רמזי סיפורים בלתי ידועים, כמו מדרש השם של "עֲבָצָא", שנולד "בְּעֶבְבָא" (ד, ט-י), וה' נענה לתפילתו (הסתומה והמקוצרת); "עֲבָצָא" קשור ל"משפחות ספרים" (ב, נה), ואולי גם ל"הקנינים", שהיו כנראה חרשי נחושת[2] (בנגב ערד, שופטים א, טז) כמו גם אחדים מבני עתניאל (בדרום הר-חברון; ד, יד).

סיפור סתום אחר על "מְרָד" (ד, יז-יח), עם אשתו המצרית "בְּתִיָה בת פרעה", "ואשתו היהודיה", והשאלה אם זה קשור לשיבת בני ישראל במצרים, [3] כמו גם התמיהה, אם יש קשר בין "יוֹאָשׁ וּשְׂרָף אשר בָּעֵלוּ (=התחנתנו?) למואב, וְיִשְׁבִי לָחֵם (=ושבו הנשים שנתרו לבדן לבית לחם?), והדברים עֲתִיקִים" (=מועתקים בספר? ד', כב), לבין מגילת רות[4]?

סיפור סתום, שנראה לי כי עלה בידי לפצח את עיקרי סודותיו, צף ועולה מחלקו השני של הפרק (ד, כד-מג) – רשימות שבט שמעון, התנחלותו בתוך נחלת יהודה, ונדודיו בארץ האבות גם בהמשך הדורות. שבט יהודה כשבט מנהיג, לקח על עצמו את שיקומו של שמעון אחיו.

להלן ראשי פרקים:

'ברכתי' יעקב לשמעון ולוי (בראשית מט, ז) חותמת במילים – "אֶחָלְקֶם ביעקב וְאֶפְיָצֶם בישראל" – שבט לוי התפזר לערי לויים בתפקידו 'הכהני' – מה קרה לשבט שמעון?

שבט שמעון ספג את מִגְפַת פְּעוֹר (במדבר כד) "בשטים" (מול יריחו), והוא היחיד משבטי ישראל שהתכווץ מאד ממפקד 'במדבר' (59,300) למפקד 'פנחסי' (22,200); (במדבר א, כג, כו, יד); בדברי-הימים (א ד, כז) רק רמז קל – "וכל משפחתם לא הרְבּוּ עד בני יהודה".

השבט המוֹפָּה נענה להצעת שבט יהודה, שנחלתו רבה, והלך עמו לגורל נחלה משותפת (שופטים א, ג), מבאר שבע לצפון-מערב עד צקלג "מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון, כי היה חלק בני יהודה רב מהם..." (בלי לספר על מכת שמעון; יהושע יט, א-ט; דברי הימים א ד, כח-לב).

בדברי הימים (א ד, לא) נוסף פרט חשוב – "...אלה עריהם עד מֶלֶךְ דוֹד" – בימי דוד חזרה באר שבע לנחלת יהודה כפי שנראה ממפקד יואב (שמואל ב כד, ז); ומבריחת אליהו למדבר (מלכים א יט, ג – "באר שבע אשר ליהודה").

בימי המלוכה המפולגת כבר ישב שמעון בצפון, בנחלת מנשה, כנראה באזור דותן (דברי הימים ב טו, ט; לד, ו), ומשפחות משמעון ישבו שם גם בימי בית שני כעדות ספר 'יהודית'[5].

מחקר ארכאולוגי מקיף בהר הנגב הראה גל של התיישבות במצודות וביישובים קטנים במאה העשירית לפנה"ס, ונטישה כללית, כנראה עם עליית פרעה שישק (זאב משל, רודולף כהן, קתדרה 11 תשל"ט; קדמוניות יב 46-47 תשל"ט-תש"ס).

לדעתי שבט שמעון התיישב בהר הנגב בימי דוד, אחרי הכרעת העמלקים (שמואל א ל), ביוזמה ממלכתית ושבטית כאחד. זה היה סיום מפואר (בשעתו) לשיקומו של שמעון בתוך נחלת יהודה, ולטובת שני השבטים – שבט שמעון קיבל נחלה! אחרי פילוג המלוכה נחלשה יהודה, ועם עליית שישק נדדו השמעונים עד צפון השומרון, לאזור דותן.

בעת חורבן שומרון בגיבוי המלך חזקיהו, חזרו מבני שמעון "אלה הפְּתוּבִים בשמות" (ד', מא) דרומה, וניסו להיאחז באזור קְעוֹן (בצפון-מערב הנגב, בין יהודה לבין מצרים), ו"מהם... הלכו להר שעיר" והשלימו את מחיית העמלקים (ד, מב).

[1] תרשימים טובים של שמות המשפחות והיוחסין מופיעים במהדורת 'דעת מקרא'.

[2] ראו מקראות לפרשת יתרו, עמ' 67-68, בני הקיני – חרשי נחושת!?

[3] ראו מדרש חז"ל בסנהדרין יט ע"ב

דברי הימים א ה - שבטי עבר הירדן

מה היה טיב הקשר בין השבטים משני עברי הירדן, וגם - בין גמלים לחמורים במלחמות ישראל

רק כעת, כשאני לומד ומפרש פרקי תנך על הסדר, אני רואה, שבניגוד לתורה, בדברי-הימים לא נשמרה לראובן שום זכות. רשימות היוחסין הראשונות פתחו ביהודה ובשושלת בית דוד, וראובן נדחה כליל; לכן נראה לפרש – "ו[גם] לא להתניחש לַפְּכָרָה", כי גם זכות זו נלקחה מראובן בחטאו הכבד, וניתנה ליהודה, עם המלכות.

והנה הדחייה של ראובן (ושותפיו) מתפרשת גם בנחלה, וגם בגלות. לא רק ששבט ראובן, עם גד וחצי המנשה, ישבו בגלעד, "בעבר הירדן מזרחה", אלא שהם עוד התרחקו והתפשטו מזרחה "עד לבוא מדְּבָרָה, לְמִן הנהר פרת, כי מְקִנְהֵם רְבוּ בארץ גלעד" (ה, ט);

התמונה נראית הפוכה מזו שבספר שמואל (יא), שם נזקקו יושבי "יבש גלעד" לעזרת שאול; גם בן שאול מלך בגלעד, במחנים (שמואל ב ב, ח-י), ודוד בברחו מפני אבשלום בנו, ישב במחנים (שמואל ב יז, כד-כט); הקשר בין שבטי ישראל משני עברי הירדן נשמר.

ואילו בדברי הימים א (ה) מצטיירת תמונת ריחוק דווקא בימי שאול, ובמלחמה שלא שמענו עליה דבר בספר שמואל – "ויעשו מלחמה עם ההגריאים (=בני הגר), ויטור ונְפִיש ונֹדֵב" (=בני ישמעאל; בראשית כה, טו). שבטי ראובן וגד וחצי המנשה יצאו מתוך מכבש הלחץ העמוני בעזרת א-להים שבו בטחו ואילו זעקו במלחמה הקשה, והוא נעתר להם (ה, יט-כ), בלי שום תלות בעזרה מאחיהם ממערב!

ההדגשה על גלות מוחלטת ומוקדמת של בני ראובן, גד וחצי המנשה (ה ו, כו), משלימה את הדעה על ריחוק השבטים האלה עד כדי ניתוק. בניגוד לשבטי אפרים ומנשה שישבו בשומרון, ולשבטי הגליל, שעליהם יש במקרא, גם בדברי-הימים, [1] עדויות ברורות, שרבים מהם נשארו במקומם גם אחרי חורבן שומרון.

*

בפרקנו מתוארת מלחמה עם ההגריאים:

"בְּנֵי רְאוּבֵן וְגָדִי וְחֻצֵי שִׁבְט מְנַשֶּׁה מִן בְּנֵי חֵיל אֲנָשִׁים נִשְׂאִי מִגֹּן וְחָרֵב וְדָרְכֵי קִשֶׁת וְלְמוֹדֵי מִלְחָמָה אֲרִבְעִים וְאַרְבָּעָה אֶלֶף וְשִׁבְעַת מֵאוֹת וְשָׁשִׁים יִצְאֵי צָבָא: וַיַּעֲשׂוּ מִלְחָמָה עִם הַהֲגָרִיָּאִים וַיִּטּוּר וְנִפְיִש וְנֹדֵב" (יח-כ).

מרתק לבחון את נתוני השלל – 50,000 גמלים; 250,000 צאן; 2,000 חמורים!

הבה נשווה עם נתוני השלל ממלחמת ישראל מול מדין בעבר הירדן, בימי משה:
675,000 צאן; 72,000 בקר; 61,000 חמורים (במדבר לא, לב-לד);

למדיינים בימי משה היו בקר וחמורים, ואף גמל אחד לא נזכר בשלל! למדיינים בימי גדעון כבר היו המוני גמלים – "ולגמליהם אין מספר" (שופטים ו, ה), ולישמעאלים בעבר הירדן בימי שאול היו רבבות גמלים, וחמורים מעטים!

המשמעות המרחבית היא, ששבטים עם המוני גמלים יכולים לחדור לעומק המדבר, מפני שגמלים אוגרים מים בגופם לימים אחדים, ואילו חמורים חייבים לשתות פעמיים ביום; תמונת ההתפשטות מזרחה "על כל פני מזרח לגלעד" (ה, י), מתחברת לחלוטין למספרי הגמלים, במקום החמורים.

אכן צודקים ממצאי המחקר הידועים [2] על הופעת עדרי גמלים בשבטי המדבר במאה ה-12 לפנה"ס, ועדויות השלל שבמקרא מתלכדות למסקנה ברורה – בימי משה עוד לא היו עדרי גמלים מאולפים / מבויתים, כמו בימי גדעון ושאול!

אולם בחוסר זהירות מדעית הסיקו מכך חוקרי מקרא מסקנות מרחיקות לכת לאיחור ספר בראשית, מבלי לתת את הדעת לכך, שבבראשית מתואר שימוש בגמלים כבהמות שיירה במספרים קטנים, ולא בעדרים גדולים.

פרופסור חשוב מאוניברסיטת תל-אביב כעס עלי פעם, על שאני ממשיך לצטט תעודה מימי האבות (המאה ה-17 לפנה"ס), מאללח' שבצפון סוריה) שכבה (VII ובה נזכרת 'מנת מזון אחת לגמל'; [3] לטענתו, 'כולם' כבר 'השתכנעו', שחייבים לאמץ קריאה אחרת בתעודה מאללח', כי 'כולם' כבר 'יודעים' מתי החל 'ביות הגמל'.

יש בדברים אלה טעות של חוסר הבחנה בין שימוש בגמלים מעטים כבהמות שיירה, בעיקר במדבר הסורי, לבין המוני גמלים מאולפים / מבויתים, ששינו את כל אורח החיים של שבטי המדבר; זה דומה בעיני למי שלא יבחיין בין הופעת הטלגרף, להופעת האינטרנט.

-
- [1] למשל, ירמיהו מא, ה; דברי-הימים לד, ו-ז.
[2] ו"פ אולברייט, מתקופת האבן ועד הנצרות (ירושלים 1953), עמ' 96.
[3] R. W. Bulliet, The Camel and The Wheel, London 1975, p. 64.

דברי הימים א ו - בני לוי והכהנים

דילוגים, הפתעות ומשברים שנעלמו ברשימת הכהנים והלוויים של דברי הימים א פרק ו

בפרקי ב-ג מצאנו 10 דורות מיהודה עד ישי אבי דוד, 18 דורות של בית דוד בימי בית ראשון, ועוד 4 דורות לשיבת ציון. 22 דורות של מלוכה מדוד עד זרובבל (ואז נעלם בית דוד מן ההנהגה, והפך לתפילה!), וכולם יחד, 32 דורות מיהודה עד זרובבל.

בפרקי ה-ו אנו מוצאים 4 דורות מלוי עד אהרן, 11 דורות מאהרן עד צדוק, שמשח את שלמה בחיי דוד, ונמשח לכהן גדול, [1] ועוד 12 דורות עד יהוצדק אשר "הלך בהגלות ה' את יהודה וירושלם ביד נבוכדנאצר" (ה', מא), ויהושע בנו, שזכה לכהונה הגדולה בראשית הבית השני. 24 דורות של כהונה מאהרן עד יהושע בן יהוצדק (ונזר הכהונה נמשך והתקיים כל ימי בית שני!) – כולם יחד, 28 דורות!

והנה הפתעה – ברשימות הלוויים-המשוררים, יש 22 דורות מלוי עד שמואל הנביא, ועוד שני דורות משמואל עד הימן, יחד 24 דורות מלוי עד הימן המשורר בימי דוד – הייתכן?

לוויים-משוררים היו מכל משפחות לוי, והנה אנו מוצאים 15 דורות מלוי (דרך גרשם) עד אסף, ו-14 דורות מלוי (דרך מררי) עד איתן, ושניהם (יחד עם הימן), בימי דוד? האם עברו מאז בני ישראל, לוי ויהודה, עד המלוכה 10 עד 12 דורות? 14-15 דורות? 24 דורות?

שני כיוונים הפוכים לפתרון החידה:

א. רשימות היחס במקרא רגילות לדלג דור, ולפעמים גם דורות – "לבן בן נחור" (בראשית כ"ט, ה) הוא באמת 'לבן בן בתואל בן נחור' – "זרובבל בן שאלתיאל", [2] הוא באמת 'זרובבל בן פדיה בן שאלתיאל'. [3] לפי זה, קשה מאד לספור ולספר את תולדות ישראל לפי רשימות היחס, כי יש בהן דילוגים! ייתכן, שרשימת בני הימן (נכדו של שמואל הנביא), היא הקרובה יותר למציאות, ושאר הרשימות מדלגות ומקצרות.

ב. 24 דורות של משפחת המשוררים מבני הימן לפי הרשימה, הגיעו באמת עד תחילת בית שני, כמו רשימות המלוכה והכהונה, ולא בטעות חוזר שם השם 'אלקנה' 4 פעמים (ו', ח-יב; יט-כא) – לפי זה, "הימן", "אסף" ו"איתן", אינם באמת רק מימי דוד, אלא הם שמות משפחה של המשוררים האלה לדורותיהם; כמה מזמורי תהלים המיוחסים להם אכן מתארים זעקות שבר על חורבן וגלות, וכיסופים ותפילות לשיבת ציון [4].

אבל הדבר המסעיר ביותר ברשימות הכהונה הוא העלמת המשברים והזעזועים החמורים שעברו על הכהונה הגדולה[5] מימי אהרן ועד תחילת בית שני, כמו שתוארה גם שושלת בית דוד כרצף אחיד, שלם ופשוט:

במשכן שילה שירתו כהנים גדולים ממשפחת איתמר, [6] עד עלי ובניו, ככל הנראה, בגלל האסון הגדול של מלחמת האחים בפרשת 'פילגש בגבעה'[7]!

בבריחתו מפני אבשלום, ובמרד אדוניהו, החזיר דוד את צדוק מבני אלעזר, למרות הנאמנות המוחלטת של אביתר בן אחימלך מבני עלי בכל ימי הנדודים[8].

מימי אסא מלך יהודה ועד ימי יאשיהו לא היו כהנים גדולים מרשימת בני צדוק שבפרק, אולי בגלל כישלון חמור בעת שליטתה של 'מעכה בת אבשלום'[9].

רק מימי יאשיהו חזר חלקיה מבני צדוק לכהונה הגדולה, אחרי אחז, מנשה ואמון, כנראה, כחלק מהטיהור הגדול במקדש שהוביל יאשיהו[10].

---

[1] מלכים-א א', לב, לט, מה; דברי-הימים-א כ"ט, לב; המילים "הוא אשר פָּהַן בבית אשר בנה שלמה בירושלָם" (ה', לו) יכולות להתפרש למפרע גם על הקודמים (מצדוק), וראו בפירוש 'דעת מקרא' בשם 'מדרש הגדול' (במדבר י"ח, ז), שעזריה הוא הכהן אשר מנע מעוזיהו מלך יהודה להקטיר קטורת במקדש (דברי-הימים-ב כ"ו, טז-כ).

[2] חגי א', א, יד; ב', ב, כג; עזרא ג', ח.

[3] דברי-הימים-א ג', יז-יט.

" [4] לבני קרח" (=משפחת הימן), תהילים מ"ב-מ"ג; מ"ד; "לאסף", ע"ד; ע"ט; פ'; "לאיתן", פ"ט.

[5] ראו בהרחבה בפירוש 'דעת מקרא', עמ' קמה-קמו.

[6] לפי דברי-הימים-א כ"ד, ג.

[7] פנחס בן אלעזר היה הכהן הגדול, ומנהיג המלחמה הנוראה נגד שבט בנימין, שופטים כ', כז-כח.

[8] שמואל-ב ט"ו, כד-כט; מלכים-א א', לב-מה; מלכים-א ב', כו-כו.

[9] מלכים-א ט"ו, ב-ג; דברי-הימים-ב ט"ו, טז.

[10] מלכים-ב כ"ב-כ"ג; דברי-הימים-ב ל"ד-ל"ה.

דברי הימים א ז - ללא סוגריים מרובעים

בניגוד למקובל, חייבים לומר לזכותו של כותב 'דברי-הימים', שהוא לא ניסה להשלים פערים במידע שהיה לפניו, גם במקומות שהדבר מתבקש

יששכר - בנימן - (נפתלי) - מנשה - אפרים - אשר.

האם יש פשר לסדר הזה של השבטים?

מדוע חסרים לגמרי שבטי זבולון ודן?

מדוע נפתלי בפסוק בודד (המצוטט מן התורה, בראשית מו, כד-כה)?

מדוע יששכר ובנימן ואשר, ורק הם, 'הַתְּיָחֲשׂוּ' במפקד צבאי מימי דוד?

כותב 'דברי-הימים' הֶעֱתִיק (תוך קיצור ועריכה) מתוך ספרים שהגיעו אליו, ספרי התורה והנביאים, גם ספרי יוחסין לסוגיהם, וגם "דברי הימים למלכי יהודה", הקדום, הנזכר רבות בספר מלכים, [1] "מדרש ספר המלכים" "דברי-הימים-ב כד, כז, (וספרים דומים.

בניגוד למקובל, חייבים לומר לזכותו של כותב 'דברי-הימים', שהוא לא ניסה להשלים פערים במידע שהיה לפניו, גם במקומות שהדבר מתבקש.

חוקרים של ימינו, כמעט תמיד משלימים פערים בשחזור תעודות עתיקות על ידי השלמות משוערות, ורק מסמנים את ההשלמות בסוגריים מרובעים; זה נחשב מקובל בהוצאות מדעיות) וגם אני נוהג כך בטורים אלה, כדי להסביר לקורא פסוקים קשים; (אולם סופרים עתיקים נזהרו מאד מלעשות כך, אפילו כשידעו בבירור מה חסר!

ספרי היחס שנזכרים בשבטי עבר הירדן) בפרק ה, יז (הם ממפקד שנערך "בימי יותם מלך יהודה, ובימי ירבעם מלך ישראל", כלומר, ב'רגע האחרון' לפני גלותם!

רוב ספרי היחס ש'דברי-הימים' השתמש בהם) כפי שהוא מעיד בפירושו, בפרק ט, א, (נכתבו בזמן גלות בבל, כאשר הבינו הגולים שהארץ ונחלותיה, ושמות המשפחות לדורותיהן עלולים להשתכח, ואספו את כל המידע שהיה בידם, וספרי יוחסין - "וכל ישראל התייחשו והנם כתובים על ספר מלכי ישראל ויהודה] אשר [הגלו לבבל במעלם] (= "בחטאם!")

לא היו בידיו של כותב 'דברי-הימים' רשימות יחס של שבטי זבולון ודן, ומרשימת נפתלי נותר לפניו רק פסוק הפתיחה - מה שלא היה כתוב לפניו, לא ניסה להשלים!

הסדר מבטא אי סדר בהעתקה מהכתובים שהיו לפניו, ואלה היו מסוגים שונים, ומתקופות שונות. הרשימות גם מדלגות על דורות רבים, וקל להבין זאת מתוך השוואה לפרקי המלכות והכהונה. לא קשה להבין, שכהנים ולויים שמרו הרבה יותר על ספרי יוחסין (וכך הדבר עד היום; (כך היה גם בשבט יהודה בזכות בית דוד.

רבים ניסו לבנות 'היסטוריה אלטרנטיבית' [2] לסיפורי התורה על שעבוד מצרים, שהרי בפרק זה, מנשה ואפרים ישבו בארץ - "בני מנשה... פילגשו הארמיה ילדה את מכיר אבי גלעד" (ז, יד); (בני אפרים... ועזר ואלעד, והרגום אנשי גת הנולדים בארץ, כי ירדו לקחת את מקניהם; ויתאבל אפרים אביהם ימים רבים, ויבאו אחיו לנחמו; ... ובתו שפארה, ותבן את בית חורון התחתון ואת העליון... נוֹן בנו, יהושע בנו) "ז, כ-כז).

אמנם בהחלט אפשר היה, שבני יוסף עמדה להם זכות אביהם ויכלו לצאת ממצרים בלי להשתעבד, וחלק מהם אולי עשה כך, וכבר ישבו בגלעד ובהר אפרים בזמן יציאת מצרים; לכיוון זה נטו גם מדרשי חז"ל, [3] וגם הפירושו לדברי-הימים של יתלמיד רס"ג (= 'רב סעדיה גאון, (עלום השם; [4] אף התוספת של 20,500 במפקד השני של שבט מנשה לעומת המפקד הראשון 'במדבר) 'כו, לד מול א, לה; ב, כא (מחזקת את הסברה, שמשפחות מכיר וגלעד כבר ישבו בגלעד, כשאחיהם הגיעו ממצרים.

אבל ברשימת אפרים) לפי הפשט, (מדובר ב-7 דורות אחרי אפרים, כי "בְנוֹ" ברשימות שפגשנו מייצג את הדור הבא; נזכרו גם) אולי, ועוד 9 (דורות עד 'יהושע בן נוֹן'; מכיוון, שראינו שמות חוזרים ברשימות היחס, לכן "אפרים אביהם", וגם "נוֹן בנו, יהושע בנו", יכולים להיות צאצאים רחוקים, עם אותם שמות של אבות אבותיהם.

ונא לזכור, מדובר במפורש בספרי יחס שנכתבו בעת הגלות לבבל!

- [1] בסוף פסקאות המלכים -) ב יד, כט; טו, ז, כג, (ובפסוקים הדומים בהמשך.
- [2] למשל לאחרונה, ד' פרנקל, באתר מכון שכטר למדעי היהדות.
- [3] סנהדרין צב ע"ב; אמנם חז"ל הקדימו להם רק 30 שנה, בגלל הפער בין 400 שנה (בראשית טו, ג), לבין 430 שנה (שמות יב, מ-מא).
- [4] ראו במבוא של יהודה קיל לידעת מקרא', עמ' 65-66.

דברי הימים א ה - שבט בנימין תופס את מקומו

על החסד שעושה ספר דברי הימים עם שושלת בנימין, אשר עד עכשיו לא זכתה ליחס הראוי לה

שבט בנימין היה בארץ שבט ייחודי. אבי השבט היה היחיד שנולד בארץ, וממנו יצא המלך הראשון על ישראל. נחלתו מוקפת שבטים ישראלים, ולא היה לו גבול חיצוני עם עמים אחרים.

ארבעת ראשי הדגלים במדבר (יהודה מול אפרים; ראובן מול דן) הקיפו את נחלת בנימין כ'נחלה מקודשת' [1] בגבולות נחלתו נזכרו בספר יהושע (יח, יא-כ; טו, ח-ו) 5-6 'כתפיים', מ"כתף יריחו" עד "כתף הר יערים", ומ"כתף לזזה... היא בית-אל" עד "כתף היבוסים... היא ירושלים", ועל זה בירך אותם משה בברכת השכינה: "לבנימן אמר, ידיד ה' ישפך לבטח עליו, חָפָף עליו כל היום ובין כתפיו שָׁכַן" (דברים לג, יב).

לכל אלה אין שום משמעות בספרי היחס שלקחו עמהם הגולים לבבל; גם בזיכרונות שלהם הם שמרו רק על שמות משפחות ומקומות, ובכלל זה משפחת שאול, שכבר ישבה אז בגבעון (ח, כט); כנראה, אחרי הפגיעה הקשה בגבעונים; שמואל-ב כא, א), ו"ראשי אבות" של משפחות בנימין כבר "ישבו בירושלים" (ח, כח, לב).

כבר לא זכרו את "גבעת שאול" כמקום בית שאול המלך (שמואל-א טו, לד), "וַצִּלַּע האֵלֶף" (יהושע יח, כח), מקום הקבורה של משפחת שאול "בקבר קיש אביו" (שמואל-ב כא, יד), כבר נשכחה כליל בשלהי בית ראשון!

עצם הישיבה של ראשי משפחות בנימין בירושלים של בית דוד, מצביעה על היטמעות בנימין ביהודה, ובגלות כבר היה מרדכי "איש יהודי... (=) איש ימיני" (אסתר ב, ה).

גם לבני דן כבר לא היה אז זָכָר ממערב לנחלת בנימין (לפי תכנית ההתנחלות שנקבעה בשלהי יהושע יח, א; יט, מ-מח), ובני בנימין הם שהתפשטו מערבה לעמק "אֵלֶלֶךְ", ל"אֶזְנוֹ" ול"לָד" (ח, יב-יג) – תמונת התיישבות מסוף ימי בית ראשון.

ובכל זאת, אנו מגלים ברשימות היחס, מבט יותר מדויק גם על שורשי השבט. מתברר שעשרת בני בנימין הכתובים בבראשית (מו, מא) הם רשימה מקוצרת – "בָּלַע וְבָקָר וְאֶשְׁבֵּל, גָּרָא וְנַעֲמָן אֶחָי וְרָאשׁ, מְפִים וְחָפִים וְאֶרְדָּי"; כבר בתורה, במפקד הנחלות (במדבר כו, לח-מ) מופיעים רק חמישה בנים, ועוד שני נכדים – "לְבָלַע... לְאֶשְׁבֵּל... לְאֶחָיֶרם... לְשִׁפּוֹפִם... לְחוֹפִם... ויהיו בני בָּלַע, אֶרְדָּי וְנַעֲמָן";

והנה הם מופיעים כאן (בשתי רשימות שונות, ז, ו-יב; ח, א-ה) כמי שנולדו בשניים-שלושה דורות, ופירוש הדבר, שהרשימה בבראשית מקוצרת ודוחסת שלושה דורות לדור אחד, ואף במפקד הנחלות עדיין נזכרים רק שני דורות; אולם אפשרי גם שמשפחות התאחדו והתפצלו במשך הדורות, ובספר יחס מאוחר מתקבל מבט שונה על סדר הדורות.

ברשימה הראשונה (ז, ו) מופיעים "בָּלַע וְבָקָר וְדִיעָאֵל, שלשה", ובסוף הרשימה, שני נכדים – "וְשִׁפּוֹפִים וְחָפִים בני עיר", ו"עיר" הוא "עִירִי", אחרון הבנים של "בָּלַע";

ברשימה השנייה, כמו בתורה במפקד הנחלות, ב'בָּקָר' חסר! וחמשת הבנים הם – "בָּלַע בְּכָרוֹ, [2] אֶשְׁבֵּל הַשֵּׁנִי, וְאֶחָי (=אֶחָיֶרם) השלישי, נוֹחָה הרביעי, וְרָפָא (=רָאשׁ?) החמישי", ובהמשך מופיעים ששה בני בָּלַע, וביניהם שלושה מבני בנימין שבבראשית – "אֶרְדָּי (=אֶרְדָּי) וְגָרָא... וְנַעֲמָן...".

[1] ראו מאמרי 'נחלת בנימין, נחלת שכינה', באתר שלי.

[2] האם ייתכן, שכותבי רשימת היחס הזאת בתקופתם (בשונה מהרשימה שנוכרה בפרק ח'), לא ידעו על "בני בָּקָר" (ז, ח-ט), וחשבו שהמילה "בכר" בכתב היד שממנו העתיקו, פירושו 'בָּכָר', כתואר לְבָלַע?

דברי הימים א ט - מי ישבו בירושלים?

איך הגיעו בני רחל, בנימין, ואפילו אפרים ומנשה, להיות חלק מיישוב הקבע בירושלם של בית דוד? לפנינו חלון רומז לסיפור שלם שלא סופר

לסיום פרקי היחס, אנו מקבלים הארה בלתי רגילה על הרכבה השבטי של החברה הירושלמית בסוף ימי בית ראשון, בזכות מפקד שנכתב "על ספר מלכי ישראל ויהודה", לפני ש"הגלו לבבל במעלות" (ט, א), אולי בימי יאשיהו: "ובירושלם ישבו מן בני יהודה ומן בני בנימין, ומן בני אפרים ומנשה" (ט, ג). איך הגיעו בני רחל, בנימין, ואפילו אפרים ומנשה, להיות חלק מיישוב הקבע בירושלם של בית דוד? שוב לפנינו חלון רומז לסיפור שלם שלא סופר, וליתר דיוק לשני סיפורים.

העיר הראשית של שבט יהודה, מתחילת הדרך, הייתה חברון, אותה בנה כלב בן יפנה (יהושע י"ד, יג-יד), ושם הומלך דוד לראשונה, על שבט יהודה (שמואל-ב ב', א-ד); ירושלם הייתה עיר גבול בין נחלות יהודה ובנימין, ונותרה עיר יבוסית; הברכה לבועז ולרות (ד', יא) מבית לחם יהודה, הפכה לרעיון המכונן של ירושלם כבירה מאחדת לכל שבטי ישראל – "יתן ה' את האשה הבאה אל ביתך כרחל וכלאה אשר בנו שתיהם את בית ישראל!";...

מכוח הרעיון הזה הקים דוד את הממלכה המאוחדת בירושלם, וממילא ברור, שהתיישבו בה במהלך השנים גם "ראשי אבות" (ח', כח, לב) לא מעטים מבנימין; כאשר התפלגה הממלכה אחרי שלמה, שבט בנימין נשאר עם יהודה, והגבול עבר באזור בית-אל, שם הקים ירבעם 'מקדש-עגל' בגבול ממלכת ישראל, ובמקביל בדרך, בגבול הצפוני (מלכים א יב, כו-כט); עם חורבן שומרון בירת ישראל המתפלגת, ברחו רבים מבני מנשה ואפרים לירושלם, והעיר התרחבה מאד, כפי שהוכח בחפירות העיר העליונה [1] (=הרובע היהודי);

בפסח חזקיהו (דברי הימים ב ל ולא) השתתפו רבים מאפרים ומנשה, וגם הגיעו רבים מהנותרים בארץ אחרי הגליית שומרון; יאשיהו טיהר מעבודת אלילים גם את "ערי מנשה ואפרים ושמעון עד נפתלי" (דברי הימים ב לד, ו).

מסקנה: לפני חורבן בית ראשון, כבר היו בירושלם מרוב שבטי ישראל, ובמיוחד "מן בני יהודה ומן בני בנימין, ומן בני אפרים ומנשה" (ט', ג), ורשימת השמות משלימה תמונה מופלאה, שהניחה יסודות גם לדורות הבאים.

לפיכך, צדקו חז"ל 'יסדר עולם', פרק כט) לחלוטין בפרשם את הפער במספרים (כ-12 אלף) של עליית זרובבל, על "אלה שעלו משאר שבטים" [2] כי גם בין תושבי העיר מסוף בית ראשון היו גם 'משאר שבטים'.

מסקנה רלבנטית לימינו: גם אם קבוצות של גולים (משבטים שונים) אבדו אי שם בארצות נידחות, ללא ספק יש בתוכנו, בחברה היהודית כיום, מכל שבטי ישראל.

---

[1] נ' אביגד, העיר העליונה של ירושלים (ירושלים 1980), עמ' 31-60.

[2] ראו בפירוט בסוף הטור שכתבתי לעזרא פרק ב'.

דברי הימים א י - לאן נעלמה מלכות שאול?

הפרק הזה הוא העתקה ברורה וכמעט מדויקת של הסיפור כפי שנכתב בשמואל, בתוספת שני פסוקי סיכום למלכות שאול, והם המבטאים את עולמו של כותב 'דברי-הימים'

פרקי ספר שמואל היו מונחים לפני כותב 'דברי-הימים' כמות שהם לפנינו, אלא שהוא בחר לפתוח בנפילת שאול ובניו "בהר גלבוע" (י', א); כל פרקי שמואל ושאול אינם רלבנטיים כלל למטרת 'דברי-הימים', שממוקד בבית דוד, כפי שכבר ראינו במיקום המרכזי של שבט יהודה, ושל שושלת בית דוד בפתיחת רשימות היחס (פרקים ב' וג').

רשימות היוחסין מתנקזות לבסוף למשפחת שאול (סוף פרק ח', וסוף פרק ט'), רק כדי לפתוח את הסיפור במות שאול ובניו בגלבוע (פרק י'), ובהמלכת דוד על ידי כל שבטי ישראל (פרקים י"א וי"ב). רק מנקודה זו ואילך מתחילות ההקבלות בין 'דברי-הימים' לבין ספרי שמואל-מלכים, וההקבלות הן סלקטיביות, גם בפרקי דוד. מטרתו של כותב 'דברי-הימים' ניכרת במיוחד, בכל מה שנשמט!

אפילו הסיפור על משיחת שמואל את דוד (שמואל-א ט"ז) איננה תורמת למצבו של בית דוד אחרי זרובבל, כי אחרי המשיחה נפתח קשר מורכב בין שאול לדוד, ומתוכו צמח מאבק ממושך וכואב ביניהם: "דבר ה' ביד שמואל" (י"א, ג) ייזכר רק כאשר הוא יתקיים בפועל; בהמשך נראה, שגם פרקי המאבק מול אבנר בן נר כשר צבא של בן שאול (שמואל-ב פרקים ב' עד ד'), נשמטו, ורק ההתגייסות לתמיכה בדוד מתוארת, ובפרוטרוט.

בנוסף לכל אלה, גם פרקי הכישלונות והביקורת הנבואית על דוד מפרשת בת-שבע ואוריה, אמנון ותמר, מרד אבשלום ואדוניו (שמואל-ב י"א עד כ'; מלכים-א א-ב'), אינם נזכרים כלל! פרקי נתן הנביא (שמואל-ב ז' עד כ') היו מוכרים לכותב 'דברי-הימים', אבל מנבאות נתן מופיעה רק הנבואה הראשונה עם הבטחת ה' לדוד למלכות עולם, ולבניית הבית לה' על ידי בנו, שישב על כסאו!

בהמשך הספר, לא נמנע הכותב מלהזכיר חטאים וכישלונות של מלכים רבים מבית דוד, גם אם עשו הישר בעיני ה' (כמו אסא, יהושפט, עזריהו), אבל הס מלהזכיר פגם כלשהו בדוד אבי השושלת. כשדוד וביתו שלטו בירושלים בימי בית ראשון, אפשר היה לנתן הנביא להתייבב לפני דוד ולומר לו: "אתה האיש!..." (שמואל-ב י"ב, ז-יב), ואף לכתוב לדורות גם דברי ביקורת קשים! אבל כשבית דוד נעלם, ובתוך מאבק לשמירת 'צמח דוד' לדורות הבאים, אי אפשר עוד לחזור על פרקים אלו.

הפרק הזה הוא העתקה ברורה וכמעט מדויקת של שמואל-א ל"א, בתוספת שני פסוקי סיכום למלכות שאול, והם המבטאים את עולמו של כותב 'דברי-הימים'. "וימת שאול במעלו אשר מעל בה' [בהריגת פִּהְיִי נב], על דבר ה' אשר לא שָׁמַר [במלחמת עמלק], וגם לשאול פָּאוֹב לדרוש; ולא דרש בה', וימיתו – וַיִּסַּב את המלוכה לדויד בן ישי" (י, יג-יד).

בכל זאת, מעניינים מאד גם השינויים הקטנים, ובעיקר השאלה, אם השינויים הקטנים הם של הכותב, או שהוא כבר העתיק מנוסח שהיה מונח לפניו. אפשר לחוש את הריחוק מהזירה "בהר גלבע" (י, א, ח; במקום "בהר הגלבע"), ומהשמטת "חומת בית שן" (=בית שאן);

השקפת העולם ניכרת בהשמטת השם האלילי "בית עֶשְׂתְּרוֹת" (שמואל-א ל"א, י מול י, ז), וכמובן, בהשמטת הַשְׁרָפָה של [בשר] הגופות [הרקובות, מלאות התולעים], ב"יָבִישׁ גלעד" (י, יב), לפני קבורת העצמות. בנוסח שהועתק ב'דברי-הימים' הושמטה כריתת הראש, אבל נוסף פרט לא ידוע – "ואת גִּלְגָּלְתוֹ [של שאול] תקעו בית דגון" (=בפלשת; י, ט-י); מי שהעתיק את הנוסח [אולי] חשב שאין אשלים ביבש גלעד, וכתב על הקבורה "תחת האלה", במקום "תחת האֶשֶׁל" (שמואל-א ל"א, יג מול י, יב).

דברי הימים א יא - עיר דוד ורשימת הגיבורים

מלכות "דוד בן ישי" יוצאת כאן לדרכה באופן מושלם, בלי סיבוכים, ובלי פגמים וצרות לפנינו מעבר ישיר מנפילת שאול (שמואל-א לא) אל המלכת דוד בחברון על "כל ישראל" (שמואל-ב ה), ואל כיבוש מצודת יבוס והפיכתה ל"עיר דוד" [1] תוך השמטת פרקי דוד בחברון עם המאבק הקטלני בין אבנר ליואב.

שנות מלכות דוד, שמופיעות בספר שמואל כסיכום ביניים (שמואל-ב ה, ד-ה), אין להן מקום בפרקנו; "שבע שנים וששה חדשים" של מלכות דוד "בחברון... על יהודה", יוזכרו בקיצור (בלי ששת החודשים, ובלי יהודה) רק בסיכום החגיגי של סוף ימי דוד (כט, כז).

מלכות "דוד בן ישי" יוצאת כאן לדרכה באופן מושלם, בלי סיבוכים, ובלי פגמים וצרות. מכיבוש יבוס הושמטה הנגיעה "בַּצְנוֹר" [2] והושמטו "העֲזָרִים והַפְּסָחִים (=המקללים) שֶׁנֶּאֱמַר נפש דוד" (שמואל-ב ה, ו, ח), אבל הושלם פסוק חשוב מאד על "יואב בן צרויה", שהיה "לראש ולשר" (יא, ו, ח) בזכות ההובלה המוצלחת של לכידת יבוס, בלי התיאור העמום על פרטי הקרב. הפרק הקשה על יואב (שמואל-ב ג), ועל המתח החמור בינו לבין דוד בגלל הריגת אבנר, הושמט!

בכל אלה, עלינו לזכור את הרקע של היעלמות בית דוד מן ההנהגה, אחרי זרובבל!

והנה, דווקא כאן מצרף כותב 'דברי-הימים' את רשימת "ראשי הגבורים אשר לדוד, המתחזקים עמו במלכותו עם כל ישראל להמליכו, כדבר ה' על ישראל" (יא, י); רשימה זו מופיעה (בגרסה קצת שונה, וקצת יותר קצרה) בסוף ספר שמואל-ב כג, ח-לט), אבל ברור מפרטי הרשימה, שהיא מתארת קרבות של דוד מול פלשתים בתקופה המוקדמת, בימי שאול, כאשר דוד "במערת עֲדָלָם", "יונציב פלשתים אז בבית לחם" (יא, טז-יז), ולכן מקומה של הרשימה נראה לכאורה תמוה גם בספר שמואל, וגם כאן.

הפתרון נראה לי פשוט – מתוך רשימה זו, שהתגבשה בקרבות ההם, גיבש דוד את 'המטה הכללי של צבא הממלכה המאוחדת, אחרי כיבוש יבוס וחיבור הנחלות של שבטי ישראל ויהודה, בירושלים. כך מובנים היטב רמזי ההיררכיה – "השלושה" הראשונים הפכו למפקדים הראשיים (אחרי יואב בן צרויה), "ואבשי אחי יואב" הוביל "שלושה" נוספת, וכך גם "בניהו בן יהוידע", אבל שניהם לא הגיעו לדרגתם של שלושת הראשונים. "ועד [ואל] השלושה לא בא" (יא, כא, כה); כל אחד מהמפקדים "הגבורים" הוביל אחרי חיללים, כנראה בקבוצות של "שלושים" (יא, מב), ומהם נבנה השלד הפיקודי של צבא ישראל במלכות דוד, בירושלים.

חשוב לשים לב, שלרשימה המוקדמת, הכתובה בספר שמואל-ב כג, ח-לט; "לְכָל שְׁלֹשִׁים וְשֵׁבַע" נוספו עוד 16 שמות (יא, מא-מו) בעיקר משבט ראובן, ממואב ומעשתרות שבעבר הירדן המזרחי, והם משקפים שלב מאוחר יותר של השלד הפיקודי בצבא הממלכה במלחמות יואב בן צרויה נגד עמון וארם (שמואל-ב י); אבל מלפני מותו של "אוריה החתי", שנזכר כגיבור חי בשתי הרשימות (שמואל-ב כג, לט; יא, מא).

בכל מקרה, אין זו יצירה של כותב 'דברי-הימים', שרק העתיק וערך מספרים קדומים שהיו לפניו.

---

[1] הכתיב העברי בימי בית שני היה 'כתיב מלא', בדומה לעברית שלנו כיום, אבל עדיין לא שררה עקביות, וחלק מביטויי העברית המקראית הועתקו בכתיב חסר, בעוד 'דוד' נכתב בי'; דווקא אצלנו, נותר 'דוד' בכתיב החסר, הקדום.

' [2] צינור' בלשונונו הוא הגליל החלול, שדרכו זורם נוזל, אבל בעברית מקראית (וגם בלשון המשנה) זו הזרימה עצמה, כמו התיאור של מפלי המים "מארץ ירדן וחרמונים... תהום אל תהום קורא לקול צְנוּרִיק" (תהלים מב, ז-ח); לכן חשב צ'רלס וורן, שלוחמי דוד הצליחו ללכוד את העיר בהפתעה דרך מפעל המים, בדומה ללכידת בית-אל (שופטים א, כד-כה); ד"ר אילת מזר, חופרת עיר דוד סבורה, שהנגיעה "בְּצִנּוֹר" משמעה היטהרות הלוחמים במי התעלה, אחרי שנטמאו בקרב.

דברי הימים א יב - קטעים אותנטיים מימי הנדודים

בספר שמואל דוד נראה בודד ונודד, ואילו בפרקנו הוא רצוי, אהוד ומקובל על המוני העם גם בימי שאול

אין סדר זמנים - אחרי כיבוש יבוס חזר הכותב לרשימת "הגיבורים" ומעלליהם, כבסיס לפיקוד הצבאי, וכאן שוב חוזר הכותב לאחור, לימי הנדודים של דוד.

מדוע?

בספר שמואל דוד נראה בודד ונודד, ורק אנשים קשים, לחוצי חובות ומרי נפש התקבצו אליו "אל מערת עֲדָלָם" (שמואל-א כב, ב); ואילו בפרקנו מתוארים המוני אוהדים שבאו מכל שבטי ישראל אל דוד "לְמַצֵּד מִדְּבָרָה" (יב, ט, יז), ועד "ציקלג" (יב, א, כא) בגבול פלשת בדרום, כשהוא ברח מפני המרדפים של שאול; בהמשך, חוזר הכותב שוב לחברון, וכל זה כדי להוכיח במפורט עד כמה היה דוד רצוי, אהוד ומקובל על המוני העם גם בימי שאול; פסוק אחד בספר שמואל, בפי נציגי השבטים הבאים לחברון, מתרחב לפרק שלם (יב), שהועתק ממקור לא ידוע, אולי מספרי הממלכה-

"גם אתמול גם שלשום בהיות שאול מלך [עלינו], אתה [קִייתָה] המוציא והמביא את ישראל - ויאמר ה' {א-להיך} לך: אתה תרעה את עמי את ישראל, ואתה תהיה לנגיד על {עמי} ישראל" (שמואל-ב ה, ב; חוזר {בשינויים קלים} בדברי-הימים-א יא, ב).

השמות הרבים המשקפים את תקופת דוד, והמספרים [1] כמו הסיפורים, הועתקו (כאמור) מאחד הספרים, שהיו מונחים לפני כותב 'דברי-הימים', ואינם יצירה שלו;

כמו בתיאור הקרב עם פלשתים בתוך "חלקת השדה מלאה שעורים" (יא, יג-יד), יש גם בפרק (יב) קטעים אותנטיים מימי הנדודים, כמו החשד של דוד כלפי הבאים אליו "לְמַצֵּד" - "אם לשלום באתם אלי לעזרני, יהיה לי עליכם לֶבֶב לְיָחַד (=לפעול יחד), ואם לְרְמוֹתַי [להסגירני] לְצָרִי, בלא חמס בכפִּי, יֵרָא א-לוהי אבותינו, ויִזְכֹּחַ" (יב, יח).

אחת ההפתעות בפרק היא התמיכה בדוד מתוך שבט בנימין, ועוד מתוך משפחת שאול, כמו המשך ליהונתן בן שאול, אף שמרביתם שמרו נאמנות לשאול; תמונה דומה ניתן להסיק מתוך סיפור הקרב "על פְּרֶכֶת גִּבְעוֹן" (שמואל-ב ב), שאנשי דוד היו חזקים יותר אפילו באזור הביתי של משפחת שאול, וזה אולי ההסבר להמלכת בן שאול במחנים, בעבר הירדן, ולא בנחלתו; אולם סיפורים כאלה הושמטו ב'דברי-הימים', והתייצבות חד משמעית לצד דוד מצד כל שבטי ישראל היא העיקר כאן-

"ואלה הבאים אל דויד לציקלג, עוד עצור מפני שאול בן קיש... מֵאֲחֵי שֹׂאֵל, מִבְּנֵימֵן" (יב, א-ב); "ומן בני בנימין, אחי שאול שלשת אלפים, ועד הנה מרביתם שמרים משמרת בית שאול!"

[1]האלפים והרבבות לא הגיעו כולם לחברון, אלא רק "ראשי החלוץ", שכל אחד מהם ייצג אלפים ורבבות.

דברי הימים א יג - נדודי ארון האלוהים

הוא שאף להביא את הארון, ואת העם יחד איתו, אל המנוחה ואל הנחלה, אולם שלושה חודשים של השהיה לימדו את דוד שיעור חשוב ביותר

הארון הנודד, עוד מהר סיני, משקף את הברית של העם הנודד, שה' א-לוהיו תמיד עמו, לפני המחנה, בתוך המחנה, ולפעמים אפילו מחוץ למחנה, כמו שהיה עם בני ישראל במדבר, בדרך, ביציאת מצרים.

למרות השאיפה העמוקה ל'מנוחה ולינחלה', גם בארץ נתקיים בשבטי ישראל הפסוק (דברים יב, ט): "כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה אשר ה' א-להיך נתן לך", והעדות לכך היא הוצאת "ארון הא-להים" ממקומו כפעם בפעם, [1] מתוך אילוצים שונים של שופטים ומנהיגים במלחמות ישראל, או של כינוסי השבטים בשכם (יהושע כד), או בבית-אל (שופטים א, כב; כ, כז-כח; כא, ב) או במצפה (שופטים כא, א, ח; שמואל-א י, יז-כה), או במערכה באבן העזר (שמואל-א ד); אכן כך אמר ה' לנתן הנביא (שמואל-ב ז, ו-ז; [דברי-הימים-א יז, ה-ו]) – "כי לא ישבתי בבית למיום העֶלְתִּי את בני ישראל ממצרים ועד היום הזה, ואהיה מתהלך באהל ובִּמְשַׁכְּךָ [בדברי-הימים: מֵאֵהֶל אֶל אֵהֶל וּמִמְשַׁכְּךָ]; בכל אשר התהלכתי בכל בני ישראל..."

דוד קיבל הכרעה היסטורית (וכאן הוסיף 'כותב דברי-הימים'-א יג, א-ה; על פי מקורותיו, גם את שלבי ההתייעצות לקראת ההכרעה) – להעלות את הארון אל עיר דוד, כשלב ראשון לקראת הבחירה בירושלם כבית ה' הקבוע – 'קֶץ הַנְּדוּדִים'. 'וַיִּנְיֶץ דויד עם שרי האלפים והמאות לכל נגיד (=הפיקוד הצבאי); ויאמר דויד לכל קהל ישראל... אחינו הנשארים... ועמהם הלהנים הַלְוִיִּם... כל קהל... כל העם... ויקהל דויד את כל ישראל..."

השלב האחרון של שיתוף "כל קהל ישראל" התקיים (ככל הנראה) רק בסוף, בהעלאת הארון אל עיר דוד (להלן פרק טו), אולם חשיבות ההכרעה הביאה להקדמת כל שלבי ההתייעצויות וההחלטות, והסמכתם להמלכת דוד על ידי נציגי כל השבטים (כמתואר בפרקים הקודמים, יא ויב); יתר על כן, כבר ראינו (בפרק הקודם), שסדר הדברים ב'דברי-הימים' איננו תמיד סדר היסטורי, אלא סדר חשיבות הנושא.

בשלב הראשון של ההכרעה ההיסטורית, כבר פעל דוד לפי תודעת השינוי ממצב הנדודים במדבר ובארץ אל הקביעות, והרכיב את הארון "על עגלה חדשה" [2] (יג, ז), שהרי הוא עצמו וכל קציניו, שריו ועבדיו, כבר נוסעים בעגלות, ואיך ישאו את הארון בכתף, כדרך אבותיהם נודדי המדבר?!

זהו בדיוק הרעיון שאמר דוד לנתן הנביא (בשלב הבא; שמואל-ב ז, ב; דברי-הימים-א יז, א) –
"ראה נא, אנכי יושב בבית ארזים, וארון הא-להים יושב בתוך היריעה!"

אעתיק כאן (כמנהג 'דברי-הימים'), ממה שכתבתי בספר שמואל(ב-ו):
לא קשה להבין מדוע הרכיב דוד את הארון "אל עגלה חדשה" (ו, ג) – בתקופת האוהל והמשכן
נשאו את הארון בכתף, אבל כאשר בונים בית מקדש קבוע בבניית אבן מפוארת, למה לא יובל
הארון בעגלה חדשה, ממש כמו מלכים ושליטים? – דוד ישמח לכרכר "בכל עז לפני ה'" (ו, יד),
אבל הארון לא יתבזה עוד בדרכי הנדודים. לכן היה "פָּרַץ עֲזָה" מכה קשה לחלומו של דוד, בדומה
למות שני בני אהרן בחנוכת המשכן ביום השמיני (ויקרא י).

שלושה חודשים של השהיה, לימדו את דוד שיעור חשוב ביותר – דווקא כאשר יוצאים לדרך
חדשה חובה עלינו לשמור על מצוות עתיקות כמו נשיאת הארון רק בכתף, ולשמור בכך על
שרשרת הדורות לבל תינתק. כעין ברית מילה של אבות לפני הפסח, ביציאת מצרים.

---

[1]ראו 'משך חכמה' לדברים (יב), על פי התוספתא (זבחים פרק יג, יט), והירושלמי (מגילה פרק
א, יא), שהוצאת הארון היא 'היתר במות'.
[2]בספר שמואל(א-ו, ג-ד) האריך וכפל את החידוש הזה של "העגלה [והיא] חדשה", וכאן קיצר
כדרכו.

דברי הימים א יד - הכרעה צבאית ובינלאומית

על מה נשענה הגנתה של יבוס הכנענית, מה גרם לדוד להכריע על כיבוש מהיר ומפתיע של עיר דוד,
ואיך הפך הוא לגורם בינלאומי ממדרגה ראשונה

כיבוש יבוס ואיחוד הנחלות של יהודה עם בנימין-אפרים-מנשה ושבטי הגליל, הפכו בבת את
ממלכת דוד לגורם רב עוצמה בכל האזור, מבחינה צבאית ומדינית, והדבר משתקף כמובן
בקשרים החזקים שנוצרו עם צור הפניקית. אבל סדר האירועים לא יכול להיות כסדר הכתובים –
גם הסדר הפנימי בתוך הפרק (והמקביל לו בשמואל-ב ה', יא-כה) לא יכול להיות סדר האירועים,
וכבר קבעו חז"ל (פסחים ו עמ' ב), ש"אין מוקדם ומאוחר בתורה", וכל שכן בנביאים ובכתובים.

את תחילת הפרק צריך לקרוא בסופו, וגם העלאת הארון באה רק אחרי הקרבות מול הפלשתים
בעמק רפאים, שבאו מיד עם כיבוש יבוס .

אל מול שבט יהודה, ואל מול מלכות שאול שהצליחה ליצור נוכחות משמעותית גם בדרום יהודה
(מזיף עד קעילה; שמואל א כג), נשענה הגנתה של יבוס הכנענית על ברית צבאית ומדינית עם
פלשתים וכוחם העולה. הקרב מול גִלְיָת בעמק האֵלָה הרחיק את הפלשתים מערבה, אבל חולשתו
של שאול בלעדי דוד, ולבסוף נפילת שאול ובניו בגלבוע, החזירו את הפלשתים אל ההר, "ומצב
פלשתים אז בית לחם" (שמואל ב כג, יד);

במקביל, המצודה החזקה של יבוס[1] נועדה בראש ובראשונה לכפות מצור מתמשך; צבאו של דוד
היה מוצא את עצמו 'בין הפטיש לסדן', תוך זמן קצר, כשפלשתים תוקפים אותו מאחור, אחרי
שבאם יתארגן במרחב הנוח של "עמק רפאים" (יד, ט, יג; שמואל-ב ה, יח, כב).

כך מובן היטב ההכרח של דוד ללכוד בהפתעה ובמהירות את עיר דוד, וזה הרגע בו התגלתה
גדולתו של יואב בן צרויה, [2] שבעזרתו לכד דוד את יבוס בבת אחת, ואז התפנה לעלות אל עמק
רפאים, ולתקוף שם את המחנה הפלשתי בשלב ההתארגנות.

ואז הגיע הכוח הפלשתי הכבד יותר, והוא כבר ידע היכן דוד ואנשיו ונכון לקרב. כאן הורה ה' לדוד
להציב מארב "בראשי הבכאים" [3] וכאשר ישמע "את קול הצעדה" (יד, טו), יסתער בהפתעה
ויכריע את המערכה. הצבא הפלשתי לא יכול היה לברוח בדרך בה הגיע לזירה, כי דרכו זו נחסמה,
ולכן ברחו הפלשתים צפונה אל מעלה בית חורון לכיוון גזר, בקצה עמק איילון; אחרי יהושע,
ואחרי שאול, השיג דוד ניצחון היסטורי (שליש) נגד אויב, שנס דרך מעלה בית חורון.

אחרי ההכרעה הצבאית המדהימה, הפך דוד לגורם בינלאומי ממדרגה ראשונה, ואז החלו להגיע שליחיו של "חירם מלך צר", שהתמודדה לבדה שנים רבות מול גויי הים ממערב, ומול עליית הארמים ממזרח[4] – הברית עם דוד הפכה את ירושלים יחד עם צר, למעצמה מדינית, צבאית וכלכלית.

[1] המצודה הכנענית סביב מעיין הגיחון נחשפה במלוא עוצמתה בחפירות עיר דוד, ראו באתר עיר דוד.

[2] בין אם טיפסו יואב וחייליו ממערכת המים דרך הפיר האנכי, כמו שחשב צ'רלס וורן, שגילה את הפיר, או שטיפס יואב בעצמו ופתח את השער מבפנים, או שמצאו תחבולה אחרת.

" [3] הַבְּכָאִים" אינם שיחים, אלא סלעי המדרונות של 'עמק הַבְּכָא'.

[4] צור שכנה על אי בתוך הים עם נמל מוגן, כק"מ וחצי מן החוף, והפכה למעצמה ימית בינלאומית, מפני שרוב הכובשים הגדולים לא יכלו אפילו להתקרב אליה – האשורים והבבלים השקיעו כמויות עצומות של אדמה לתוך הים, ורק צבאו של אלכסנדר מוקדון הצליח לחבר סופית את האי ליבשה בדרום לבנון.

דברי הימים א טו - מקהלות הלוויים – ארגון מחדש

כך הפכה שירת הקודש וכלי הנגינה לתפקיד העיקרי של הלוויים, אשר עד אז היו פועלים וסבלים, נושאים, מפרקים ומקימים

כממונה אחראי על כוח אדם עם רשימות שמות בלי סוף, הבין כותב 'דברי הימים', שאי אפשר להטיל על הלוויים בני קהת לשאת את ארון הברית בכתף, כמו במדבר, מבלי לארגן מחדש את כל מערך הלוויים, לחלק לכולם תפקידים, ולקבוע את מערך הלוויים בהתאם לרעיון של הקמת הבית לה', ולא בהתאם לפירוק המשכן והקמתו, כמערך הלוויים שנקבע בתורה בספר במדבר (ג; ד; ז, א-ט).

האסון של "פרץ עֲזָא" היה יכול לשכנע, שאי אפשר, ואולי אסור, להקים בית קבע לארון הברית, ולשנות את כל מערך הלוויים, כשם שאסור לשאת את הארון על "עגלה חדשה".

אבל 'קץ הנדודים' עם בחירת ירושלים היו עיקר העיקרים בעולמו של דוד, ולכן, החזרה לנשיאת הארון בכתף רק ביטאה את השלב האחרון של הנדודים, כי מכאן ואילך לא ישאו עוד את הארון לשום מקום. זה הוכח מפי דוד בעצמו כאשר הוציאו את הארון בעת בריחת דוד מפני אבשלום (סיפור קשה, שלא הועתק כמובן ב'דברי הימים'), ואמר דוד לצדוק הכהן להשיב את הארון אל "גִּוְהוּ", ואם ה' ירצה בו הוא ישיב את דוד אל "גִּוְהוּ", ואם לא ירצה בו, "הנני יעשה לי כאשר טוב בעיניו" (שמואל-ב טו, כה-כו).

מהכרעה זו נגזר שינוי עמוק בתפקידים של הלוויים – במדבר הם היו פועלים וסבלים, מפרקים ומקימים, נושאים את "המשכן" ואת "המקדש" (במדבר י, כא) בעגלות ובכתף – ה"שְׁעָרִים לארון", "ברכיה ואלקנה", "עֲבֹד אָדָם וַיְחַיְהוּ" (טו, כג-כד), ושומרי המקדש, הם הממשיכים ההיסטוריים של תפקידי הלוויים מן המדבר, ואנחנו כבר ראינו בעליית זרובבל ובעליית עזרא (ב, מ-מב; ח, טו-יט) כמה קשה היה לאסוף לווים להקמת הבית השני.

המענה הגדול ב'דברי הימים' (על פי מקורותיו, מספרי המקדש, ככל הנראה) הוא "המְשָׁרְרִים בכלי שיר, נְבָלִים וְכַנְתוּרִים וּמְצַלְתִּים, משמיעים להרים בקול, בשמחה" (טו, טז). בסיפור המקביל בשמואל-ב (ו, טו-טז) "מעלים את ארון ה' בתרועה ובקול שופר", ודוד "מְפַזֵּז וּמְכַרְכֵּר לפני ה'" (בדברי הימים, "מְרַקֵּד וּמְשַׁחֵק"), אבל לא נזכרו כלי נגינה – שבלי ספק היו שם, כי אין ריקודים בלי כלי נגינה!

יתר על כן, בתורה, אין מילה על שירת קודש במשכן, על תפילות ומזמורים עם כלי נגינה, ויש שקראו לזה 'מקדש הדממה' – ב'שירת הים' (שמות טו, כ-כא), הנשים ניגנו ורקדו. לי אין ספק, שהיו שירות תפילה וכלי נגינה גם במדבר, אלא, שהתורה לא רצתה לקבץ אותם כחוקים ומצוות והלכות, והותירה אותם לעבודת ה' החופשית, אבל ב'דברי הימים', שירת הקודש וכלי הנגינה הפכו לתפקיד העיקרי של הלוויים עם העלאת הארון אל מקום הבחירה, ומכאן ואילך ייקבעו

חוקים ברורים בשירה ובנגינה, כמו בתפילה (טו, כב) – "וכנגינהו שר הלויים [1] בַּמִּשָּׁא [של שירה] יִסַּר בַּמִּשָּׁא (=ישלוט ויקבע חוקי שיר), כי מבין הוא" [במשמעות המנגינות והכלים].

הימן המשורר, מבני קרח, מבני קהת – אסף מבני גרשם (=גרשון), ואיתן מבני מררי "בַּמִּצְלֹתִים נחשת להשמיע" (טו, יט), ומנגנים אחרים "בַּנְבָּלִים על עֲלָמוֹת", [2] וגם "בַּכְנֹרוֹת על השמינית לַנְצִחַ" (טו, כ-כא) – כך נאבק כותב 'דברי-הימים' לא רק על מנהיגותו לדורות של בית דוד, אלא גם על שירת הקודש וכלי הנגינה של הלוויים, עם תפילות של מזמורי תהלים .

[1] משחק מילים וצלילים נפלא, בין נשיאת הארון במשא הכתף, לבין הרמת הקול בשירה, ו"שר הלויים", הוא 'שר הלוויים'.
" [2] עלמות" היה כלי נגינה שהתאים ל'שיר צעיר' (תהילים מו, א; מח, טו); "השמינית" היא כינור של 8 מיתרים; "לַנְצִחַ" במזמורי "לַמְנַצֵּחַ".

דברי הימים א טז - ראשית תפילת הקבע

בפרק טז שילב מחבר דברי הימים דוגמת תפילה מנוסחת של הודיה לה' - זהו השלב הראשון בעיצוב תפילות הקבע בעם ישראל

"ביום ההוא אז נתן דוד בראש להדות לה', ביד אסף ואחיו..."

ויעזב שם לפני ארון ברית ה' לאסף ולאחיו לשרת לפני הארון תמיד, לדבר יום ביומו."

באמצע המשפט (שהועתק כנראה מספרי המקדש) הכניס כותב 'דברי-הימים' דוגמת תפילה מנוסחת של הודיה לה' באמצעות מזמור מיוחד במינו; המזמור הזה משלב שני מזמורים מספר תהלים בעריכה מיוחדת, וחותרם בברכת הקהל.

זהו השלב הראשון בעיצוב תפילות הקבע בעם ישראל, בלשון חז"ל, תפילות 'אנשי הכנסת הגדולה', ואמנם תפילה זו הפכה לפתיח הקבוע של 'פסוקי דזמרא', בסידורי התפילה, דבר יום ביומו.

הבה נפתח את ספר תהלים במזמור קה, ונקרא את חלקו הראשון, במקביל למזמור הערוך בפרקנו [2]:

הוֹדוּ לַה' קְרָאוּ בְשֵׁמוֹ, הוֹדִיעוּ בְעַמִּים עֲלִילוֹתָיו!

שִׁירוּ לוֹ זַמְרוּ לוֹ, שִׁיחוּ בְכָל נִפְלְאוֹתָיו!

הִתְהַלְלוּ בְשֵׁם קִדְשׁוֹ, יִשְׂמַח לֵב מִבְקִשֵׁי ה'.

דַּרְשׁוּ ה' וְעִזּוּ (=לפני הארון), בְּקִשׁוֹ פְּנֵי תָמִיד –

זַכְרוּ נִפְלְאוֹתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה, מִפְתֵּי וּמִשְׁפְּטֵי פִּי;

[זכרו] זַרַע אֲבָרָהֶם [3] עֲבָדוּ, בְּנֵי יַעֲקֹב בְּחִירָיו;

הוא ה' אֵל-לְהִינּוּ, בְּכָל הָאָרֶץ מִשְׁפְּטָיו.

[ה'] זַכְרוּ [4] לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ, דַּבֵּר צְוֶה לְאֶלֶף דּוֹר –

אֲשֶׁר כָּרַת אֶת אֲבָרָהֶם, וּשְׁבוּעָתוֹ לְיִשְׁחָק (=ליצחק);

וַיַּעֲמִידָהּ לְיַעֲקֹב לְחֹק, לְיִשְׂרָאֵל בְּרִית עוֹלָם –

לְאמֹר: לֵד אֶתְּנוּ [את] אֶרֶץ כְּנָעַן, חֶבְל נְחֹלְתְּכֶם;

[כפי שהובטח עוד] בְּהִיוֹתְכֶם [5] מִתֵּי מִסְפָּר, כְּמַעַט וְגָרִים (=מעטים וגרים) בָּה;

וַיִּתְּהַלְכוּ מִגּוֹי אֶל גּוֹי, מִמַּמְלָכָה אֶל עַם אֲחֵר (=ממצרים לגֵר);

לֹא הֵנִיחַ אֶדְסֶם [6] לְעֵשֶׂקֶם, וַיּוֹכַח עֲלֵיהֶם מְלָכִים (=מחלות פרעה ואבימלך);

[והזהיר אותם]: אֵל תִּגְעוּ בְּמִשְׁיַחֵי, וְלִנְבִיאֵי [7] אֵל תִּרְעוּ!

בטור שלי על תהלים קה, כתבתי:

אחרי ה'מדרש' השירי השופע טוב על הבריאה, מזמור קה מסכם בשיר את סיפור התורה מהבחירה באברהם ובזרעו, השבועה ליצחק, החוק ליעקב, דרך ההצלה מהרעב ביד יוסף, שליחות

משה ואהרן, מכות מצרים, יציאת מצרים וניסי המדבר עד ירושת הארץ למען ישמרו צאצאי האבות את תורת ה', בארץ האבות.

תמצית סיפור התורה במזמור אחד!

בספר דברי-הימים (-א טז, מפסוק ח), כמזמור תפילה לפני הארון, מופיע החלק הראשון של מזמור קה (בשינויים קלים), ובו פסוקי הבחירה באברהם, השבועה ליצחק והחוק ליעקב, בלי ההמשך [8] – בלי יוסף, משה ואהרן, בלי יציאת מצרים וניסי המדבר – במקום זה, מופיע בדברי-הימים מזמור צו (בשינויים קלים), המזמור האוניברסאלי של הצטרפות כל העמים לתת כבוד לה' (ממזמורי 'קבלת שבת'):

כעת נפתח ונקרא את מזמור צו, במקביל לחלק השני במזמור שבפרקנו:

[שִׁירוּ לַה' שִׁיר חֲדָשׁ,] שִׁירוּ לַה' כָּל הָאָרֶץ –
[שִׁירוּ לַה' בְּרָכוּ שְׁמוֹ,] בְּשָׂרוּ מִיּוֹם לְיוֹם וְשׁוֹעֲתוּ;
סִפְרוּ בְּגוֹיִם [אֶת] כְּבוֹדוֹ, בְּכָל הָעַמִּים נִפְלְאוֹתָיו;
כִּי גָדוֹל ה' וּמְהֻלָּל מְאֹד, [וְ]נוֹרָא הוּא עַל כָּל אֱלֹהִים [9]!
כִּי כָּל אֱלֹהֵי הָעַמִּים, אֱלִילִים,
וְה' שְׁמִים עֲשָׂה –
הוֹד וְהַדָּר לְפָנָיו, עַז וְתַפְאֶרֶת בְּמִקְדָּשׁוֹ; [10]
הָבוּ לַה' מִשְׁפָּחוֹת עַמִּים, הָבוּ לַה' כְּבוֹד וְעַז;
הָבוּ לַה' כְּבוֹד שְׁמוֹ, שְׂאוּ מִנְחָה וּבֵאוּ לְחַצְרוֹתָיו; [11]
הַשְׁתַּחֲוּוּ לַה' בְּהַדְרַת קֹדֶשׁ, חִילוּ מִ[לְ]פָּנָיו כָּל הָאָרֶץ –
[12] אָמְרוּ בְּגוֹיִם: ה' מְלֶךְ,
אֵף תִּכּוֹן תִּבְּל בַּל תִּמּוֹט, [וְ]דִין עַמִּים בְּמִישְׁרִים –
יִשְׁמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתִגַּל הָאָרֶץ, יִרְעַם הַיָּם וּמְלֹאוֹ;
יַעֲלוּ שְׂדֵי [13] וְכָל אֲשֶׁר בּוֹ, אֲזַ יִרְנְנוּ [כָּל] עֲצֵי [הַ]עֵר –
לְפָנָיו ה' [כִּי בָא,] כִּי בָא לְשַׁפֵּט הָאָרֶץ;
[יִשְׁפֹּט תִּבְּל בְּצֶדֶק, וְעַמִּים בְּאִמּוֹנָתוֹ] (=בִּיּוֹשֵׁר הַמוֹחֲלֵט).

וכאן באה חתימת המזמור (בדומה למזמור ההלל, תהילים קיח), ואחריה ברכה עם חתימה (שמופיעה בסוף תהילים ק"ו), ועם מענה של העם, כנוסחי הברכות שנהגו במקדש, בבית השני:

הוֹדוּ לַה' כִּי טוֹב – כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ!
[וְ]אָמְרוּ הוֹשִׁיעֵנו ה' אֱ-לֹהֵינוּ, [14] וְקִבְּצֵנוּ [וְ]הַצִּילֵנוּ מִן הַגּוֹיִם,
לְהַדוֹת לְשֵׁם קֹדֶשְׁךָ, לְהַשְׁתַּבֵּחַ בְּתִהְלִתְךָ!
כָּרוּךְ ה' אֱ-לֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם –
וְאָמַר [15] כָּל הָעָם:
אֲמֵן הַלְלוּ יְ-הוָה [16].

[1] ראשית תפילת הקבע - ראו מאמרי, באותו שם, באתר שלי.
[2] שינויים של השמטות והוספות סימנתי בסוגריים מרובעים; הבדלי כתיב מלא וחסר לא ציינתי; הפסוקים לקוחים מהטור שלי לתהילים, בלי הקולות השונים המסומנים בצבעים ובהפסקות.

[3] דווקא בדברי-הימים – "זָרַע יִשְׂרָאֵל עֲבָדוֹ!"

[4] בדברי-הימים "זָכְרוּ", כהמשך לפסוקים הקודמים.

[5] בדברי-הימים – "בְּהִיוֹתְכֶם", כפנייה ישירה.

[6] בדברי-הימים – "לְאִישׁ".

[7] בדברי-הימים – "וּבְנֵי אִי".

[8] כאן אנו פוגשים בפעם הראשונה את ההכרעה המוכרת מתפילת העמידה של חז"ל, להזכיר בברכה הראשונה רק את שלושת האבות.

- [9] כלומר: יהיו יָרָאִים ממנו כל השליטים הרואים עצמם כְּאֵלִים.
- [10] בדברי-הימים – "עֲזָו וְחִדְוָה בְּמִקְמוֹ." "
- [11] בדברי-הימים – "לְפָנָיו"; בהמשך משתנה חלוקת הפסוקים.
- [12] בדברי-הימים הועברה צלע זו להמשך בשינוי קל – "וַיֹּאמְרוּ."
- [13] בדברי-הימים "יַעֲלֶץ הַשָּׂדֶה."
- [14] בדברי-הימים – "אֶל-לֵהִי יִשְׁעֲנוּ."
- [15] בדברי-הימים – "וַיֹּאמְרוּ", כחלק מסיפור המעשה.
- [16] בדברי-הימים – "אֶמֶן וְהִלֵּל לֵה."

דברי הימים א יז - האחדות העליונה

מהו ההסבר לשאיפה ולהכרעה של דוד לבנות בית לה' ב'קץ הנדודים'?

נעתיק תחילה את מה שכתבתי על פרק זה [בספר שמואל ב ז](#) - הנבואה הראשונה של נתן הנביא היא רעידת אדמה תיאולוגית. ה' החזיר את נתן הנביא בלילה כדי לעצור את דוד אחרי שכבר נתן לו אישור נבואי לעשות כלבבו "כי ה' עמך" (שמואל ב ז, ג; יז, ב). המסורה (בספר שמואל) שמרה את ההלם בפסקה באמצע פסוק (ז, ד). דברו הראשון של הנביא נמצא מנוגד לנבואה המפורשת, ודוד לא יבנה בעצמו את הבית לה'.

מדוע אישר הנביא לדוד את חזונו ותוכניתו ואמר לו שה' עימו בכל? מדוע עצר ה' את הנביא בלילה? מדוע דוד לא יבנה את הבית לה'?

באמת, הרעיון של דוד נכון מאד, אלא שעדיין אין לו בית, כי בית מלוכה איננו תקרת הארזים מהלבנון, אלא השושלת - בן שיישב על כסא אביו בעיר המלוכה היא עיר דוד, מה שעוד לא היה כל ימי השופטים וימי שאול. רק כאשר יהיה בית מלוכה לדוד, ייבנה גם הבית לה'.

לא נאמר בפרק הזה שום דבר על המלחמות הרבות של דוד ועל הדם הרב ששפך, גם אם בצדק נלחם. הסבר זה ייתן דוד עצמו באחרית ימיו, בדבריו אל שלמה, שבימיו ישרור שלום כשמו, והוא כתוב בדברי הימים (-א כב, ח-ט). אולם בפרק נבואת נתן (גם כאן, וגם בדברי הימים-א יז) לא נתפרש מי ימלוך על כסא דוד אחריו, ושלמה עצמו עוד לא נולד.

תגובת דוד לנבואת נתן בשם ה' אחרי התיקון והדחייה מבטאת את עומק התודה הנרגשת על עצם הבחירה בו ובזרעו מכל האדם, ועל ההבטחה שבנו ישב על כסאו "עד עולם" (שמואל-ב ז, יג, טז; יז, יב, יד), וגם אם יחטא וה' יביא עליו עונשים וייסורים, לא יודח זרע דוד מכסא המלוכה. זהו המהפך הגדול.

(עד כאן מה שכתבתי בספר שמואל)

בהקשר הפרק בדברי הימים מופיע חידוש משמעותי מאוד (בסוף הפרק הקודם, טז, לז-מב), והוא ההפרדה הפיזית, וההפרדה בעבודת ה', בין הארון לבין המשכן. גם אחרי העלאת הארון לעיר דוד - המשכן בלי הארון, הוא "הבמה [הגדולה] אשר בגבעון", שם העלו "עלות לה' על מזבח העלה תמיד לבקר ולערב, ולכל הכתוב בתורת ה' אשר צוה על ישראל", ושם "צדוק הכהן ואחיו הכהנים", וראשי המשוררים "היָמֵן וידותון", ואילו "לפני ארון ברית ה'" הוצבו רק 'אסף ואחיו 'לשרת... תמיד לדבר יום ביומו', בשירת הקודש, שהרי לא היה שם מזבח, ולא עבודה.

ההפרדה הזאת (שלא נזכרה אצל דוד בספר שמואל) נזכרת רק אצל שלמה בספר מלכים (-א ג, ב-ה), ואילו כאן היא מתוארת בהרחבה כהפרדה בקודש בין ברית ה' לבין העבודה, כתוצאה היסטורית מנדודי הארון; זהו ההסבר לשאיפה ולהכרעה של דוד לבנות בית לה' ב'קץ הנדודים', כי רק שם אפשר יהיה להשיב את ארון ברית ה' אל המשכן-הבית, ולקיים בבית האחד את האחדות העליונה של הברית והתורה עם העבודה ושירת הקודש - "ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד" (זכריה יד, ט).

דברי הימים א יח - ממלכת דוד בדרך למעצמה

החזית הצפונית נפתחה, בריתות נכרתות וגם - הפתעה ארכאולוגית מרעישת

כפי שהסברנו לעיל (בפרק יד), כיבוש יבוס והניצחונות על "מחנה פלשתים" ב"עמק רפאים", הרחיקו סופית את הפלשתים מאזורי ההר, ופתחו פתח לקשרים הכלכליים והמדיניים בין צור וצידון לבין דוד (ושלמה).

בשלב הבא [1] לקח דוד את "מִתְּגַן [2] הָאֶמָה" (=השליטה) במרחבי "גת ובנתיה מיד פלשתים", ובכך השלים את המערכה נגד "גִּלְיָת ואחיו" מימי שאול בעמק האלה; במזרח היכה את מואב, אך הושמטה כאן הנקמה האכזרית במואבים [3].

ואז נפתחה החזית הצפונית. מלכי ארם ראו תמיד את עבר הירדן המזרחי כמרחב השפעה ושליטה שלהם, ולכן ראו בעמון ומואב ממלכות קרובות; כמו בהמשך (בפרק יט), מרגע שהופיע צבאו של דוד במואב (ואחר כך בעמון), ארם התערבה.

הניצחון הדרמטי של דוד על צבא הדדעזר, הוליד תוצאות מרחיקות לכת:

לראשונה הגיע צבא ישראלי למרחבי "צובה", ו"ארם דמשק", והביא שלל רב, זהב ונחושת; כותב 'דברי-הימים' מוסיף כאן (י"ח, ח), מה עשה שלמה מן הנחושת הזאת אחר כך, את "ים הנחשת, ואת העמודים, ואת כלי הנחשת" בבית ה'.

לראשונה נפלו סוסים ומרכבות מלחמה כשלל למלך ישראלי, ודוד עיקר אותם, והשאיר "מאה רכב" (פסוק ד) – פעם יחידה הידועה לנו, שמלך קיים את מצוות התורה בפרשיית 'המלך' בספר דברים (יז, טז) "רק לא ירבה לו סוסים" [4]!

ממלכת דוד הפכה לעצמה אזורית! "תֵּעִי מלך חמת", שסבל מאד מהדדעזר אויבו, הסיק מסקנות, והוקמה ברית אזורית בהובלתו של דוד.

כאן אנו פוגשים בהפתעה מרעישת העולה מחפירות ארכאולוגיות (בצפון-מערב סוריה):

בשנים האחרונות נמצאו תעודות (בכתב יתדות), ובהן נזכרו שני מלכי חמת (במאה ה-12, ובמאה ה-10 לפנה"ס) בשם 'תאיתה' [5] וחלקה הצפוני של ממלכתם נקרא גם 'פְּלִישְׁתִּי' [6] – מתעודות אלה הסיק פרופ' גרשון גליל [7] מאוניברסיטת חיפה, שגויי הים, 'פלשתים צפוניים', היו כוח חשוב ביותר בממלכת חמת של ימי דוד; הם עמדו במלחמה ממושכת מול הארמים ממזרח (=צובה), ומדרום (=דמשק); לדעתו של גליל, התעודות מסבירות את הפרק הזה בתנ"ך, והפרק מסביר אותן – דוד הוביל קואליציה אזורית בתמיכת חירם מלך צור, ו"תֵּעִי/תֵּעִי", הוא 'תאיתה' (השני) מלך חמת, נגד הארמים, שתמכו בבני עמון ומואב (ואולי גם באדום); בהשפעת "תֵּעִי/תֵּעִי" השפיעו 'הפלשתים הצפוניים' על 'הפלשתים הדרומיים' להשלים עם דוד כמלך מוביל, עד כדי כך, ש"אֲתִי הגִתִי" ואנשיו התגייסו במרד אבשלום, להילחם לטובת דוד (שמואל ב טו, יח-כב).

רמז מעניין ביותר להשפעה תרבותית ודתית מירושלם על חמת, נמצא בשם בנו של "תֵּעִי/תֵּעִי" – בפרקנו (יח, ז) הוא קרוי "הַדּוֹרִם", שם ארמי מובהק הפותח בשם אליל הסערה 'הדד' (מקבילו של בעל הכנעני); ואילו בפרק שבספר שמואל-ב (ח, ז) הוא נקרא "יורם", תוך אימוץ שם ה' בקיצור (במקום 'הדד').

האם רצו "תֵּעִי/תֵּעִי" ובנו להרשים את דוד, או גם להתקרב לעולמו הדתי?

-
- [1] כמתואר בפרק זה, ובפרק המקביל בשמואל-ב ח', בהבדלים קלים.
  - [2] (שמואל-ב ח', א); זהו משחק מילים יפה בהיפוך אותיות "מתג" / "גתמ" (=גתים), שהפסוק כאן (י"ח, א) מפרש אותו.
  - [3] כנראה על חיסול הוריו ומשפחתו, שדוד הפקיד אותם ביד "מלך מואב"; שמואל-א כ"ב, ג-ד > שמואל-ב ח', ב.
  - [4] בניגוד מובהק לשלמה (מלכים-א ה', ו); חז"ל ציינו את פעולת דוד זו, ראו ירושלמי סנהדרין, פרק ב', הל' ו.

[5] בכתב יתדות אין 'עי' – הזיהוי של 'תאיתה' (השני) מלך חמת (מתקופת דוד), עם "תע/תעו" המקראי הוא סביר מאד, בתקופה ובהקשר; בימיו התפלגה ממלכתו (כנראה גם בגלל הלחץ הארמי), הוא איבד את 'פְּלִישְׁתִּין' הצפונית, ורק חמת נותרה בידו; אז פנה לעזרת דוד, שהיכה את צבא הדדעזר.

[6] במקרא לא נזכרו כלל 'פלשתים צפוניים', אולי בגלל ריחוקם מנחלות שבטי ישראל.
[7] ראו מאמרו בכתב העת, Semitica 56, 2014, p. 74-86, ובמאמרים נוספים. בדברי מבקריו של גליל, לא מצאתי שום נימוק ענייני.

דברי הימים א יט - גדולתו של יואב

גדולתו של אדם נבחנת ומתגלה בשעת מבחן קשה, וגדולתו של יואב בן צרויה נחשפת בפרק הזה

יואב בן צרויה מצא את עצמו ואת חיילי ישראל בין הפטיש לבין הסדן – בין המצור על רבת בני עמון (=עמאן עד היום), לבין חיל המשלוח הארמי. זה היה המבחן המכריע של יואב בן צרויה כמצביא (אחרי לכידת יבוס בהפתעה). פעולתו הנועזת, ודברי הביטחון שאמר לאבישי אחיו, הפכו אותו לאחד מגדולי המנהיגים הצבאיים, ולאחד מחשובי המאמינים – "חֲזַק וְנִתְחַזַּק [וְנִתְחַזְּקָה] בְּעַד עַמְנוּ וּבְעַד עַרְי אֶל־הַיְנוּ, וְה' יַעֲשֶׂה הַטּוֹב בְּעֵינֵינוּ; [וְה', הַטּוֹב בְּעֵינֵינוּ יַעֲשֶׂה]" (שמואל ב' י, יב; דברי-הימים א-יט, יג).

פעמים רבות בחיי שמעתי מצטטים דברי חיזוק אלה רק בחלקם הראשון, כאילו התוצאה מובטחת. גדולתו של יואב בן צרויה בכך שהשליך על ה' את יָהֲבוּ, בלי שום ערובה לתוצאה. בלי "וה' יעשה הטוב בעינינו", בלי הנכונות לקבל את הדין בשעה קשה, אין משמעות רבה ל"חזק ונתחזק".

גדולתו של יואב נחשפה במלחמה, ואילו גדולתו של דוד, באופן כה דומה, התגלתה דווקא "בברחו מפני אבשלום בנו" – אביא כאן שוב מן הטור לשמואל(ב-טו).

להציל את החיים – לא להפוך את ירושלים לשדה קרב – אפילו את הארון לא הסכים דוד לקחת איתו, כי ירושלים, ה'יְנוּה' של ה', יותר חשובה מדוד, וכה אמר: "... אם אמצא חן בעיני ה', וְהֶשְׁבַּנִי וְהִרְאֵנִי אֶתוֹ וְאֶת נְוָהוּ; וְאִם כֹּה יֵאמֶר: לֹא חִפְצָתִי בְךָ – הֲנִנִי! – יַעֲשֶׂה לִי כַאֲשֶׁר טוֹב בְּעֵינֵינוּ" (שמואל-ב טו, כה-כו).

בזכות אמונה זו ניצח דוד, ובזכות אמונה זו נשארה ירושלים 'כסא דוד', עד היום.

*

ואולם העיקר בפרק הזה הוא הסיפור הקשה שהושמט כליל, סיפור מְפִיבֶשֶׁת, פרשת בת שבע ואוריה החתי, ונבואת נתן עם ההתייצבות המוסרית המיוחדת במינה לפני המלך דוד(!), וכל התוצאות החמורות במות הילד, באונס תמר, ברצח אמנון, במרד אבשלום ובתוצאותיו המרות, עד מות אבשלום, והמלכת דוד מחדש – לכל אלה אין מקום ב'דברי-הימים' (כמו גם בתודעה הדתית של רבים בבית המדרש).

כאשר משווים עם הסיפור בשמואל-ב (יא ויב), קל לגלות כי הסיפור הנבואי באמת נכנס בתוך פסקה מלחמתית רצופה, כמו שהיא כתובה ב'דברי-הימים':

ויהי לתשובת [לעת תשובת] השנה, לעת צאת המְלָאכִים [המלכים],
{ וישלח דוד את יואב, ואת עבדיו עֲמוֹ, ואת כל ישראל } { וינהג יואב את חיל הצבא },
{ וַיִּשְׁחָתוּ } { וַיִּשְׁחָת } את [ארץ] בני עמון, { וַיִּצְרוּ עַל } { וַיִּצְרָה } את [רְבֵה],
דוד [ודויד] יושב בירושלם –

...

{ וַיִּצְאֶסָף דוד את כל העם וילך רְבֶתָה, וילחם בה וַיִּלְכְּדָה; }
{ וַיִּנְךְ יואב את רְבֵה וַיְהַרְסָה... }
וַיִּשָׁב דוד [דויד] וכל העם ירושלם.

לולי קראנו את נבואת נתן הראשונה גם ב'דברי-הימים' (א, יז), היינו עלולים לחשוב, ש"דברי נתן הנביא" לא היו ידועים לכותב 'דברי-הימים', ובספרים שלפניו מצא את תיאור המלחמה בבני עמון ברצף אחד מלא;

אבל מתוך קריאתנו, ומתוך ההשמטות האחרות שכבר ראינו, אנו מבינים קו מרכזי ב'דברי-הימים' – הנבואה המוסרית הקשה הושמטה, כדי שלא לתת פתח לטענה, שהיעלמות בית דוד מהנהגת יהודה בימי בית שני, היא תוצאה רחוקה מאותה "רעה מביתך... לעיני השמש הזאת" (שמואל-ב יב, יא).

ואולם אנו, שקוראים בתנ"ך גם את דברי הנבואה, וגם את 'דברי-הימים', ועדיין לא זוכים לראות את צמח דוד, חייבים לשוב לנבואת נתן, ולקרוא גם את המשך של "אתה האיש..." (שמואל-ב יב, ז-יג), כלומר גם את הודאת דוד בחטאו – "חטאתי לה'" – וגם את תשובת נתן הנביא – "גם ה' העביר חטאתך, לא תמות!" [1]

בזכות התשובה, 'דוד מלך ישראל, חי וקיים'.

[1] זאת באמת גם כוונת דבריו של ר' שמואל בר נחמני (מועד-קטן טז ע"ב; שבת נו ע"א) – 'דוד הקים עולה של תשובה', ו'כל האומר, דוד חָטָא [חטא שאין לו תיקון ותשובה], אינו אלא טועה'.

דברי הימים א כ - לא היסטוריה, ספרות

עיון בפרקנו מגלה שעורך דברי הימים התעלם מהרצף הכרונולוגי של האירועים שהוא מתאר ומעדיף להציג את האירועים במבנה ספרותי מפואר

שלושת הפסוקים הראשונים בפרקנו שייכים לפרק הקודם, לסיום המלחמה על רַבֶּת בני עמון.

חמשת הפסוקים שנותרו המתארים סיפורי גבורה שונים, מופיעים בספר שמואל ב (כ"א, יח-כא) (והועתקו הנה, לכאורה, מחוץ לכל הקשר הגיוני; הם היו צריכים להופיע אחרי פרק י"א עם סיפורי "הגבורים" במלחמות הראשונות של דוד מול פלשתים, עוד בימי שאול. גם המילים "ויהי אחרי כן" כ, ד (מוזרות מאד בהקשרן, ואינן אלא העתקה מהספר הקדום, ככתוב בשמואל-ב) כא, יח, (מיד אחרי הסיפור על ה"מים מבור בית לחם אשר בשער) "דברי-הימים א י"א, טו-יט).

ואולם, כותב 'דברי-הימים' הכיר לא רק את ספר שמואל, אלא גם את שלושת מרכיביו, ספרי הנביאים, שמואל, נתן וגד, כפי שהוא מגדיר אותם בסיכום לימי דוד (כט, כט-)

ודברי דויד המלך הראשנים והאחרונים
הנם כתובים על דברי שמואל הרֶאָה,
ועל דברי נתן הנביא,
ועל דברי גד החֶזֶה;

אכן זהו בדיוק הסדר בספר שמואל (שבידינו, (כי פרקי נתן מופיעים בשמואל ב, מפרק ז עד פרק כ ברצף סיפורי, בעוד "גד הנביא חזה דוד" מופיע בספר שמואל בפרשת המפקד) בפרק האחרון; כד, יא-יט. (והנה צריך להיות ברור, שהסיפור על "גֶרֶן אֶרְנָה = אֶרְנָן" עוד קשור עם "היבוסים) "כא, טו, (ובוודאי קדם לנבואת נתן על בניית הבית לה!)

יתר על כן, "גד הנביא" "שמואל-א כ"ב, ה (גם נזכר בפירוש כמלווה את דוד בנדודיו מפני שאול, ולכן ברור, שהסדר ההיסטורי הוא: שמואל – גד – נתן!

אם נתבונן בפרקים האחרונים של ספר שמואל (-ב, כא עד כד, (נגלה שכולם קדומים לנבואות נתן, ולפיכך, גם רשימות הגבורים, שהתגבשו בתקופת המלחמות עם פלשתים, הם מ"דברי גד החזה", שליווה את דוד בנדודיו.

הקושי הגדול בכל זה הוא – מדוע הציב כותב 'דברי-הימים' את סיפור המפקד, עם כמה מפרשיות המלחמות בפלשת, אחרי נבואת נתן, ואחרי הכיבושים העצומים בעבר הירדן?

כבר ראינו לעיל (בפרקים יא ויב), (שכותב 'דברי-הימים' חוזר) במפורש (לאחור, לימי המלחמות עם הפלשתים, ולימי דוד בצקלג, כדי לתאר במסכת אחת את תמיכת כל שבטי ישראל בהמלכתו.

מכאן המסקנה, שגם בפרקים אלו) כ וכא (לא מדובר בסדר זמנים היסטורי, אלא בתבנית ספרותית ידועה, כיאסטית, החוזרת לראש- [1]

נבואת נתן על בניית הבית לה) 'פרק יז, (ונבואת גד על הקדשת המקום לבניית המזבח) כא, טו- ל, (הן נבואות מקבילות הקשורות שתיהן בבניין בית ה', ובין שתיהן הוצבו פרקי המלחמות) יח עד כ, (שבסופן חזרה למלחמות הקדומות.

*

מרתק לראות איך השמיט כותב 'דברי-הימים' את הפסקה שבה דוד עצמו כמעט הוכה על ידי "יִשְׁבֵּי... אשר בִּילִידֵי הַרְפָּה) "שמואל-ב כ"א, טו-ז, (ואיך "נשבעו אנשי דוד לו לאמר: לא תִצָּא עוד אֶתְנוּ לַמַּלְחָמָה, וְלֹא תִכְבֶּה אֶת נַר יִשְׂרָאֵל" – יחד עם הטראומה של נפילת שאול ובניו בגלבו, זה מסביר מדוע נשאר דוד בירושלם, בעוד יואב ולוחמיו נלחמים על "רַבָּה", וזהו פתח לנפילה הגדולה בפרשת בת שבע. אבל בדיוק אלה הם הדברים שכותב 'דברי-הימים' השמיט; לכן גם היה חייב להשמיט את המספר של "ארבעת אלה יִלְדוּ לְהַרְפָּה בְּנֵת) "שמואל-ב כ"א, כב, (כי הוא השאיר רק שלושה!

וכמוכן, "גְּלִית הַגִּתִּי", שהיכה "אלחנן" הוא "אֲחֵי גְלִית הַגִּתִּי) "כ, ד.

[1] גם העלאת הארון מסודרת בתבנית כיאסטית כזאת, בפרקים י"ג עד ט"ז.

דברי הימים א כא - החטא, המגפה והכפרה

מדוע דווקא מפקד זה של דוד הפך לחרון אף נורא ולאסון מחריד?

למה רוצים מלכים ושליטים לערוך 'מפקד'? למה הם אוהבים מצעדים צבאיים, בימות כבוד וטקסים? למה הם מרגישים גאוות 'מלכות' לנוכח הצלחות ומספרים מרשימים?

מיהו ה"שטן" הזה, שהסית "את דוד למנות את ישראל [ואת יהודה]" (כא, א), זה שנקרא בספר שמואל(ב-כד, א), חרון "אף ה'... בישראל?"

מנקודת מבט ממלכתית, אחרי איחוד שבטי ישראל, יהודה ובנימין, בני לאה ובני רחל, בירושלים, ואחרי ההתפקדות של כל התומכים בדוד מכל שבטי ישראל (פרקים יא יב), מתבקש דווקא צורך גדול לארגן את הממלכה, להביא את תודעת הארגון הממלכתי לכל הפינות ולכל הפריפריות, ולחבר את כ-ו-ל-ם לבירה החדשה, הכלל-ישראלית;

כלל לא קשה להסביר את הצורך הגדול במפקד ממלכתי נרחב, מבצע שנמשך "תשעה חדשים ועשרים יום" (שמואל-ב כד, ח), וסרק את מרחבי ההתיישבות הישראלית בעבר הירדן, "מִעֲרָעָר אשר על נחל ארנן" (דברים ג', יב), אל נחלת "הגד ואל יעזר...", אל הגלעד והבשן (= "תְּחִתֵּיךְ חֲדָשִׁי") עד "דָּנָה יַעֲן (=דן ועיון), וסביב אל צידון, "מבצר צר... ועד "נגב יהודה באר שבע" (שמואל-ב כד, ה-ז).

כל הפרטים הגיאוגרפיים של המבצע הגדול והזמן שהוא נמשך נשמטו ב'דברי-הימים' (כדרכו), ולעומת זה, יש הקצנה של הוויכוח בין יואב לדוד, ושבטים קטנים עם הילה של קדושה כמו "לוי ובנימין" לא נפקדו, "כי נתעב דבר המלך את יואב" (כא, ז).

וכאן עולה השאלה הגדולה – גם בתורה (במדבר א; כו) מתוארים שני מפקדים גדולים, שנעשו בדרך מותרת [1] למניעת מגפה (שמות ל, יא-טז), והצורך הממלכתי בראשית מלכות דוד הוא גלוי

וברור – מדוע הפך המפקד הזה דווקא לחרון אף נורא, ולאסון מחריד של מגפת "דָּבָר בִּישְׂרָאֵל" עם "שבעים אלף איש" מתים (כא, יד)?

השאלה השנייה נוגעת לפער הנראה בלתי סביר, בין המספרים, בין "שְׁמֹנֶה מאות אלף איש שֶׁלָּף חרב" מישראל^[2] (שמואל-ב כד, ט), לבין "אלף אלפים ומאה אלף איש שֶׁלָּף חרב" ב'דברי-הימים'^(א-א כא, ה).

חלק מהסוד נחשף בהמשך, בפרק (כז) ארגון הצבא, 'צבא המילואים'^[3] של דוד, בו שירתה כל יחידה חודש אחד בשנה – "ולא נשא דוד מספרם לְמֶנֶן עשרים שנה ולמטה, כי אמר ה' להרבות את ישראל ככוכבי השמים; יואב בן צרויה [לפי פקודת דוד] החל למנות ולא כָּלָה, ויהי בזאת קֶצֶף על ישראל, ולא עלה המספר במספר דברי הימים למלך דוד" [אחרי שדוד הודה בחטאו] (כז, כג-כד).

מותר וראוי לפקוד אנשים לתפקידיהם לפי צורכי הצבא, ולארגון הממלכה^[4]!

אסור לספור אנשים לשם סיפוק גאוותם של שליטים ומלכים (היבריס' ביוונית), כי בני אדם אינם 'מספרים', ומי שמתייחס לאנשים כ'מספרים' עלול להביא על עמו אסונות נוראים!

הוויכוח הנוקב בין יואב לדוד, היה על הפקודה לספור את העם, "וּאֲדַעָה את מספרם" (כא, ב), מעבר לצורכי 'מפקד ראוי', ולכן המספר הגבוה כלל צעירים, ואילו המספר הנמוך יותר לא כלל אותם .

הכפרה הגדולה על החטא והמגפה, בנבואת גד על קביעת המקום להקמת "מזבח לה' בגרן אֶרְנָן^[5] הַיְבְּסִי" (כא, יח), פירושה, שכפרת המזבח נועדה בראש ובראשונה לשליטים ולמלכים^[6], להוריד אותם מגאוותם, וללמד אותם כניעה וענווה לפני 'מלך המלכים', ריבון העולמים.

" [1] במספר שמות", ולא בספירת אנשים, כי 'לכל איש יש שם' פרטי ומשפחתי, משלו.
[2] הפער ביהודה הוא קטן, 30 אלף פחות ב'דברי-הימים', ואולי הוא קשור לניסיונו של יואב שלא לפקוד את השבטים הקטנים, שבחלקם ישבו ביהודה.
[3] כשם שנתן יגאל ידיו בראשית ימי המדינה; ראו בפרק כ"ז.
[4] לפי עיקרון זה התירו פוסקי הדור הקודם את המפקדים שנערכו בימי המנדט הבריטי, ובמדינת ישראל.
" [5] ארנן" הוא "ארונה המלך" היבוסי (שמואל-ב כ"ד, כג-כד), שהגיש את כניעתו "למלך" דוד, בעוד דוד התעקש לקנות את המקום בכסף מלא; הפער בין 50 שקלי כסף, לבין 600 שקלי זהב (כ"א, כד-כה), קשור אולי בשני שלבים של הסכם הכניעה, בין התמורה ל"גורן", לבין כל נכסי היבוסים באזור.
[6] לכן אסור למלכים ולשליטים לשרת בקודש!

דברי הימים א כב - הבית מוכן, נשאר רק להרכיב

בעוד שבספר שמואל שלמה בונה לבדו את המקדש, בדברי הימים דוד פועל במלוא המרץ כדי להכין את התשתית לבניית הבית

מפרק זה ואילך אנו מתנתקים כליל מההקבלות לספר הנביאים שמואל-נתן-גד (ובסדר ההיסטורי, שמואל-גד-נתן), ואנו ממשיכים עם כותב 'דברי-הימים', מתוך ספרים קדומים שאינם ידועים לנו, כנראה מתוך ספרי המקדש. איננו יכולים לדעת בדיוק מה ואיך העתיק, מה השמיט, והיכן שילב את פירושו, אולם מתוך מה שכבר ראינו בפרקים שבהם ההקבלה גלויה לפנינו, אנו יכולים להניח בהסתברות גבוהה, שהכותב לא המציא מדעתו, ולא שחזר מסברותיו ומהשקפת עולמו, אלא העתיק בקפדנות, השמיט, ערך, ופה ושם גם פירש.

מי הכין ומי בנה את הבית לה? בספרי שמואל ומלכים נראה כי רק שלמה לבדו!

דוד קיבל בנבואת נתן (שמואל-ב ז; גם בדברי-הימים-א יז), שבנו אשר ישב על כסאו "הוא יבנה בית לשמי", ודוד עצמו שמח על כך מאד, והודה לה' בהתרגשות על הבטחת כסאו "עד-עולם" – אבל אין שם אפילו רמז לכך, שדוד המלך הכין את בניית הבית לה!

יתר על כן, בנבואת נתן לא נזכר כלל שמו של שלמה, ונראה ברור, שעוד לא עמד כלל על הפרק – מדובר רק על 'בן', שישב על 'כסא אביו', וממילא גם ההסבר על הדם ועל המלחמות, אשר כרוך בשם 'שלמה', איש השלום, לא יכול לעלות שם.

ב"דברי נתן הנביא" (שמואל-ב ז' עד כ' + מלכים-א א' וב') מתוארים חיי דוד בסופם בתיאורי ייסורים ועונשים מזעזעים, ממות הילד, דרך רצח אמנון ומרד אבשלום ותוצאותיו, ועד המלכת "אדניהו בן חגית" על ידי עצמו. "והמלך דוד זקן בא בימים, ויִכְסְהוּ בַּבְּגָדִים וְלֹא יָחֵם לוֹ" (מלכים-א א', ד-ד) – מתוך חוסר האונים העצוב הזה, עם "אבישג השונמית", שבאה לחמם אותו בתור "סִכְּנֶת", שוב הפתיע דוד בהכרעה דרמטית, שהראתה מי קובע את ההיסטוריה, ומי רק מְשַׁלָּה את עצמו.

אבל ב'דברי-הימים' כל זה איננו!

"ודויד זקן וְשָׁבַע ימים, וַיִּמְלֶךְ את שלמה בנו על ישראל" (כג, א).

מנבואות נתן הובאה רק הראשונה (פרק יז), ומכל הכישלונות מובא רק החטא של המפקד (פרק כא), שכפרתו חשפה את מקום המזבח!

מכאן ואילך, דויד הזקן מלא מרץ, וכולו הכנות לבניין הבית מכל צד, מהכנת החומרים הדרושים בכמויות עצומות, ארגון הלוויים והכהנים (פרקים כג עד כו), עד להכנת התוכניות (פרק כח) – שלמה הוא יורש העֶצֶר בלי כל ספק או ערעור, ושמו מהווה בסיס לדרשה הנבואית המפורסמת של דויד אביו בדבריו לשלמה –

אני היה עם לבבי לבנות בית לשם ה' א-להי!

ויהי עָלַי דְּבַר ה' לְאמֹר:

דָם לָרֵב שָׁפַכְתָּ וּמִלְחָמוֹת גְּדֹלוֹת עָשִׂיתָ –

לֹא תִבְנֶה בַּיִת לְשָׁמַי!

כִּי דַמִּים רַבִּים שָׁפַכְתָּ אֶרְצָה לְפָנָי!

הִנֵּה בֶן נֹלָד לְךָ, הוּא יִהְיֶה אִישׁ מְנוּחָה,

וְהִנִּיחֹתִי לוֹ מִכָּל אוֹיְבָיו מִסָּבִיב,

כִּי שְׁלֹמֹה יִהְיֶה שְׁמוֹ, וְשָׁלוֹם וְשִׁקְטָאֵתָן עַל יִשְׂרָאֵל בְּיָמָיו –

הוא יבנה בית לשמי!

רק בהמשך (כב, י) מובאת ההבטחה מנבואת נתן.

עצם הרעיון שבית ה' הקבוע יש לו מקום רק אחרי שיגיעו "אל המנוחה ואל הנחלה אשר ה' א-להיך נתן לך" (דברים יב, ט), ידוע מן התורה, אבל הקישור שלו למשמעות השם 'שלמה', והאמירה המפורשת, שאין מקום לבית מקדש בתקופת המלחמות, אפילו הן הכרחיות ו'צודקות', מופיע כאן לראשונה.

רק בתום המלחמות, שבהן הוציאו את "כלי קִדְּשׁ הָא-לֵהִים" לשדות הקרב כדי לשאול בשם ה', אפשר יהיה "להביא את ארון ברית ה' וכלי קִדְּשׁ הָא-לֵהִים, לבית הנבנה לשם ה'" (כב, יט), כמקום הקבוע למנוחתו, לעולמים.

דברי הימים א כג - שבט לוי מתארגן מחדש

במעשה המשכן בתורה מוזכרים רק בצלאל ואהליאב, כל השאר אנונימיים לחלוטין. והנה פתאום רשימות מנהל וארגון, ואנו אוהבים סיפורים

מדוע נדרש ארגון מחדש של שבט לוי?

פירוק המשכן, העברתו ממקום למקום, והקמתו מחדש, היו התפקיד העיקרי של הלוויים בתורה (במדבר פרקים ג' וד'; ח' וי'); אף שהמשכן הוקם בשילה לתקופה ארוכה, עדיין היו יוצאים ממנו לצרכים שונים, ואפילו עם הארון; אחרי חורבן שילה, עבר המשכן לנוב, ואחר כך לגבעון. נדודי הארון מנעו את סיומו הרשמי של תפקיד הלוויים הקדום, המקורי.

המטרה העיקרית של דויד, 'קץ הנדודים' ומנוחת הארון בעיר דויד, והקמת הבית לה' בירושלם המאחדת, חייבו ארגון מחדש של שבט לוי (כג, כה-כו):

כי אמר דויד: הניח ה' א-להי ישראל לעמו,
וְיִשְׁכַּן בִּירוּשָׁלַם עַד לעולם;
וְלֹכְנָן גַּם לְלוּיִם אֵין לְשֵׁאת [עוד] את המשכן,
ואת כל כליו לעבדתו;

רוב התעודות העתיקות שנמצאו בחפירות ארכיאולוגיות בדורות האחרונים הן רשימות מנהליות וכלכליות! רק מיעוט מכיל טקסטים מעניינים, דת וחוק, שירה וסיפור; רוב רובם של המסמכים והספרים המיוצרים בימינו הם דו"חות ורשימות מנהליות וכלכליות, משעממות לחלוטין; רק מיעוט קטן כולל ספרות ושירה, הגות ותרבות.

רוב ספרי התנ"ך שייכים למיעוט הקטן, המהפכני והמרתק, המסעיר והמפנה, המעורר ומשפיע לדורות – והנה ב'דברי-הימים' אנו פוגשים מעט מן הרוב הגדול: רשימות יוחסין, רשימות ארגון ומנהל, שמות רבים בלתי מוכרים ובלתי ידועים [כל כך משעמם]!

בתורה, בתחילת ספר במדבר (פרקים א' עד ד', ז' וי'; ובפרק כ"ו, במפקד השני), יש מעט רשימות כאלה, אבל כל מי שמבין מהו מפקד אוכלוסין יודע, שזהו קיצור שבקיצור – רשימות מלאות היו ממלאות כמה ספרים!

בספר מלכים (א-ו' וז') מתוארת בפירוט יחסי תכנית הבנייה של בית ה', אבל גם כאן, כל מי שמבין באדריכלות יודע, שדרושים ספרים שלמים כדי לתת תמונה מלאה! ובספר מלכים אין רשימות שמות של עשרות ומאות מנהלים ואחראים בכל תחומי העבודה העצומה, אף כי ברור לחלוטין שהיו רשימות כאלה.

בתורה, במעשה המשכן (שמות ל"א, א-יא; ל"ה, ל עד ל"ו, ז) נזכרו רק שני שמות, "בצלאל ואהליאב", ובספר מלכים (א-ה', טו-כה; ז', יג-טו) נזכרו רק שני "חירם מצר", המלך הפניקי שסיפק את העצים, והאומן שבא ממשפחה מעורבת, "בן אשה אלמנה... ממטה נפתלי, ואביו איש צרי חרש נחשת" – כל השאר אנונימיים לחלוטין! והנה פתאום רשימות מנהל וארגון, קצרות יחסית אך כמובן משעממות, כי איננו מכירים את השמות, ואנו אוהבים סיפורים!

ארבעה רמזים מצאתי בפרק לסיפורים שלא סופרו:

הלוויים נפקדו פעמיים, לראשונה, כמו בתורה (במדבר ג'), "מבן שלשים שנה ומעלה" (כ"ג, ג), ופעם שנייה, כחידוש של דויד, וכמו שאר שבטי ישראל בתורה (במדבר א'), "מבן עשרים שנה ומעלה" (כ"ג, כד) – האם הצרכים העצומים של הכנת הבנייה גרמו למפקד השני?

מספר הלוויים במפקד הראשון, "מבן שלשים שנה ומעלה... לְגִבְרִים, שלשים ושמונה אלף" (כ"ג, ג), ואילו בתורה (במדבר ד', מח), "שִׁמְנַת אלפים וְחֲמֵשׁ מאות וְשִׁמְנִים" – מה זה אומר על הריבוי הטבעי של הלוויים מימי משה עד ימי דויד?

השמות של בני גרשון, קהת ומררי, אינם זהים לשמות שנזכרו לעיל (דברי-הימים-א פרק ו') ברשימות היחס – איזו תקופה משתקפת בכל אחת משתי הרשימות?

כמו בנות צלפחד (במדבר כ"ז, א-יא; ובפרק ל"ו), לאלעזר בן מחלי בן מררי במותו, "לא היו לו בנים כי אם בנות, וישאום בני קיש אחיהם" (כ"ג, כא-כב);

וסיפור אחד ידוע ומפורסם (כ"ג, יב-יד):
בני קהת, עמרם, יצהר, חברון ועזיאל, ארבעה;
בני עמרם אהרן ומשה –
וַיִּבְדֵּל אֶהָרֶן לְהַקְדִּישׁוֹ קֹדֶשׁ קִדְשִׁים, הוּא וּבָנָיו עַד עוֹלָם,
לְהַקְטִיר לִפְנֵי ה' לְשֵׁרְתוֹ, וּלְבָרֵךְ בְּשֵׁמוֹ עַד עוֹלָם;
וּמִשָּׁה אִישׁ הָאֵלֶּים –
בָּנָיו יִקְרָאוּ עַל שֵׁבֶט הַלֵּוִי [וְאִינֶם פְּהַנִּים]!

דברי הימים א כד - משמרות הכהונה

איך הצליחה משפחת כהנים אחת, אהרן ושני בניו ("הנותרים"), לשמש בקודש, ולהחזיק את המשכן בכל נדודי המדבר?

מדוע היה הכרח לחלק את הכהנים ל-24 משמרות כדי לשמש בקודש, ולהחזיק את הבית שתכנן דויד ובנה שלמה?

מי שקורא את התורה בקריאה פשוטה אולי חושב, שמערכת הקרבנות המסועפת (הנזכרת בעיקר בספר ויקרא) בוודאי נהגה במשכן שבמדבר, אך לא כן הדבר – הקרבנות בכללם הם 'מצוות התלויות בארץ', כי מנחות ונסכים נלווים (כמעט) לכל קרבן, והמנחות והנסכים באו מתבואת הארץ, ומן היין שהופק בארץ, ואכן כך כתוב במפורש בספר במדבר (טו, א-טז) – "כי תבאו אל ארץ מושבתים אשר אני נתן לכם..."

ככל הנראה מפרשיות המשכן (שמות כ"ט, לח-מו), רק קרבן התמיד שבכל יום, קרב במשכן במדבר (עם מנחתו ונסכו), אחרי הימים המיוחדים של הקמת המשכן וחנוכת המזבח, ורוב הקרבנות קרבו רק בארץ. לכן, משפחת כהנים אחת יכלה להחזיק את עבודת הקודש במשכן שבמדבר, בלי קושי.

בראשית ההתנחלות בארץ, בטרם בא שבטי ישראל "אל המנוחה ואל הנחלה" (דברים יב, ט), היו 'הבמות מותרות' (משנה ותוספתא, זבחים פרק י"ד), וכפי שכבר ראינו, [1] אף בתקופת המשכן שילה, אם יצא הארון לצורך זה או אחר, 'הותרו הבמות'.

כמובן, כאשר הקריבו שבטי ישראל בבמות, אם בהיתר ואם באיסור, לא בהכרח נזקקו לכהנים "המְשָׁחִים" (במדבר ג, ג), והמוני בית ישראל גם לא תמיד הגיעו לבמות ההן.

האיחוד מחדש של הארון והמשכן בבית ה', כמתוכנן על ידי דויד, חייב ארגון מחדש גם של הכהונה, כי עומס העבודה בקודש לאורך כל השנה, והעובדה, שלא כל הכהנים חיו בירושלם, חייבו תורנות מסודרת, ככל הנראה, שבועיים בשנה לכל משמרת (24 משמרות, 48 שבועות), חוץ משבועות המועדים (סוכה נה עמ' ב).

לכן, הקמת הבית לה' היא שחייבה גם התארגנות זו! אמנם המסורת של ארגון המשמרות, מיוחסת ל'אהרן אביהם, [2] כאשר צָוָהוּ ה' א-להי ישראל" (כד, יט).

עדיין עומדת בעינה השאלה, באיזו מידה התנהל הבית הראשון לפי תכנית זו – בפרט אחרי פילוג המלוכה והרחקת רוב שבטי ישראל מירושלם – אבל, ככל הידוע לנו גם מ'לוח משמרות הכהונה' שנמצא בקומראן, [3] רוב ימי הבית השני אכן התנהלו (פחות או יותר) לפי תכנית בסיסית זו; לפי פיוט מאוחר יותר, נשמרו השמות של 'משמרות הכהונה' גם אחרי החורבן, במעבר מיהודה לגליל [4].

---

[1] לעיל פרק י"ג; ראו בהערה לפי פירושו של 'משך חכמה' לדברים יב
[2] בגמרא (תענית כז ע"א) מתוארת חלוקת המשמרות בשלבים – משה חילק 8 משמרות, שמואל

[3] ראו מאמרם של ש' טלמון וי' קנוהל, תרביץ ס, תשנ"א, עמ' 505-521; וראו בספרי זכור ושמור, מעמ' 300

[4] קינת ר' אלעזר קליר, 'איכה ישה חבצלת השרון', בקינות לתשעה באב

דברי הימים א כה - משמרות המשוררים

כיצד הפכה שירת המדבר החופשית לתפקידם העיקרי של הלויים, ומה עושים כדי להימנע מפוליטיקה עצובה ועלובה בעבודת הקודש?

כבר הרחבנו (לעיל פרק טו) על החידוש הגדול ביותר בתפקידי הלויים, מפירוק המשכן, נשיאתו והרכבתו, אל שירת הקודש הקבועה בבית ה'; נביא שוב חלק מהדברים.

בתורה, אין מילה על שירת קודש במשכן, על תפילות ומזמורים עם כלי נגינה, ויש שקראו לזה 'מקדש הדממה' – ב'שירת היס' (שמות טו, כ-כא), הנשים ניגנו ורקדו.

לי אין ספק, שהיו שירות תפילה וכלי נגינה גם במדבר, אלא, שהתורה לא רצתה לקבץ אותם כחוקים ומצוות והלכות, והותירה אותם לעבודת ה' החופשית, אבל ב'דברי-הימים', שירת הקודש וכלי הנגינה הפכו לתפקיד העיקרי של הלויים עם העלאת הארון אל מקום הבחירה, ומכאן ואילך ייקבעו חוקים ברורים בשירה ובנגינה, כמו בתפילה (טו, כב) – "וְכַנְיָהוּ שָׂר הַלְוִיִּם בְּמִשְׁאֵא [של שירה] יָסַר בְּמִשְׁאֵא (=ישלוט ויקבע חוקי שיר), כי מבין הוא" (במשמעות המנגינות והכלים).

הימן המשורר, מבני קרח, מבני קהת – אסף מבני גרשם (=גרשוף), ואיתן מבני מררי "בְּמִצְלֹתֵי־נַחֲשֵׁת לַהַשְׁמִיעַ" (טו, יט), ומנגנים אחרים "בְּנִבְלִים עַל עֲלְמוֹת", וגם "בְּכַנְרוֹת עַל הַשְׁמִינִית לְנִצְחָה" (טו, כ-כא).

מעניין לגלות בפרקנו (כה, א-ג), שהמשוררים-המנגנים נקראו 'נביאים' (מלשון 'ניב' שפתים), כלומר, מספרים תהילות ה' ומודים לשמו "בְּכַנְרוֹת הַנְּבָאָה עַל הַוְדוֹת וְהַלֵּל לֵה"'. אנו כבר התרגלנו לנביאי תוכחה, מוסר וחזון, שלא אחת ולא שתיים יצאו במחאה נמרצת נגד 'נביאי' המקדש (כמו ישעיהו פרק א), וקשה לנו להתרגל למובן הפשוט יותר והראשוני של 'נביאים' בנגינה ושיר, 'נביאי תהילים, שחז"ל והרמב"ם [1] קראו להם 'נביאי רוח הקודש', אבל כבר אצל שאול במשיחתו הראשונה, אמר לו הנביא שמואל-א י', ה-ו). "ופגעת חבל נבאים ירדים מהבמה, ולפניהם נבל ותף וחליל וכנור, והמה מתנבאים (=שרים בהתלהבות, שירת קודש); וְצִלְחָה עַלֶיךָ רוּחַ ה', וְהַתְנַבֵּיתָ עִמָּם, וְנִקְּפַכְתָּ לַאִישׁ אַחֲרָי" – אחר כך, היה זה דוד הצעיר שניגן לפני שאול והרגיע אותו מהרוח הרעה (שמואל-א טז, טז-כג). ולבסוף, שליחי שאול והוא עצמו נסחפו בהתלהבות הריקודים עד טרוף חושים עם "להקת הנביאים", "בְּנִיּוֹת בְּרָמָה" (שמואל-א יט, כ-כד).

בפרקנו (כה), גם מופיעים השמות של בני המשוררים הראשונים, חלקם נזכרים כאן לראשונה, וחלקם כבר נזכרו ומופיעים כאן בשינויים קלים ואף משמעותיים – "איתן" (טו, יז, יט) מבני מררי, הוא "ידותון" (כה, א-ג), שמזמורי "הודו לה' כי טוב", מיוחסים כנראה לו ולצאצאיו; אך העיקר הוא, שגם הם ייקבעו כראשי משפחות לדורות, ויתחלקו ל-24 משמרות כמו הכהנים, ואף הם ישרתו בשירת הקודש ובכלי השיר, וילוו את עבודת הכהנים, לפי הסדר שנקבע על פי "הגורל" (כה, ט-לא), ובכל משמרת מקהלה של 12 משוררים-מנגנים.

תלמידו של רס"ג, [2] בפירושו לדברי-הימים, חשף 24 משמרות גם ברשימות הלויים הראשונות (בפרק כג), וברשימות "בני לוי הנותרים" (כד, כ-לא), "ויפילו גם הם גורלות לעמת אחיהם בני אהרן לפני דויד המלך".

מדוע סדרי העבודה במקדש, כמו גם הנחלות של שבטי ישראל בארץ (במדבר כו, נה-נו), היו חייבים להתנהל בגורלות לפני ה'? התשובה ברורה וידועה – כדי למנוע ככל האפשר, פוליטיקה עצובה ועלובה של מינויי מקורבים והשחתה, בעבודת הקודש!

[1]ראו מורה הנבוכים, חלק ב' פרק מה, המדרגה השנייה.
[2]ראו בפירוש 'דעת מקרא' לפרקים כג וכד, ולרשימות בעמ' תיא, ובעמ' תכא.

דברי הימים א כו - בוז לביזה

בניגוד למקובל בעמים, המקרא מתנגד לנטילת ביזה על ידי הלוחמים. מאברהם אבינו דרך יהושע, שאול ודוד, ועד מגילת אסתר

פרק הצדעה ללוויים הפשוטים, אלה שהמשיכו את תפקידי הלוויים העתיקים, הסבילים נושאי המשכן, מפרקיו ומקימיו, התחלקו עתה לקבוצות. הקבוצה הראשונה - "שערים" (כו, א, כלומר, לשומרי הכניסות, השערים והמעברים. גם הם במשמרות, ב-24 מקומות שמירה קבועים[1]), שגם הם נקבעו לפי "גורלות" (כו, יג, וביניהם "עבד אדם", שהתפרסם כשומר הארון לפני הגיעו לעיר דוד) לעיל יג, יג-יד, (ושמונת בניו "כי ברכו א-להים") (כו, ד-ה).

הקבוצה השנייה היא קבוצת השומרים והנגידים (=פקידים בכירים) שהיו ממונים "על אוצרות בית הא-להים" (=לעבודת הקרבנות, ולאוצרות הקדשים) "ההקדשים משלל המלחמות; כו, כ", (אשר הקדיש דויד המלך, וראשי האבות לשרי האלפים והמאות ושרי הצבא) (=המפקדים בכללם, (מן המלחמות ומן השלל הקדישו לחזק לבית ה'; וכל ההקדיש שמואל הרֶאָה, ושאול בן קיש, ואבנר בן נר, ויואב בן צרויה) "... כו, כו-כח. (כאן בא לידי ביטוי אחד המאפיינים המובהקים של 'מוסר המלחמה' המקראי-

לא ראוי בצבא ישראל לקחת שלל ולבוז ב[2]!

השלל ראוי שיוחזר לבעליו (בראשית יד, כב-כג, (או יוחרם ויוקדש לה) 'ביריחו, יהושע ו, כד; ז, א, (או יושמד כליל) בעמלק, שמואל א טו, (או יחולק לפי כללים ברורים) במדיין, במדבר לא (בין הלוחמים, לבין העורף, או לבין "הישב על הכלים") "חיילים שאינם לוחמים; שמואל א ל, כד.

מאברהם אבינו, שנתן ללוחמים שהלכו איתו להצלת לוט את חלקם הראוי לפי הכללים שהיו מקובלים, אך סירב לקחת לעצמו "מחוט ועד שרוך נעל" "בראשית י"ד, כג, (דרך יהושע, שאול ודוד, ועד מגילת אסתר שבה חותמת מזימת ההשמדה של המן את היהודים במילים "ושללם לְבוֹז") "אסתר ג, יג, (ואילו במלחמת המגן שהותרה ליהודים ליום וליומיים, נחתם התיאור במילים "וּבְבוֹזָה לא שלחו את ידם) "אסתר ט, י, טו-טז.

יתר על כן, בשירות הניצחון העתיקות בולט מאוד מקום השלל כשיא הגאווה של המנצחים, ואילו בשירת הים (שמות טו, ט-י, (ובשירת דבורה) שופטים ה, כח-ל, (בא במקום גאוות השלל של המנצחים, תיאור תאוות השלל של האויב המובס, שנכזבה!

"ה' איש מלחמה, ה' שמו" "שמות טו, ג, (ולכן השלל באמת שייך לו – ברשימות שלל המלחמות שהוקדשו "לחזק לבית ה'", יש רצף יוצא דופן מ"שמואל הרֶאָה, ושאול בן קיש, ואבנר בן נר, ויואב בן צרויה) "כ"ו, כח, (ועד דויד, כאילו נעלמו כל המחלוקות וכל השסעים אל מול שלל המלחמות, שראוי להקדישו לה'.

*

הקבוצה האחרונה בתפקידי הלוויים היו הממונים "על ישראל לשטרים ולשפטים" משני עברי הירדן) כו, כט-לא", (לכל דְּבַר הא-להים וְדָבַר המלך"; אולם קבוצה חשובה מאוד חסרה בפרקנו) כו, (אך נזכרה כבר יחד עם הלוויים השומרים בשערים) לעיל פרק ט, יז-כז, (והם הממונים "על כלי העבודה ... ועל כל כלי הקדש, ועל הסלת והיין והשמן, והלבונה והבשמים) "ט', כז-כח – (מסתבר מאוד, שגם כאן אנו פוגשים את שיטתו של כותב 'דברי הימים' ליצור מסגרת ספרותית, שבה הפתיחה והסגירה מתחברות – הסיום של רשימות היחס של הלוויים) בפרק ט ('מתחבר ומתקשר לסיום הארגון מחדש) בפרק כ"ו (של תפקידי הלוויים בבית ה'!

[1] כ"ו, יז – 6 למזרח, 4 לצפון ו-4 לדרום, 4 "לבית האֶסְפִּים" (= "כנראה, האוצרות שנאספו 4, "למסלה" ו-2 "לפרפר" במערב =) כנראה, מבנה שסימן את גבול הקדושה; זבחים נה ע"ב; (חז"ל במשנה) תמיד א', א; מידות א', א (מסרו על 3 מקומות ששמרו כהנים, ו-21 ללוויים; ואולי) כפי שפירש המלבי"ם (ב-3 המקומות החשובים שמרו גם כהנים וגם לווים).

[2] ראו מאמרי 'שלל מלחמה בישראל', ומאמרי 'משא אגג – מלחמת שאול בעמלק', באתר שלי.

דברי הימים א כז - בוז לביזה

בניגוד למקובל בעמים, המקרא מתנגד לנטילת ביזה על ידי הלוחמים. מאברהם אבינו דרך יהושע, שאול ודוד, ועד מגילת אסתר

פרק הצדעה ללוויים הפשוטים, אלה שהמשיכו את תפקידי הלוויים העתיקים, הסבילים נושאי המשכן, מפרקיו ומקימיו, התחלקו עתה לקבוצות. הקבוצה הראשונה - "שערים" (כו, א, כלומר, לשומרי הכניסות, השערים והמעברים. גם הם במשמרות, ב-24 מקומות שמירה קבועים [1]), שגם הם נקבעו לפי "גורלות" (כו, יג, וביניהם "עבד אֶדָם", שהתפרסם כשומר הארון לפני הגיעו לעיר דוד) (לעיל יג, יג-יד, (ושמונת בניו "כי בָּרְכוּ א-להים) (כו, ד-ה).

הקבוצה השנייה היא קבוצת השומרים והנגידים (=פקידים בכירים) (שהיו ממונים "על אוצרות בית הא-להים (=לעבודת הקרבנות, ולאוצרות הקדשים) ("ההקדשים משלל המלחמות; כו, כ"), (אשר הקדיש דויד המלך, וראשי האבות לשרי האלפים והמאות ושרי הצבא (=המפקדים בכללם, (מן המלחמות ומן השלל הקדישו לחזק לבית ה'; וכל ההקדיש שמואל הרֶאָה, ושאול בן קיש, ואבנר בן נר, ויואב בן צרויה) "... כו, כו-כח. (כאן בא לידי ביטוי אחד המאפיינים המובהקים של 'מוסר המלחמה' המקראי-

לא ראוי בצבא ישראל לקחת שלל ולבזז [2]!

השלל ראוי שיוחזר לבעליו (בראשית יד, כב-כג, (או יוחרם ויוקדש לה) 'ביריחו, יהושע ו, כד; ז, א, (או יושמד כליל) (בעמלק, שמואל א טו, (או יחולק לפי כללים ברורים) (במד"ן, במדבר לא (בין הלוחמים, לבין העורף, או לבין "הישב על הכלים") ("חיילים שאינם לוחמים; שמואל א ל, כד).

מאברהם אבינו, שנתן ללוחמים שהלכו אתו להצלת לוט את חלקם הראוי לפי הכללים שהיו מקובלים, אך סירב לקחת לעצמו "מחוט ועד שרוך נעל" ("בראשית י"ד, כג, (דרך יהושע, שאול ודוד, ועד מגילת אסתר שבה חותמת מזימת ההשמדה של המן את היהודים במילים "ושללם לָבוֹז") ("אסתר ג, יג, (ואילו במלחמת המגן שהותרה ליהודים ליום וליומיים, נחתם התיאור במילים "ויבָּזָה לא שלחו את ידם) ("אסתר ט, י, טו-טז).

יתר על כן, בשירות הניצחון העתיקות בולט מאוד מקום השלל כשיא הגאווה של המנצחים, ואילו בשירת הים (שמות טו, ט-י, (ובשירת דבורה) (שופטים ה, כח-ל, (בא במקום גאוות השלל של המנצחים, תיאור תאוות השלל של האויב המובס, שנכזבה!

"ה' איש מלחמה, ה' שמו) "שמות טו, ג, (ולכן השלל באמת שייך לו – ברשימות שלל המלחמות שהוקדשו "לחזק לבית ה'", יש רצף יוצא דופן מ"שמואל הרֶאָה, ושאול בן קיש, ואבנר בן נר, ויואב בן צרויה) "כ"ו, כח, (ועד דויד, כאילו נעלמו כל המחלוקות וכל השסעים אל מול שלל המלחמות, שראוי להקדישו לה'.

*

הקבוצה האחרונה בתפקידי הלוויים היו הממונים "על ישראל לשטרים ולשפטים" משני עברי הירדן (כו, כט-לא, (לכל דָּבָר הא-להים וְדָבָר המלך"; אולם קבוצה חשובה מאוד חסרה (בפרקנו) כו, (אך נזכרה כבר יחד עם הלוויים השומרים בשערים) (לעיל פרק ט, יז-כז, (והם

הממונים "על כלי העבודה ... ועל כל כלי הקדש, ועל הסלת והייך והשמן, והלבונה והבשמים" ט', כז-כח – (מסתבר מאוד, שגם כאן אנו פוגשים את שיטתו של כותב 'דברי-הימים' ליצור מסגרת ספרותית, שבה הפתיחה והסגירה מתחברות – הסיום של רשימות היחס של הלוויים) בפרק ט ('מתחבר ומתקשר לסיום הארגון מחדש) בפרק כ"ו (של תפקידי הלוויים בבית ה')

[1] כ"ו, יז – 6 למזרח, 4 לצפון ו-4 לדרום, 4 "לבית האֶסְפִּים" (= "כנראה, האוצרות שנאספו 4,), "למסלה" ו-2 "לפֶרֶךְ" במערב (= כנראה, מבנה שסימן את גבול הקדושה; זבחים נה ע"ב; (חז"ל במשנה) תמיד א', א; מידות א', א (מסרו על 3 מקומות ששמרו כהנים, ו-21 ללוויים; ואולי) כפי שפירש המלבי"ם (ב-3 המקומות החשובים שמרו גם כהנים וגם לוויים).

[2] ראו מאמרי 'שלל מלחמה בישראל', ומאמרי 'משא אגג – מלחמת שאול בעמלק', באתר שלי.

דברי הימים א כח - החזון והתכניות

אין בניית בית בלי אדריכל ובלי תכנית – בספר מלכים, כלל לא עלה על דעתנו לשאול: מי תכנן את כל זה? כשם שלא שאלנו מי ארגן ומי ניהל, ומה היו תפקידי הלוויים כאשר הסתיימה התקופה של שמירת הארון ונשיאתו ממקום למקום.

אחרי פרקי הארגון והמנהל אנו מגיעים לחזון ולתכנית (כ"ח, יא-יט):
ויתן דוד לשלמה בנו

את תבנית האולם, ואת בתיו, וגִּנְזָיו, וְעֲלִיתָיו,

וחדריו הפנימים, ובית הכִּפֹּת;

ותבנית כל אשר היה כְּרוּחַ עֲמוּ...

ולתבנית המרכבה (= [1] הכרובים זהב

לְפָרָשִׁים וּסְכָכִים על ארון ברית ה-'

הכל בְּקֶתֶב מִיַּד ה' עלי השכיל,

כל מְלֶאכֶת התבנית.

ברוח ה' (=רוח הקודש) הגה דויד וכתב את התכניות כולן, ולכן, ב'דברי-הימים' (בשונה ממלכים), הבית לה' הוא לא רק רעיון וחזון של דויד. דויד הכין את הכל, ושלמה רק ביצע!

בשיטת 'המבנה החוזר לראש', פרק כ"ב פתח בחזון, בנבואת נתן, ובסיבה שמנעה את דוד מלבצע, ופרק כ"ח חוזר אל החזון – גם נאום דויד מול קהל ישראל ומנהיגיו מבוסס על נבואת נתן, ודויד הפקיד ביד שלמה את שרביט המעשה, עם אזהרה מכוונת ללב, וברכת "חזק ועשה" (כ"ח, ט-י).

בפתח החזון, ניסח דויד בבהירות רבה, את הרעיון הגדול של 'השכנת השכינה' ביבית הבחירה', ואת משמעותו – נתבונן בכמה פסוקי מקרא כדי לנסות להבין [2] – כֹּה אָמַר ה': השמים פְּסָאֵי והארץ [כולה] הָדָם רַגְלֵי; אֵי זֶה בֵּית אֲשֶׁר תִּבְנוּ לִי, וְאֵי זֶה מְקוֹם מְנוּחָתִי; ואת כל אלה ידי עשתה... (ישעיהו ס"ו, א-ב); כי לא ישבתי בבית לְמִיּוֹם הַעֲלִיתִי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, וְעַד הַיּוֹם הַזֶּה, וְאֶהְיֶה מֵתְהַלֵּךְ בָּאֶהָל וּבְמִשְׁכָּן; בְּכָל אֲשֶׁר הִתְהַלַּכְתִּי בְּכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל... (שמואל-ב, ז', ו-ז); דברי-הימים א' י"ז, ה-ו); אֲנִי עִם לְבָבִי לְבָנוֹת בֵּית מְנוּחָה לְאֲרוֹן בְּרִית ה', וְלְהָדָם רַגְלֵי אֶל־הַיְנוּ, והכינותי לבנות (כ"ח, ב);

בפסוקים אלה, 'הדום הרגליים' של כסא המלכות השמימי מבטא את גילוי השכינה במקום הקודש, בעוד התהלכות הארון הם הנדודים באין מקדש קבוע; בניית הבית לה' משמעה 'קץ הנדודים', והצבת 'הדום הרגליים', שהוא ארון ברית ה', במקומו הקבוע.

חשוב להדגיש, בדברי דוד מפורש שהבית נבנה למען מנוחת הארון, הוא 'הדום הרגליים' של כסא המלכות השמימי; אבל כאשר אין הבית ראוי לגילוי השכינה, אז כל הארץ תהיה 'הדום הרגליים' של כסא המלכות השמימי ומשם ה' יביט, במיוחד אל "עני ונכה רוח וחרד על דבריי" (ישעיהו ס"ו, ב).

לעומת זה, במראה הנבואי (בנבואת זכריה) המתאר את הופעת ה' וגילוי הישועה שוב בארץ ובאותו המקום בירושלים, מודגשת עמידת ה'רגליים': 'ויצא ה' ונלחם בגוים ההם כיום הלחמו ביום קרב; ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים אשר על פני ירושלים מקדם... (זכריה י"ד, ג-ד);

אף ביחזקאל (מ"ג, א-ט), בחזון המקדש העתידי, 'כפות הרגליים' שלא נזכרו במראות החורבן והסילוק מודגשות כאן. כאשר כבוד ה' ימלא את הבית וישכון בו, אז יאמר ה' לנביא: את מקום כסאי ואת מקום כפות רגלי אשר אשכן שם בתוך בני ישראל לעולם, ולא יטמאו עוד בית ישראל שם קדשי... ושכנתי בתוכם לעולם (יחזקאל מ"ג, ז-ט).

ברור בלשון הנבואה כי 'כפות הרגליים' המוצבות ארצה, במיוחד בבית המקדש, הן הביטוי הברור לשכינת כבוד ה' בארץ בתוך עמו, בארצו ובעירו _____.

[1]השורש 'רכב' נפגש כאן עם השורש 'כרב', כלשון הכתוב בשירת דוד – "וירכב על כרוב..." (שמואל-ב כ"ב, יא).

[2]ראו הרחבה בספר 'מקראות' לפרשת משפטים, בהסבר השם 'רַגְלִים', ומשמעות העלייה לרגל, ובפירוש התיאור "ותחת רגליו", עמ' 395-400; 493-498.

דברי הימים א כט - התפילה של דוד

אחרי סיכום ההכנות לבניית הבית לה', ואחרי ההתנדבות הציבורית הגדולה (פרקים שנעדרים לחלוטין מספרי הנביאים, כזכור), הגיע דוד לשיא של כל חייו - התפילה הגדולה (כט, י-כ) עם הציבור, ודוד עצמו כשליח הציבור = "הקָהֵל!"

נוסח התפילה מוכר וידוע מתפילות בית שני, ולא מוכר כלל כמוהו מימי בית ראשון, שהיו עדיין חופשיות מנוסח קבוע – ייתכן, שהתפילה החופשית הקדומה התנסחה מחדש במהלך הדורות, וקיבלה את צורתה הקבועה בתקופת 'הכנסת הגדולה', בראשית ימי בית שני.

התפילה פותחת ב'ברוך' (בנוסח המוכר מחתימות מזמורים בתהילים), ואחר כך פתיחת 'שבח', שהפכה לתשתית ההגות היהודית בפילוסופיה ובקבלה, באשר השבחים כוללים כאחד את כל הקצוות – "הַגְדֵּלָה" כשפע בלתי מוגבל, "והגבורה" המצמצמת ומגבילה – ואת העמוד האמצעי, המאזן ומשלב ומאחד – "התפארת... כל בשמים ובארץ... הממלכה";

רק אחר כך מופיע עיקר התפילה, שבא להתמודד עם שאלת השאלות: 'מה אשיב לך? והכל שלך? לך שמים אף ארץ לך!' (בלשון שיר הייחוד) – שאלת יסוד, שגם שלמה התמודד אֶתָה בתפילתו בחנוכת הבית (מלכים-א ח, כז) [1] – והתשובה של דוד:

ריבון העולמים בוחן את האדם, ואת עבודתו ונתינתו, לפי כוונות הלב!

בחתימה, קרא דוד לכל הקהל קריאת 'ברכו' (המוכרת לנו בנוסח מקוצר ומאוחר), יחד עם קידה והשתחויה (אצלנו, רק קידה), וכאן הוסיף כותב 'דברי-הימים' ביטוי, שאינני בטוח אם דוד עצמו היה מסכים לו:

"וישתחוּו לה' – ולמלך" (כט, כ) –
ויברך דויד את ה' לעיני כל הקהל,
ויאמר דויד:

ברוך אתה ה' א-להי ישראל,
אבינו מעולם ועד עולם –

לך ה'
הַגְדֵּלָה – והגבורה,
והתפארת,
והיָצַח – וההוד,
כי כל בשמים ובארץ –

לך ה' הממלכה,
והמתנשא לכל לראש[2];
והעשר והכבוד מלפניך,
ואתה מושל בפל, ובידך פח וגבורה,
ובידך לגדל ולחזק לפל-
ועתה א-להינו, מודים אנחנו לך,
ומהללים לשם תפארתך!

וכי מי אני ומי עמי, כי נעצר פח להתנדב כזאת?
כי מְמַדָּה הפל, ומְיַדָּה נְתַנוּ לך!
כי גְרִים אנחנו לפניך ותושבים ככל אבותינו,
פְּצַל ימינו על הארץ, ואין מְקוֹה[3]!

ה' א-להינו, כל ההמון הזה אשר הכינונו לבנות לך בית לְשֵׁם קדשך-
מְיַדָּה הוא ולך הפל!

וידעתי א-להי כי אתה בְּחֵן יִלְבַּב, ומִיִּשְׁרִים תִּרְצָה-
אני בִּישָׁר לבבי התנדבתי כל אלה!
ועתה, עמך הַנְּמַצָּאוּ (=הנמצאים) פה, ראיתי בשמחה [את רצונם] להתנדב לך!
ה' א-להי אברהם, יצחק וישראל אבותינו,
שְׁמֶרָה (=שמור התנדבות) זאת לעולם לְיַצֵּר (=לפי יצר הטוב של) מחשבות לְבַב עמך,
והכן [גם בעתיד] לבבם אליך!

ולשלמה בני, תן יִלְבַּב שְׁלֵם לשמור מצותיך, עֲדוּתִיךָ וְחֻקִּיךָ,
ולעשות הכל [כראוי], ולבנות הבירה אשר הכינותי!

ויאמר דויד לכל הקהל:
בְּרָכוּ נָא אֶת ה' א-להיכם!
וְיִבְרָכוּ כָל הַקְּהָל ה' א-להי אבותיהם,
וְיִקְדּוּ וְיִשְׁתַּחֲוּוּ לַה' – וְלִמְלֶכֶךְ!

בדומה לתחילת ספר מלכים, המלכת שלמה חותמת את מלכות דוד, אבל (כמו ההשמטה של רוב
סיפורי הנבואות הקשורות לנתן הנביא), נותר ב'דברי-הימים' רק רמז דק, במילה אחת, לדרמה
הגדולה – "וימליכו שנית לשלמה בן דויד... " (כט, כב) .

... [1] הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך, אף כי הבית הזה אשר בניתי...!
[2] כל מי שמתנשא למלוך, ולהיות "לראש", כל זה בא לו ממך, ואין שום ממלכה מבלעדיך!
[3] אין תקוה לחיי נצח, לבני אדם!

דברי הימים ב א - הבדל קטן ועמוק

היכן מתחבאת מלכת שבא, מה עם סיפור הנשים במשפט שלמה המפורסם ולאן נעלם אותו המלך
"החכם מכל אדם?"

"שלמה בן דויד" השלים את מלכות אביו, וכך הוא מתואר בתשעת הפרקים המוקדשים לו
ב'דברי-הימים' (-ב א עד ט), שמקבילים מאוד לפרקי מלכים (-א ג עד י), ועם זה הקו העקרוני
שנקט כותב 'דברי-הימים' אצל דויד נשמר גם אצל שלמה. החתונה עם "בת פרעה" (מלכים-א ג,
א) הושמטה, כמו נישואי הנשים הנכריות בכלל!

אין זאת אומרת ש"בת פרעה" לא ידועה, כי היא נזכרת בפרק ח (יא; בהקבלה למלכים-א ט, כד), בתוספת הסבר מגוון מדוע בנה לה שלמה בית מיוחד לה, "כי אמר לא תשב אשה לי בבית דויד מלך ישראל, כי קדש המה [אולמותיו], אשר באה אליהם ארון ה."

גם הסיפור על "שתים נשים זנות" (מלכים-א ג, טז-כח), כמבחן ליכולתו של שלמה להוציא משפט אמת לאור גם במקרים קשים ומזעזעים, וכשאין שום ראיות, לא הובא ב'דברי-הימים'.

יתר על כן, בקשתו הייחודית של שלמה נוסחה במילים שונות, ומתפרשת אחרת – "ונתת לעבדך לב שמע לשפט את עמד, להבין בין טוב ורע [במשפט המלך], כי מי יוכל לשפט (=להנהיג) את עמד הכבד הזה" (מלכים-א ג, ט). כך, בניסוח מתוחכם שמחבר את שני המובנים של 'שפט' בעברית המקראית, מתואר שלמה כמי שמבין מיד את נקודת האמת אפילו בדברים קשים של "שתים נשים זנות", ועם היכולת הזאת הוא גם מנהיג העם "הכבד הזה".

והנה, כותב 'דברי-הימים' ויתר על כפל המשמעות (יחד עם סיפור הנשים), ופירש את הבקשה כולה רק על הנהגת העם: "חכמה ומדע תן לי, ואצקא [כמנהיג] לפני העם הזה, ואבוא [משדה המערכה], כי מי יוכל לשפט את עמד הזה, הגדול" (א, י).

"חכמה ומדע", במקום "לב שמע... להבין בין טוב לרע" – הבדל קטן – ועמוק!

גם ההליכה לגבעון התפרשה ב'דברי-הימים' באור חיובי עם הסבר מפורט, ובלי נימת הביקורת הנשמעת בספר מלכים. "ויצקא שלמה את ה' ללכת בחקות דוד אביו, רק בבמות הוא מזבח ומקטיר; וילך המלך גבענה לזבח שם, כי היא הבמה הגדולה, אלף עלות יעלה שלמה על המזבח ההוא" (מלכים-א ג, ד-ז). "רק בבמות!" – "על המזבח ההוא!"

"וינלכו וכל הקהל עמו לבמה אשר בגבעון, כי שם היה אהל מועד הא-להים, אשר עשה משה עבד ה', במדבר; אבל ארון הא-להים העלה דויד מקרית יערים צהכין לו דויד, כי נטה לו אהל בירושלם; ומזבח הנחשת אשר עשה בצלאל בן אורי בן חור, שם (=בגבעון) לפני משכן ה', ויךרשהו שלמה והקהל; ויעל שלמה שם על מזבח הנחשת לפני ה', אשר לאהל מועד [בלי הארון], ויעל עליו עלות אלף" (א, ג-ו).

לעומת כל אלה, הקטע האחרון בפרק (א, יד-יז) הועתק במדויק (בשינויי כתיב קלים, ובהוספת מילה אחת), ממלכים-א (א, י, כו-כט), וברור, שספר מלכים היה מונח לפניו, כמות שהוא לפנינו.

דברי הימים ב ב - מי היו עבדי הממלכה?

מי היו אותם "שבעים אלף איש סבל ושמונים אלף איש חצב בהר", ואשר "מנצחים עליהם שלשת אלפים ושש מאות?"

בסוף הפרק (ב, טז-יז) יש רמז שאינם משבטי ישראל: "ויספר שלמה כל האנשים הגירים אשר בארץ ישראל, אחרי הספר אשר ספרם דויד אביו, וימצאו מאה וחמשים אלף, ושלשת אלפים ושש מאות!" [1]

אולם הסבר מלא יותר [2] מופיע בהקשר אחר (ח, ז-ט; וגם במלכים-א ט, כ-כב): "כל העם הנותר מן החתי והאמרי והפרזי והחוי והיבוס, אשר לא מישראל הנה; מן בניהם אשר נותרו אחריהם בארץ אשר לא כלום בני ישראל [במלכים]: "לא יכלו בני ישראל להחרימם", ויעלם שלמה למס עד היום הזה; ומן בני ישראל לא נתן לעבדים למלאכתו;..."

מעניין, שדווקא 'הכנעני' לא נזכר ברשימת המוצא של "העם הנותר", ולכן נראה במבט ראשון, שמדובר בשרידים של תושבי ההר, שם התנחלו שבטי ישראל מאז ימי יהושע והשופטים, ובימי דוד ושלמה הם הפכו לעבדי הממלכה;

בספר יהושע (פרקים יג ויז), ובספר שופטים (פרק א), ברור, שרוב הערים הכנעניות החזקות, בעיקר באזורי החוף והעמקים, לא נכבשו בידי בני ישראל בימי יהושע והשופטים, ושאל המלך עוד נלחם בגבולות ההר והשפלה;

אולם דוד שחרר את בקעת באר-שבע מידי העמלקים, וכבש את השרון והעמקים מידי הכנענים והפלשתים – שלמה כבר מינה נציבים מיוחדים בעמק אֶלּוֹן, בנפת דָּאר, ובעמק יזרעאל ובית שאן, "תֵּעַנְךָ וּמִגְדוֹ" (מלכים-א ד, ט, יא-יב).

האם ייתכן, שמספר "הַגִּירִים" הגבוה הוא תוצאה של כיבושי דוד הנרחבים בעמקים, דווקא במרחבי הכנענים, שירדו מגדולתם?! אולי זה מסביר את הספירה הראשונה "אשר סָפְרָם דויד אביו!?"

ההסכמים הכלכליים מרחיקי הלכת בין דוד ושלמה לבין צור וצידון הפניקיות, מלכות "חֹרֶם" [במלכים: "חִירָם", וגם "חִירוֹם"], היו תוצאה ברורה של כיבושי דוד בעמקים ובשרון, שיצרו גבול משותף ואינטרסים משותפים לשתי הממלכות (גם נגד הארמים), וכך הפכו גם שרידי הכנענים לעבדי ממלכה של שלמה, שעבדו גם אצל הפניקים בהרי הלבנון, וגם אצל שלמה במחצבות האבן, ובקליטת העצים מהלבנון שנשלחו כ"רְפָסוֹת על ים יפו" [3] [במלכים-א ה', כג: "דְבָרוֹת בָּיִם"], והעלאתם אל "ירושלם".

מכל זה מתברר, שדוד ושלמה לא 'החרימו', ולא הרגו את הכנענים והאמורים, אלא הפכו אותם לעבדי ממלכה! חשוב לציין, שגדולי הפוסקים, הרמב"ם, [4] הראב"ד והרמב"ן [5] תמכו בפרשנות זו של דוד ושלמה, מלכתחילה, וראו בה חלק מתנאי השלום עם עמי כנען, כי "אין עושין מלחמה עם אדם בעולם, עד שקוראין לו שלום..."

-
- [1] במלכים (א-ה, ל) נזכרו 3300 "הרדים בעם העֵשִׁים במלאכה"; רש"י ורד"ק פירשו, ש-300 היו "מנצחים על המנצחים", כלומר, מנהלים בכירים.
  - [2] וכך הסבירו גם חז"ל, ראו יבמות עט ע"א.
  - [3] חופי תל-אביב של היום.
  - [4] הלכות מלכים פרק ו', א-ג; ויש הבדלים אחדים בין הרמב"ם והראב"ד שם.
  - [5] בפירושו לתורה (דברים כ', י-יא), ובהשמטות למצוות עשה (ד') שמנה הרמב"ם בספר המצוות.

דברי הימים ב ג - הר הבחירה

כתב אבי מורי ד"ר יחיאל בן-נון בפתח המאמר שהצבתי בראש ספרו, 'ארץ המוריה - פרקי מקרא ולשון: [1]

משמעות השם "מוריה" שווה (בגיוון קל) (למשמעות המשפט "ה' יִרְאֶה").

הוא מורכב משני היסודות 'מורי' + 'יה', כלומר 'ה' מִרְאֶה (=מוֹרָה). אין ספק ששני הפעלים מורים על דבר אחד - 'ראייה' שהיא 'בחירה' - כמו בהמשך הפרשה (בראשית כב, ח: "א-להים יִרְאֶה לו הַשָּׁה לְעֹלָה", דהיינו 'יבחר').

בבניין קל, "ה' יִרְאֶה" = יבחר; ואילו בבניין הפעיל, 'ה' מוֹרָה, כלומר: מודיע לבני אדם על בחירתו.

השם המיוחד הזה, "מוריה", נזכר רק פעמיים (!) בכל המקרא - "ארץ המוריה" בראש פרשת העקדה (בראשית כב, ב), (ובהתחלת הבנייה של "בית ה' בירושלם בהר המוריה) "...ג, א. וראו זה פלא - הפסוק בדברי-הימים לא מזכיר כלל את העקדה, לא את אברהם ולא את יצחק (כפי שהיה עושה כל נער/ה יהודי/ה בדרשת בר-ת-מצוה, (אלא "וַיִּחַל שלמה לבנות את בית ה'... בהר המוריה, אשר נִרְאֶה (=התגלה לשם בחירה) (לדוד אביהו, אשר הכין במקום) [ההקדמה של [דויד בלרן אֶרְנָן היבוס (י"ג, א)].

בשני המקרים מדובר במפורש בבחירת המקום המקודש ביותר - "ויקרא אברהם שם המקום ההוא - ה' יִרְאֶה (=יבחר, (אשר יִאֶמֶר היום: בהר ה' יִרְאֶה) = "כל הראוי להיבחר, ולעמוד לפני ה'; בראשית כב, יד);

"ויאמר דויד]: על מקום עצירת המגפה [זה הוא בית ה' הא-להים, וזה מִזְבֵּחַ לעלה
(לישראל) "דברי-הימים-א כא, ל;];

בשני המקרים מדובר בבחירה של הצלת חיים יוצאת דופן-
מניעת השחיטה של יצחק, ומבחירת המקום הרצוי, וקרנן האיל הראוי, נובעת גם הפסקה
מוחלטת של קרבנות אדם - "לא תעשה כן לה' א-להיך [לעולם, [כי כל תועבת ה' אשר שָׁנָא עשו...
כי גם בניהם ואת בנתיהם ישרפו באש לאלהיהם) "דברים יב, לא;]
עצירת המגפה הנוראה אחרי חטאי הספירה - "ויבן שם דויד מזבח לה'... ויקרא אל ה', ויענהו
בְּאֵשׁ מִן השמים על מזבח העלה - ויאמר ה' למלאך, וְיָשֶׁב חרבו אל נְדָנָה) "דברי הימים א כא, כו-
כז.)

עבורנו, העיקר הוא בבחירת ה' באברהם וביצחק, במקום מזבח העקדה, ובאיל שהועלה "לעלה,
תחת בנו" - עבור דויד ושלמה (לפי פרשנותו[2] של 'דברי-הימים, ('העיקר היה בהתגלות ה' לדויד,
שעצרה את המגפה הקטלנית, "בגרן ארנן היבוסים) "ג, א.)

[1]אלון שבות התשס"ו, עמ' 3-42.

[2]בשמואל ב (כד; ובמלכים, (בחירת המקום משתמעת, אך איננה מפורשת, וגם "הר המוריה"
לא נזכר!

דברי הימים ב ד - תפיסת הוד שונה לחלוטין

7חידושים מרכזיים בבית שבנה שלמה

המשכן ביריעות האוהל הנווד היה יפה מאד ופשוט, מפואר ביחס למחנה ישראל במדבר; כמעט
שאר דמיון בינו לבין הבית שבנה שלמה, כשם שלא היה דמיון בין שבטי ישראל במדבר, לבין
ממלכת דוד ושלמה, בכל אורחות החיים;

נתבונן בחידושים מרכזיים בבית שבנה שלמה:

הכפלת המידות מהמשכן אל הבית - 60 X 20 X 30 (במקום 30 X 10 X 10; היחס בין אורך לרוחב,
נשאר!), ושילושן בגובה - 30 אמה (לעומת "עשר אמות ארך הקרש"; שמות כו, טז), ויותר מזה
במזבח הנוחשת) 10 X 20 X 20 - [2]במקום 5 X 3 X 5; שמות כז, א; (בפער מפתיע (ממלכים-א ו, כ),
בדברי-הימים גובה האולם, (ואולי גובה הבית כולו) 120 אמות, נתון שהופך בית ארוך ונמוך
הדומה למשכן, למגדל שגובהו כפליים מאורכו [3]המשקף תפיסה שונה לחלוטין של הוד מלכות
וקדושה.

ה"דביר לקדש הקדשים" (מלכים-א ו, טז-כ) הוא ריבוע, (20 X 20 X 20) ושני כרובים בתוכו
(מעשה צֶעֶצְעִים", ג, י; מעץ גולף ומחוטב, ומצופה זהב), כחלק מהבית, ולא כחלק מן הארון -
הארון והכרובים "מקשה זהב", שפניהם "איש אל אחיו" (שמות כה, יח-כ), ייכנסו מתחת לכנפי
הכרובים ש"עמדים על רגליהם ופניהם לבית" (ג, יג);

אולם כניסה "על פני רחב הבית" (ג, ד), שתפקידו היחיד הוא כניסה מפוארת;

קירות הבית מאבני "גזית מְגֵרֵרוֹת בְּמִגְרָה מבית ומחוץ, ומְמִסָּד עד הַטְּפָחוֹת", שהובאו מסותות
ממרחק, "אבן שלמה מִסֵּעַ נְבֻנָה" כי "מְקֻבֹּת והגרזן כל כלי ברזל לא נשמע בבית בהִבְנֹתוֹ"
(מלכים-א ז, ט; ו, ז) - זאת הבנייה הישראלית המפוארת מימי המלוכה (המוכרת לנו מן
החפירות), ויש בה (לכאורה) ניגוד לצו התורה (שמות כ, כב) במזבח אבנים "לא תִבְנֶה אֶתְהֶן גִזִית
כי חֲרָפָה הִנֵּפֶת עליה (=על האבן) וְתִחַלְלָהּ"; והנה שלמה מצא פתרון הלכתי יצירתי, להביא אבנים
מגוררות-מסותות מרחוק, ולאסור כל כלי ברזל רק בבית עצמו - ואילו כותב 'דברי-הימים'
התעלם מהפתרון הזה, ולא הזכירו כלל!

שני העמודים בכניסה, "יכין" ו"בעז" [4] (ג, טו-יז) עם "גלות" [5] הכותרות" (ד, יב-ג), השבכות והרמונים;

"הים אחד" (ד, טו) עומד על 12 בקר, 3 לכל צד, כדגם של מחנות שבטי ישראל במדבר (במדבר ב), ועשר המכוונות (=הפנים) לכיורים, עם אופנים וכרובים - [6] האומנים של שלמה ידעו את סוד היחס בין הקוטר לבין ההיקף בכלי עגול, כי הם מדדו את הקוטר מקצה לקצה, עם העובי (ד, ה); פעמיים טפח), "עשר באמה משפתו אל שפתו, עגול סביב... וקו (=חוט) שלשים באמה יסב אותו סביב" (=מבפנים, בלי העובי; ד, ב), כך ש-2 הטפחים של העובי (באמה של 5 טפחים) הם הפער בין 30 אמה בהיקף פנימי, לבין 31.4 בהיקף החיצוני.

עשר מנורות, ועשרה שולחנות - אם מחשבים את נפח הבית (60 X 20 X 30) לעומת נפח המשכן (30 X 10 X 10) אהיחס הוא 1/12 ובלי ספק היו דרושות לפחות 10 מנורות לאותו מאור - וכנגד כל מנורה צריך לעמוד שולחן;

מנין לקח שלמה את כל החידושים הללו, השונים כל כך ממבנה המשכן הכתוב בתורה? האם מישוהו מכל פוסקי ההלכה שבכל הדורות היה מאשר חידושים כאלה?

תשובת דברי-הימים (א כת, יא-יט) חדה וברורה - דויד נתן לשלמה את כל התכניות "הכל בכתב מיד ה'", על זה ביססו פוסקים חשובים [7] את קביעתם, שרק על פי נבואה ברורה ומפורשת, אפשר לבנות בית מקדש!

[1] כפי שעולה מאמה וחצי 20 X באורך, ומחישוב הרחב הפנימי, שמות כו, טו-כה .

[2] מזבח הנחושת לא נזכר בפרקים המקבילים בספר מלכים!

[3] ייתכן, שכותב 'דברי-הימים' פירש את שלושת היציעים (מלכים-א ו, ה-ח), כאילו 30 אמות הן מידת גובה של כל קומה, ושלושת היציעים נבנו מעל לקומה הראשונה, כלומר, 4 קומות 30 X אמה בגובה.

" [4] יכין" היה שם משפחה משבט שמעון (בראשית מ"ו, י; במדבר כ"ו, יב); "בעז" היה אבי משפחתו של דוד.

[5] אלה הן כנראה הכותרות ה'פרוטו-אֶאֱזִלִיּוֹת', עם העיטור המעוגל, המוכרות לנו מימי המלוכה.

[6] ראו מה שכתבתי בטור למלכים-א ז, על סוד "המרכבה".

[7] ראו למשל שו"ת חת"ם סופר, יורה-דעה סוף רל"ג.

דברי הימים ב ה - הודש ויום

לאן נעלם "ירח האֶתְנַיִם", ואיזה עיקרון נשמר בשפה העברית בכל גלגוליה, עד היום?

דווקא בפרק זה, שהועתק בצורה כמעט מדויקת מפרקי שלמה בספר מלכים (א ז, נא + ח, א-יא, (נמשכת תשומת הלב להבדלים חשובים, גם אם הם קטנים ואפילו זעירים :

... 'וַיִּסְכּוּ / וַיִּכְסּוּ הַכְּרוּבִים] שעשה שלמה, כחלק מבית קדשי הקדשים [על הארון ועל בדיו מלמעלה) "מלכים-א ח, ז; ה, ח - (כשם שסכך מכסה סוכה, כך סככו וכיסו כנפי הכרובים של הבית את הארון עם הכרובים הצמודים לו מן הכפורת - האם השימוש בשורש 'כסה' במקום בשורש 'סככו'/'יסכה' מצביע רק על העברית של תחילת בית שני, לעומת זו של תחילת בית ראשון? כמו החלפת "דְּבָרוֹת בְּיָם] "של העצים מהלבנון; מלכים-א ה, כג, [ב"רְפָסְדוֹת) "ב, טו? (או כמו עצים מגולפים ומחוטבים, שנקראים מעתה 'צִעְעָעִים) "ג, י? (הרי אפילו מידת האמה כבר השתנתה (=התארכה), וכותב 'דברי-הימים) 'ב ג, ג (הדגיש במידות הבית - "אמות בְּמִדָּה הראשונה!"

משמעותית יותר היא השמטת השם "יָרַח הַאֲתָנִים" מהמועד "בחג, הוא החדש השביעי" בו נקהלו "כל איש ישראל" להעלות את ארון ברית ה' מעיר דוד היא ציון) "מלכים א ח, א-ב; ה, ב-ג).

גם ייסוד (= הנחת היסודות) לבית ה' "בשנה הרביעית [למלכות שלמה בַּיָּרַח זו", וסיומו "בשנה האחת עשרה בירח בול, הוא החדש השמיני) "מלכים א ו, לו-לח, (הושטו ב'דברי-הימים', כמו "בית יער הלבנון", ו"אולם העמודים", "ואולם הכסא אשר ישפֹּט שם] "שלמה, [ופרטים נוספים הקשורים ל"בית המלך) "מלכים א ז, א-יב, (ולתרבות הממלכה מימי בית ראשון, שלא לדבר על החתונה עם "בת פרעה", ועל אהבת שלמה ל"נשים נכריות רבות) "מלכים א יא, א).

כל אלה אין להם מקום ב'דברי-הימים', אחרי שחרבו כל ארמונות שלמה בחטאיו, ובחטאי בניו, וקם מחדש רק בית המקדש, ובעוד הספר נאבק על שימור הזיכרון ועל הבטחת ה' לדויד ולזרעו!

12 שמות עבריים יפהיים לחודשי השנה נקבעו (לפחות בימי שלמה) בצד המספרים הקבועים בתורה, ומהם נזכרו בספר מלכים רק י"ו (= 'החודש ה-2', (איתנים) (= 'החודש ה-7', (בול) (= 'החודש ה-8. (בחפירות המצודה מימי המלוכה בתל ערד, [1] נמצא גם חרס בו נותרו רק המילים - 'בשֶׁלֶשֶׁת ירח צח) 'חודש קיצי, צחיה ובהיר, שאיננו יודעים איזהו, (ואם נוסף להם את "חדש האביב", השם היחיד הנזכר בתורה, הרי אנו יודעים רק 5 מתוך 12 השמות היפים ההם - אילו ידענו את כולם היינו יכולים להחזיר עטרה ללוח השנה.

גלות בבל כבר השתרשו בתודעה היהודית השמות האכדיים-בבליים - 'ניסן', 'אייר'... 'תשרי' 'מרחשון' אינו אלא חילוף של 'ירחשמני', כלומר, ירח שמיני - (ולדאבונני הרב, דווקא השמות הנכריים מן הגלות, הם שניצחו בתודעה היהודית, כפי שאמרו חז"ל [2] על שמות חודשים, כמו גם על שמות מלאכים, ש"עלו עמהם מבבל."

אבל בשונה מנבואות זכריה (א, ז; "עשתי עשר חֹדֶשׁ הוא חֹדֶשׁ שבט, ("וממגילת אסתר ב, טז; "בחֹדֶשׁ העשירי הוא חֹדֶשׁ טבת"; ג, ז; "בחֹדֶשׁ הראשון הוא חֹדֶשׁ ניסן... לחֹדֶשׁ שנים עשר הוא חֹדֶשׁ אדר", ("דברי-הימים' נותר דבק בעיקרון האמוני שנקבע בתורה: אין שמות לימים, [3] רק מספרים) ראשון, שני, שלישי, רביעי, חמישי, הששי (לקראת השבת, שרק לה שמור השם, מאת בורא עולם!

עיקרון זה נשמר בשפה העברית בכל גלגוליה, עד היום! באותה מידה, אין שמות לחודשים פרט ל"חדש האביב" כי בו הוציא ה' אותנו מארץ מצרים, וכל החודשים נקובים במספרים אחרי "חדש האביב", (הראשון) שמות יג, ג; דברים טז, א - (ועל זה נאמר מפי משה: "זכור" ו"שמור!")

גלות בבל לא פגמה בשבת, אבל בהחלט פגעה בזיכרון של יציאת מצרים, בשמות החודשים הנכריים, אך 'דברי-הימים' נותר דבק בתורה - "בחג, הוא החדש השבעי." ועם זה, 'דברי-הימים' לא יכול לוותר על המשוררים, על החצוצרות, ועל התפילות הקבועות, והוא הכניס אותם (ה, יא-יג) (בהרחבה, לתוך פסוק אחד בספר מלכים) א ת, י" - (ויהי בצאת הכהנים מן הקדש - והענן מלא את בית ה. "

[1] כתובות ערד, ירושלים תשל"ו, עמ' 42, כתובת 20.

[2] ירושלמי, מגילה

[3] עד היום הזה קוראים בעולם לימי השבוע בשמות אליליים, שמש, ירח... שבתאי!

דברי הימים ב ו - האינסופי פוגש בסופי

החידוש העיקרי בתפילת שלמה, ודווקא לאור כל אלפי הקרבנות שהקריב, הוא בחשיבות התפילה של כל אדם וברעיון ה'סליחות'

"כי האמנם ישב א-להים [את האדם] על הארץ?"

הנה [ה]שמים ושמי השמים לא יכלכלוך (= לא יכילו אותך, אף כי הבית הזה אשר בניתי!)?! "דברי הימים ב ו, יח; מלכים-א ח, כז):

השאלה של שלמה היא רטורית, כי ה' כבר בחר בעמו ישראל, ובחר בדויד ובבנו לשבת על כסאו ולבנות את הבית לה' בירושלם, אבל מחובתנו לעצור לרגע, ולשאול באמת: הייתכן קשר בין האינסוף ב"ה, לבין הסופי והמוגדר, בין בורא העולם ומרחבי "השמים" בלשונו היום, מרחבי היקום, (לבין הארצי והאנושי, ובתוך זה 'העם הנבחר'?)

אכן, זאת הנקודה העיקרית בהשקפה החילונית, שאיננה כופרת בהכרח בא-לוהים אחד בורא העולם, שהחוקיות המופלאה בו היא אחת, אלא שאיננה יכולה להאמין בקשר בין האינסוף לבין האדם, וכל שכן בבחירת עם ישראל, ובאמונת 'תורה מן השמים', ולכן היא חושבת, שכל אלה הן אמונות ודעות של בני אדם, שמייחסים אותן לא-להים מכל מיני סיבות, ובעיקר מפני הרצון לזכות בלגיטימציה לשלטונם של מלכים, וכוהני דת למיניהם.

אולם כל הפרדוקס הזה קיים רק בהיגיון 'מעגלי', שבו יש רק נקודה אחת במרכז העיגול, ו'האדם הוא קנה המידה של כל הדברים, של אלו שישנם, ושל אלו שאינם) 'פְּרוֹתְגוֹרְס. [1]

ברגע שקרסה ונעלמה הפיזיקה של אריסטו (עם התנועה המעגלית כשלמות, ('אין עוד שום הצדקה להיגיון 'מעגלי'; ההיגיון המקראי הוא לדעתו) (היגיון פְּרִבּוֹלִי [2], שבו קיים יחס ברור בין המוקד הסופי, לבין אור אינסוף. אכן, בפיזיקה החדשה, שדה כובד של מסה חומרית מעקם את המרחב-זמן, עיקום פְּרִבּוֹלִי – המוקד הסופי ניצב תמיד מול אור אינסוף, והאור במוקד תלוי במידת ההחזר מגבולות הפְּרִבּוֹלָה אל המוקד.

במקרא, ההחזר הזה של האור השמימי, תלוי במעשי האדם בכלל, ובשמירת הברית של עם ישראל עם ה' הבוחר בו, ותפילת שלמה מבטאת השקפה זו במדויק.

החידוש העיקרי בתפילת שלמה, ודווקא לאור כל אלפי הקרבנות שהקריב, הוא בחשיבות התפילה של כל אדם, ובעיקר, בקשת 'הסליחות', רעיון שלא כתוב במפורש בתורה, גם לא בספר דברים – "וואתה תשמע ממקום שבתך מן השמים, ושמעת וסלחת) "ו, כא; במלכים-א ח', ל – "אל מקום שבתך אל השמים."

תפילת שלמה מהווה עימות מדהים מול התוכחה הקשה והקללות הנוראות הצפויות "אם לא תשמע בקול ה' א-להיך לשמר לעשות את כל מצותיו וחקתיו אשר אנכי מצוך היום)!" "דברים כח, מפסוק טו);

תפילת שלמה הארוכה כוללת פתחי תפילה בצרות הנוראות האלה, והיא עוקבת אחרי הקללות שבספר דברים–

"אם יחטא איש לרעהו..."

ואם יִגָּף עמך ישראל לפני אויב כי יחטאו לך...
בְּהֶעָצֵר השמים ולא יהיה מטר כי יחטאו לך...

רעב כי יהיה בארץ, דָּבָר כי יהיה, שְׂדֵפוֹן ויִרְקוֹן, אֲרָפָה וְחָסִיל כי יהיה, כי יִצַּר לוֹ אִיְבּוֹ בֵּאֶרֶץ שְׁעָרָיו, כל נגע וכל מחלה; כל תְּפִלָּה כל תְּחִנָּה) "ו, כב-כט; מלכים-א ח', לא-לח).

אפילו תפילת שבויים מישראל בארץ "אויב... רחוקה או קרובה) "ו, ו, לו-לח; מלכים-א ח', מו-מח (מופיעה כאפשרות, שבה יתפללו אל "הבית הזה" ממרחקים, ורק חורבן הבית ועם ישראל בגלות, לא נזכרו כלל כאפשרות.

תגובת ה' (ז', יב-כב; מלכים-א ט', ב-ט) (מקבלת את תפילת שלמה, אבל מוסיפה תנאי ברור וחד – "אם!"...)

"ואם תשובו... ועזבתם..." "בוא יבוא החורבן, והוא מתואר בביטויים קשים מספר דברים) (ז', כ-כב; מלכים-א ט', ז-ט; מול דברים כ"ט, כג-כה).

ב'דברי-הימים', החורבן והגלות הם כבר עובדה היסטורית, ושיבת ציון היא המציאות!

[1]פילוסוף יווני קדם-סוקראטי, מהמאה ה-5 לפנה"ס, מהעיר אַבְּדֵרָה.

[2]ראו הרחבה בספרי המקור הכפול – השראה וסמכות במשנת הרב קוק, פרק א'.

דברי הימים ב ז - מה קרה "פְּכָלוֹת שלמה להתפלל?"

מדוע הושמטו תפילותיו המופלאות של שלמה אשר פגשנו בספר מלכים מספר דברי הימים, ועוד כמה הבדלים קשים לעיכול

התפילה הגדולה של שלמה הייתה אישית, ישירה ושקטה, מבקשת לכל אדם פתח תפילה וסליחה, דרך "הבית הזה", גם ממרחקים, וה' ישמע ויסלח; בספר מלכים יש לתפילה הזאת סיום מופלא, שחוזר לבחירת ה' בעמו, וליציאת מצרים (מלכים-א ח', נא-נג):

כי עמד ונחלתך הם,
אשר הוצאת ממצרים מתוך כור הברזל;
להיות עיניך פְּתוּחוֹת אל תְּחִנֵּת עבדך, ואל תְּחִנֵּת עמך ישראל,
לְשֹׁמֵעַ אליהם בכל קְרָאָם אליך;
כי אתה הַבְּדִלְתָם לך לנחלה מכל עמי הארץ,
כאשר דְּבַרְתָּ ביד משה עבדך,
בהוציאך את אבותינו ממצרים
א-ד-נ-י ה'!

"ויהי פְּכָלוֹת שלמה להתפלל..." (מלכים-א ח', נד-נה), הוא קם מכריעתו, נשא כפיו "השמים" לברך "את כל קהל ישראל", והתפלל עמהם תפילה ציבורית מופלאה (מלכים-א ח', נו-סא):

ברוך ה'
אשר נתן מנוחה לעמו ישראל
ככל אשר דְּבַרְתָּ –
לא נפל דבר אחד מכל דברו הטוב
אשר דְּבַרְתָּ ביד משה עבדו;
יהי ה' א-להינו עמנו כאשר היה עם אבותינו,
אֵל יַעֲזָבֵנו וְאֵל יִטְשֵׁנוּ;
להטות לבבנו אליו, ללכת בכל דרכיו,
ולשמר מצותיו וחקיו ומשפטיו אשר צוה את אבותינו;
וְיִהְיוּ דְבָרֵי אֱלֹהִים הַאֲשֶׁר הִתְחַנַּנְתִּי לִפְנֵי ה'
קְרִבִים לִפְנֵי ה' א-להינו יומם ולילה,
לעשות משפט עבדו ומשפט עמו ישראל דְּבַר יום ביומו –
למען דעת כל עמי הארץ
כי ה' הוא הא-לֵהִים – אין עוד!
והיה לבבכם שְׁלֵם עִם ה' א-להינו
ללכת בְּחֻקָיו וּלְשַׁמֵּר מִצְוֹתָיו,
כיום הזה!

שני הקטעים האלה הושמטו מ'דברי-הימים'!

האם אחרי חטאי שלמה (שגם הם הושמטו) ואחרי גלות בבל, לא יכול כותב 'דברי-הימים' לחזור על דברים כאלה, שמתאימים להולכים בדרכי דוד, חזקיהו ויאשיהו, בימי התקוות הגדולות טרם החורבן?

במקומם, נוספה תפילה ציבורית יותר מאוחרת – "קומה ה' א-להים לְנוֹחַךְ, אתה וארון עֲצֶךָ... (כמו בהכנסת ספר תורה), החותמת ב"חסדי דויד עבדך – וּכְכֹלֹת שְׁלֵמָה לְהַתְּפַלֵּל, והאש ירדה מהשמים... וכל בני ישראל רִאִים בְּרָדָת הָאֵשׁ... ויכרעו אפים ארצה על הרצפה וישתחוו, והודות לה' כי טוב, כי לעולם חסדו" (ו', מא-מב + ז', א-ג);

"כבוד ה'... והענן" אשר מילאו "את בית ה'" נזכרו גם במלכים, אבל ירידת האש לעיני העם, נזכרת רק ב'דברי-הימים' – האם זו השלמה מסתברת מן "הענן"? האם היה כתוב כך באחד מספרי המקדש, שהיו בידי כותב 'דברי-הימים'? האם ההקבלה למשכן, ולבני ישראל במדבר מחייבת השלמה זו, כי בית ה' זקוק לאישור שמימי מלא?

לא קל לעכל את ההבדלים הללו.

בסיום החגיגה, מסביר כותב 'דברי-הימים' את 14 ימי החגיגות (ז', ח-י; מלכים-א ח', סה-סו), כדי שיהיה ברור, ש"החג" (=אסיף-סוכות) בחדש השביעי נחוג כהלכתו, ו"ביום השמיני עצרת", ורק ביום 23 "לחדש השביעי שלח את העם לאהליהם" (במלכים כתוב "ביום השמיני"), ו-7 ימי "חנכת המזבח עשו" לפני "החג", אך איננו מנסה להסביר מה עשו ביום הכיפורים, ואיך חגגו 14 יום רצופים, שיום הכיפורים הוא אחד מהם.

רק חז"ל (ר' יוחנן במועד קטן ט עמ' א) בחכמה וביושר אמרו בפירוש "אותה שנה לא עשו ישראל את יום הכיפורים", ורש"י כתב (בפירושו למלכים): "נמצא שאכלו ושתו ביום הכיפורים."

רק אם מבינים, שיום הכיפורים הוא חיתום לשנה הקודמת, [1] למניין ימות החמה, מתבאר גם הפלא הזה – אי אפשר לכפר בקדש על טומאת מקדש שעוד לא פעל בשנה הקודמת, ולכן, בחגיגת החנוכה של שלמה אי אפשר היה לקיים יום כיפורים!

[1] ראו הרחבה בספרי זכור ושמור – טבע והיסטוריה נפגשים בשבת ובלוח החגים, עמ' 263-271; ראו שם גם הפרכת ההשערות של מבקרי המקרא בנושא זה.

דברי הימים ב ח - תמונה משוערת

מה באמת קרה בצובה? בגליל? באילת?

מה באמת קרה בצובה? בגליל? באילת? קשה מאד לדעת ולהבין מתוך הפרטים החלקיים והסותרים, שבפסוקים קצרים כל כך, וטוב יהיה לומר, שאיננו יודעים - בכל זאת ננסה להרכיב תמונה משוערת:

א. אחרי הופעת צבא גדול של ארם צובה לעזרת בני עמון נגד ישראל, פתח דוד במערכה גדולה מאד נגד "הדדעזר בן רחב מלך צובה" "שמואל ב ח, ג-י, (וחיזק בכך ברית אסטרטגית עם "תעי מלך חמת".

בתחילת ימי שלמה פרץ מרד נגד שלטונו ב"חמת צובה", אך שלמה הצליח להשתלט מחדש על העיר, ואף בנה "את תִּדְמֹר במדבר [הסורי, ואת כל ערי המִסְפְּנוֹת... [1] בחמת) "ח, ג-ד. בשנים הבאות, עם מפעל הבנייה העצום, השקיע שלמה מאמץ כביר בהפעלת הנמל "בעציון גִּבְר [2] אשר את אֵלוֹת", ובהפלגות לאופיר) במזרח אפריקה; (בינתיים התערערה שוב שליטתו במרחבי ארם (=סוריה" - (תעי" לא נזכר עוד, והופיעו שם גדודי לוחמים, שבתחילה שיתפו פעולה עם מלכות שלמה, ואחר כך מרדו בה, והקימו את ארם-דמשק כממלכת אויב נגד שלמה ונגד ישראל, כמתואר במלכים-א יא, כג-כה):

"ויקם א-להים לו (=לשלמה) (שטן) (=אויב, (את רִזוֹן בן אֶלְיָדָע אשר ברח מאת הדדעזר מלך צובה אדניו; וַיִּקְבֹּץ עליו אנשים ויהי שר גדוד בְּהָרְג דוד אתם) (=את צבא הדדעזר, (וילכו דמשק, וישבו בה וימלכו בדמשק; ויהי שטן לישראל כל ימי שלמה, ואת הרעה אשר [עשה] [הדד] [אחריו], [ויקץ בישראל] (=שם קץ לשיתוף הפעולה, [וימלך על ארם]."

ב. חירם/חורים מצור, בן ברית מובהק של דוד ושלמה, שסייע יותר מכל לכלכלה הישראלית, ולכריתת העצים מן הלבנון לבניית הבית, הארמונות וערי הרכב. בשלב הראשון סיפק שלמה בתמורה את צרכיה של צור מתבואת ארץ ישראל - "ועשרים אלף כר חטים, מִפְּלֶת לְבֵיתוֹ, ועשרים אלף [?] כֶּזֶב שֶׁמֶן פְּתִית... שנה בשנה) "מלכים-א ה, כה. (מאמץ האיסוף של התבואה והשמן היה גדול מאד, ואולי גם נפגעה האספקה הסדירה בארץ; שלמה חיפש פתרון - בגליל המערבי היו יישובים מעורבים של בני שבט אֶשֶׁר (שופטים א, לא-לב) (בסמוך לכנענים-פְּנִיקִים הקשורים לצור; שם הפיקו הרבה שמן) כמו עד היום, (!וגם גידלו תבואה - שלמה הציע לחירם/חורים לקבל לרשותו "ועשרים עיר בארץ הגליל", ולקבל משם את השמן ואת התבואה; בסיוור משותף ב"ארץ פְּבֹל" הגיב מלך צור בזעם, כנראה כי הבין, שמעתה יצטרך הוא לגבות את השמן ואת התבואה בעצמו) אולי אף באיכות נמוכה יותר, (וגם להמשיך באספקת עצים מהלבנון.

ממצא ייחודי נחשף בחורבת ראש זית [3](=ראס א-זיתון, כ-1.5 ק"מ מצפון לכפר פֶּאבּוּל) - מצודה פניקית לצד כפר ישראלי מן המאה ה-10 לפנה"ס! במצודה נמצאו מאות קנקני אגירה עם שרידי חיטה ושמן. כעבור כמה עשרות שנים, המצודה חרבה, והכפר הישראלי נבנה מחדש. ההתאמה לשני התיאורים הסותרים, מדהימה. בשלב מסוים, שלמה החליט לחזק את היישוב הישראלי בערי "ארץ פְּבֹל", "בנה... אתם, וְיֹשֵׁב שם את בני ישראל) "ח, ב. (

ג. במקביל, שלמה חיפש פתרון שישפר מאד את היחסים, ויפיג את העננה שנוצרה; אז הגה את שיתוף הפעולה בבניית הצי בחוף אילת - הפְּנִיקִים הביאו את הידע העצום שלהם בבניית אניות, וגם בהפלגות ובניווט [4]בים, ושלמה נתן לחירם/חורים אישור להעביר את אנשיו לאילת, ולהפליג לאופיר ולשבא (=אתיופיה ושכנותיה, (בהן הפיקו "זהב וכסף, שְׁנֵהֲבִים וקופים ותופים) "ט, כא. הופעת הפְּנִיקִים באופיר החרידה את מלכת שְׂבָא, והביאה אותה לביקור ההיסטורי אצל שלמה, כדי לנסות ולשמור על ההגמוניה שלה בתחומי המסחר החשובים ביותר. שלמה יצטרך למצוא איזון כלשהו בין שותפו הנאמן חירם/חורים מצור, לבין מלכת שְׂבָא.

[1]ערי מחסנים, בעיקר של אבנים ועצי בנייה, בהם 'סכנים' העבידו בפרך 'מסְכָּנִים' בערי "מסְכָּנֹת", ועליהם נאמר - "מסיע אבנים יַעֲצֵב בהם; בּוֹקֵעַ עֲצִים יִסְכֵּן בָּם" ("קהלת י, ט). [2]המקום המתאים לנמל עתיק בחוף אילת הוא 'אי האלמוגים', ושם אכן נמצאו שרידים של נמל עתיק, וחרסים מעטים מהמאה ה-10 לפנה"ס. [3]ראו צבי גל, פניקים וישראלים בארץ כבול, קתדרה 88, עמ' 7-14. [4]הניווט בים היה כרוך בהכרת הכוכבים, ובקיאות זו נשאה אופי אלילי מובהק; תלות זו בפְּנִיקִים השפיעה לרעה על יהודה, לא פחות מהנשים הנכריות.

דברי הימים ב ט - מהו "תְּפֻצָּה אשר שְׂאֵלָה?"

מעבר להפגנת הרושם, מעבר לעושר המופלג, מעבר לחידות ולניסיון לבחון את שלמה, מעבר לקריצות ולרינונים - מה רצתה "מלכת שְׂבָא" להשיג?

הביקורת הנבואית הקשה נגד המלך שלמה אשר "אהב נשים נכריות רבות" (מלכים-א י"א, א), אפילו עם האגדה האתיופית [1] על הבן שנולד משלמה ומלכת שְׂבָא, מְנִילֵק הראשון מלך אֶקְסוֹס, מייסד שושלת קיסרים 'סולומונית' - כל אלה לא יעצרו אותנו מלהבין את העיקר בסיפור הביקור הייחודי -

מאבק על השליטה הכלכלית בנתיבי המסחר של ים סוף, שבא ואופיר, הוא 'לב הסיפור', וכל השאר, כולל מיניות פוליטית אם הייתה, הם קישוטים, צעצועים, כבוד ועשיית רושם - חירם/חורים שלח לשלמה בדיוק אותו הסכום, שהביאה מלכת שְׂבָא-

"וַתֵּן לְמֶלֶךְ מֵאָה וְעֶשְׂרִים כֶּכֶר זָהָב... (ט', ט; מלכים-א י, י);
"וישלח חירם למלך מאה ועשרים ככר זהב" (מלכים-א ט', יד);

הופעת הפניקים עם "עבדי שלמה" באופיר, חוללה את הביקור, שנועד להרחיק את מלך צור מנתיבי המסחר העשירים בין מזרח אפריקה לבין המזרח התיכון, והמפתח היה בדור ההוא, ביד שלמה – שלמה הבין היטב את החידה הזאת, ולא התקשה לחשוף "את כל אשר היה עם לבבה"! ; (ט', א-ב; מלכים-א י', ב-ג) ;

אין זאת אומרת שלא היה שם קשר מיני; למרבה הצער, מלכים ושליטים ראו (ויש שעודם רואים) ביחסי מין מתוקשרים חלק בלתי נפרד מקשרים פוליטיים, מהסכמים כלכליים, ומטקסים – אפילו התורה, במאבק ישיר וברור מול תופעה זו, לא אמרה, 'רק אשה אחת תהיה לך', אלא "ולא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו" (דברים י"ז, יז), וחז"ל (סנהדרין כא ע"א) למדו משם נשים של דוד כשאמר לו נתן הנביא "ואספה לך כהנה וכהנה" (שמואל-ב י"ב, ח), וקבעו גבול של 18 נשים למלך –

ושימו לב: שאול, מלך ישראל הראשון והצנוע, נשא רק אשה אחת (שמואל-א י"ד, ט)!

אבל המשימה העיקרית הייתה לתת למלכת שְבָא "את כל חפצה אשר שְאָלָה" (ט', יב; מלכים-א י', יג), כלומר, לא לפגוע באינטרסים החיוניים של שְבָא, לקנות מהם סחורות יקרות וחשובות, לא להשתלט על קווי סחר חיוניים של שְבָא, וכל זה מבלי לפגוע בקשרים העמוקים והחיוניים עם חירם/חורם, ובקווי השיט המשותפים – "כי אניות למלך הלכות תרשיש עם עבדי חורם, אחת לשלוש שנים תבואנה אניות תרשיש נשאות זהב וכסף, שנהבים וקופים ותופינים" (ט', כא; מלכים-א י', כב); לפחות בשלב ההוא, נראה לי ששלמה מצא דרך 'לטעום משתי העוגות', ולהשאיר אותן 'שלמות וטעימות'.

*

בדומה לחיתום של פרקי דוד – "ושאר דברי שלמה הראשנים והאחרונים, הלא הם כתובים על דברי נתן הנביא, [2] ועל נבואת אַחֲזָה השילוני, וּבְחֻזֹת [יעדו] חֻזָּה על ירבעם בן נבט" (ט', כט);

בניסוח ישראלי של היום – אם חשוב לך לקרוא את הביקורת הנבואית הקשה (שהשמטנו ב'דברי-הימים') על המלכים הגדולים ביותר, דויד ושלמה, "הלא הם כתובים על דברי" הנביאים!

[1] כְּבָרָה נִגְסָט (=תפארת המלכים); חוקרים נוטים לאחר את השושלת הזאת באלף שנה בערך; יהודי אתיופיה הסתייגו מספר זה, שהיה מקובל בכניסה האתיופית.

[2] מכאן הוכחה, ששני הפרקים הראשונים בספר מלכים הם המשך "דברי נתן הנביא" (שמואל-ב מפרק ז' עד כ'), והם היו מוכרים לכותב 'דברי-הימים' כספר עצמאי; "נבואת אחיה השילוני" היא כמובן פרק י"א במלכים, לדעתי, מתחילתו; הספר "חֻזֹת יְעֻדוֹ" (= "יעדו החֻזָּה") נזכר עוד פעמיים בהמשך (י"ב, טו; י"ג, כב), ואינו ידוע לנו – רש"י ורד"ק (למלכים-א י"ג, א; בעקבות חז"ל) קשרו אליו את נבואת "איש הא-להים" נגד ירבעם בן נבט במזבח בבית-אל, אבל הפרק ההוא מאוחר לשלמה.

דברי הימים ב י - ההליכה לשכם

בין מחווה של רצון טוב לטקטיקה מתוחכמת - מה מנסה רחבעם להשיג?

בעצם הליכתו לשכם כבר הודה רחבעם שקיימת תסיסה מסוכנת בקרב שבטי יוסף, ולא במקרה "באו כל ישראל להמליך אתו" (י, א; מלכים א יב, א) בשכם, ולא בירושלם. רחבעם הבין כנראה, שאם יישאר בירושלם לא יוכל למנוע את פילוג המלוכה, ולכן עשה מאמץ גדול מאד ללכת לקראת מנהיגי התסיסה, ולנסות לאַחַד את כולם תחת מנהיגותו, בביתם שלהם, בשכם.

אבל שם התברר לו, שהמחווה הזאת לא תספיק, וכי נדרש ויתור גדול ושינוי עמוק מצידו, אם רצונו למלוך בהסכמה רחבה על כלל שבטי ישראל – 'הקלת העול' של הגיוס לעובדי ממלכה במפעלי הבנייה [1], וסילוק האחראים למכות ולייסורים "בְּשׁוֹטִים" (י, יא, יד). לא במקרה נרגם באבנים השר הממונה, "הַדָּרָם אשר על המס", כשהמלך "רחבעם התאמץ לעלות במרכבה לנוס ירושלם" (י, יח), ונחלץ בקושי.

האם "הזקנים אשר היו עמדים לפני שלמה אביו" נתנו באמת עצה טובה – להקל מן העול הכבד, להראות לשבטי יוסף פתיחות ורצון טוב, ולפתוח 'דף חדש' במערכת היחסים בין יהודה ליוסף? עצה כזאת יכלה להיות המשך לעצם ההליכה לשכם, והיחסים בין שכם לבין ירושלם היו מקבלים אז משמעות חדשה של אחדות שבטי ישראל – 'ירושלם מתחשבת בשכם'.

מסתבר, שכך הבין כותב 'דברי-הימים' [2] את עצת "הזקנים": "אם תהיה לטוב להעם הזה ורצינתם, ודברת אלהם דברים טובים, והיו לך עבדים (=נאמנים לבית דוד) כל הימים" (י, ז); אבל בפרק המקביל במלכים (א יב, ז) יש ניסוח שונה: "אם היום תהיה עבד לעם הזה [במילים טובות] ועבדתם, וענינתם ודברת אלהם דברים טובים, והיו לך עבדים כל הימים". זה נשמע כעצה טקטית, להראות פנים כמי שמוכן ללכת לקראת שבטי יוסף, כדי לרכוש את נאמנותם במחוות של ויתור זמני וטקטי, שיאפשר לשמור על מפעלי הבנייה הממלכתיים עם העול הכבד, לאורך זמן.

בין כך ובין כך, רחבעם עזב "את עצת הזקנים", "כי היתה סִבָּה/ נְסִבָּה" (י, טו; מלכים א יב, טו) מִעַם ה' לקיום הנבואה על קריעת הממלכה ל-12 קרעים (מלכים א יא, כט-לא). אבל מה חשבו "הילדים אשר גדלו אתו" (י, ח), כשהוא היה בן 41 (מלכים א יד, כא)? למה הם יעצו להכביד את העול ממכות "בְּשׁוֹטִים", לייסורים "בְּעֶקְרָבִים" [3]?

ההיגיון שלהם די מוכר – כל ויתור מבטא חולשה ומזמין ויתור נוסף! עצם ההליכה לשכם, כמו הדחייה לשלושה ימים לצורך התייעצויות, משדרים חולשה, וכל ויתור נוסף עלול למוטט את הכל. מוכרחים להעמיד 'קיר ברזל', ולסמוך על צבא הממלכה המאורגן שיצליח לדכא את התסיסה במהירות, כפי שדיכא שלמה את מרד ירבעם הראשון (מלכים א יא, כו-כח), וגרם לבריחתו למצרים.

העיוורון שלהם היה כפול, גם בהערכה השגויה לחלוטין של יחסי הכוחות, וגם בעיוורון המוסרי, שהתבטא בניסוח השחצני, "קִטְנִי (=אצבעי הקטנה) עָבָה מִמֶּתְנִי אבִי...". (י, י-יא). כל כך מגוחך, ויותר מזה, עצוב – פילוג המלוכה היה צעד ראשון בדרך לחורבן.

---

[1] ראו מה שכתבתי בטור על הפרק המקביל, מלכים-א י"ב.

[2] הפרק כולו הועתק ממלכים בשינויי עריכה קצרים, ואף בהשמטות של מילים חשובות, אבל השינוי הזה בולט, מפני שהוא משקף כנראה הבנה אחרת, ולא רק ניסוח חיובי.

[3] 'עֶקְרָבִים' הם שוטים שיש עליהם קוצי ברזל השורטים ופוצעים בבשרם של עבדים מוכים.

דברי הימים ב יא - המפנה בדרכו של רחבעם

מאין לקח ספר דברי הימים את המידע הנוסף והמרתק אשר אינו מופיע בספר מלכים על רחבעם ועל יורשיו?

בניגוד חד לפרק הקודם, שהועתק כולו ממלכים, יש בפרקים הבאים מידע חדש ומקיף על רחבעם (כמו גם על יורשיו, בהמשך), מידע שלא נחשפנו אליו עד כה.

כבר ראינו, שכותב 'דברי-הימים' השמיט הרבה, קיצר וערך, ואף הוסיף דברי פרשנות, אבל הוא לא המציא סיפורים ומידע, אלא העתיק את הכל מספרים שהיו לפניו – לכן, עלינו לשאול מאין לקח את המידע הנוסף והמרתק על רחבעם (ועל יורשיו)?

המועמד האולטימטיבי הוא "ספר דברי-הימים למלכי יהודה" הקדום, שנזכר לראשונה בפסקת המלך רחבעם [1] בספר מלכים (א יד, כט), כספר בו כתובים יתר "דברי רחבעם וכל אשר עשה."

איך אנו יודעים שספר דברי-הימים שבידינו איננו אותו הספר הנזכר בכל פסקאות המלכים בספר מלכים?

א. מפני רשימות היחס שמגיעות לעומק ימי בית שני, כמה דורות אחרי זרובבל.

ב. מפני המאפיינים הלשוניים של העברית המקראית המאוחרת מימי בית שני, בעוד ספר מלכים שייך כולו לעברית המקראית מימי בית ראשון.

אולם ברור ש"ספר דברי-הימים למלכי יהודה" הקדום היה לנגד עיניו של כותב 'דברי-הימים', והוא העתיק גם ממנו (כמו שהעתיק מספרי שמואל ומלכים, ומספרים נוספים), וכמובן השמיט וערך וקיצר ופירש, אלא שאנחנו איננו יכולים להשוות (כמו שעשינו בפרקים מקבילים).

מכאן ואילך, אנו מקבלים ב'דברי-הימים' תיאורים מלאים, עשירים ומורכבים יותר של מלכי בית דוד, ממה שמסוכס בפסקות המלכים בספר מלכים - מלכים שעשו "הרע בעיני ה'", היו להם גם מעשים טובים, ומלכים שעשו "הישר בעיני ה'", היו להם גם כישלונות וחטאים. דווקא כותב 'דברי-הימים', שהשמיט חטאים וכישלונות של דוד ושלמה, לא נרתע מלהזכיר חטאים וכישלונות של מלכי יהודה הישרים, שלא הוזכרו כלל בספר מלכים.

רחבעם הלך "בדרך דויד ושלמה לְשָׁנִים שְׁלוֹשׁ" (יא, יז). רחבעם שמע לקול הנביא שמעיה, שעצר בעדו מלצאת למלחמה נגד ירבעם, וזה נזכר באותו הניסוח, גם במלכים (א יב, כב-כד). במבצע מרשים, רחבעם בנה [2] "ערים למצור ביהודה" (יא, ה-יב) המצומצמת והמכווצת אחרי הפילוג, כדי לשמור על הגרעין היהודאי בהר חברון ובשפלת יהודה!

"והזהנים והלְוִיִּם אשר בכל ישראל התיצבו עליו מכל גבולם... כי הזניחם ירבעם ובניו מִכֶּהֶן לה'" (יא, יג-יד);

רחבעם לקח אשה ראשונה ממשפחת דוד, "מְחֻלַּת בת יְרִימוֹת" (יא, יח), והתחיל ללכת בדרכי דוד – ואז בא המפנה, עם אשה אחרת מהמשפחה, מהענף המייצג את המרד בדרך דוד. מעכה בת אבשלום, שאותה אהב "מכל נשיו ופילגשיו", ואת בְּנֵה "אֲבִיָּה" [3] העמיד "לראש... להמליכו" (יא, כ-כב); היא "הגבירה", שהכניסה עבודת אלילים נרחבת עם "מפלצת לאשרה" (טו, טז; מלכים-א טו, יג), לתוך ירושלים, לפרק זמן של 30 שנה בערך, עד שנת 15 למלכות אסא (טו, י), הנכד.

אי אפשר היה להבין את הסיפור הזה מתוך ספר מלכים, שמאריך בירבעם, ומקצר ברחבעם.

---

[1] פסקות המלכים הם השלד של ספר מלכים, מירבעם ורחבעם עד לסוף.
[2] במלכים (א י"ב, כה) נזכר דווקא מבצע הבנייה של ירבעם, יחד עם תיאור נרחב של מעשיו, בעודו מקצר ברחבעם – היפוכו של דבר ב'דברי-הימים'!
[3] ספר מלכים (א י"ד, לא; ט"ו, א-ח) קורא לו "אֲבִיָּם", אולי כדי לסתום את שם ה' ממנו, בעת חילול העיר על ידי אמו.

דברי הימים ב יב - מסע שישק

מסע שישק בתנך ובתעודה מצרית עתיקה שנמצאה על קיר מצרי בִּפְרֶנְדְּ

כבר ראינו כמה פעמים איך סיפור אחד מופיע בשני ספרים, ומה אפשר ללמוד מן ההקבלות, ומן ההבדלים הדקים, אפילו כאשר כותב 'מאוחר' העתיק בבירור מספר 'קדום'. כעת מצטרף מקור שלישי, כי מסע שישק מתואר פעמיים בתנך, ופעם אחרת בתעודה מצרית שאין לה שום קשר עם התנך, ורק פרעה שושנק [1] (=שישק?) ומסעו הגדול חשובים בעינינו; נפתח בתעודה המצרית, שנמצאה על קיר של מקדש מצרי בִּפְרֶנְדְּ [2].

ככל הנראה, היו ברשימת שושנק 150 שמות מקומות בהם עבר במסעו הגדול לארץ ישראל, כמאה מתוכם ניתנים לקריאה, ורק כמחצית מהם ניתנים לזיהוי. הרשימה פותחת במצרים העליונה והתחתונה ובמדבריות שמסביב, עליהם השתלט כאשר יסד שושלת פרעונית חדשה (לפי המחקר המקובל, השושלת ה-22, השושלת 'הלובית').

בשורה השנייה מופיעות 'בתחורן' (=בית-חורון) ו'גבען' (=גבעון), ובהפרש של 7 שמות גם 'שנמי' (=שונם) ו'תענכ' (=תענך). בשורה החמישית 'אדמי' (=אדם העיר) ו'סכת' (=סכות), וייתכן, שגם 'תרצי' (=תרצה), בירתם הראשונה של מלכי ישראל.

בשורה השביעית מופיעים 3 'חגרים (=מצודות), ו-3 פעמים 'נגב', ובשורה השמינית מופיעה פעמיים 'ערד' ו'ירחמ' (=נגב וְרַחֲמָאֵל), ובסוף – 'ירדנ'.

כוחותיו של שושנק פגעו קשות ביישובי הנגב, בעמק יזרעאל, וכנראה בשומרון ובעבר הירדן; ככל הנראה עלו במעלה בית-חורון והיכו את גבעון, ורק 'ירושלם' לא נזכרת, בעוד במקרא היא העיקר (גם במלכים, וגם בדברי-הימים); על זה התווכחו מלומדים רבים.

לדעתי, הסיפור המקראי דווקא מתאים מאד לכתובת, כי גם הוא אומר ששישק לא פגע ב'ירושלם', אלא קיבל את כניעתו של רחבעם ושריו ו'הסתפק' בלקיחת האוצרות מבית ה'; מעניין מאד למצוא כאן את הרעיון הנבואי (הקשה לעיכול), שכניעה לכובש גדול היא כניעה לרצון ה', כי רק הוא 'ממליך מלכים'.

הסדר ההיסטורי נראה לי כך:

עליית פרעה שישק חתמה את ימי הפרעונים שנעשו קרובים לשלמה, בנישואי בת פרעה (מלכים-א ט', טז);

מרד ירבעם הראשון דוכא על ידי שלמה, וירבעם ברח למצרים, וקיבל מקלט אצל שישק (מלכים-א י"א, מ);

אחרי מות שלמה ועם פילוג המלוכה בישראל, ראה שושנק לפניו הזדמנות היסטורית לחזור לימי 'תחותמס' ו'רעמסס', ולהחזיר למצרים את השליטה בארץ כנען כולה, על חשבון בית דוד;

כפי ששיער פרופ' יהודה אליצור ז"ל, [3] שישק תכנן עם ירבעם התקפה משולבת נגד בית דוד מצפון ומדרום, כדי לכבוש את 'ירושלם' ולתת לירבעם לבנות את ממלכת 'בית יוסף' במקום 'בית דוד'; ירבעם לא 'סיפק את הסחורה' עבור שישק, כי רחבעם שמע בקול שמעיה הנביא, מנע מלחמת אחים, ולא הפעיל את צבאו נגד ירבעם; לכן ירבעם לא תקף את רחבעם אז; שמעיה הנביא הציל את ירושלם, גם מירבעם, וגם משישק!

שושנק שלח את כוחותיו במיוחד נגד ירבעם, בגלל שהפר את ההסכמה לתקוף יחד את 'ירושלם', ולכן יצא ירבעם משכם, ועבר לפנואל (בעבר הירדן; מלכים-א יב, כד); אל מול רחבעם, המצרים השתלטו על מרחבי הנגב, ועלו לכיוון ירושלם דרך מעלה בית-חורון, אבל כניעתו של רחבעם הצילה את ירושלם, וצבא שישק המשיך במרדף אחרי ירבעם, עד לעבר הירדן, ועד לעמקים; [4]

שושנק מת כ-3-4 שנים אחרי המסע, והארץ לא חזרה לשלטון מצרי! אחרי אבדן הנגב, רחבעם הקים "ערים למצור ביהודה" (יא, ה-יב), כדי להגן ולשמור על הגרעין היהודאי בהר חברון ובשפלה .

---

[1] מקובל לנקד 'שושנק', אבל אי אפשר לדעת מבטא של שם מצרי לפי התעתיק; מוצאו מלוב, אבל היה מפקד בצבא המצרי, וקרוב לבית המלוכה כבר בימי השושלת הקודמת; יש חוקרים החולקים על הזיהוי, בעיקר מסיבות כרונולוגיות; אבל רובם מקבלים את תאריך המסע ב-4-925 לפנה"ס .

[2] ראו בעבודת הד"ר של שמואל אחיטוב, הרשימות הטופוגרפיות המצריות בזיקתן לתולדות ארץ ישראל בתקופת המקרא, ירושלים תשל"ט, עמ' 91-102; ב' מזר הציע סדר קריאה מתחלף בשורות הכתובת, ראו בקובץ כנען וישראל, ירושלים תשל"ד, עמ' 234-244.

[3] ראו מאמרו 'פלישת שישק במקרא', באתר 'דעת'.

[4] שבר מצבה של שושנק התגלה בחפירות במגידו!

דברי הימים ב יג - הידת הגבירה

סתירה בין השמות של אמו של אביה, יכולה לחשוף מאבק פנימי, דתי ואידיאולוגי בין 2 קבוצות בעם ישראל

בן מי אתה אביה (או: אַבִּים) (מלך יהודה)?

כאן אנו ניצבים לכאורה בפני סתירה חזיתית בין ספר מלכים לבין 'דברי-הימים' (ומקורותיו) - בין 'מֶלֶךְ אֲבִיָּם על יהודה, שלש שנים... ושם אָמו מעכה בת אבשלום, וילך בכל חטאת אביו) "...מלכים-א טו, א-ג - (לבין 'וַיִּמְלֹךְ אביה על יהודה, שלוש שנים... ושם אָמו מיִּכָּהוּ בת אוריאל מן גבעה) "...יג, א-ב; (בניגוד עמוק לחטאי אביה ואביו, ניתן לשמוע מנאום "אביה מַעַל להר צְמָרִים) "יג, ד-יב, (את דברי 'צדיק הדור', המוכיח את ירבעם בן נבט על כל חטאיו, ומספר "כי שָׁמְרִים אנחנו את משמרת ה' א-להינו (=במקדש בירושלם, (ואתם עזבתם אתו) "יג, יא!) נראה, שבגלל זה גם ניצח אביה במלחמה בהיקף דרמטי, וכבש את אזור "בית-אל... יְשָׁנָה [1]...עֲפָרָן (=עפרה, (וכל הישועה הזאת באה ל"בני יהודה, כי נשָׁעֲנו על ה' א-להי אבותיהם) "יג, יח-יט.)

מי אתה בן רחבעם מלך יהודה? ובן מי אתה?

שתי ההסכמות היחידות בין הספרים הן 3 השנים שמלך בן רחבעם, ובתוךן, "ומלחמה היתה בין אביה (או: אֲבִיָּם (ובין ירבעם) "מלכים-א טו, ז; יג, ב; (אבל הניצחון המכריע [2] של צבא יהודה למרות "המארב" ותרגיל ההטעיה של ירבעם) יג, יג-טו, (לא נזכרו כלל בספר מלכים, וכמובן, לא נזכר שמץ מנאום "אביה מַעַל להר צְמָרִים" - מעניין, שחז"ל (ירושלמי יבמות פרק טז, ג (הפכו את נאום אביה להתחסדות שקרית, האשימו אותו בפגיעה חמורה בחללי ישראל, ובכך שהשאיר את 'עגל הזהב' בבית-אל, והסבירו את המילים "וַיִּגְפְּהוּ ה' וַיָּמָת) "יג, כ (כעונש על אביה.

מפתח לחידה נמצא אולי בשמה של 'הגבירה', אמו של אביה/אֲבִיָּם - בפרק יא (כ-כב (היה ברור, שרחבעם "לקח את מעכה בת אבשלום", והמליך את "אביה בן מעכה לנגיד", והנה בפרקנו יג, ב", (ושם אָמו מיִּכָּהוּ בת אוריאל מן גבעה - [3] "האם יש כאן סתירה בתוך 'דברי-הימים', בין מקורותיו השונים? - האם היו לה ולאביה, שני שמות?

או אולי יש כאן שינוי שם במגמת 'גיור', מאמץ 'ליהוד' את "מעכה" ל"מיִּכָּהוּ [4], "כדי להרחיק 'גבירה' זו מהזיכרון האפל של "אבשלום בן מעכה בת תלמי מלך גשור) "שמואל-ב ג, ג, (אשר מרד בדוד והביא אסון על ביתו?

נתאר לעצמנו שתי קבוצות [5]אוהדות 'בטלית' של בית דוד, קבוצה יהודית השומרת נאמנות לדרך דוד ושלמה, ולבית ה', שממנה יצא הנאום של "אביה מַעַל להר צְמָרִים", והנאום הזה הוא 'תעודת הזהות' של קבוצה זו - וקבוצה אחרת אשר שאפה להשתלב ככל האפשר בתרבות הכללית הסובבת, ועבורה היה השם "מעכה בת אבשלום" עדיף בהרבה, וגם "מִפְּלֶצֶת לְאִשְׁרָה) "מלכים-א טו, יג; טו, טז (לא הפריעה לה כלל - "מעכה/מיִּכָּהוּ" בעצמה אולי פסחה עדיין "על שתי הקִּעֲפִים) "מלכים-א יח, כא; כאחאב בזמנו, (או לפחות הראתה פנים שוחקות לשתי הקבוצות.

לפי השערה זו, הסתירה הזאת מבטאת מאבק פנימי, דתי ואידיאולוגי, אישי ופוליטי, בתוך משפחת בית דוד, כבר בדור הראשון שאחרי פילוג הממלכות.

[1]השם 'בורג' איִסְנָה' נשמר עד היום בגוש ההרים שמצפון לבית-אל (ממערב ליהר בעל חצור; ' לפיכך, "הר צְמָרִים אשר בהר אפרים" הוא אחת הפסגות בגוש הרים זה; ייתכן, שהשם 'צמרמ' נזכר גם הוא בכתובת שושנק המצרית, בשורה החמישית.

[2]המספרים המופלגים שנזכרו בתיאור יג, ג, יז, (מתייחסים לדעתי למפקד הכללי של לוחמי יהודה וישראל, ולא למספרי הלוחמים והחללים במלחמה.

[3]ש' ייבין (מחקרים בתולדות ישראל וארצו, תש"ד, עמ' 236-239 (סבר שזוהי אמו של אסא, ולדעתו נפלה טעות והיה צריך להיכתב כאן 'ושם אשתו) 'של אביה.

[4]ייתכן ש"אוריאל" היה אבי מעכה/מיִּכָּהוּ, ו"אבשלום" היה הסבא, כי רשימות יוחסין מדלגות דור לפעמים.

[5]שתי קבוצות אלו ידועות בבירור מימי אחז/חזקיהו, ומימי מנשה/יאשיהו, אך השפעת הנשים (ולא רק הנכריות) (עוד מימי דוד ושלמה מצביעה על הקדמת הפיצול הפנימי, ועל הערער של בית דוד מתוכו.

דברי הימים ב יד - מלכות אסא והמהפך

מדוע כתובים פרקי אסא בסדר הפוך ומה הוא המאורע החשוב והמעצב ביותר בימי מלכותו?

רחבעם מלך בן 41, במשך 17 שנה; אביה מלך 3 שנים בלבד. 20 שנה אחרי מות שלמה ישב אסא נינו על כס מלכות דוד למשך 41 שנה. אף שגילו לא נזכר, לא בספר מלכים ולא ב'דברי-הימים', ברור שאסא הומלך כנער צעיר, אולי כילד[1].

בשנים הראשונות שלטה למעשה 'הגבירה', "מעכה בת אבשלום" (יא, כא; טו, טז), וכבר אז נפרצה ירושלים לתרבות אלילית, כנראה מתוך המשך הקו של נשי שלמה, להיפתח לתרבות הסובבת ולהשתלב בה. בתחילה עוד חשב שלמה להשפיע על התרבות הסובבת, כפי שמעידים דבריה של מלכת שבא (ט, ח) עם עלייתה לבית ה', אבל כיוון ההשפעה התהפך עוד בסוף ימי שלמה. לכן, רובו של פרק טו קודם בזמן לרובו של פרק יד, [2] והוא מתקשר בבירור לפסוקים הראשונים (יד, א-ד).

תחילה גדל אסא והתבגר עד שיכול היה לטהר את ירושלים, בסיועם של "עַדְד הַנְּבִיא" ושל "עֲזַרְיָהוּ בֶן עֹודֵד" (טו, א, ח). רק אחרי הסרת 'הגבירה' וטיהור העיר, התחוללה המלחמה ב'מַרְשָׁה (יד, ז-י), ורק אחר כך באו שנות השקט (יד, ד-ו). בשנת 15 לאסא התכנסו המונים לירושלים, גם מיהודה וגם משבטי ישראל "הַגָּרִים עִמָּהֶם" (טו, ט-טו), לזבוח "מן השלל", ולחדש את הברית עם ה'. מדוע כתובים פרקי אסא אלה בהיפוכי סדר?

המהפך היסודי שביצע אסא במלכות דוד לקראת שנתו ה-15 הוא המאורע החשוב והמעצב ביותר בימי מלכותו, ולכן הוא המתואר גם בספר מלכים (מלכים א טו, יא-טו); אבל הניצחון המדהים על הצבא המצרי-לובי-כושי, לקח את התחילה והתקבע כמאורע מרכזי בתודעה, ולכן הוקדם והודגש ב'דברי-הימים'. 'מיהו "זרח הכושי"? ומה חיפש ב"מַרְשָׁה"?

אני מקבל את דעות החוקרים, [3] שזיהו את השם העברי 'זרח' עם השם המצרי 'אסרכני', הוא שם בנו של שושנק (=שישק?!), שהמשיך את שושלת הפרעונים הלוביים; לפי זיהוי זה, מסע המלחמה של 'אסרכני' (הראשון), שאיננו ידוע מן התעודות המצריות, היה אמור להמשיך ולהשלים את מסע אביו בהכנעת יהודה בהר חברון, ששישק לא נגע בו. לכן, התחולל הקרב המכריע באזור מַרְשָׁה.

אסא הרגיש בחולשת הצבא היהודי, [4] וקרא אל ה' בתפילה מַרְגֶשֶׁת (יד, ז):
ה' אין עמך [מעצור] לְעֹזֶר
בין רב (=צבא אויב חזק) לְאִין פֶּח (=צבאנו)–
עֲזָרְנוּ ה' א-להינו כי עליך נִשְׁעָנוּ,
ובשמך באנו על ההמון הזה–
ה' א-להינו אתה, אֵל יַעֲצָר (=ישלוט) עמך אנוש!

יש מקום לשער בין רמזי הכותב ב'דברי-הימים', שחשובה בעיניו התפילה הרבה יותר מתיאור הקרב. להבנת, בשעה שאסא נשא את תפילתו, פעלו כוחות מצבא יהודה ותקפו מן המארב, בהפתעה ובבת אחת, "בְּגִיאָ צִפְתָּה לְמַרְשָׁה" (יד, ח-ט), את הצבא המצרי הגדול מהם בהרבה, והניסו אותו. הניצחון והמרדף "עד לגרר" (יד, יא-יד) מחקו את הזיכרון הקשה והמשפיל של שישק, ואולי לכן נשמט מן העדויות המצריות. כתובת שושנק הייתה כתובת של ניצחון מפואר, ושום שליט אינו מתפאר בכישלונותיו.

רק אחרי הניצחון של אסא, "שקטה הארץ, ואין עמו מלחמה בשנים האלה, כי הניח ה' לו; ויאמר ליהודה: נבנה את הערים האלה... כי דרשנו את ה' א-להינו, דרשנו וַיִּנַּח לָנוּ מִסָּבִיב – וַיִּבְנוּ וַיִּצְלִיחוּ" (יד, ה-ו).

---

[1] בזה דמו לאסא, יהואש שהומלך בן 7 בזמן עתליה (אחרי 8 שנות יהורם, ושנה אחת של אחזיהו; פרקי כ"א עד כ"ג) – ויאשיהו (פרק ל"ד), שהומלך בן 8 אחרי מנשה ואמון (2 + 55 שנים), ושלושתם טיהרו את ירושלים מעבודת אלילים נרחבת.
[2] אין מוקדם ומאוחר בתורה' – ואף ב'דברי-הימים'.

[3]ראו ע' בוסתנאי, תולדות עם ישראל בימי בית ראשון, האוניברסיטה הפתוחה, פרק 4.6.2, המלחמה בזרח הכושי; הכינוי 'כושי' איננו מדויק לדעתי, ורק בא לומר, שפרעונים אלו לא היו מצרים במקורם; הצעות זיהוי עם שבת 'כושי' מהנגב, אין להן אחיזה בשום מקום.
[4]המספרים ב'דברי-הימים' הם מספרי מפקדים כלליים, ואינם מכוונים לכוח הלוחם במערכה (כמו במלחמת הר צמרים, בפרק י"ג).

דברי הימים ב טו - מהומות רבות

הבה נתבונן בתקופת המהומות מתוך הבנה שבפועל לא היה מלך בירושלם, לא היה ביטחון, אבל שלטה גבירה שעשתה "מפלצת לאשרה", ועבודת ה' לא עניינה אותה

תחילת פרק טו הפוכה לגמרי לתחילת פרק יד, וכבר כתבנו שיש כאן היפוכי סדר. תחילה היו ה"מהומות", כשאסא היה צעיר ו'הגבירה' מעכה ניהלה את העניינים, אחר כך התבגר אסא והתחזק, והחל לטהר את ירושלם תוך סילוק 'הגבירה' ואנשיה. אחר כך באה המלחמה במְרָשָׁה והניצחון הגדול – ואז הגיע זמנה של ההתכנסות הגדולה בשנת 15 לאסא עם חידוש הברית והשבועה, וזבחים משלל המלחמה. אז גם הגיעו השנים השקטות ומפעלי הבנייה.

הבה נתבונן (לפי הסדר) בתקופת ה"מהומות" מתוך הבנה שבפועל לא היה מלך בירושלם, לא היה ביטחון, אבל שלטה גבירה, שעשתה "מפלצת לאשרה", ועבודת ה' לא עניינה אותה.

"וימים רבים לישראל ללא [קשר עם] א-להי אמת, וללא כהן מוֹרָה [תורה], וללא תורה (טו, ג); וּבְעֵתֵיהֶם הָיָה אִין שְׁלוֹם לְיוֹצֵא וּלְבָא [בדרכים], כי מהומות רבות על כל יְשֵׁבֵי הָאֲרָצוֹת; וּכְתָתוּ [במלחמות] גוי בגוי ועיר בעיר, כי א-להים הִקְמָם בְּכָל צָרָה" (טו, ה-ו)[1];

ואז הופיעה הנבואה, כנראה בעת כינוס גדול לשם התמודדות עם המשבר:
"ועזריהו בן עווד היתה עליו רוח א-להים; וַיֵּצֵא לִפְנֵי אֲסָא וַיֹּאמֶר לוֹ:
שָׁמְעוּנִי אֲסָא וְכָל יְהוּדָה וּבְנֵימָן

ה' עמכם בהיותכם עמו, ואם תִּדְרָשׁוּהוּ, וַיִּמָּצֵא לָכֵם, ואם תִּעְזְבֻהוּ, יִעֲזֹב אֶתְכֶם וְאַתֶּם חִזְקוּ וְאַל יִרְפוּ יָדֵיכֶם, כי יש שכר לַפְּעֻלְתְּכֶם" [אם תפעלו!]; (טו, א-ב + ז); [2];

אסא המתבגר, שקיבל חיזוק גדול, הכריע, והחל לפעול:
"וַיִּשָׁב [אסא] בְּצַר לוֹ [לסמוך] על ה' א-להי ישראל, וַיִּבְקֶשׂהוּ, וַיִּמָּצֵא לָהֶם [בישועה] וַיִּשְׁמַע אֲסָא הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה, וְהַנְּבוּאָה [בן?]; עֲדָד הַנְּבִיא [3]
הַתְּחִזֵּק וַיַּעֲבֵר הַשְּׁקוּצִים מִכָּל אֶרֶץ יְהוּדָה וּבְנֵימָן,
וּמִן הָעָרִים אֲשֶׁר לְכַד [אביה?]; מֵהָר אֲפָרַיִם,
וַיַּחֲדֹשׁ אֶת מִזְבַּח ה', אֲשֶׁר לִפְנֵי אֱוֹלָם ה'!..." (טו, ד + ח);

מכאן מובן, שביית ה' הוזנח מאד [4] בימי מעכה 'הגבירה', וגם ניהול הממלכה והצבא נחלש מאד – עד להתעוררות הנבואה ולחידוש הברית! אבל בתוך חולשה כזאת, איך אפשר להסביר לכידת ערים בהר אפרים, גם אם הכוונה לערים שלכד אביה אביו במלחמת "הר צְמָרִים" (יג, יט)?

ההסבר נראה קשור למסע שושנק (=שישק?!) אשר פגע בראש ובראשונה בממלכת ירבעם, כי (כאמור לעיל, בפרק יב) כניעת רחבעם ו'בגידת' ירבעם בתוכנית המצרית הביאו את צבאות המצרים להר אפרים, לשומרון, לעבר הירדן ולעמקים – התוצאה הייתה חולשה כללית בממלכת ישראל, שאך זה קמה, וכך יכלו אביה ואסא להתגבר ולהשתלט על אזור בית-אל, ואולי גם מעבר לו; החולשה ו'המהומות' פקדו אם כך, גם את יהודה, וגם את ישראל, "גוי בגוי ועיר בעיר" (טו, ו), אלא שממלכת ישראל סבלה יותר.

כתוצאה מכל אלה, התמוטטה מלכות ירבעם בן נבט, שלא "עָצַר פֶּתַח... עוד" (יג, כ), המצב החמיר מאוד בגלל הטבח שחולל "בְּעֵשָׂא בֶן אֶחְזָיָה לְבֵית יִשְׁשָׁכָר", כאשר "הִקְפָּה אֶת כָּל בֵּית יִרְבֵּעָם, לֹא הִשְׁאִיר כָּל נֶשְׁמָה לִירְבֵּעָם, עַד הַשְּׂמָדוֹ..." (מלכים-א טו, כז-כט);

והתוצאה הבלתי נמנעת – בריחת ישראלים רבים ליהודה, במיוחד בימי ההצלחה של מלכות אסא:

"וַיִּקְבֹּץ אֶת כָּל יְהוּדָה וּבְנֵימָן, וְהַגָּרִים עִמָּהֶם מֵאֲפָרַיִם וּמְנַשֶּׁה וּמִשְׁמֵעוֹן [5], כִּי נָפְלוּ עֲלֵיו (=ברחו אליו) מִיִּשְׂרָאֵל לְרֵב, בְּרֵאֲתָם כִּי ה' אֱלֹהֵי עַמּוֹ" (טו, ט).

- [1] פסוק ד הוא תגובת אסא לדברי הנביא, ומקומו בהמשך, בסדר הדברים.
- [2] פסוק ז חוזר להמשיך את פסוק ב, ומשלים את דברי הנביא.
- [3] הפסוק מקוצר – "והנבואה, [נבואת] עֲדָד הַנְּבִיא", או בקיצור נוסף – [בן] "עֲדָד הַנְּבִיא"; וראו רד"ק.
- [4] בדומה למה שקרה בדורות הבאים בימי עתליה ויהואש הצעיר, כמו בימי אחז ובימי מנשה ואמון.
- [5] שבט שמעון נדד ועלה מאזור הנגב עד צפון השומרון, כנראה בגלל מסע שישק, שהחריב את ערי הנגב.

דברי הימים ב טז - נקמת בעֲשָׂא

כיצד ניתן ליישב את הסתירות המתמטיות בפרקנו ומדוע העדיף העדיף בן הדד את יהודה על ישראל?

שוב אנו פוגשים סתירה חזיתית, הפעם בלוח התאריכים. ב'דברי-הימים' (טו, יט; טז, א; טז, יב) יש לוח תאריכים מסודר, ולפיו שרר שקט במלכות אסא משנת 15 עד שנת 35 למלכותו [1]. בשנת 36 פרצה המלחמה הקשה מול בעֲשָׂא – בשנת 39 חלה אסא ברגליו, שנתיים לפני מותו.

כל זה לא ייתכן כלל לפי לוח התאריכים של ספר מלכים (א טו וטז), שבו יש הקבלות מסודרות בין התאריכים של מלכי יהודה, לבין אלה של מלכי ישראל, כי בעֲשָׂא מת בשנה ה-26 לאסא, ובשנת 27 כבר חוסל כל בית בעֲשָׂא. ב-31 לאסא (אחרי מלחמת האחים עם תבני בן גינת) כבר מלך עמרי, והוא ששלט בשנת 36! ב-38 לאסא כבר מלך אחאב.

המדרש (סדר עולם פרק טו) פתר את הסתירה ברעיון מרתק. שנת 36 "למלכות אסא" (טז, א) איננה אלא שנת 16, כי הכתוב מונה כאן לפילוג הממלכה, ו-20 שנה מלכו רחבעם (17), ואביה (3)! אך מדוע למנות כך?

גזרת הפילוג באה לעולם בגלל חתונת שלמה עם "בת פרעה" בשנתו ה-4, וכנגד 36 שנותיה של "בת פרעה" בירושלם באו 36 שנים של פילוג המלוכה, ואז כבר הוכשרה העת לאיחוד מחדש, אך במקום זה פרצה 'מלחמת אחים'.

אולם לפי הפשט, אי אפשר להסביר כך את הפסוק הקודם (טו, יט) – "ומלחמה לא היתה עד שנת 35 למלכות אסא", כי בשנת 15 סופר דווקא על המלחמה הגדולה במְרָשָׁה, ולפני כן היו שנים של "מהומות רבות".

ככל הנראה, סתירה זו קדומה מאד, בין "דברי-הימים למלכי ישראל" לבין "דברי-הימים למלכי יהודה", כי ספר מלכים שחישב את השנים בהקבלה למלכי ישראל, לא הזכיר תאריך לעליית בעֲשָׂא, ואף כתב (בניגוד ל'דברי-הימים'), "ומלחמה היתה בין אסא ובין בעֲשָׂא מלך ישראל כל ימיהם" (מלכים א טו, טז-יז); בנוסף, גם השמיט במלכים את הביקורת הנבואית על אסא בזקנתו, שמודגשת ב'דברי-הימים' דווקא, גם בפגיעה ב'תִּנְנִי הַרְאָה" וגם בדרישה "בְּרִפְאִים [2]!"

והנה דווקא 'דברי-הימים' נותן תמונה מאוזנת על רחבעם, ששמע פעמיים בקול שמעיה הנביא והציל את ירושלם, ועל אסא, שבזקנתו פגע ב'תִּנְנִי הַרְאָה", ולא דרש בה'. ואילו ספר מלכים (יד, כא-לא; טו, ט-כד) נצמד ליפסק הדין הנבואי – רחבעם "עשה הרע בעיני ה'" ואין הרחבה בציוד החיובי, ואילו אסא "עשה הישר בעיני ה'", ואין הרחבה בציוד השלילי.

בכל זה, כולם מסכימים על נקמתו הקשה של בעֲשָׂא נגד אסא. כאשר התחזק בעֲשָׂא במלכותו על ישראל, כרת ברית עם בן הדד מדמשק בצפון, והוביל את צבאו דרומה כדי להחזיר לממלכת

ישראל את אזור בית-אל, והמשיך לתוך נחלת בנימין כדי לקרוע אותה מיהודה, ולסגור על ירושלים. הוא חסם את הדרכים מירושלים לבית-אל ולבית-חורון באזור "הקרמה" (=מול שדה התעופה עטרות), "לבלתי תת יוצא נבא [בדרכים] לאסא מלך יהודה" (מלכים-א טו, יז; טז, א).

אסא ראה את עירו בסכנה חמורה, ולא היה מוכן עוד להסתפק בתפילה, ובמענה צבאי – הוא הפך למלך הראשון, שפנה לעזרת מלך זר, נגד 'אחינו' מהצפון. מדוע העדיף בן הדד את יהודה על ישראל?

מפני, שזה נתן לו אפשרות לתקוף ולשאת שלל מערי ישראל הצפוניות, עיון, דן ואב-ל-מים (טז, ד), "ואת כל כנרות על [פני] כל ארץ נפתלי" (מלכים-א טו, כ), בעוד מבריתו עם בעשא לא הרוויח לממלכתו, דבר.

אבל התקדים הזה של אסא הביא עליו ביקורת נבואית חמורה, שהוא לא היה מסוגל לשמוע; אסא הפך למלך הראשון, שגם הכניס נביא לכלא, בעינוי "המהפכת" [3] (טז, י); אסא החזיר את יהודה לימי דוד, אך סיים בדומה לשלמה, והפעם, לא בגלל נשים.

[1] אבל יש סתירה גם בתוך 'דברי-הימים', כי בתחילה נאמר 'בימיו שקטה הארץ עשר שנים' (י"ג, כג), וכאן מדובר על 20 שנה!

[2] ככל הנראה, רופאי אליל, וראו רמב"ם מורה נבוכים, ח"ג פל"ז, על ההבדל בין רפואה שנבחנה בניסיון, לבין רפואות כשפים, ו'ספר רפואות' אליל, 'שגנו חזקיהו' [3] ראו ירמיהו פרק כ'

דברי הימים ב יז - גדולת יהושפט

יהושפט הבין את המחיר הנורא של הפילוג בין שתי הממלכות, והחליט לפעול. וגם: דרישת שלום מביצורי יהושפט בקדש ברנע

אחד מגדולי המלכים שקמו בירושלים היה יהושפט! [1] הוא התאמץ לתקן כמה מבעיות היסוד של הממלכה מראשיתה – הפיכת הלויים למורי תורה בעם, ובניית מערכת משפט מקפת, שאיננה מבוססת על גאונות אינטואיטיבית של המלך, כמו אצל דוד, ובמיוחד אצל שלמה.

כאשר היה "דוד עֹשֶׂה משפט וצדקה לכל עמו" (שמואל-ב ח, טו), היו אלה הכרעות משפטיות מעצבות דרך שקבע המלך דוד בעצמו, ובעיקר פתיחת השער למשפט המלך, לכל איש ואשה, שירצו לבוא לפני המלך ולשטוח את כל אשר רובץ עליהם. כך רואים מסיפור "האשה התקועית" (שמואל-ב יד), וגם מְחַלְקַת הלשון וְגִבַּת הלב של אבשלום מול הבאים למשפט המלך (שמואל-ב טו, ב-ו);

כך רואים גם מהכרעת 'יחלוקו' בין ציבא למְפִיבֶשֶׁת בן יונתן (שמואל-ב יט, כה-לא), הכרעת פשרה, שאין בה צדק, וגדולי האמוראים, רב ושמואל [2] נחלקו עליה; מאותו סוג היו גם שתי הנשים הזונות, שבאו אל שלמה (מלכים-א ג).

לעומתם, 'יהושפט' הקים מערכת משפט רחבה, שהתבססה בעיקר על הלויים, לא הייתה תלויה בו אישית, ולא בגדולתו המשפטית; השם 'יהושפט' הוכיח את עצמו, בין אם ניתן לו בלידתו, או שנטל אותו לעצמו בעלותו למלוכה – כי ה' הוא השופט. "וַיַּעֲמֵד שֹׁפְטִים בְּאֶרֶץ בְּכָל עֵרֵי יְהוּדָה הַבְּצֻרוֹת לְעִיר וָעִיר; וַיֹּאמֶר אֶל הַשֹּׁפְטִים: רְאוּ מָה אֲתֶם עֹשִׂים, כִּי לֹא לְאָדָם תִּשְׁפָּטוּ, כִּי לֵה', וְעִמְכֶם [ה'] בְּדַבֵּר מִשְׁפָּט; וְעַתָּה יְהִי פֶחַד ה' עֲלֵיכֶם! שִׁמְרוּ וְעֲשׂוּ! כִּי אֵין עִם ה' אֶ-לֵהֵינוּ עֲוֹלָה, וּמִשָּׂא פָנִים, וּמְקַח שֹׁחַד" (יט, ה-ז).

*

במקביל הבין יהושפט את המחיר הנורא של הפילוג בין שתי הממלכות, יהודה וישראל, "וַיִּשְׁלַם יְהוֹשָׁפָט עִם מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל" (מלכים-א כב, מה). במקום מלחמות האחים בין ירבעם ובעשא לבין אביה ואסא, במקום השתלטות יהודאית על אזור בית-אל, ונקמה ישראלית בין "מִצְפָּה"

ל"הִקְרָמָה", כרת יהושפט ברית צבאית מרחיקת לכת עם אחאב, במצב בו 'בית עמרי' כבר לא נחשב 'אֲשֵׁם' בפילוג המלוכה.

בפרק הבא (יח, ג) נמצא את הניסוח המפתיע של הברית: "כמוני כמוך, וכעמך עמי, ועמך במלחמה!" בלשון ספר מלכים (א-ב, ד) זה נשמע קצת יותר בוטה – "כמוני כמוך, כעמי כעמך, כסוסי כסוסיך!" אבל יהושפט ביקש לדרוש מאת הנביאים "את דבר ה'" (מלכים-א כב, ה; יח, ד).

אחאב הכין ליהושפט הצגה 'נבואית' (עליה נקרא בפרק יח). יהושפט לא היה מרוצה, אבל שמר על הברית, והמחיר היה כבד. אחאב נהרג בקרב, ויהושפט ספג ביקורת נבואית קשה מבית (יט, ב); אבל המחיר היותר כבד יתגלה רק בדור הבא, כי ברית כזאת הייתה כרוכה בימים ההם ב'חתונה' פוליטית. "ויתחתן לאחאב" (יח, א), ובית דוד עתיד לשלם על טעות חמורה זו, בדם רב.

ועם כל זה, עצם הברית הצבאית בין יהודה לישראל, החזירה לעם ישראל עוצמה דומה לזו שהייתה לו בימי דוד ושלמה! זה (כנראה) הביא לכך, שנפל "פחד ה' על כל ממלכות הארצות אשר סביבות יהודה, ולא נלחמו עם יהושפט" (י"ז, ל), וכך היה יהושפט פנוי לארגן מחדש את הביצורים, ואת הנציבים, את שרי החיל, ואת הפהנים והלויים.

'דרישת שלום' מביצורי יהושפט, ראיתי (בחנוכה תשמ"ב, לפני פינוי סיני) בנאת המדבר הגדולה של עין אל-קודיראת (בצפון-מזרח סיני) המזוהה עם 'קדש ברנע'. שרידי מצודה ישראלית מהמאה העשירית לפנה"ס (=ימי דוד ושלמה); מעליה, שרידי המצודה מהמאה התשיעית לפנה"ס (=ימי יהושפט); ומעל שתייהן, המצודה מהמאה השמינית לפנה"ס (=ימי עוזיהו). פגישה מרתקת עם ביצורי יהושפט בדרך העתיקה לאילת ולעציון גבר.

[1] בספר מלכים המרחיב על מלכי ישראל, מתואר אחאב בפרקים רבים, ואילו יהושפט מתואר רק כ'צלי' של אחאב במלחמה על "רמו גלעד" (מלכים-א כ"ב); רק ב'דברי-הימים' מתואר יהושפט במלוא כוחו והישגיו.

[2] שבת נו ע"ב – אמר רב יהודה אמר רב: בשעה שאמר דוד "אתה וציבא תחלקו את השדה", יצתה בת קול ואמרה לו: 'רחבעם וירבעם יחלקו את המלוכה!'

דברי הימים ב יח - שקר המקהלה

אחאב המחופש לחייל, הוא שיקוף לנביא האמת היושב בכלא

כתבתי בטור לפרק המקביל (כמעט בדיוק, מלכים א כב): במקום נביאי הבעל שנשחטו בקישון, כבר היו לאחאב 400 נביאים' בשם ה', שידעו לרצות ולעודד את המלך; אבל יהושפט מלך יהודה, בן בריתו של אחאב 'הישראלי', היה ירא ה', והבין שמקהלת 400 איש איננה יכולה להיות נבואת אמת - בלשון חז"ל - "אין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד" (סנהדרין פט ע"א).

יהושפט ביקש לדרוש את ה' מנביא נוסף, עצמאי. אחאב נאלץ לשמוע שוב את מיִקְיָהוּ בן יִמְלָה/יִמְלָא, בחיזיון נבואי נדיר (שישעיהו, בפרק ו, יחזור עליו), על חריצת דינו של אחאב בבית דין של מעלה. נבואות אליהו ומיִקְיָהוּ התחברו לגזר דין אחד.

הנביא נכנס לכלא, ואחאב נפל בקרב תוך גילוי גבורה אישית ומסירות נפש (ש"דורשי רשומות", סנהדרין קד ע"ב, ראו בהן), צד זכות לאחאב.

ואוסיף כאן-

היו שם מאות 'נביאים' והמוני חיילים, אבל הכל ממוקד בשני מלכים, ובשני נביאים:

גם ה"סְרִיס" שנשלח להביא את "מיִקְיָהוּ בן יִמְלָא" הבין, ש"דברי הנבאים פה אחד טוב אל המלך" (יח, יב), אינם דבר אמת, אלא מה שטוב בעיני המלך לשמוע. אבל מיִקְיָהוּ דבק בָאֱמֶת,

בדבר ה', אף שנוהר מאחאב, ורק תחת הלחץ חשף את האמת במלואה - "הנה נתן ה' רוח שקר בפי נביאיך אלה, וה' דבר עליך רעה... אם שוב תשוב בשלום לא דָּבַר ה' ביי" (יח, כב, כז).

מרגע שיהושפט ביקש נביא נוסף, חוץ מן המקהלה המגויסת, לדרוש ממנו את דבר ה', התייצב "צדקיהו בן כנענה" כנביא יחיד (יח, י, כג), וכך נעלמו המאות, ונותרו רק שניים, פנים אל פנים - נביא אחד לשקר, ונביא אחד לאמת; נביא האמת סומן בכלא, בתנאים קשים, כמועמד להוצאה להורג, אם אחאב ישוב.

במקביל, כאילו בתמונת ראי, סימן מלך ארם את אחאב לבדו, כמטרה יחידה - "לא תִלְחַמוּ את הקטן, את הגדול, כי אם את מלך ישראל לבדו" (יח, ל) - המודיעין הישראלי ידע זאת, ולכן החליט אחאב על עצמו: "הִתְחַפֵּשׂ [1] וְבֹא לְמַלְחָמָה" (יח, כט).

אחאב המְחֻפֵּשׂ לחייל הפך שיקוף לנביא האמת היושב בכלא; יהושפט הלבוש כמלך וזועק בשם ה', מול נביא השקר, שרוח בדבר ה' מפתה אותו להצגת "קרני ברזל" (יח, י).

אבל אחאב שכח שוב את מלכות ה', ששולט על האקראיות, כשם ששולט על החוקיות - "ואיש מִשָּׁד בְּקִשְׁתֹּת לְתָמוֹ, וַיֵּךְ את מלך ישראל בין הַדְּבָקִים ובין הַשְּׂרִיָּן... וימת לְעֵת בֹּא השמש" (יח, לג-לד) - לא מלך ארם העניש את אחאב, אלא, המלך ה'!

[1] הפעלים בצורת מקור!

דברי הימים ב יט - יהושפט וספר דברים

גם יהושפט וגם ישעיהו ידעו והכירו פרשיות מרכזיות מדברים. הגיע הזמן שחקר המקרא יתעורר, ויתחיל מחדש

מהפכת המשפט של יהושפט התבססה במיוחד על הוראות ספר דברים, בפרשת "כי יפלא ממך דבר למשפט, בין דם לדם, בין דין לדין, ובין נגע לנגע, דברי ריבת בשעריך, וקמת ועלית אל המקום אשר יבחר ה' א-להיך בו..." (יז, ח-יב). וכך בדברי יהושפט:

"וכל ריב אשר יבוא עליכם מֵאֲחֵיכֶם הַיֹּשְׁבִים בְּעִרְיָהֶם, בין דם לדם – בין תורה למצוה, לַחֲקִים ולמשפטים, והזהרתם אֹתָם ולא יֵאָשְׁמוּ לָהּ, והיה קֶצֶף עליכם ועל אֲחֵיכֶם פֶּה תַעֲשֹׂן ולא תֵאָשְׁמוּ!" (יט, י);

אחד המחזות המעציבים בדורות האחרונים הוא המפגש של אנשים תמימים, לרוב צעירים וצעירות, עם השקפות העולם של 'ביקורת המקרא'. אצל חוקרי המקרא פשוט וידוע, שיהושפט לא יכול היה לדעת דבר על ספר דברים, שיעוד לא נכתב לפי השקפתם; ברור להם שרק כותב 'דברי-הימים' (המאוחר) ייחס זאת ליהושפט, כשם ש'האסכולה הדויטרונומיסטית' [1] מימי יאשיהו, שנלחמה נגד "הבמות" אפילו עבדו בהם לה', ייחסה את ספר דברים למשה.

כאשר חשף הארכיאולוג פרופ' אדם זֶרְטֵל בהר עיבל, [2] אתר פולחני גדול, ובמרכזו מזבח מתקופת ההתנחלות, שאל אותו פרופ' להיסטוריה מקראית – איך אתה יכול להסביר אתר מהמאה ה-13 לפנה"ס, לפי ספר שנכתב 600 שנה יותר מאוחר? לא התאפקנו, וצחקנו.

כאשר הראה מנחם בן תורה וסטודנט למקרא לפרופ' שלו, שפרקי ישעיהו הראשונים הם מעין 'מדרש נבואי' על פרשיות בספר דברים, כמו 'פרשת המלך', [3] ולפניה, "לכו ונעלה אל הר ה'", לתורה ולמשפט אל "המקום אשר יבחר ה'" במובן חדש – "בין דם לדם" = בין מלחמה ושלום, עד ש"לא ישא גוי אל גוי חרב."

אמר הפרופ': אבל ספר דברים עוד לא נכתב בימי ישעיהו? הסטודנט החרף ענה לו בהומור: אבל ישעיהו היה נביא..., ושניהם צחקו.

הגיעה השעה, שחקר המקרא יתעורר, ויתחיל מחדש. ספר דברים, שבמרכזו עומד מזבח בהר עיבל, וירושלם לא נזכרת בו בשמה כלל, לא נכתב בירושלם! [4] אחרי שנחשף האתר בעיבל, כבר לא יכול איש מדע להתעלם מעובדות – התיאוריה 'הדוטרונומיסטית' כבר הופרכה!

גם יהושפט וגם ישעיהו ידעו והכירו פרשיות מרכזיות מדברים. תיאור מערכת המשפט של יהושפט הועתק מספר קדום, כדרכו של כותב 'דברי-הימים', שרק הוסיף פירושים וניסוחים קצרים משלו. כמו בפרק הקודם (מלכים-א כב, לב-לג; יח, לא-לב): "...וַיֵּצֵק יְהוֹשֻפֵט – וְהָיָה עֲזָרוֹ, וַיִּסְיֵתֶם אֶל־הַיָּם מִמֶּנּוּ [למטרות אחרות] – וְהָיָה כְּרֹאוֹת שְׂרֵי הַרְכָב כִּי לֹא הָיָה מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל, וַיָּשׁוּבוּ מֵאַחֲרָיו."

בנוסף לתורה ולמשפט, ולקשרים עם פרשיות דברים, מרתק ביותר הוא הקשר הברור בין נבואת מיכיהו בן ימלא, שראה "את ה' יושב על כסאו [לגזור את דינו של אחאב], וכל צבא השמים עמדים על ימינו ושמאלו", לבין גזר דינו של עוזיהו ושל יהודה בנבואת ישעיהו (ו): "בשנת מות המלך עֲזָיָהוּ, וְאַרְבָּעָה אֶת־דָּ-נִי יֵשֵׁב עַל כִּסֵּא רַם וְנִשָּׂא..."

ישעיהו הנביא הכיר גם את פרשיות דברים, וגם את נבואות מיכיהו בן ימלא, ובנה על גביהן את "חזון ישעיהו בן אמוץ."

[1] ההשערה הביקורתית באה להסביר את "ספר התורה", שנחשף בבית ה' בימי יאשיהו (לד, יד-כו), ולזהות אותו עם ספר דברים – אבל זה הסבר לא נכון! שום אדם שישמע את ספר דברים החוגג את הניצחון על סיחון ועוג, לא יקרע את בגדיו כפי שעשה יאשיהו! מה באמת היה כתוב ב"ספר התורה"? – חכו לפרק לד.

[2] ראו ספרו עם נולד – מזבח הר עיבל וראשית ישראל.

[3] ראו ספרי (עם הרב ב' לאו), ישעיהו – כציפורים עפות, עמ' 50-52; ועמ' 88-92 על מראה הכסא (פרק ו').

" [4] המקום אשר יבחר ה' לשפן שמו / לשום את שמו" מופיע בדברים י"ב (ראו שם בטור שלי), ב-4 פסקאות שונות, והן מתאימות לשילה, לבית-אל, לנוב ולגבעון, ולהר הכרמל, כפי שהבינו חז"ל.

דברי הימים ב כ - מלחמה וישועה במדבר יהודה

עם מות אחאב, כשיהושפט נותר לבדו, ניסו המואבים בסיוע "מהר שעיר" ו"מהעמונים" לנצל את ההזדמנות ולעלות ממדבר יהודה לאזור תקוע, ולאיים על ירושלם

יהושפט נשאר לבדו עם נפילת אחאב ברמות גלעד, והצבא הישראלי לא יכול היה לסייע באותה עת; את המצב הזה ניצלו "בני עמון ומואב והר שעיר" [1] (כ, י) כדי לתקוף את יהודה מכיוון בלתי צפוי, ממדבר יהודה.

איך זה התאפשר?

כנראה, בגלל התייבשות האגן הדרומי של ים המלח (שהתרחשה גם בתקופות עתיקות), [2] יכלו כוחות מואביים ואדומיים "ועמהם מהעמונים" (כ, א) להגיע לאזור עין גדי ולחצצון תמר, ולנסות לעלות בהפתעה אל מדבר יהודה ולאיים על יהושפט ממזרח.

ספר מלכים עם המיקוד הישראלי שלו, לא מזכיר כלל מלחמה זו, ואף 'מגמד' את יהושפט, והסיפור במלכים על פשיעת מישע "מלך מואב במלך ישראל" עם מות אחאב, נראה כסותר את סיפור המלחמה במדבר יהודה; אבל לדעתי, הם יכולים גם להתפרש כהשלמה. בשני הספרים, התגובה הצבאית הקשה למות אחאב באה בעיקר ממואב. לתמונה זו מצטרפת מצבת הניצחון והגאווה של מישע, שנמצאה (ב-1868) בתל דיבון שבמואב הצפונית, היא עירו של מישע (לפי הכתובת).

מקובל להבין את כתובת מישע ככך [3] שפשיעתו בשלטון הישראלי בצפון מואב התחילה לפני מות אחאב, אבל מישע כתב על ירושת 'עמרי את ארץ מהדבא' (= מידבא), וישיבת ישראל בה יימה

וחצי ימי בנה ארבע שתי (=ימיו וחצי ימי בנו, 40 שנה), ואילו ספר מלכים (לפי מקורותיו הישראליים) מנה לעמרי 12 שנה, ולאחאב 22 שנה (מלכים א טז, כג, כט), וליהורם בן אחאב 12 שנה (מלכים ב ג, א).

לכן אני סבור ש'עמרי' בכתובת מישע כולל את אחאב בן עמרי, המלך החזק שבאמת יכול היה להושיע את שבטי גד וראובן ולשלוט במואב שנים רבות, ואילו 'בנה' (=בנו) בכתובת הוא באמת יהורם בן אחאב, [4] בהתאמה מלאה לתיאור המקראי.

עם מות אחאב, כשיהושפט נותר לבדו, ניסו המואבים בסיוע "מהר שעיר" ו"מהעמונים" לנצל את ההזדמנות ולעלות ממדבר יהודה לאזור תקוע, ולאיים על ירושלים. הניסיון הזה נכשל כנראה בגלל טעות חמורה של הכוחות שחלקם עלה "במעלה הציץ פני מדבר יְרוּאֵל" (כ, טז), וחלקם במעלה אחר. [5] כל אחד מהם זיהה מולו בטעות את צבא יהודה, וכך פגעו "איש ברעהו למשחית" (כ, כג). לכן, הושג הניצחון לא מיד אדם אלא בהתערבות יד ה' (ממש כמו נפילת אחאב ברמות גלעד), וזה עיקרה של נבואת יְחִזְיָאֵל, ושל שירת ההודיה "בעמק ברכה, כי שם בָּרְכוּ אֶת ה' (כ, כו).

אחרי הכישלון הזה, התמקד מישע בשחרור מואב הצפונית מידי הכוחות הישראליים בהצלחה גדולה, שנחגגה בכתובת, בעוד יהורם עם יהושפט ועם מלך אדום הפעילו מחדש את הברית של יהושפט עם בית אחאב במסע נועז ביותר נגד מישע מדרום (מלכים ב ג); אולם, למרות הישועה לכוחות הצבאות בבוא המים (כנבואת אלישע; שם, טז-יח), וההצלחות מול מואב הדרומית, הצליח מישע למוטט את אדום בטקס פולחני של הקרבת הבן על החומה [6] (שם, כו-כז). הקואליציה התפוררה בגלל התפרקות האדומים, ומישע זכה בניצחונו הגדול ביותר; כמלך דתי-פגני, הוא ייחס אותו לאליל שלו, כעשר פעמים בכתובת שלו.

כפי שהראה פרופ' יהודה אליצור [7] (ז"ל), התגובה הנבואית היהודית לגאווה הפושעת של מצבת מישע נמצאת ב"משא מואב" (ישעיהו טו-טז, וירמיהו מח).

[1] כותב 'דברי-הימים' העתיק בפסוק א משני פסוקים שונים, ולכן נשמט שם 'הר שעיר', שעל זה נאמר במקור "ועמהם מהעמונים".

[2] ראו מאמרם של יואל אליצור ועמוס פרומקין, 'מפלס ים המלח והתנ"ך', על אתר יב, עמ' 98-83.

[3] ראו מאמרו של י' ליוור, 'מלחמותיו של מישע מלך מואב עם ישראל', בתוך: היסטוריה צבאית של ארץ ישראל בימי המקרא, עמ' 226; וראו בספרו של ש' אחיטוב, הכתב והמכתב, בפרק על כתובת מישע.

[4] בנימין מזר (אנציקלופדיה מקראית ד', עמ' 922) דחה סברה זו בלי שום נימוק.

[5] אי אפשר לעלות במצוק ההעתקים משני צידי ים המלח אלא במעלות הצָרִים העולים אל רמת המדבר, ושם קל היה לטעות בזיהוי הכוח, שעלה במעלה אחר.

[6] בנבואת עמוס (ב', א), שמישע הקריב את "בנו הבכור" (מלכים-ב ג, כז) של מלך אדום, שנפל לידו, ובזה שבר את רוח האדומים.

[7] מאמרו על 'משא מואב וכתובת מישע', מופיע באתר 'דעת'.

דברי הימים ב כא - שיטות איזבל

אחרי 80 שנה של ניצחונות, בנייה, שגשוג ושפע בימי דוד ושלמה, באה הקריסה הגדולה של פילוג המלוכה. האם יש כאן חוקיות היסטורית?

אחרי 80 שנה של ניצחונות, בנייה, שגשוג ושפע בימי דוד ושלמה, באה הקריסה הגדולה של פילוג המלוכה עם רחבעם ואביה (ומעכה) מול ירבעם ובעשא. את ההזדמנות השנייה של בית דוד הובילו אסא ויהושפט (66 שנה), והנה המפולת השנייה – יהורם ואחזיהו (ועתליה). האם יש כאן חוקיות היסטורית?

קל להשוות ולראות דרך ממלכת ישראל:

אחרי ירבעם ונדב (2+22 שנים) נרצחו כולם[1]!

אחרי בעשא ואלה (2+24 שנים) נרצחו כולם!

אחרי עמרי ואחאב (22+12 שנה) המשיכו אחזיה ויורם (12+1 שנים), ואז נרצחו כולם!

הוא בן נמשי, המלך היחיד בממלכת ישראל (והיחיד אחרי דוד ושלמה), שנמשח בשמן על ידי שליח של נביא (אלישע; מלכים-ב ט, א-ג), זכה לברכה מיוחדת: "בני רבעים ישבו לך על כסא ישראל" (מלכים-ב י, ל), ולכן זכה בית יהוא במלכות למאה שנה. ובכל זאת – אחרי יהוא ויהואחז (17+28 שנה), יואש וירבעם (וזכריה; 41+16 ועוד 6 חודשים) – נרצחו כולם!

על הרוצחים והנרצחים האחרונים בממלכת ישראל, אין טעם לדבר! [2] בתוך כל הרצח הזה, עלינו לזכור לטובה את ירבעם בן נבט ואת רחבעם בן שלמה, שלא עלו לשלטון ברצח יריבים ויורשים פוטנציאליים, ורחבעם אף שמע לדברי שמעיה הנביא, ועצר את מלחמת האחים.

ממבט זה נתבונן שוב בגדולתו של דוד, שלא היה מוכן "לשלוח יד" בשאול "משיח ה'", גם כשהיה נרדף על נפשו, ובסכנת חיים. אך למרות גדולת דוד, אותה התופעה המזעזעת של רצח אחים-יריבים נמצאה גם בבית דוד, במיוחד בדור שאחרי יהושפט.

ליהורם הבכור נתן יהושפט את המלוכה, ולששת אחיו – "עזריה ויחאל וזכריהו ועזריהו ומיכאל ושפטיהו" (כא, ב-ד) נתן "מתנות רבות... עם ערי מְצֻרוֹת (=מוכנות למצור) ביהודה". "ויקם יהורם על ממלכת אביו, ויתחזק, ויהרג את כל אחיו בחרב, וגם משרי ישראל."

ועל כן – לא רם ייאמר על 'יהורם', ולא שם ה' ייקרא עליו, כי אם 'שָׁפַל וחוֹלָה' "בְּחָלְיִים רַבִּים בְּמַחְלָה מְעִיד" (כא, טו, יח-יט), וגם מסביב 'יהוים הסער' – "אָדוּם" פְּשֵׁעָה (=מרדה) בשלטון יהודה, וגם "לְבַנָּה" (כא, ח-י), "הפלשתים והערבים" (כא, טז-יז) הבקיעו בחומות ירושלים, הרגו את "בניו ונשיו" של המלך החולה, ונשאר רק בן קטן אחד.

כל הזוועות האלה מתפרשות במשפט קצר אחד: "ויילך בדרך מלכי ישראל כאשר עשו בית אחאב, כי בת אחאב היתה לו אשה, ויעש הרע בעיני ה'" (כא, ו). שיטות איזבל לנהל מלוכה בישראל עם רדיפת הנביאים והריגתם (מלכים-א יח, ד; יט, י, יד), הגיעו גם ליהודה, והרצון הטוב של יהושפט לאחד את עם ישראל, הביא גם להתפשטות הפוליטיקה הרצחנית של בית אחאב, משומרון לירושלים.

התגובה בשומרון, במעמד הר הכרמל, הייתה הריגת נביאי הבעל על ידי אליהו, והשלב הבא היה רצח אחזיהו ו-42 אחיו במרד יהוא (מלכים-ב ט, כז; י, יג-יד); שיא השפלות יתגלה במרד עתליה (כב, י), ברצח הילדים והתינוקות.

כשבת אחאב ואיזבל העבירה את האלילות ואת הרצח משומרון לירושלים, הגיע בעקבותיה גם "מכתב מאליהו" (כא, יב-טו), שהאשים את המלך בזנות אלילית וברצח "כהזנות בית אחאב."

לפי ספר מלכים (-ב ב'), אליהו כבר עלה בסערה לשמים בימי יהושפט, ונתון זה חולל גל מיסטי על 'מכתב משמים'; לפי הפשט, מדובר כנראה באחד מבני הנביאים תלמידי אליהו וממשיכי דרכו, שכן הסגנון אינו סגנונו של אליהו.

בכל זאת, במה שונה בית דוד ממלכי ישראל?

שוב ושוב נשאר מבית דוד נצר אחרון, וממנו יצמח הכל מחדש!

בלשונו של ישעיהו (יא, א) – "וַיֵּצֵא חֹטֵר מִגִּזְעֵי יִשְׂרָאֵל, וַיִּצְרֵם מִשְׁרָשְׁוֹ יִפְרָה!"

בתקופה זו שאחרי יהושפט יקראו לו יואש, אבל עוד "חזון למועד" (חבקוק ב', ב).

[1] כולם פירושו כל הזכרים, שיכולים לדרוש בעתיד זכויות לכס מלוכה.

[2] בתלמוד הירושלמי (הוריות פרק ג', ג) הגדירו את מלכי ישראל שאחרי [בית] יהוא, כ'יליסטים'.

דברי הימים ב כב - הכתובת מתל דן

על ההוכחות, הסתירות וההשלמות המשוערות המיוחסות לכתובת המנופצת מימי בית יהוא

בשער תל דן נמצאה כתובת מנופצת, [1] שחלקים ממנה שולבו ברצפה מימי בית יהוא (המאה ה-8 לפנה"ס). מן השחזור החלקי של הכתוב עולים דברי התפארות של מלך ארמי, שאביו הוכה על ידי 'מלכין[ש]ראלי, והוא ניצח בגדול, הרג שבעים(?) מלכים 'אסרי א[לפי ר]כב ואלפי פרשי, והעיקר:

[? ?] רם בר[?] ?]

מלך ישראל, וקתל[?] ?] יהו בר[?] ?]

כ ביתדוד, ואשם [?] ?] ית ארק המ ל[?] ?] ואשים את ארצם ל[שממה.]]

מהכתוב (לפני ההשלמות המשוערות) עולות בבירור כמה מסקנות:

מלחמות ארם מול ישראל מנקודת מבטו של מלך ארמי מנצח, כוללות את הריגתם ביחד של 'מלך ישראל, ושל 'מלכ ביתדוד; כאן פוגשת הכתובת את התיאור המקראי על הריגת "יהורם בן אחאב", ו"אחזיהו בן יהורם", כהמשך למלחמה עם "חַזְזָאֵל מלך ארם ברמות גלעד" (כב, ה-ט); לכן, השלמת השמות המשוערת בכתובת, של 'יהורם בר [אחאב] מלך ישראל, ושל 'אחזיהו בר [יהורם] מלך בית דוד, מתקבלת מאד על הדעת.

המלך הארמי היחיד שמתאים לכתובת, לפי התיאור המקראי הוא 'חַזְזָאֵל, ואכן כך מקובל; וחשוב מאד: לראשונה הוכח (בעדות חוץ מקראית), כי 'ביתדוד' חי וקיים.

יורשי המלך הארמי המתפאר בניצחונו, חזרו והפסידו את כל ההישגים במלחמות הבאות, וכתובת הניצחון הארמית, נמצאה מנופצת בשער הישראלי האחרון בתל דן, כנראה מימי ירבעם בן יואש, המנצח הגדול מול ארם (מלכים-ב יד, כה).

מקובל לראות סתירה בין הכתובת לבין המקרא רק בנקודה אחת, כי ההשלמות המשוערות בכתובת מיחסות את הריגת שני המלכים ישירות לחַזְזָאֵל, ואילו במקרא הם נהרגו על ידי יהוא במרד; אבל אין כאן סתירה בהכרח, כי לא כתוב במפורש על שני המלכים 'ואקתל' (כמו שכתוב על 'שבעני? המלכים), והפועל 'קתל' ניתן גם להשלמה שונה[2].

עם זה ברור, שהמלך הארמי ראה את הריגת שני המלכים כחלק בלתי נפרד מהמלחמה ומהניצחון שלו, וזה בהחלט נכון גם בתיאור המקראי שבפרקנו, שהרי, "יהורם בן אחאב" נפצע ברמות גלעד (כ"ב, ה), סמוך למקום בו נהרג אחאב אביו.

סביר גם, שההקשר הנבואי של מרד יהוא לא נחשב כלל בעיני חַזְזָאֵל, וגם במקרא, ספר מלכים-ב ט' וי') מאריך בו, ו'דברי-הימים' מקצר.

במבט ההיסטורי הכולל, כל קריסה במלכויות ישראל ויהודה תרמה ישירות לעליית גורם אחר לשליטה במרחב – בפילוג המלוכה היה זה שישק המצרי – במרד יהוא, ובהריגת שני המלכים היה זה חַזְזָאֵל הארמי – אחרי בית יהוא כבר היו אלה מלכי אשור.

[1]ראו מאמריהם של א' בירן, 'יונה ושי' אחיטוב בקדמוניות (כ"ו 3-4 עמ' 74-81; כ"ז 1-2 עמ' 63; כ"ח 1 עמ' 39-45).

[2]כהצעתו של דניאל משה לוי, במאמרו 'מי הרג את יהורם ואחזיהו?', באתר דעת.

דברי הימים ב כג - המלכה מושלמת

כל הסיבות מדוע ה"קשר" של יהודע הכהן היה הכי נקי ומדויק

"וישמחו כל עם הארץ והעיר שקטה, ואת עתליהו המיתו בחרב" (כא);

בהיפוך מוחלט למהפכת הדמים של יהוא, אף שגם הוא ניסה להוציא להורג רק אשמים ישירים בתועבות בית אחאב ואיזבל (אבל הרג גם את מלך יהודה ואחיו, שעליהם לא נצטוה!) – ה"קשר" של יהוידע הכהן היה נקי ומדויק!

כמו משפט ה' באחאב לבדו, ברמות גלעד.

רוצחת התינוקות הומתה לבדה "במבוא שער הסוסים" (טו), ומתן כהן הבעל הוצא להורג "לפני המזבחות" ב"בית הבעל" (יז); יואש הילד בן ה-7 ישב על כסא דוד, ויהוידע הכהן עם אנשיו השתלטו על הממלכה בהפתעה, ביום השבת, בלי נפגעים נוספים - יותר מדויק ונקי מאשר בהמלכת שלמה, שהוציא להורג (לבסוף) את אדניהו אחיו, את יואב בן צרויה, ואת שְׁמעי בן גֵּרָא (מלכים-א ב).

אבל עיטור הגבורה, העוז והמופת מגיע ל"יהושֶׁבֶע /יהושֶׁבֶעַת בת המלך יהורם אשת יהוידע הכהן" (מלכים-ב יא, ב-ג; כב, יא-יב), על-

חילוץ יואש התינוק "מתוך בני המלך המומתים!"

שמירתו עם מִיִּנְקָתוֹ, וגידולו במחבוא בבית ה' (הסמוך כל כך לבית המלך; כג, יב-טו), בתוך סכנת חיים יומיומית!

גב חזק לאיש שלה, יהוידע הכהן, לאורך שש השנים, עד המלכת יואש!

יהושֶׁבֶע /יהושֶׁבֶעַת הצילה את בית דוד!

וציון לשבח מגיע בהחלט ליהוידע הכהן על ארגון מושלם של ה'קשר' הזה-

הכנת הכהנים והלויים ביהודה, כנאמנים העיקריים לבית דוד (כג, א-ב);

תכנון ה'קשר' לשבת, עם חילוץ המשמרות בבית ה', בכוח כפול של "באי השבת עם יוצאי השבת" (כג, ח), כי בשבת היו מתחלפים המשמרות במקדש[1].

שמירה מלאה סביב יואש, הילד היחיד שנשא על ראשו את כל תקוות בית דוד (כג, ד-ז);

שמירה הדוקה על כל בית ה', "מכתף הבית הימנית עד כתף הבית השמאלית" (כג, י), ועל כל המבואות בין בית ה' ובית המלך.

שמירת ההפתעה המוחלטת עד לרגע הגדול של המלכת יואש (כג, יא-יב).

נוסף למלכה המרשעת ולכהן הבעל, לא היו הרוגים ב"קשר" הזה, בזכות התכנון הקפדני ונאמנות הכהנים והלויים - ממש נדיר!

מה אפשר ללמוד מתיאור ההמלכה?

המלכת מלך חדש בבית דוד הייתה חידוש "הברית בין ה' ובין המלך ובין העם, להיות לעם לה' - ובין המלך ובין העם" (מלכים-א יא, יז), ובכלל זה-

חזרה על היסוד העיקרי לכל מלכות אדם, ולפיו רק ה' הוא המלך באמת! הנביא שמואל (א-יב, ו-טו) הדגיש יסוד זה בהמלכת שאול, מכוח התגלות ה' ביציאת מצרים ובהנהגת העם על ידי משה ואהרן - "וה' א-להיכם מלככם!"

יסוד נבואי זה נשמר בבית דוד, ויחד עם "הנזר" נתנו על המלך גם את "העדות" (כג, יא).

בבית ה' היה "עמוד" מיוחד להמלכה "כַּמְשַׁפֵּט" (מלכים-א יא, יד), ו"הכהנים-הלויים" (דברים יז, יח) היו אחראים על המעמד הזה.

המלך מבית דוד התחייב להיות כפוף למלכות ה' ול"העדות!"

המלך התחייב לשמור על העם, כעם ה'!

הברית "בין המלך ובין העם", היא "משפט המלכה" (שמואל-א י, כה), שהיא העיקר בכל מונרכיה - כפופה לברית עם ה' כמלך, ולנאמנות העם לבריתו כעם ה'.

על כל זה אנו שומעים דווקא כאן, בזכות ה"קשר" המהפכני, אבל מובן, מתוך התיאור, שכך היה אמור להתנהל מעמד ההמלכה תמיד, אלא אם מלכים שסטו מדרך ה', גם ביטלו או שינו את המעמד, אם יכלו.

התיאור הייחודי הזה הועתק ממקור קדום (כנראה מ"דברי-הימים למלכי יהודה" המקורלי), גם לספר מלכים (-ב יא), וגם ל"דברי-הימים" (-ב כג), וקל לראות בהשוואה, שכל אחד מהם הרחיב או קיצר בחלק מן הפרטים, לפי דרכו.

[1]המשמר הנכנס היה בא לפני שבת, והיוצא, יוצא אחרי שבת, ובשבת עצמה היו מתחלפים בעבודה, ומחלקים ביניהם את לחם הפנים היוצא (ויקרא כד, ח).

דברי הימים ב כד - 3 תקופות בחיי יואש

מדוע לא מוזכרת כלל בספר מלכים אחרית ימיו של יואש, אשר במות מורהו הזקן נותר ללא חוט שדרה משלו?

3תקופות שונות לחלוטין עברו על יואש בחייו:

יואש המוסתר בבית ה' על ידי יהוידע הכהן, ואשתו יהושבע / יהושבעת;

יואש המלך ההולך בדרכו של המאמץ והמורה הרוחני יהוידע הכהן, ומתאמץ לדאוג לשיקום בית ה';

יואש בלי מורהו הזקן (130 שנה!), שמת, והנה התברר, שאין לו חוט שדרה משלו;

למה השלב האחרון לא נזכר כלל בספר מלכים?

הנה ב'דברי-הימים' הכתוב ומונח לפנינו, נזכר "ספר המלכים ליהודה וישראל" (ביחס ל"דברי אסא הראשונים והאחרונים"; טז, יא), ונזכר "דברי יהוא בן חנני [הנביא] אשר הִעֲלָה על ספר מלכי ישראל" (ביחס ל"יתר דברי יהושפט הראשונים והאחרונים"; כ', לד), וגם נזכר "מדרש ספר המלכים", שעליו "כתובים" סיפורי יואש המפורטים (כד, כז), וכל אלה אינם כתובים בספר מלכים שבידינו, אף שהוא בהחלט כותב גם על מלכי יהודה, וגם על מלכי ישראל;

המסקנה העולה מכל אלה, היא שהיו גרסאות רחבות ומקיפות הרבה יותר של "ספר המלכים ליהודה וישראל", שגם עליו הועלו 'דברי נביאים' (כמו 'פרקי אליהו ואלישע'), וספר מלכים שבידינו הוא קיצור מאותן גרסאות קדומות, ובמיוחד הוא קיצר במלכי יהודה (יהושפט, לדוגמה), מתוך מגמה 'ישראלית' (אחאב, לדוגמה).

ספר מלכים שבידינו לא הביא סיפורים חיוביים על מלכים שעשו "הרע בעיני ה'" (רחבעם, אַבְגִּים, ובהמשך אפילו מנשה), ולא הביא סיפורים שליליים על מלכים שעשו "הישר בעיני ה'" (אסא, יהושפט, יואש, ובהמשך: אמציהו, עֲזַיָּהוּ).

רוב ימי יואש עוצבו לפי דרכו של יהוידע הכהן, שהסתיר וגידל אותו (עם אשתו) בבית ה', ומפעלו הגדול של יואש בהתרמה הגדולה לשיפוץ ושיקום בית ה', הכריעו את השיפוט עליו לטובה בספר מלכים (המקוצר) שבידינו, וההידרדרות שלו אחרי מות יהוידע - הושמטה!

מאידך, יש לזקוף לזכותו של יואש את הצלת ירושלים מיד חזאל במחיר כבד של "כל הזהב הנמצא באצרות בית ה' ובית המלך" (מלכים-ב יב, יח-יט), מתוך הבנה דומה לזו הנביא שמעיה בימי רחבעם, שברגע היסטורי נתון, הִצִּיל (כמו פרעה-שישק לפניו; יב, ה-ט) הוא הכוח החזק במרחב, ואין ליהודה זכות מוסרית מספקת לעמוד מולו ולנצח! אכן, הִצִּיל התמקד בגת הפלשתית, והניח לירושלים; סיפור זה, דווקא הושמט ב'דברי-הימים'!

התמונה הכוללת על מלכי יהודה הרבה יותר מורכבת ומאוזנת ב'דברי-הימים' שבידינו (לעומת ספר מלכים שבידינו), ויואש 'יצא' ממנה כמי שנגרר אחרי 'שרי יהודה', שרצו 'קצת אלילות' (ולא רק דרך ה' אשר הורה יהוידע הכהן; מלכים-ב י"ב, ג), ואז שלח ה' 'נבאים להשיבם אל ה', ולא האזינו" (כד, יט)

והנורא מכל: "ורוח א-להים לבשה את זכריה בן יהוידע הכהן" בבית ה', ושם נאבק זכריה על מורשת אביו, ואז – לראשונה – נרצח נביא "במצות המלך, בחצר בית ה'; ולא זכר יואש המלך החסד אשר עשה יהוידע אביו [של הנביא] עמו, וַיְהַרְג את בנו" (כד, כ-כב), בדיוק באותו מקום בו הסתירו אותו 6 שנים מפני המלכה הרוצחת – "ויקמותו אמר [נביא]: יָרָא ה' וַיְדַרְשׁ [את הדם שנשפך], וכבר אז נכתב גזר דין על בית ראשון שיחרב[1] – "אם יִהָרַג במקדש א-ד-נ-י כהן ונביא!" (איכה ב, כ).

יואש אכן נענש, גם מיד אויבים, ויצא מופה וְחָבּוּל אחרי ש"עשו שְׁפָטִים" בו, ו"עזבו אתו בַּמַּחְלָיִים רבים", וגם מיד נוקמים מעבדיו, שרצחו אותו "על מטותו" (כ"ד, כד-כה); רצח נקם זה נזכר בקיצור בספר מלכים(ב-יב, כא-כב), אך לא הוסבר, כי הסיפור הנורא מכל, הושמט

לו היה ספר מלכים בידי, לא הייתי מסוגל לקבל שיפוט חיובי על מלך חסר חוט שדרה, שבגד במשפחת מיטיביו, ואשם ברצח הראשון של נביא בבית ה', צעד ראשון לקראת חורבנו – כל הכסף שאסף לשיקום לחידוש בית ה', לא יכפר על הנורא מכל.

---

[1]ראו במדרש איכה רבתי, ב', כח.

דברי הימים ב כה - הטוב הרע ואמציה

השאיפה הגדולה שלו הייתה להחזיר את האומץ והשליטה של יהודה במרחב, כמו שהיה בימי יהושפט. אולם אז החלו ההסתבכויות

"ויעש הישר בעיני ה' – רק לא כדוד אביו... / רק לא בלָבָב שְׁלָם!" (מלכים-ב יד, ג; כה, ב);

השאיפה הגדולה של אמציהו הייתה להחזיר את האומץ והשליטה של יהודה במרחב, כמו שהיה בימי יהושפט, ולנצל את חולשתה של ארם אחרי עידן הַזָּאֵל, כשממלכת ישראל מתחזקת בצפון (כנבואת אלישע בימי יואש מלך ישראל; מלכים-ב יג, יד-יט);

האתגר היה בדרום, מול אדום, כי אדום ליהודה (כמו ארם לישראל) מפתח השליטה בדרכים לאילת ולנמל בעציון גבר, ובדרך הבינלאומית של עבר הירדן. אמציהו הכין את צבא יהודה כראוי, אך חשש שזה לא יספיק, וגייס בכסף גדוד ישראלי מהר אפרים (בשעה שמלך ישראל נלחם בצפון מול ארם).

הנביאים ביהודה[1] כבר ראו את המחיר הכבד ששולם על הברית של יהושפט עם אחאב ברצח בני המלך על ידי עתליה, וגם את כישלון המסע המשותף נגד מואב בימי יהושפט (מלכים-ב ג); הם התגייסו נגד כל שותפות עם "צבא ישראל, כי אין ה' עם ישראל, כל בני אפרים... [ואל][2] יכשילך הא-להים לפני אויב..." (כה, ז-ח); צבא יהודה לבדו יכול לנצח את אדום בתנאי שילך בדרך ה'.

אמציהו ניצח את האדומים "בגיא מלח" (=מדרום לים המלח, בערבה), ואז עלה אל יסלע אדום, המבצר הטבעי החזק[3] הסמוך לבירת אדום, "ותפש את הסלע במלחמה" (מלכים-ב יד, ז). וכאן התחילה שרשרת ההסתבכויות (שחלקן הגדול הושמט בספר מלכים).

עשרת אלפים שבויים אדומים הושלכו לתהומות "מראש הסלע, וְכָלֵם נִבְקָעוּ!" (כה, יב);

לכן נוצר לחץ 'דתי' כבד 'לפייס' את "אלהי בני שעיר" (כה, יד), כי לפי האמונות הרווחות, צפויה מהם נקמה נוראה; ההקטרה הזאת הביאה קצף נבואי, וסכסוך בין אמציהו לבין הנביא (כה, טו-טז);

הגדוד הישראלי שהורחק בכעס, פשט "בערי יהודה" (=בנימין, עד "בית חורון"), היכה 3000 איש, ובזז "בזזה רבה" (כה, י-יג);

ככל הנראה, יואש מלך ישראל העניק גיבוי לגדוד הישראלי הזה, ואף איים להעמיק את המתקפה, כי היו בירושלם גם שבויים מישראל, "בני התַעֲרָבוֹת" (כה, כד); לכן יזם אמציהו קרב הכרעה "בבית שמש אשר ליהודה" (כה, כא);

צבא אמציהו, "החוח אשר בלבנון" הובס על ידי צבא יואש, "הארז אשר בלבנון", כי הניצחונות של יואש על ארם היו גדולים מניצחונו של אמציהו על אדום, ועבודת אלילים הייתה בשני הצדדים.

זו הייתה הפעם היחידה בה הצליחו מלכי ישראל לפרוץ "בחומת ירושלם, משער אפרים עד שער הפְּנָה / הפּוֹנָה [לצפון], ארבע מאות אמה" (מלכים-ב יד, יג-יד; כה, כג-כד); יואש השתלט על אוצרות בית ה', וחילץ את "בני התַעֲרָבוֹת";

אמציהו הואשם בכישלון המזעזע מול יואש, "ויקשרו עליו קשר בירושלם וינס לכישה"; שם חי עוד 15 שנה סגור בלכיש, עד שהשיגו אותו הקושרים והצליחו להרוג אותו בלכיש (כה, כה-כח).

כך נחתמה שרשרת הרציחות בבית דוד: אחזיהו ואחיו נרצחו ביד יהוא (כב, ח-ט) – הבנים ביד עתליה (כב, י-יא), שחוסלה במרד יהוידע – יואש נרצח ביד "עבדיו" (כד, כה-כו), בעקבות רצח הנביא זכריה בן יהוידע הכהן בבית ה' – אמציה (שהוציא להורג את רוצחי אביו; כה, ג-ד), נרצח בלכיש בגלל הכישלון בבית שמש, והפריצה הישראלית בחומת ירושלם!

עזיהו (כו, א-ב) הומלך בירושלם בחיי אביו, ורק הוא הצליח להרגיע את השטח גם ביהודה, גם באדום, וגם מול ישראל – לבנות את אילות בדרום, ולהשיג שיתוף פעולה שקט בלי ברית ובלי חתונות, עם ירבעם בן יואש מלך ישראל.

[1] אזהרה דומה ניתנה עוד בסוף ימי יהושפט (כ', לה-לז), נגד התכנית לבנות אניות בעציון גבר, כמו בימי שלמה, בשיתוף פעולה עם אחזיה בן אחאב.

[2] יש לקרוא את "אל יבוא עמך צבא ישראל" מהפסוק הקודם, יחד עם "יכשילך".

[3] קלעת סלעי הסמוכה ליבוסירה (=בוצרה) בירת אדום, היא צוק סלע שהתנתק מהמצוק שסביבו, ובו בטחו בני אדום תמיד; ראו מה שכתבנו על נבואת עובדיה.

דברי הימים ב כו - גדולת עוזיהו

אחד מגדולי המלכים בכל ההיסטוריה היהודית היה "עזריהו / עזיהו" (מלכים ב טו, א-ג; כו, א-ג). האם בגלל זה הוא מתואר בקיצור 'מגמד' בספר מלכים?

על יהושפט מסופר במלכים [כמעט] רק כאשר יצא עם אחאב, או עם יהורם בן אחאב, למערכה צבאית; על עוזיהו, שלא כרת ברית צבאית, כמעט אין כלום, רק שעשה "הישר בעיני ה' ככל אשר עשה אמציהו אביו". אולי ספר מלכים שבידינו רק בא להסביר לנו את חורבן שתי הממלכות בימי בית ראשון, ולכן עוזיהו פחות רלוונטי?

גדולתו של עוזיהו התחילה בחיי אביו, כאשר ייצב את הממלכה אחרי שרשרת הרציחות (מאחזיהו ועתליה, עד יואש ואמציהו), שמר על השליטה באדום, והרגיע את היחסים עם ירבעם בן יואש מלך ישראל, שמלך במקביל אליו. מותו של יואש מלך ישראל זמן קצר אחרי שפרץ בחומת ירושלם ושלח ידו באוצרות בית ה', סייע בלי ספק לעוזיהו ולירבעם להפיג את המתח.

עוזיהו נלחם בפלשתים, פרץ חומות בעריהם, השתלט על חבל יְמֵעוֹן (=עוטף עזה'), "ויתנו העמונים (=המְעִינִים) מנחה לעזיהו, וילך שמו עד לבוא מצרים" (כו, ח);

עוזיהו חצב "בְּרוֹת רַבִּים", וטיפח את המקנה בספר המדבר "ובשפלה ובמישור", ואת החקלאות היהודית "בהרים ובכרמל, כי אֶהָב אֲדָמָה הִיא" (כו, י);

עוזיהו בנה מחדש "את אילות, וַיְשִׁיבָהּ ליהודה" (כו, ב), אבל לא נזכר, אם התחדשו הפלגות בים סוף, מהנמל בעציון גבר;

יש המייחסים את המגדלים שנמצאו במדבר לבנייה המסיבית של המלך עוזיהו - עוזיהו בנה "מגדלים בירושלם... מגדלים במדבר" (כו, ט-י) - המצודות עם החומות המלאות שנמצאו בחפירות מתל ערד עד קדש ברנע הם ה"מגדלים" של עוזיהו; השחזור המודרני (למשל, בערד) ואם נכון הייחוס של המגדלים לעוזיהו, אזי ניתנת לנו הצצה ממחיש את העוז והעוצמה במפעל הביצורים של עוזיהו.

עוזיהו בנה צבא 'מודרני', שיוכל להתמודד בשדה המערכה עם חילות ארם, ואולי גם מול אשור המתעצמת, ולכן הוא הכין "לכל הצבא מְגִינִים וְרָמְחִים, וכובעים ושריונות וקשתות ולאבני קלעים; ויעש בירושלם חֲשִׁבֹנוֹת מחשבת חושב, להיות על המגדלים ועל הפְּנוֹת, לירֹא פְּחָצִים ובאבנים גדלות..." (כו, יד-טו).

את כל אלה אפשר לראות בתמונה מדהימה של הקרב על לכיש כפי שתיאר צייר אשורי ממחנה סנחריב. לכיש זו, שנכבשה על ידי סנחריב בימי חזקיהו, נבנתה בימי עוזיהו, ומה שאי אפשר למצוא בחפירות - ראשי המגדלים ועמדות הירי עם השבכות המחושבות במדויק, שנמתחו סביב עמדות המגינים, והשריון, הכובעים, הקשתות והחיצים ואבני הקלע, את כולם אפשר לראות בציור האשורי! כך אנו יכולים לדעת בוודאות שכותב 'דברי-הימים' העתיק מספרים קדומים, כי אי אפשר להמציא תיאורים כאלה התואמים לתמונה של צייר אשורי מימי חזקיהו, בלי תיעוד מדויק בן התקופה.

והנה, בשיא גדולתו שגה עוזיהו, ניסה להשתלט גם על המקדש ולהקטיר ככהן גדול - ונצטרע! (כו, טז-כ; הסיפור המלא מופיע רק ב'דברי-הימים'); כשם שעוזיהו מלך (בפועל) בחיי אמציהו אביו, והציל את הממלכה מהתרסקות, כך יותם מלך (בפועל) בחיי עוזיהו אביו, והציל את הממלכה מהתרסקות; אבל, האם גאוותו של עוזיהו, ועונש הצרעת, היו רק שגיאה נקודתית בודדת?

נבואות ישעיהו בן אמוץ מימי עוזיהו מוכיחות, שהגאווה, השפע, ההצלחות והמותרות, העבירו את כל החברה הירושלמית הגבוהה על דעתה, וההשחחה המוסרית עברה כל גבול - מעשהו של עוזיהו שיקף את פני הדור כולו, והנביא ישעיהו (ו', ד-יב; כד, יז-כ) ראה ברעש האדמה הקשה, שהתחולל בימי עוזיהו (ולא נזכר, לא במלכים, ולא ב'דברי-הימים', רק בזכריה יד, ה), את התחלת החורבן.

דברי הימים ב כז - הרביעיה השלישית

מה בין ההתרסקות של צבא עוזיהו-יותם מול הכובש האשורי, לבין התרסקות האמונה בה' של אחז בנו?

מלך יחיד בכל מלכי יהודה וישראל, ובכל בית דוד, שלא נזכר לו חטא ולא כישלון, ממש כשמו[1] - המלך התם, תמים בשם ה'.

יותם משל בתוך ימי אביו, מעת שנצטרע עוזיהו, וחלק ניכר מן ההישגים של ימי עוזיהו, הם באמת הישגי יותם; בראש ובראשונה, ובדומה לאביו עוזיהו, ייצב יותם את הממלכה כאשר הרחיקה הצרעת את עוזיהו גם מבית ה', וגם מבית המלך, אל "בית החפשית" (כו, כא) - "ויעש הישר בעיני ה' ככל אשר עשה עזיהו אביו, רק לא בא אל היכל ה' [להקטיר כמו אביו], ועוד העם משחיתים!" [2] (כז, ב);

יותם המשיך את מפעלי הבנייה הגדולים, שהחלו בימי עוזיהו, וכנראה, היה צורך בשיקום נוסף של בית ה', ושל חומת העיר, אולי בעקבות הרעש - "הוא בנה את שער בית ה' העליון, ובחומת העֶפֶל בנה לְרֵב (=חיזוק גדול), וערים בנה בהר יהודה..." (כז, ג-ד);

יותם גם המשיך ושמר על עוצמת הממלכה מימי עוזיהו וירבעם בן יואש מלך ישראל, וכאשר נרצח בנו של ירבעם, ופרצה מלחמת אחים בישראל בין הגלעד לבין השומרון, ונחלשה מאד

השליטה הישראלית בעבר הירדן מזרחה - מלך בני עמון הרים ראש, אך יותם תפס את מקומם של מלכי בית יהוא, "והוא נלחם עם מלך בני עמון, וַיִּחַזַק עליהם", וקיבל מהם מס כניעה "מאה כֶּפֶר כסף, ועשרת אלפים פְּרִים חֲטִים, ושעורים עשרת אלפים", וכך גם "בשנה השנית והשלשית" (כו, ה).

לכן, אין לשלול את הסברה של חוקרים חשובים, [3] שיותם גם הוביל בשם אביו את הקואליציה האנטי אשורית (אחרי מות ירבעם בן יואש) עד חמת ושמאל (בצפון סוריה), כדי לעצור את ההתעצמות האשורית בהנהגת תגלת-פלֶאֶסֶר, ולכן נזכר 'עֲזַרְיָא מֶלֶךְ יְאֻדִי' בכתובות הכובש האשורי כתופס שלטון (בלתי חוקי) בארץ שְׁמַאל, שמצפון לחמת, שהודח על ידו. אם סברה זו נכונה, זו הייתה תחילת הנפילה הגדולה גם של צבא עוזיהו בהנהגת יותם, כי תגלת פֶּלֶאֶסֶר השתלט באותן שנים [4] (743 עד 733 לפנה"ס) על כל מרחבי סוריה, ובהמשך גם ישראל, מצפון.

זו כנראה הסיבה למהפך מקצה לקצה - מיותם אשר "הכין דרכיו לפני ה' א-להיו" (כו, ו), אל אחז בנו, שקיצץ את שם ה' משמו - באחת מכתובות תגלת-פלֶאֶסֶר הוא נקרא 'יְאֻחֲזִי מֶלֶךְ יְאֻדִי', [5] ואילו במקרא, בחותם 'עבד אחז', [6] וגם בחותם 'לחזקיהו [בן] אחז', שנמצא בחפירה בירושלים, [7] הוא נקרא תמיד 'אֲחָז'!

ההתרסקות של צבא עוזיהו-יותם מול הכובש האשורי, יכולה להסביר את התרסקות האמונה בה', בבית דוד, מיותם - לֶאֱחָז!

*

את 'הרביעיה' הראשונה של מלכי בית דוד הובילו בשם ה', דוד ושלמה!
את 'הרביעיה' השנייה הובילו בשם ה', אסא ויהושפט!
את 'הרביעיה' השלישית חתמו בשם ה', עוזיהו ויותם!
ואז תמה תקופה של עצמאות, והחל 'הסתר הפנים' של ההשתלטות האשורית!

אך למרות הנפילות הקשות, בית דוד יקום מחדש, שוב ושוב-
אבל 'רביעיה' הרביעית יתבלט בדרך ה', רק חזקיהו!
ו'רביעיה' החמישית, רק יאשיהו!
בראשית הבית השני, בפעם השישית, זרובבל!
להופעה השביעית בשם ה', עם ישראל מייחל ומתפלל אלפי שנים!

- [1] ראו בפירוש (המיוחס לרש"י בפרק זה (כו, ב); וראו סוכה מה ע"ב, וברש"י שם.
- [2] זהו ביטוי חריג ביחס לניסוח הרגיל, "עוד העם מזבחים ומקטרים בבמות", ואולי יש כאן רמז לנבואות הקשות של ישעיהו (בי עד ה') נגד ההשחתה המוסרית בימי עוזיהו.
- [3] ראו מאמרו של ח' תדמור, 'עזריהו מלך יהודה בכתובות אשור', בימי בית ראשון - מלכויות ישראל ויהודה, ירושלים תשכ"ב, עמ' 158-163; למרות הצעות קריאה אחרות לתעודות האשוריות, עדיין יש מקום לסברה.
- [4] קרב ההכרעה על צפון סוריה (738 לפנה"ס), הסתיים בניצחון אשורי מוחלט.
- [5] ראו א' דמסקי, מדריך במקורות חיצוניים לתולדות ישראל בימי המקרא, רחובות תשמ"ב, עמ' 46.
- [6] אנציקלופדיה מקראית, כרך א' עמ' 207.
- [7] החותם נמצא בחפירות העופל, מדרום להר הבית (אילת מזר), ונוקה במפעל הסינון בעמק צורים.

דברי הימים ב כח - אחז - הכניעה לאשור ולאיליות

מה היה המניע העיקרי של אחז לפתיחת שערי ירושלים לעבודת אלילים ומדוע הבקשה של ישעיהו ממנו הייתה עבורו כמעט בלתי אפשרית

המניע העיקרי של אחז (ומאוחר יותר, של מנשה) לפתיחת שערי ירושלים לעבודת אלילים היה הייאוש והכניעה לאשור, ולא שכנוע דתי או יצר מסתורי. כשיצאנו ממצרים וקיבלנו עלינו את עבודת ה' לבדו (עם התורה), היינו חופשיים ועצמאיים – לבדנו במדבר, רק הוא ואנחנו. אחר כך, בארץ האבות, לא היינו נתונים לשום שלטון זר במשך מאות שנים, מיהושע ועד ישעיהו.

עם ההשתלטות האשורית התכסו 'השמים' בענני שלטון זר למאות ואלפי שנים: אשור – בבל – פרס – יוון [עם פסק זמן חשמונאי] – רומא ויורשותיה – החליפויות המוסלמיות – הממלוכים והעות'מנים – המנדט הבריטי!

אחז ומנשה התייאשו ממלכות ה', כשקיבלו עליהם את העול האשורי, וקיבלו יחד עמו את אליליו. הוכחה ברורה לכך נמצאת במפגשי העימות בין המלך אחז לבין הנביא ישעיהו! [1] (ז' ח');

מנגד, תמיד היו כוחות 'רציניים', שסירבו לקבל עליהם את עול המעצמה השלטת, והרימו את נס המרד.

רצין מלך ארם-דמשק ופקח בן רמליהו מישראל-שומרון, חילקו ביניהם את המשימות: רצין במסע לאילת (מלכים-ב טז, ה-ו), פקח בהתקפה האכזרית נגד יהודה במרחבי בנימין (כח, ו-ח) כדי להמליך במקום אחז הנכנע לאשור את "בן טבאל" (ישעיהו ז', ו), שיצטרף לקואליציית המורדים באשור, "ופלשתים פשטו בערי השפלה והנגב ליהודה, וילכדו את בית שמש, ואת אֶלְלוֹן... (כח, יח).

מי שקורא בעיון את הפרק הזה ב'דברי-הימים' מוכרח להבין את מצבו הנואש של אחז בעת ההיא, 'זנב אוד עשן', ולתמוה על דבר ה' בפי הנביא ישעיהו (ז', ד): "הַשָּׁמַר וְהַשְּׁקֵט אֶל תִּירָא וּלְבַבְךָ אֶל יָרֵךְ מִשְׁנֵי זַנְבוֹת הָאוֹדִים הַעֲשֵׂנִים הָאֵלֶּה, בְּחָרִי אֶף רִצִּין וְאֶרֶם וּבֶן רַמְלִיָּהוּ". איך אפשר לומר כך לאחז כאשר הוא מותקף מכל הכיוונים, ויהודה מאבדת כל כך הרבה לוחמים ואזרחים, הרוגים ושבויים, גם בבנימין וגם בשפלת יהודה?

התשובה היא קריטית להבנת הנבואה בישראל. ישעיהו הנביא יצא נגד שתי 'המפלגות' – גם נגד המרד, וגם נגד הכניעה! [2] ומה הוא הציע? לחרוק שיניים ולהחזיק מעמד עד שמלך אשור יחסל את רצין ואת פקח, דבר שיקרה בתוך שנתיים, "בטרם יֵדַע הַנֶּעֱרָא אֲבִי וְאֲמִי, יֵשֵׂא אֶת חֵיל דְּמִשְׁקָא, וְאֶת שַׁלְל שְׁמֶרֶן, לְפָנַי מֶלֶךְ אֲשׁוּר" (ישעיהו ח', ד).

האם זה היה אפשרי? – כן!

האם אחז היה מסוגל לזה?

תשובתו (ישעיהו ז', יב): "לֹא אֶשְׂאֵל וְלֹא אֶנְסֶה אֶת ה'!"

מה עשה אחז?

שלח 'שוחד' למלך אשור (מלכים-ב טז, ז-ח) כדי שישלך מעל יהודה את רצין ופקח, מה שהוא היה עושה גם בלעדיו (כי הם מרדו בשלטונו), וגם כדי למנוע כיבוש אשורי ביהודה (כח, כ-כא), והגיע לדמשק לחגיגת הניצחון של "תִּלְגַּת פְּלִנְאָסָר" (=תִּלְגַּת-פְּלִאָסָר 3), ומשם שלח הוראות לשינויים בבית ה' בירושלים (מלכים-ב טז, י-יח).

אם כך, מדוע הפולחן הזר של אחז לא נקרא כאן 'אשורי', אלא 'ארמי' – "ויזבח לאלהי דְּרַמְשֶׁק המכים בו, ויאמר: כי אלהי מלכי ארם הם מְעַזְרִים אֹתָם – לְהֵם אֲזַבַּח וְיַעֲזְרוּנִי – וְהֵם הִיוּ לְהַכְשִׁילוֹ, וְלִכְלֵל יִשְׂרָאֵל" (כ"ח, כג)?

בפולחני ניצחון עתיקים, לפעמים היו משתפים את האלים המקומיים יחד עם אלי הכובשים, כדי לתת גושפנקה 'דתית' מקומית לכובש הזר, וגם כדי 'למנוע נקמות'. כנראה השתתפו אלי ארם עם אלי אשור בתהלוכת הניצחון בדמשק, והחיקוי של אחז נראה כל כך עלוב!

אבל העיקר בשינויים של אחז היה הקיצוץ – "וַיִּקְצֹץ אֶת כְּלֵי בֵּית הָאֱלֹהִים, וַיִּסְגֹּר אֶת דְּלֹתוֹת בֵּית ה'" (כח, כד). קיצוץ "המרכבה" (שעיצב שלמה, מלכים-א ז', כז-לז) בא לבטא את הסתלקות השכינה, וממילא את הייאוש של אחז מעבודת ה'.

[1]ראו הרחבה בספרי (עם הרב ב' לאו) ישעיהו – כציפורים עפות, עמ' 135-166.

[2]ראו בספרי הנ"ל על ישעיהו, עמ' 126-134.

דברי הימים ב כט - מהפכת חזקיהו

המהפכה לטיהור המקדש והקדשתו מחדש, וגם הפסח הגדול בהשתתפות ישראלים רבים מן הצפון, האם ייתכן, שכל זה התחולל בבת אחת, מהיום הראשון למלכות חזקיהו?

חזקיהו חולל מהפכה דתית מרחיקת לכת. [1] בניגוד גמור לתפיסת אחז, האשורים לא באמת התעניינו מה עושים היהודים בהיכל קודשם, ובעיר מלכותם. בכלל, לא נמצאה שום עדות על התערבות המעצמה אשורית בסדרי פולחן מקומיים! הם דרשו מס כניעה, והתחייבות לדכא כל מרד – לא פחות, אך גם לא יותר!

לכן, יכול היה חזקיהו להחזיר את עבודת ה' למקומה, לטהר את המקדש, לבטל את האלילות וגם את הבמות לה', מבלי להסתכן בתגובה אשורית; מסתבר, שתפיסת אחז ופנייתו לתגלת-פלאקר (3) – "עבדך ובנך אני" (מלכים-ב ט"ז, ז), הייתה הפרזה יתירה, שהובילה לסגירת היכל ה' ופתיחת העיר לעבודת אלילים, בלי כפייה אשורית; רק הפחד והייאוש מהאמונה בה' המוציא את עמו ממצרים, וכעת נותן אותם ביד אשור, הביאו לכך.

אבל המהפכה לטיהור המקדש והקדשתו מחדש, וגם הפסח הגדול בהשתתפות ישראלים רבים מן הצפון, האם ייתכן, שכל זה התחולל בבת אחת, מהיום הראשון למלכות חזקיהו? "הוא בשנה הראשונה למלכו, בחדש הראשון, פתח את דלתות בית ה' ויחזקם..." (כט, ג-ד) - הלוא למהפכה כזאת, בהיקף כזה, דרוש תכנון מדוקדק, בפרט, להבאת אנשי הצפון לירושלם. האם לחזקיהו הצעיר הייתה קבוצת תומכים, שהכינה את המהפכה עוד בימי אחז?

לדעתי, היו שתי המלכות לחזקיהו [2], ובמקרא כמעט שאין תיאור לשנים הראשונות; הפרק הזה מתאר את ההמלכה השנייה, [3] שהתחילה, אחרי הכנות ממושכות של הכהנים והלויים הנאמנים, בטיהור מהיר ומלא של בית ה'!

ההמלכה הראשונה על יהודה בלבד, 6 שנים לפני חורבן שומרון (727 לפנה"ס; מלכים-ב י"ח, א), והשנייה, 6 שנים אחרי חורבן שומרון (715 לפנה"ס), כאשר נצפתה אפשרות להשתתפות פעילה של רבים משבטי הצפון הישראליים בחגיגת הפסח בירושלם.

רק כך יובן גם התאריך המקראי למסע סנחריב (בשנת ה-5), "...בארבע עשרה שנה למלך חזקיהו [להמלכתו השנייה] עלה סנחריב..." (ישעיהו ל"ו, א; מלכים-ב י"ח, יג) – זאת הייתה כבר שנת 26 לחזקיהו, להמלכה הראשונה [4]!

והנה, בחפירות העופל בדרום הר הבית, נמצא חותם 'לחזקיהו [בן] אחז', [5] שהוא שונה ועשיר יותר מן החותם שהיה מוכר לפני כן – וזו ראייה חזקה להמלכה השנייה!

נחזור לתקציר האירועים מן ההמלכה הראשונה:

"בשנת מות המלך אחז" (ישעיהו י"ד, [6] כח; 727 לפנה"ס), מת גם תגלת-פלאקר (3), הכובש הגדול ביותר, שהפך את אשור למעצמה עולמית; יורשו שלמנאקר (5) היה חלש יותר, והתחילו זעזועים של מרידות, וביניהן גם מרד שומרון; שלמנאקר צר על שומרון 3 שנים (724-722 לפנה"ס), ומת; יורשו סרגון, התקיף והאכזר, שמלך 16 שנה, לכד את שומרון והגלה ממנה 27 אלף איש; שומרון הפכה לפחוה אשורית!

אלפי ישראלים ברחו לירושלם, שגדלה מאד והתרחבה בעיר העליונה.

בכל התקופה הראשונה (הנרמזת במלכים-ב י"ז, א-ו) נמנע חזקיהו מצעדים מרחיקי לכת, ורק התחיל בפעולות טיהור פנימיות, מדודות אך נחושות – "הוא הסיר את הבמות, ושבֵר את המַצְבֵּת, וקָרַת את הָאֲשֵׁרָה, וקָתַת נְחֹשׁ הַנְּחֹשֶׁת אשר עשה משה, כי עד הימים ההמה היו בני ישראל מְקַטְרִים לו... בה' א-להי ישראל בָּטְחוּ!..." (מלכים-ב י"ח, ד-ה).

- [1] ראו הרחבה בספרי (עם הרב בני לאו), ישעיהו – כציפורים עפות, עמ' 169-201.
- [2] רעיון זה הציעה לראשונה, תלמידתי ד"ר רבקה רביב, מתוך ההקבלה בין חזקיהו לדוד, ראו מאמרה בשמעתין 74/73 (תשמ"ג), עמ' 38-47.
- [3] בפרקים אלה, לא נראית אפשרות להפריד בין טיהור המקדש "בשנה הראשונה למלכו", לבין הפסח.
- [4] ב-6 לחזקיהו נפלה שומרון + סרגון מלך 16 שנה + מסע סנחריב בשנתו ה-5.
- [5] הוזכר לעיל, בפרק כ"ח.
- [6] ראו בטור שכתבתי שם.

דברי הימים ב ל - פסח ביחד

על ההבדל בין לוחות השנה ביהודה ובישראל, ועל החלטה הנועזת אשר התקבלה בלעג מחד, ובהיענות המונית מנגד

סרגון מלך באשור 16 שנה, וניהל מסעות מלחמה אכזריים גם במזרח מול עילם, ומול המרד של מִרְדַּךְ-בְּלָאָדָן הַכַּשְׂדִּי (712-722 לפנה"ס) בבבל, וגם במערב מול חמת, ומול ערי פלשת בדרך למצרים. בעוד חזקיהו שמר על הדרך של ישעיהו הנביא, מורו ורבו, [1] לא למרוד אך גם לא להתרפס, לטהר את יהודה וירושלם, אך לא להכניס ראש ליבריתות אזוריות נגד אשור, שעלולות להפיל על ירושלם את גורל שומרון.

בזהירות רבה ובמשך שנים הכין חזקיהו את קשרי השליחים אל שבטי הצפון, אבל שום צבא יהודי לא עלה צפונה מגבול יהודה, כי שם שלטו חילות אשור. כל ניסיון להמליך את חזקיהו בגלוי על שבטי ישראל הנותרים בצפון, היה מתפרש בהכרח כמרד באשור. הפיתרון הגאוני היה להצניע את ההמלכה השנייה של חזקיהו בתוך חגיגת הפסח בירושלם, שאליה ייקראו ויבואו גם אנשי הצפון .

האיגרות ששלח חזקיהו לשבטי הצפון נתקלו בתחילה בלעג ושחוק, ורק מעטים "מֵאֲשֶׁר, ומנשה ומְזַבְּלוֹן נכנעו וַיָּבֹאוּ לִירוּשָׁלַם" (ל', י-יא). אבל בהמשך אנו פוגשים בהמונים רבים שהגיעו לפסח, בלי שהספיקו להיטהר כהלכה – "רַבַּת מֵאֲפְרַיִם ומנשה, יששכר וזַבְּלוֹן לא הִטְהָרוּ, כי (=אכן) אכלו את הפסח בלא ככתוב; כי (=אכן) התפלל חֲזַקְיָהוּ עליהם לאמר: ה' הטוב יִכַּפֵּר בְּעַד [העם]; כל לבבו הִכִּין לְדַרְשׁ הָאֱלֹהִים, ולא כטהרת הקדש; וישמע ה' אל חֲזַקְיָהוּ, וַיִּרְפָּא את העם" (ל, יח-כ);

איך אפשר להסביר את הלעג מחד, ואת ההמונים שבאו, מאידך?

בתחום ממלכת ישראל בצפון הקפידו על הפרש של חודש ימים בלוח החגים מאז ירבעם בן נבט, שעשה חג [סוכות] בצפון "כְּחָג אֲשֶׁר בִּיהוּדָה... בַּחֹדֶשׁ אֲשֶׁר בָּדָא מְלִכּוֹ... (מלכים-א י"ב, לב-לג); כך יצרו פילוג דתי בעם ישראל, וחגי החודש 'השביעי' (=תשרי) נחוגו בצפון "בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁמִינִי" לפי הלוח שנהג ביהודה, כמובן – בצפון הוסיפו 'חודש עיבורי' (=אלול שני), והחודש 'השביעי' חל בהפרש של חודש מיהודה[2].

זה היה מהלך מבריק, כדי שישראלים מהצפון לא יעלו לרגל לירושלם, והם שמרו עליו לאורך השנים. גם אחרי נפילת שומרון עוד נשאר הלוח הנפרד לְפָלְיִטָה "הנשארת לכם מכף מלכי אשור" (ל', ו), ולכן, התקבלו השליחים עם האיגרות הראשונות בשחוק ובלעג – הרי זמן הפסח יחול רק בעוד חודש!

לא רק לחץ הזמן בטיהור המקדש (כט, יז) גרם להחלטה הנועזת, אלא בעיקר הפער של חודש מלוח הצפון. "וַיִּנְעַץ הַמֶּלֶךְ ושריו וכל הקהל בירושלם לעשות הפסח בַּחֹדֶשׁ השני; כי לא יכלו לַעֲשׂוֹתוֹ בעת ההיא, כי הִזְהִימוּ לֹא הִטְהָרוּ לְמִנְיָ (=לא הספיקו להיטהר ולטהר את כולם), והעם לא נִאֲסְפוּ לִירוּשָׁלַם – וַיִּישֶׁר הַדָּבָר בעיני המלך, ובעיני כל הקהל" (ל', ב-ד);

ברגע, שירושלם ביטלה את הפילוג הדתי ויישרה קו עם לוח הצפון, אכן הגיעו המוניים, אף שלא הספיקו, וכנראה גם לא ידעו, להיטהר כהלכה – לכן נאלצו לעשות פסח המוני, בחודש השני, ובלי טהרה! האם כולם הסכימו לקבל החלטות נועזות שכאלה?

בניגוד לאווירת הכתובים, שמרו חז"ל [3] על מסורת חכמים שלא הסכימו עם חזקיהו. כנגד המהלך המבריק של ירבעם בן נבט לפילוג עם ישראל, נקט חזקיהו במהלך מבריק דומה, דחייה של חודש, והפעם כדי לאחד את עם ישראל כולו, כמו בפסח של יציאת מצרים. בכך השתווה חזקיהו לא רק לדוד, כי אם למשה ולאהרן.

---

[1] ראו ישעיהו – כציפורים עפות, עמ' 6-145 ; 6-164 ; 8-201.
[2] רעיון זה הציע הרב ראובן מרגליות, המקרא והמסורה, ירושלים תשכ"ד, עמ' נד-נו.
[3] ששה דברים עשה חזקיה המלך – על שלשה הודו לו, ועל שלשה לא הודו לו... עיבר ניסן בניסן ולא הודו לו" (פסחים נו ע"א).

דברי הימים ב לא - תהליך היסטורי של פשרה

תארו לכם שיצו עלינו לסגור את כל בתי הכנסת ולהתפלל לה' רק בהר הבית האחד והיחיד – הבמות המותרות בהן עבדו לשם ה', הן צורך טבעי של כל קהילה, בדיוק כמו בתי הכנסת שלנו – תארו לכם שיצו עלינו לסגור את כל בתי הכנסת ולהתפלל לה' רק בהר הבית האחד והיחיד. אולי חילונים יעמדו בדרישה כזאת, אבל שום קהילה דתית לא תעמוד בזה! לכן נאמר תדיר "עוד העם מַזְבְּחִים וּמִקְטָרִים בַּבְּמֹת", והכוונה לשם ה'.

לדעתי, בתי הכנסת שלנו הן 'פשרה יהודית היסטורית', בין הצורך לבין דרישות התורה. כאשר הפסיקו להקריב קרבנות ולהקטיר קטורת בבמות, ועל פי דרכו של עזרא הסופר הוציאו את ספר התורה השלם לקרוא בו מעל הבימה, הפכו הבמות לבתי כנסת. זה לא קרה ברגע אחד, אלא בתהליך היסטורי של פשרה גאונית.

מצאתי לזה הוכחה ברורה בקרב 'ביתא ישראל' באתיופיה, שם הקריבו קרבנות ב'מִסְגִּיד' כמעט עד ימינו, כמו שנהגו רבים מיהודי מצרים בימי בית שני (=מקדש חוניו). [1]

כאשר אמרו השליחים מארץ ישראל, שאפילו ב'ירושלים', משאת נפשם וכיסופיהם, אין קרבנות כיום, הם קיבלו זאת בלב שלם, והפסיקו להקריב – ה'מִסְגִּיד' הפך לבית כנסת גם באתיופיה, כאלפיים שנה אחרי שזה קרה בבבל.

אבל מה הקשר בין ביטול הבמות בימי חזקיהו, לבין התרומות והמעשרות?

הבמות היו מרכזים של קהילות, וברור שרוב התרומות והמעשרות היו מובאים אליהם, ושם גם היו מחלקים לכוהנים, לויים, עניים ואביונים 'בשעריך'. מצוות הצדקה של התורה היו מתקיימות במסגרות הקהילתיות. להפרטה הזאת יש יתרונות, שאסור להתעלם מהם, כמו לקופות צדקה וגמ"ח, שאנו מכירים כמעט בכל קהילה.

אבל חסר בכל זה תקציב לאומי מרכזי, בגודל ובהיקף של 'ביטוח לאומי' [2] ותקציבי רווחה. על פגמים חמורים בתרומות ומעשרות צעק הנביא מלאכי (א', יג-יד), וגם הבטיח (ג', י): "הביאו את כל המעשר אל בית האוצר (=במקדש ה' האחד), ויהי טָרֶף בביתי (=לכל נזקק), ובחונני נא בזאת אמר ה' צ-באות, אם לא אפתח לכם את אֲרְבֹּת השמים, וְהִרִיקְתִּי לכם ברכה עד בלי די!"

לכן, התוצאה העיקרית של ביטול הבמות הייתה הבאה למקדש של "עֲרְמוֹת עֲרְמוֹת", שהצטברו מהקציר עד האסיף – "בחדש השלשי החלו העֲרְמוֹת לִיסוֹד (=לבסיס), ובחדש השביעי פָּלוּ" – "וכפֶּרֶץ הדבר (=ההרגל להביא למקדש) הרבו בני ישראל ראשית דגן תירוש ויצהר ודבש (=תאנים ותמרים), וכל תבואת שדה ומעשר הכל (=משאר הגידולים), לָרֵב הביאו... מעשר בקר וצאן ומעשר הקדשים... (לא, ה-ז).

חזקיהו ברך את העם בשם ה', ומיד דרש וארגן את הלשכות ואת מנגנוני החלוקה עם האחראים "אשר נקבו בשמות", במיוחד למערכות הכהונות והלויים לפי חוקי התורה, כדי לעשות "הטוב והישר והאמת לפני ה' א-להיו" (לא, יט-כ).

ובכל אלה קשה לי, ואני תוהה בעניות דעתי, מדוע לא נזכרו העניים והאביונים בהדגשה יתירה, כפי שאנו קוראים בתורה (דברים ט"ו), ובתוכחות הנביאים מימי חזקיהו (ישעיהו א'; מיכה ג') – האם יש קשר בין נבואות התוכחה הקשות שיתממשו באסונות ובחורבן, לבין הדגשת היתר של מעמד הכהונה והלויים, והעלמת הדלים והאביונים, בחלוקת האוצרות שהובאו למקדש האחד משפע הברכה בכל הארץ (לא, י)?

[1] על הקרבה בבית חוניו, ראו מגילה י' ע"א, ועל ההקרבה ב'מסגיד', ראו בספרי זכור ושמור – טבע והיסטוריה נפגשים בשבת ובלוח החגים, עמ' 407 הערה 22.
[2] גם כשיש לנו 'ביטוח לאומי' ותקציבי רווחה, אנו שומעים זעקות כמעט בכל יום, ועם כל זה, אוי לנו אם לא היו.

דברי הימים ב לב - הביקורת החוצה בבקשה

אפשר לבקר את אסא ואת יהושפט ואפילו את עוזיהו, אבל חזקיהו נראה בדברי-הימים ממש כמו דוד: "ביקש הקב"ה לעשות חזקיהו משיח"

חזקיהו כמו דוד - הביקורת הנבואית נשארת בחוץ [1]!
כפי שראינו, אפשר לבקר את אסא ואת יהושפט, ואפילו את עוזיהו, ודווקא כאשר ספר מלכים משמיט ביקורת על מי שעשו "הישר בעיני ה'", אבל חזקיהו נראה בדברי-הימים ממש כמו דוד – "ביקש הקב"ה לעשות חזקיהו משיח" (סנהדרין צד עמ' א).

דוגמאות:

לא נזכר כאן שחזקיהו מרד "במלך אשור ולא עָבְדוּ" (מלכים-ב יח, ז);
לא נזכר כאן שחזקיהו שלח משלחת למצרים "לעזרה", בניגוד מוחלט לאזהרות ישעיהו! (ל, א-יד; לא, א-ג);

מתואר כאן בפירוט המבצע לשיפוץ החומות, וסתימת המעיינות החיצוניים, כי "למה יבואו מלכי אשור ומצאו מים רבים" (לב, ב-ה), וגם הטיית מי הגיחון אל תוך העיר (המורחבת; לב, ל), כדי להבטיח את כושר עמידתה במצור – אבל לא נאמר כאן דבר על התנגדות חריפה של הנביא ישעיהו (כב, א-יד) למבצע הבנייה הזה, שהיה חלק מן הקשר עם מצרים למען המרד באשור, והנביא התנגד לכל אלה!

בדברי הביקורת (שלא נזכרו כאן) אמר ישעיהו (בין היתר; כב, ט-יא) – "ואת בְּקִיעֵי עִיר דוּד רְאִיתֶם כִּי רְבוּ, וְתִקְבְּצוּ אֶת מֵי הַבְּרֵכָה הַתַּחְתּוֹנָה; וְאֵת בְּתֵי יְרוּשָׁלַם סִפְרֹתֶם, וְתִתְּצוּ הַבָּתִּים לְבַצֵּר הַחוּמָה; וּמִקְנֵה עֲשִׂיתֶם בֵּין הַחֲמַתִּים לְמֵי הַבְּרֵכָה הַיְשָׁנָה – וְלֹא הִבְטַחְתֶּם אֶל עֲשִׂיָהּ (=ה' א-לוהי ישראל), וּלְצָרָה יִרְחוֹק לֹא רְאִיתֶם!"

והנה, כותב 'דברי-הימים' מבליט (ממקורותיו) את המענה של המלך חזקיהו לטענת הנביא, כלומר: 'אנחנו' בהחלט מביטים אל ה' א-לוהינו, יוצר כל, ונסמכים עליו! לשם כך אסף את המפקדים ואת "העם... אל רחוב (=רחבה, כיכר) העיר, וידבר על לבבם, לאמר: "חזקו ואמצו! אל תיראו ואל תערצו מפני מלך אשור, ומלפני כל ההמון אשר עמו, כי עמנו רב מעמו; עמו זרוע בשר, ועמנו ה' א-לוהינו לעֲזָרָנוּ, וְלֹהֲלָחַם מְלַחְמֵינוּ" (לב, ו-ח) [2].

אכן, חזקיהו המלך הקשיב לביקורת של נביאים, וגם פעל לפיה. לדוגמה (בהמשך אותו פרק כב), דרש הנביא את סילוקו של "שִׁבְנָא אֲשֶׁר עַל הַבַּיִת" (=ראש השרים בממלכה), ואת מינוי "אליקים בן חלקיהו" במקומו (ישעיהו כב, טו-כב); בעמידה מול שליחי סנחריב כבר היה "אליקים בן חלקיהו אשר על הבית" (ישעיהו לו, ג).

אבל כותב 'דברי-הימים' לא מזכיר כלל את הביקורת הנבואית של ישעיהו, אלא רק את המענה הבוטח בה' של המלך חזקיהו!

מתוך נאומו ההפחדה של נציגי סנחריב[3] מול חומות ירושלים הושמט כל רמז לברית הצבאית עם מצרים, "משענת הקנה הרצוץ", שהנביא (ישעיהו לא, א; לו, ו) יצא נגדה בחריפות; גם טענת האשורים שיכלה להסתמך על דברי הנביא, ולפיה, ה' שלח אותם (ישעיהו י', ה-ו; לו, י), לא נזכרת כאן.

המתח בין המלך והנביא ניכר מאד במלכים ובישעיהו, [4] וכאן לא נרמז דבר ממנו! רק התפילה המשותפת של המלך והנביא נזכרת – "ויתפלל חזקיהו המלך וישעיהו בן אמוץ הנביא על זאת, ויזעקו [אל] השמים!"! בתיאור המלא שבמלכים-ב יט, טו-יט) ובישעיהו (לו, טו-כ), המלך התפלל תפילה מרשימה מאד, והנביא רק הגיב בשם ה'.

אולם שני חטאים של חזקיהו נזכרו בכל זאת, אף כי בקיצור, ובניסוח מינורי, לעומת הביקורת הנוקבת בפי ישעיהו (לח ולט) – גבהות הלב, שהביאה למחלה, והכניעה שעצרה את הפורענות (לב, כד-כו), וקבלת השליחים של "שרי בבל" (=מְרַאֲדָךְ בְּלֶאֲדָן; לב, לא; ישעיהו לט) .

שוב עלינו לזכור, ש'דברי-הימים' (שבידינו) נכתב בימי בית שני, אחרי זרובבל, כאשר לא ישבו עוד צאצאי דוד על כסא מלכות או שלטון בירושלים, וזיכרון דוד וחזקיהו הדומה לו, היו מרכיב קריטי במאבק על שמירת הזיכרון של בית דוד לדורות.

---

[1]אפילו ההפניה (ל"ב, לב) לספר "חזון ישעיהו בן אמוץ הנביא", מדגישה את "חסדיו" של חזקיהו!

[2]על כל אלה ראו בספרי (עם הרב בני לאו) ישעיהו – כציפורים עפות, עמ' 236-251.

[3]כותב 'דברי-הימים' השמיט כדרכו, את שמות הדוברים, נציגי סנחריב כמו נציגי חזקיהו, כמו גם פרטים גאוגרפיים – "וַיַּעֲמֵד בַּתְּעֵלַת הַבְּרֵכָה הָעֲלִיוֹנָה בְּמִסְלַת שְׂדֵה כֹּבֵס" (ישעיהו ל"ו, ב).

[4]ראו הרחבה בספרי הנ"ל, ישעיהו – כציפורים עפות, עמ' 204-221; ועל ההשלמה בתפילה, עמ' 268-273

דברי הימים ב לג - הדם הנקי

אם מנשה חזר לדרך אביו ואף טיהר את בית ה', איך חזר הכל ונטמא שוב עד לטיהור הגדול של יאשיהו?

הסנגוריה היחידה שאני יכול ללמד על מנשה היא, שהוא עלה למלוכה בגיל 12, ולפיכך, חבורת שרים ויועצים בלתי ידועים, היא האחראית להיפוך המגמה של חזקיהו, ולחזרה למדיניות אחז; לפי השקפת עולמם, 'האלילות מושלת בעולם, באימפריה האשורית, ולכן היא תמשול גם בירושלם!'. הטראומה של מרד חזקיהו בסנחריב, עם לכיש וערי יהודה נופלות, והמוני יהודים שבויים וגולים, היא שהחזירה לשלטון בירושלם את 'המתיוונים' של ימי בית ראשון, שרצו להשתלב בתרבות העולמית, ובסדר העולמי.

חבורת מנשה ראתה בנביאים, שיצאו נגד תועבות האלילות, סכנה לשלטונם, וסכנה לירושלם, כי מלכים כמו חזקיהו תמיד יתחילו בטיהור המקדש, וסביר שימשיכו במרד נגד האימפריה, דווקא בגלל ביטחונם המוחלט בה', בורא העולם ומנהיגו, השוכן בירושלם.

לכן, נרדפו הנביאים בימי מנשה והוצאו להורג בתואנות שונות ומשונות, בשפיכת "דם נקי... הרבה מאד, עד אשר מלא את ירושלם פה לָפָה" (מלכים ב כא, טז), ולפי מסורת חז"ל (יבמות מט ע"ב) - "מנשה הרג את ישעיה" - כמתואר בבהירות מזעזעת בפרקי "עבד ה'" [1], והנה דווקא רדיפה זו לא נזכרת כלל ב'דברי-הימים', ורק התועבה האלילית מתוארת בביטויים חריפים מאד!

מדוע?

תועבה אלילית אפשר לסלק כמו שאפשר להכניס, וכך, יכול היה מנשה לחזור בתשובה! אבל "דם נקי" של נביאים ותלמידי נביאים, 'מתנגדי משטר', אי אפשר להחזיר לחיים, ואין עליו כפרה - "וגם דם הנקי אשר שפך, וַיִּמְלֵא אֶת יְרוּשָׁלַם דָם נָקִי, וְלֹא אָבָה ה' לְסַלַח"; ירושלים תחרב כמו שומרון (מלכים ב כד, ד; כא, יב-יד) - "בגלל מנשה בן יחזקיהו על אשר עשה בירושלים" (ירמיהו טו, ד).

תשובת מנשה אין לה זכר בספרי מלכים וירמיהו, בגלל 'הדם הנקי'!
תשובת מנשה אפשרית ב'דברי-הימים', כי לא נזכר כלל 'הדם הנקי'!

אבל מה הביא את מנשה לחזור לאמונת אביו?

האשורים לא באמת בטחו במנשה, ולא סמכו על נאמנותו; כנראה חשבו את כל המפגן האילי שלו ל'הצגה'. 'ברגע מסוים, אולי בעת כישלון אשורי במלחמות מול צור, או מצרים[2], הם חשדו במנשה בן חזקיהו, וכדי למנוע מרד נוסף הם לכדו "את מנשה בחאים (=קוצי ברזל), וַיֹּאסְרֵהוּ בַּנְּחֹשֶׁתִים, וַיֹּלִיכֵהוּ בבלה - וַיִּהְיֶה לוֹ, חֵלָה אֶת פְּנֵי ה' אֱלֹהֵיו, וַיִּכְנַע מְאֹד... " (לג, יא-יג).

כל מאמציה של חבורת מנשה להשתלב בתרבות האלילית השלטת, ולזכות ביחס של נאמנות הדדית, קרסו והתנפצו ברגע בו חשדו האשורים במנשה, והוא נכבל בחוטי ברזל קוצניים, שפצעו בבשרו - זה היה רגע ההתפקחות והכניעה לה' - כמו יהודים שהמירו דתם כדי לשאת חן בעיני שליטי הכנסייה, ואחר כך נחשדו והועלו על המוקד!

החשד במנשה (כפי הנראה) לא נראה חמור כל כך בבירת אשור, והוא הוחזר למלכותו, אבל את הלקח כבר ספג על בשרו הפצוע, ואז הבין (סוף סוף) את צדקת דרכם של הנביאים, כי האשורים באמת לא אכפת להם כלל למי סוגדים היהודים, ורק המס והכניעה הוואסאלית לשלטונם חשובים להם - אפילו אם יבנו בירושלים חומות חדשות "מְעַרְבָה לְגִיחוֹן בְּנַחֲלִי" (לג, יד), ויחזקו אותה מאד, האשורים לא יתערבו, ובוודאי לא אם יטהרו את בית ה' ואת העיר. זהו הגיון הסיפור הנראה כה מוזר.

אבל, אם מסורת זו נכונה, ומנשה חזר לדרך אביו ואף טיהר את בית ה' מ'סמלי' ה'הַאֲשֵׁרָה' (מלכים ב כא, ז; לג, טו), איך חזר הכל ונטמא שוב עד לטיהור הגדול של יאשיהו?

התשובה הכתובה היא, אָמוֹן - "ולא נכנע מלפני ה' כְּהִפְנֵעַ מְנַשֶׁה אֲבִיו, כִּי הוּא אָמוֹן הַרְבֵּה אֲשֵׁמָה" (לג, כג), ולא רק בשנתיים בהן ישב (רשמית) על כסא אביו, כי ברגע בו לכדו "שרי הצבא אשר למלך אשור" (לג, יא) את מנשה, כבר נטל אָמוֹן (בגיל 22) את מפתחות השלטון לשניים רבות; רוב חבורת מנשה תמכו בו, והמשיכו את 'דרך מנשה-אָמוֹן' בכל התחומים - לדעתי, אפילו הטיהור של מנשה סופל עוד בחייו על ידי חבורת אָמוֹן, וזו משמעות הכתוב, שָׁאָמוֹן לֹא נִכְנַע כְּאֲבִיו, וְהַחֲזִיר אֶת הַפְּסִילִים.

בצדק גמור, התעלמו הנביאים - במיוחד ירמיהו - מתשובת מנשה!

[1] ראו בטורים שכתבתי על ישעיהו [נג](#), [נז ונט](#).

[2] בשנת 7 לאַסְרַחְדוֹן (674 לפנה"ס; לפי כרוניקה בבליית), "צבא אשור הוכה במצרים."

דברי הימים ב לד - מהפכת יאשיהו וספר התורה

אצל מי יכול היה יאשיהו למצוא 'קצה של חוט' אחרי 65 שנה של אלילות פרוצה בירושלים?

אסא, נין לשלמה, מלך בגיל צעיר מאד, ורק בשנתו ה-15 תפס את השלטון[1];
יואש, הילד היחיד ששרד, הומלך בן 7, ויהוידע הכהן ואנשיו ניהלו את הממלכה (כג וכד);
מנשה מלך בן 12, וחבורת שרים ויועצים הובילה אותו עד לשבי שפקח את עיניו (לג);

יאשיהו נין לחזקיהו, מלך בן 8 וחבורת שרים ויועצים שהקיפה אותו, המשיכה לנהל את הממלכה בדרכי מנשה-אָמון, בשקט מדיני של כניעה ואסאלית, ובהשתלבות דתית בתרבות האלילית שבמרחב – איזה סיכוי היה ליאשיהו להשתלט, ולחולל מהפכה ברוחו של חזקיהו, אבי סבו?

"ובשמונה שנים למלכו, והוא עודנו נער (בן 16) החל לדרוש לא-להי דוד אביו" (לד, ג); אצל מי יכול היה יאשיהו למצוא 'קצה של חוט' אחרי 65 שנה (8+2+55) של אלילות פרוצה בירושלם? התשובה נמצאת בנבואות "צפניה בן כושי בן גדליה בן אַמריה בן חזקיה, בימי יאשיהו בן אָמון מלך יהודה" (צפניה א', א); [2] צפניה ניבא אסון לירושלם ב"יום ה' הגדול", בו יכרית ה' את כל האלילות. יאשיהו הבין, שאם הוא לא יעשה זאת, יבוא אויב בשערי העיר ב"יום חשך ואַפלה" (צפניה א, יד-טז);

אחרי 4 שנות לימוד והיערכות – "ובשנים עשרה שנה (ליאשיהו בן ה-20) החל לטהר את יהודה וירושלם מן הבמות והאֲשָׁרִים והפְּסָלִים והמִסְכּוֹת; וַיִּנְתְּצוּ לַפְּנֵי אֵת מִזְבְּחוֹת הַבַּעֲלִים... (לד, ג-ה); אז הופיע נביא צעיר, "נער אנכי", "ירמיהו (א, א-ב; ו-ז) בן חלקיהו מן הפהנים אשר בעֲנֹתוֹת בארץ בנימן; אשר היה דבר ה' אליו בימי יאשיהו בן אָמון מלך יהודה, בשלש עשרה שנה למלכו", וכאצא לכוהני בית עֲלֵי מִשְׁלָה, [3] הוא נשלח מיד "צפונה" (ירמיהו ג, יב-יד), להשיב את ליבם של הנותרים משבטי ישראל בצפון, אל ה' השוכן "בציון", ולשוב ולאחד את ישראל ויהודה הנותרים בארץ;

באותו זמן ממש יצא המלך יאשיהו 'צפונה', והחל לטהר את הארץ, "ובערי מנשה ואפרים ושמעון, ועד נפתלי... וַיִּנְתְּץ אֵת הַמִּזְבְּחוֹת וְאֵת הָאֲשָׁרִים וְהַפְּסָלִים פֶּתֶת לְהַדְק... בכל ארץ ישראל" (לד, ו-ז); חזקיהו לא העז לעלות בעצמו 'צפונה', כי זה היה נחשב מרד באשור, אבל בימי יאשיהו, האימפריה האשורית ירדה מגדולתה, צבאותיה גורשו ממצרים, ואחיזתה נחלשה מאד – יאשיהו נכנס לתוך 'החללי', והחל לפעול כמלך בית דוד על כל עם ישראל!

רק אז החלה מלאכת הטיהור והשיקום של בית ה' – יאשיהו בעקבות יואש, ו"חלקיהו הכהן הגדול" (לד, ט-יד) בעקבות יהוידע הכהן מימי יואש [4]; בשיא הטיהור נמצא בבית ה' "ספר התורה" [5] (מלכים-ב כ"ב, יא), שהרעיש פעמיים את ההיסטוריה היהודית – בימי יאשיהו – ובחקר המקרא המודרני.

תגובת יאשיהו לשמיעת דברי הספר הייתה זעזוע, קריעת בגדים ופנייה אל "חֲלֹדָה הַנְּבִיאָה", שהשיבה לו כי דברי הספר יתקיימו בחורבן הארץ – לפיכך ברור, ש"ספר התורה" כלל בעיקר את הברכות והקללות (דברים כח), ואכן נקראת פרשיה זו במיוחד "ספר התורה" (דברים כח, נח-סא; כט, כ).

בניגוד להשערת המחקר, שום אדם שישמע ספר דברים מתחילתו לא יקרע את בגדיו. מדובר בספר אֲלוֹת הברית, שנכתב למעמדים מיוחדים, בדומה ל"ספר הברית" (שמות כד, ז) במעמד הר סיני .

כאן הופיעה הדמות הנבואית השלישית בימי יאשיהו, [6] אחרי צפניה וירמיהו – "חֲלֹדָה הַנְּבִיאָה... (לד, כב-כח), שהחזירה את יאשיהו לנקודת המוצא מנבואת צפניה – ה' "מביא רעה על המקום הזה ועל יושביו..."; וכל "האֲלוֹת" (=הקללות) הכתובות ב"ספר התורה" יתקיימו – אמנם לא בימי יאשיהו בזכות ליבו הנאמן לה', כפי שהתגלה בקריעת הבגדים.

[1]ראו בטורים לפרקי י"ד וט"ו, לעיל.

[2]ראו בטורים שכתבתי לצפניה.

[3]ראו בטורים שכתבתי לירמיהו ג' וז'.

[4]דברים שכתבתי בטור למלכים-ב כ"ב.

[5]במלכים הוא נקרא רק "ספר התורה", אולם כאן נוסף פסוק (ל"ד, יד) על מציאת "ספר תורה ה' ביד משה", וככל הנראה, כותב 'דברי-הימים' (בימי בית שני) אכן סבר, שהיה זה ספר תורה שלם; חז"ל (יומא נב ע"ב) הוסיפו, שהספר היה פתוח בדיוק בפרשת הקללות, בנבואה על הגליית המלך, ולכן קרע יאשיהו את בגדיו.

[6] לדעתי, צפניה כבר הלך לעולמו, וירמיהו הלך "צפונה", "להחזיר את עשרת השבטים" (מגילה יד ע"ב), שנתרו בשומרון ובגליל.

דברי הימים ב לה - הפסח והברית

פסח של כל עם ישראל היושב בארץ, שהוא עצמו גם חידוש מעמד הברית של "ספר התורה", לא ידוע לנו משום זמן אחר, אלא משנת 18 ליאשיהו בלבד

לא איש כיאשיהו ירים ידיים למשמע נבואת "חלדה" המגובה ב"אלות הברית הכתובה בספר התורה הזה" (דברים כט, כ). כשם שהגיב לנבואת צפניה (א') במסקנה, שעליו מוטלת החובה [1] לבער ולכלות את האלילות מירושלם, לפני שיבוא אויב בשעריה, כך הוא הגיב גם לנבואת "חלדה". יאשיהו לא הסתפק בדחייה שזכה בה, ולפיה "הרעה" תבוא אחרי מותו, אלא שאף בכל מאודו לבטל את הגזרה כליל!

מ"ספר התורה" למד יאשיהו והבין מה עליו לעשות – הקללות יבואו "אם לא תשמע בקול ה' א-להיך...". ואילו "אם שמוע תשמע" יהפכו הקללות לברכות! המבחן היה במעמד הברית, לכן המוטל עליו באותה עת הוא לחדש את המעמד של "ספר התורה", וילהעביר את העם בברית!

ב-18 שנה ליאשיהו נחגג 'פסח', ש"לא נעשה... כְּמִהוּ בִּישְׂרָאֵל מִימֵי שְׂמוּאֵל הַנְּבִיא, וְכָל מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל לֹא עָשׂוּ כַּפֶּסַח אֲשֶׁר עָשָׂה יִאֲשִׁיהוּ...". הייתכן לומר כך? וכי לא היה פסח חזקיהו (ל')?

לא מדובר כאן בלשון גוזמה, כי באמת לא ידוע לנו על 'פסח של ברית', מעולם. ביציאת מצרים, פסח היה נס הצלה בכל בתי ישראל, אבל לא מעמד של כריתת ברית. במדבר סיני, עשו בני ישראל את הפסח (במדבר ט'), אחרי מעמד הברית בהר סיני (שמות כד) – הפסח עצמו לא היה ברית! בימי יהושע (ה') עשו בני ישראל את הפסח בגלגל, אחרי מעבר הירדן וברית ערבות מואב, ולפני הברית בהר עיבל!

אחרי חורבן שלה, אסף הנביא שמואל (ז') את העם למצפה, למעמד של תשובה והצלה מפלשתים, אבל לא נזכרה שם ברית, ולא פסח; גם בחידוש המלוכה בגלגל (שמואל-א י"א, יא-טו + י"ב), לא נזכרה ברית, ולא פסח, ומדובר שם בימי "קציר חטים" (י"ב, יז); אם היה מעמד כזה בימי שמואל הנביא, הוא לא נזכר בכתובים שהגיעו אלינו. בפסח חזקיהו לא נזכר מעמד ברית, ועיקרו היה איחוד כל הנותרים משבטי ישראל הצפוניים, כעם אחד תחת מלכות חזקיהו.

פסח של כל עם ישראל היושב בארץ, שהוא עצמו גם חידוש מעמד הברית של "ספר התורה", לא ידוע לנו משום זמן אחר, אלא משנת 18 ליאשיהו בלבד! החיבור הזה היה קשה מאד לעיכול;

ספר מלכים (ב-כ"ג, א-ג) מתאר בעיקר את יאשיהו המלך עומד "על העמוד, ויכרת את הברית לפני ה'... להקים את דברי הברית הזאת הפתבים על הספר הזה, וינעמד כל העם בברית"; כל מבצע הטיהור הגדול (שקדם ברובו) מופיע כחלק מקיום הברית. הפסח עצמו נזכר ב-3 פסוקים קצרים, שעיקרם: "לא היה כפסח הזה!"

בידברי-הימים (ב-לה), עיקר התיאור הוא חגיגת הפסח הגדולה (בדומה לפסח חזקיהו), ואילו מעמד הברית מתואר לפני הפסח בפסוקים אחדים (לה, כט-לג); ואילו בנבואת ירמיהו (יא, א-ח), העיקר הוא שמיעת דברי הברית (כדבר ה' בנבואה!), וירמיהו נצטוו להפיץ את דברי הברית "בערי יהודה ובחצות ירושלים!" הפסח כלל לא נזכר!

וב"ספר חזון נחום האלקשי" [2] חזה את חורבן נינוה, והרגיע את כל החששות, שמא אחרי חגיגת פסח כזאת, יבוא שוב מסע מלחמה אשורי כפי שקרה בימי חזקיהו (=סנחריב) – "הנה על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום, חגי יהודה חגיד, שלמי נדרך, כי לא יוסיף עוד לעבר בך בליעל, פלה נכרת" (נחום ב', א); הברית לא נזכרת!

*

בנבואות חבקוק (כמו בסוף צפניה) חוזר מחזה האימים של האויב הבא, מצפון, הכשדים! יאשיהו

היה בטוח, שהסכנה הרצינית עולה מדרום, ואם רק יצליח לעצור את פרעה "נכו מלך מצרים", תעמוד ירושלים במלוא כוחה ועוצמתה מול כל סכנה אחרת – כדרכו, יאשיהו פעל עצמאית בכל כוחו ואמונתו, וכנראה, שום אדם, גם לא בשם א-להים (ל"ה, כב), לא יכול היה לעצור את המלך, שנפל בקרב במגידו, בן 39 שנה!

- [1] לפי מדרש הגדול (דברים כ"ז, כו) למד יאשיהו מהפסוק האחרון בברית – "ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת לעשות אותם", ואמר: 'מכאן שעלי להקים!'
- [2] ראו בטורים שכתבתי על נחום, חבקוק, וירמיהו (י"א).

דברי הימים ב לו - ההזדמנות השביעית והאחרונה

66 פעמים לאורך ההיסטוריה המתוארת בתנ"ך ניתנה לעם ישראל הזדמנות לבית יציב. האם הפעם השביעית תצליח?

מנהיג, וכל שכן 'מלך בשר ודם', כמעט אי אפשר שיהיה נקי מכישלונות וחרף מטעויות ומחטאים – ומשה רבנו יוכיח. גדולתם של מנהיגים, נביאים ומלכים שמורה להם לדורות, ואיננה נמחקת בגלל כישלונות. אולם נבואת אמת איננה מחפה ואיננה מסתירה כישלונות. ציורים 'מושלמים' של 'גדולי עולם' אינם יכולים להיות אמת – אין שום אדם גדול ממשה רבנו. הכישלון של עלי הכהן, ושל שמואל הנביא היה טמון בבנים, שלא הלכו בדרכי אבותיהם. הכישלון של שאול היה בחוסר היכולת הנפשית להתפייס עם דוד ולבנות בית מלוכה אחד על עם ישראל מאוחד. הכישלונות של דוד ושלמה, ושל יהושפט, היו טמונים בריבוי הנשים ובחטונות הפוליטיות, נכריות ושאינו נכריות. רחבעם הוא היחיד הראוי להיזכר ברשימה זו, של הגדולים, לא מפני שטעה ונגרר אחרי "הילדים" בני ה-40, (אלא מפני ששמע פעמיים לדברי שמעיה הנביא) יא ויב, (מנע מלחמת אחים, והציל את ירושלים מפני שישק. הכישלונות של שלמה ושל עוזיהו נבעו מגאוות יתר, בשל הצלחות כבירות. יותם בן עוזיהו, המלך התם, הוא היחיד שלא נזכר בו חטא. חזקיהו ויאשיהו טעו בקריאת המפה ההיסטורית של המרחב, בעידן השתלטות המעצמות. גם ישעיהו הנביא לא הצליח לעצור את הברית עם מצרים; גם הקו הקבוע של הנביאים, שלא להכניס ראש למאבקי מעצמות, לא מנע מיאשיהו את הטעות במגידו. יאשיהו גם לא הבין עד כמה הכול היה תלוי רק בו, ואחריו לא נותר דבר. בטעות מגידו נפל בית דוד בקרב. צאצאי יאשיהו הנאחזים בכיסא, לא רוח ה' פיעמה בהם, ולא הייתה שכינה עימהם. הכוח החומרי דחף את המכונה עוד כ-22 שנה, אבל 70 שנה של אובדן העצמאות [1] החלו במות יאשיהו (609) לפנה"ס. (יהואחז אולי היה ממשיך בדרך אביו) כרצון "עם הארץ"; לו, א, (אבל פרעה שלט אז בירושלים. יהויקים היה נאמן לפרעה-נכו, ובהזדמנות הראשונה מרד בבבל, והביא לאסון; הוא היה תקיף כאביו, אבל בכיוון ההפוך, ושפך דם נביאים [2] כמו מנשה אבי סבו. יהויכין היה רק נצר מיועד לדורות הבאים, תחת חסותו האישית של מלך בבל – זרובבל יצא מזרעו) דברי-הימים-א ג', יז-יט. (צדקיהו היה איש טוב וחלש [3] – רצה לתקן בברית שחרור העבדים) ירמיהו לד, (אבל לא היה לו שום כוח מול השרים, שטופחו על ידי יהויקים, והובילו למרד המיותר, המטופש, האחרון. הצהרת כורש לשיבת ציון עם השתלטותו על בבל, ניתנה בדיוק 70 שנה אחרי קרב מגידו (539) לפנה"ס * (ה' א-לוהי ישראל הבחר בבית דוד נתן עוד ארבע הזדמנויות, בנוסף לדוד עצמו, לקום מעפר אחרי פילוג המלוכה – יהושפט – עוזיהו-יותם – חזקיהו – יאשיהו – ובראשית בית שני, זרובבל. עם ישראל מתפלל ומייחל לפעם השביעית, האחרונה, אבל כדי להיות ראויים לכך, חובה ללמוד תנ"ך בעיון, מתוך נכונות לחשבון נפש יסודי ומעמיק, לאומי-רוחני-תורני-

מוסרי 70 [1] _____ שנה שונות מבדילות בין חורבן הבית הראשון (586 לפנה"ס, (לבין חנוכת הבית השני 516) לפנה"ס [2]. (על רצח הנביא "אוריהו בן שמעיהו מקרית ערים", ראו ירמיהו) כ"ו, כ-כג, (והכתוב) מלכים-ב כ"ד, ג-ד (משווה את יהויקים למנשה בשפיכת "דם נקי [3]. "התיאור המזעזע של ביקורו אצל ירמיהו) ל"ח (בכלא, אומר את הכל.

סיכום דברי הימים - הספר האחרון בתנך

דברי הימים הוא הספר החותם את התנך, אבל אם חושבים על זה קצת - הוא גם הכי מתאים לפתיחתו

לפי המסורת של ספרי התנך שבידינו, 'דברי-הימים' הוא החותם את ספרי התנך, וכך הדבר בכתבי היד של המסורה שבאו מיהדות בבל. [1] במסורת ארץ-ישראל (מימי הגאונים), מטיבריה (=טבריה), 'דברי-הימים' פותח את ספרי הכתובים, לפני תהילים, והספרים החותמים הם: דניאל – עזרא – נחמיה.

כפי שאמר לי פרופ' יוסף עופר, יש היגיון חזק ב'דברי-הימים' ראשון בספרי כתובים, שהרי הוא פותח ב'אדם, שת אנוש', כלומר, בקיצור "זה ספר תולדות אדם" (בראשית ה'), ועוד ספרי תולדות מבראשית; רק בהמשך הוא חותר ומגיע לשושלת הייחוס של משפחת דוד, גדול משוררי תהילים, ולכן מתאים לתהילים לבוא אחריו.

בנוסף, 'דברי-הימים' מסתיים בהצהרת כורש, ובה פותחים ספרי עזרא-נחמיה, כך, שהם מתאימים לחתום את התנ"ך אחרי 'דברי-הימים', מבחינה כרונולוגית. עוד מרחיק לכת מזה הוא חלקו השני של ספר דניאל [2] בו יש חזיונות המתארים את התקופה היוונית בארץ ובסביבותיה, כך, שהסדר ההיסטורי-כרונולוגי של התנך נחתם באמת בחציו השני של ספר דניאל.

אולם המסורה הארצישראלית [3] של פתיחת כתובים ב'דברי-הימים', נדחתה בספרי התנך המקובלים; ניסיון נועז אחד [4] של הרב מרדכי ברויאר (ז"ל) לשוב אליה, נותר בודד, כי הרב ברויאר בעצמו חזר לסדר המקובל.

*

לדעתי, 'דברי-הימים' כחותם התנך יש לו משמעות חשובה ביותר מפני שהוא מבוסס כולו על העתקה (תוך השמטות ועריכה), מספרים קדומים – בעיקר, מ'דברי הימים למלכי יהודה' המקורי, ואף מ'ספר המלכים ליהודה וישראל' [5] המקורי, שהיה כנראה מלא יותר מספר 'מלכים' שבידינו.

לפיכך, 'דברי-הימים' הוא גם הספר הראשון של פרשנות התנך, והוא עומד בדיוק על הגבולות בין הספרים המקוריים (שאנו מכירים רק חלק קטן מהם), לבין ספרי המדרשים והפרשנות על ספרי התנך. ברוב פרקיו, כותב 'דברי-הימים' גם מעתיק מספרים קדומים ומקוריים, וגם משמיט, עורך ומפרש, ואנחנו לא תמיד יודעים מה העתיק ומה פירש; רק כשהוא מעתיק מפרקי שמואל ומלכים שבידינו, אנו יכולים להתבונן בהשמטות, בעריכות (לרוב בקיצורי דברים), ולדון בזהירות רבה גם בפרשנות שלו.

במובן הזה, 'דברי-הימים' ראוי לחתום את התנך, מפני שהוא מסמן בדיוק את הגבול האחרון של המקרא, ואת ראשית צמיחתם של המדרשים והפרשנות.

---

[1] ראו ישראל ייבין, המסורה למקרא, ירושלים תשס"ג, עמ' 37; יוסף עופר, המסורה הבבלית לתורה, ירושלים תשס"א, עמ' 4-125; תודה לפרופ' עופר על ההסבר ועל ההפניות.

[2] ראו בטורים שכתבתי לדניאל ז' עד י"ב.

[3] בסדר נביאים, שמקדים ישעיהו לירמיהו לפי הסדר ההיסטורי, דווקא התקבלה המסורת הארצישראלית, ונדחה הסדר הבבלי.

[4] תנ"ך 'ברויאר' (כתובים) במוסד הרב קוק, ירושלים תשמ"ב; תנ"ך שלם בכרך אחד, ירושלים תשמ"ח; אולם במהדורת 'חורב', ירושלים תשנ"ח, חזר הרב ברויאר לסדר המקובל.

[5] ראו בטורים שכתבתי לדברי-הימים-ב כ"ג וכ"ד.

סיכום כללי - מדוע לא נמשך התנך?

מי החליט לנעול את השערים ומה התחולל באותם מאבקים על נעילת שערי התנך?

מדוע נחתם התנך?

מדוע לא המשיכו לכתוב ספרי 'חזון ונבואות'?

מדוע לא המשיכו לכתוב מזמורים, משלים ומגילות?

התשובה הראשונית היא, שאמנם המשיכו וכתבו עוד ועוד במכלולי היצירה המקראית, אלא שחכמי ישראל בימי בית שני החליטו לנעול את השערים, ולא לקדש עוד ועוד ספרים. אף היו ויכוחים על גניזת אחדים מהספרים שכבר נתקדשו, ורק בדור 'יבנה', דור אחד לפני עריכת המשנה, תמו הוויכוחים על מכלול ספרי המקרא (משנה ידיים, פרק ג'). האם כל היהודים קיבלו את ההכרעות האלה?

בימי בית שני, בהחלט לא! – כיתות בית שני ויצירתן הספרותית העשירה, עמדו במוקד הוויכוחים המפלגים את היהודים המאמינים ביותר. בימי המשנה והתלמוד, בהחלט כן! – הפילוג והעימות בין יהדות לנצרות, נעל את הוויכוח על חתימת התנ"ך! מי שלא קיבל את ההכרעה מצא את עצמו בחיק הנצרות. מה התחולל במאבקים האלה על נעילת שערי התנך?

הנבואה הישראלית, מיציאת מצרים, הייתה כרוכה לבלי הפרד, עם העצמאות הישראלית אפילו בממדים המוגבלים שנתרו, מהחורבן עד שיבת ציון אל בית שני, כל עוד היה אופק ממשי של בית דוד כמושל ביהודה. מרגע ששקעה שמשו של זרובבל [בן פדיה] בן שאלתיאל [בן יהויכין, בן יהויקים, בן יאשיהו] מבית דוד, שקעה גם שמשם של הנביאים חגי וזכריה, והופיע מלאכי כחותם הנבואה יחד עם עזרא הכהן-הסופר, "ונביאים מסרוה [את התורה] לאנשי הכנסת הגדולה" (אבות א', א), חכמי הבית השני.

לא נעלמו אנשי חזון – נעלמו שרידיה האחרונים של העצמאות הישראלית, ובעולמה של קהילה יהודית שורדת בעבדות בארץ, תחת מלכי פרס (נחמיה ט', לו-לז) התחולל המעבר ההיסטורי מעם עצמאי לקהילות, ומהנביאים אל החכמים.

אלה שלא הסכימו, המשיכו לייצר חזיונות של מיסטיקה יהודית, [1] שדי להם בעולמם של יחידים וקבוצות, ואינן זקוקות בהכרח לעם ישראל עצמאי, ולהנהגה ממלכתית; אבל הפער העמוק בין תורה ונבואה, לבין מיסטיקה לא ניתן לגישור (עד היום!).

דוגמה ראשונה, ספר 'חנוך'. חנוך הצדיק ומתושלח בנו, וגם למך ונח המופלאים, קדמו לאברהם, ואין להם כל זיקה מיוחדת לבני ישראל! הצדיקים המעטים והמוני הרשעים הם תופעה אוניברסאלית; גם המוני מלאכים (שלכולם יש שמות), עלולים לחטוא עם "בנות האדם", ולהחריב את העולם, בעוד הצדיקים הם היחידים שיכולים להציל ביום המשפט הגדול והנורא;

אחד מראשי המלאכים הראה לחנוך הצדיק את סודות הבריאה, את מרכבות השמש והירח וסודות הכוכבים, את לוח השנה 'האמיתי' (364 יום, המתחלקים בדיוק ל-7), ואת כל הכתוב על 'לוחות השמים', עם סודות המשפט לעת קץ. הספר הזה ודומיו נשאר מחוץ לתנך, רק מפני שחכמי ישראל נעלו את שערי התנך!

דוגמה שנייה, ספר היובלים. ה' קרא למשה להר סיני כדי להראות לו את התורה 'האמיתית' הכתובה על 'לוחות השמים', ומשם גם לוח השנה 'האמיתי', 364 יום המתחלקים ל-7;

את ספר בראשית צריך להשלים בלוח מלא ומדויק של ימים ושנים, שמיטין ויובלות, לפי הכתוב על 'לוחות השמים'; חוקי הטהרה שבתורה ניתנו עוד בגן העדן, ונח כבר חגג את חג הביכורים, לפי התורה 'האמיתית', שגם האבות ידעו אותה וחיו לפיה – יש תאריך מדויק לכל סיפורי האבות;

חכמי ישראל טעו בתורה, בהלכות שבת המוחלטות, ובלוח השנה 'האמיתי', ולכן כל חגי ישראל הנהוגים הם טעות וטומאה, והם מטמאים גם את המקדש; מי שיודע את התורה 'האמיתית' צריך להתרחק מכל הטומאות הללו; הלכות החכמים מלאות טעויות של 'קולות', ובשבת למשל, כל

טלטול אסור מן התורה, כמו כל מלחמה, ויחסי אישות; מתן תורה למשה בא לגלות מחדש את התורה 'האמיתית והשלמה'.

הספר הזה גרם לפילוג דתי עמוק ביהודה בימי בית שני, ולפרישת אנשי 'היחד' מירושלים, מהמקדש 'הטמא', מחכמי ישראל ומרוב העם – עקבות הפילוג נמצאו במגילות קומראן, כמו: 'סרך היחד', 'מגילת המקדש', 'מקצת מעשי התורה', 'פשר חבקוק', ועוד הרבה; כל אלה נשארו מחוץ לתנך, כי חכמי ישראל נעלו את השערים!

הוכחה ברורה מצויה במסורת של 'ביתא ישראל' מאתיופיה, [2] שקיבלו מאבות אבותיהם את 'האורית' ואת ספרי הקודש, מתרגום השבעים, שנהג ביהדות מצרים מימי בית שני (ותורגם לגעז) – שם לא נעלו השערים, והספרים 'החיצוניים', כולל 'חנוך' ו'היובלים', הם חלק בלתי נפרד מספרי הקודש; לכן היה שם רצף מלא של 'ספרי קודש' אל ספרי הכנסיה הנוצרית!

'ביתא ישראל' נאלצו לחתוך את ספרי הנצרות מכתבי הקודש, שנהגו בכנסיה האתיופית.

יהודי ארץ ישראל וכל שאר הגלויות עמדו מול הכנסיה הנוצרית, עם תנך שנעל על ידי החכמים, בעוד מועד, אלא שגם הם לא יכלו להדפיס ספרי תנך בלי אישור הכנסיה, ובלי סימוני הפרקים – 929 – זכר להישרדות היהודית בגלויות.

תנך עצמאי ישראלי הודפס רק אחרי 'אלפיים שנה', במדינת ישראל העצמאית – ברוך השם! *

יוצר כל,

אשר חננתני דעת בעולמך, במעמקי תורתך, בדברי נביאיך, ובכתבי קודשך, ללמד תנ"ך לכל אוהביו, ממדינת ישראל העצמאית שנתת לנו בארץ התנך – בלב מלא תודה על הזכות והחובה למלא שליחותך שטבעת בי, מתוך נאמנות למידות האמת והיושר, שחתמת בנפשנו, הנני חותם בזה את מסע פרקי התנ"ך, בתודה ובברכה מלפניך, גם לכל אשר סייעוני, ולכל משפחתי, תלמידי ותלמידותי

אנא ה', זכני נא להמשיך ולגלות נפלאות בתורתך, ללמוד וללמד, לשמור ולעשות ולקיים, מתוך בריאות ושמחה, כדי לזכות ולראות בקידוש שמך הגדול, לעיני כל אפסי ארץ.

---

[1] מיסטיקה יהודית יש גם בדניאל, מתוך מבט של תדהמה על המלכויות הרעות שריבון העולם השליט בעולם, אבל דניאל (ט', א-כ) התפלל בצום ובוודוי, למען ישועת "ירושלם ועמך".
[2] ראו ספרי זכור ושמור – טבע והיסטוריה נפגשים בשבת ובלוח החגים (אלון שבות תשע"ה) פרק 13, 'לוח השנה והחגים בקהילות 'ביתא ישראל', במיוחד הערות 40, 41, 65, ו-68.